

Entra

Carta

Res
3068

2559

~~118~~
~~2559~~

~~16~~
~~6~~
~~12~~
2559

~~118~~
~~2559~~

78-5-11*

Libri Quatuor

DE ANTIQVITATIBVS LVSITANIÆ

à Lucio Andrea Resendio olim inchoati, &

à Iacobo Menoetio Vasconcello

recogniti, atq; absoluti.

*Accessit liber quintus de antiquitate municipij Eborensis, ab eodem
Vasconcello conscriptus, quo etiam autore, secundus
tomus quinque alios libros continens, cito,
deo opt. max. fauente,
in lucem prodibit.*

Permittente regia maiestate, & supremo sacro sanctæ
inquisitionis senatu, cum priuilegio
ad decennium.

Excudebat Martinus Burgensis academia typographus.

Ebora anno

1593.

*Liber sarchusia scale cali dono datus ab illis. et R. in x. Sape.
O. Theodoro a Bragança Archiep. Eboren. eiusdem domus dona-
tore, et fundatore primo.*

Libri Quatuor

DE ANTIQVITATIBVS SVSITANIE

à Lucio Andree Rectorio olim inchoat, &

à Jacobo Maffio V. a. concello

recognita, et a. absoluti.

Accipit liber quintus de antiquitate municipij Eboracensis, ab eodem
V. a. concello conscriptus, quo etiam antea, secundum
totum quintum aliorum librorum continetur, et
hoc est. max. f. 100.
in laudem prohibet.

Permittente regia maiestate, & supremo sacro sancto
indultione tenent, cum privilegio
ad decennium.

Receptus in hunc finem Eboracensis academici typographus.

Eboracensis.

1223.

librairie de la ville de Eboracensis
O. Maffio Rectorio V. a. concello
et a. absoluti.

Estes liuros das antiguidades de Portugal & non a-
chey nelles cousa que seja contra os costumes ou se, antes
he obra de muyta doctrina & erudição & muy prouci-
tosa à Republica & em especial pera estudos de humani-
dade.

Christouão Freire.

Vista a informação podense imprimir estes livros, em Lisboa a 24. de Dezembro de 1591.

Antonio de Mendonça.

Diogo de Sousa.

2

REY.

Pel Rey faço saber aos que este aluara virem que eu
ey por bem que Diogo Mendez de Vasconcellos Fidal-
go de minha casa & Conego na See da cidade Deuora,
faça com toda breuidade imprimir os liuros que mestre
Andre de Resende deixou ordenados & postos e bor-
ram das antiguidades deste Reyno, que o dito Diogo
Mendez tem posto em limpo com o que nelles acreceton,
porque por este me praz darlhe pera isso licença vista a
que tem do sancto officio da Inquisiçam para poder im-
primir os ditos liuros. E assi ey por bem que por tempo de dez annos imprimidor
nem liureyro algum nem outra pessoa de qualquer calidade que seja nam possa im-
primir nem vender em todos estes Reynos & Senhorios nem trazer de fora delles
os ditos liuros, saluo aquelles liureyros ou pessoas que para isso teuerem poder &
licença do dito Diogo Mendez, & qualquer imprimidor, liureyro ou pessoa q du-
rando o dito tempo imprimir ou vender os ditos liuros nestes ditos Reynos & Se-
nhorios ou os trouxer de fora delles sem licença do dito Diogo Mendez de Vascon-
cellos, perdera para elle todos os volumes q assi imprimir, vender ou de fora trou-
xer, & alem disto encorrera em pena de dozentos Cruzados, ametade para os Ca-
ptiuos & a outra metade para quem o acusar, & elle fara imprimir este Aluara
no principio de cada liuro para se saber que o ouue assi todo por bem no modo se-
bredito, & mando a todos meus Desembargadores & assi Ouuidores Iuizes, Iusti-
ças, Officiaes & pessoas a que este aluara ou o treslado delle em publica forma for
mostrado & o caso pertencer que o cumpram, guardem & façam inteiramente cõ-
pir & guardar como se nelle contem sem duuida, embargo nem contradição algũa
& este quero que valha & tenha força & vigor posto que o effeito delle aja de du-
rar mais de hum anno sem embargo da ordenaçam do segundo liuro titulo vinte q
• contrario despoem. Pero de Seixas o fez em Lixboa aos seis de Feureiro
de 1592.

REY.

HÆC SVNT, QVAE HOC VOLVMBINE
continentur.

IN primis epistola Iacobi Menoetij Vasconcelli, ad inuictissimum regem nostrum Philippum, huius nominis secundum, qua opus antiquitatum illius maiestati merito dedicatur.

¶ Vita L. Andreae Resendij, ab eodem Vasconcello scripta.

¶ Epistola Resendij ad Alphonsum Cardinalem Emanuelis regis filium, quæ ad antiquitatum notitiam non nihil pertinet.

¶ Epistola Iacobi Menoetij Vasconcelli ad piissimum regem Henricum, quæ instar indicis est totius operis, præsertim quatuor librorum, quos Resendius scriptos reliquit.

¶ Carmina eiusdem Vasconcelli in laudem Resendij.

¶ Epigrammata quædam in laudem Vasconcelli, & Resendij.

¶ Epistola Resendij ad Bartholomæum Albernotium, in qua agit de hac antiquitatum historia.

SEQVVTVR DEINDE QVATVOR
libri Andreae Resendij hoc ordine.

Primus etymologiam Lusitaniæ, & eius terminos explicat, præterea diuersos populos, seu gentes, in quas olim diuisa fuit,

adiecta ad finem breui montium descriptione.

¶ Secundus fluuiorum nomina, tam antiqua, quam noua enarrat, & diuerticulum quodam interserit, de pisce Asturione, sumpta occasione à descriptione Anæ fluminis, quod eiusmodi piscibus abundat.

¶ Tertius differit de gentibus, quæ in Lusitania olim imperium obtinuerunt, ac de rebus gestis Lusitanorum, addito præterea breui compendio de vijs militaribus.

¶ Quartus urbium, & oppidorum nomina, in quibus Romanæ antiquitatis extant vestigia (quæ pars huius operis præcipua est) explicare incipit.

¶ Cum autem librum quintum Resendius noster ab Ebora patria sua charissima exordiri vellet, vti apparuit ex foliolo quodam eius manu scripto, morte superueniente, tam præclarum opus (proh dolor) imperfectum reliquit.

¶ Adiecit igitur librum quintum Iacobus Menoetius Vasconcellus de antiquitate ciuitatis, seu municipij Eborensis, sequutus Resendij vestigia, & illius schedis plurimum adiutus, qui etiam in animo habet ea, quæ restant, deo iuuante, alio volumine complecti, in gratiam eorum, qui antiquitatis cognitione delectantur.

¶ Huic libro quinto præfixa est vita eiusdem Vasconcelli, ab ipso conscripta.

Reuerendissimi in CHRISTO patris Do-
mini Theotonij de Bargaça Archiepiscopi
Elborensis, iussu, & mādato per legi quin-
que hos libros de Lusitaniæ antiquitatibus,
D. Iacobi Mœnerij Vasconcelli, & nihil in eis
offendi, quod, vel Orthodoxæ Fidei, vel sanis
moribus possit officere. Imo iudicio meo,
(quale quale istud est) ea sunt eruditione & do-
ctrina, ijsq; antiquarum rerum monumentis
referti, vt dignissimi viderentur, qui non tam sero in omnium ma-
nus venirent. Elboræ, iplis Kalendis Februar. Anno 1594.

Ludouicus Syluius de Brito,

Ita hac informatione Licētiati Ludouici Syl-
uij de Brito nostri Auditoris, imprimantur.
Emmanuel Coelho de Sousa, qui ad præsens
gero officium scribæ Camerae eiusdem Do-
mini, Archiep. De eius mandato scripsi. Ebo-
ræ decimo quinto Kalendis Martij. M. D.
XCIII.

Theoto. Archiep. Elbor.

AD D. D. IACOBVM MENOETIVM VAS

concellum, in laudem libri de Antiquitatibus

EPIGRAMMA.

AVTHORE LVDOVICO SYLVIO DE BRITO SCAL-

abitano.

Gregius forsā Zephyrus si stauerit, ultro
Cantat olor, finem cum scit adesse sibi,
Vasconcelle tua hac Cygnos imitata senectus,
Facundo resonum prompsit ab ore melos.
Sed miror canum quod sic imitatus olorem,
Dulcia Olorina guttura vincis auis.
Ille filet placidas Zephyrus si deneget auras,
Tu fileat quauis aura benigna, canis.

POTENTISSIMO, ET INVICTISSIMO HISPANI-
arum Regi Philippo huius nominis secundo Iacobus Menoetius
Valconcellus perpetuam foelicitatem exoptat.

VM omnes animi tui cogitationes cō tendant
Rex inuictissime, vt non solum ditōnis tua re-
gna, quæ latissimè patent, sed vniuersam Chri-
stianam Remp. omnibus modis inuare, tueri, ac
propagare valeas: nihil pratermittis quod ad cō-
munem eius salutem, incolumitatem, ornamen-
tumq; pertinere posse videatur. Nam Catholice
fidei, & orthodoxæ religionis curam præcipue
geris: leges, legumq; salutaria præcepta ab omni-
bus obseruari, diligentissimè curas, res bellicas,
& militarem disciplinam in optimum statum redigere non cessas. Ad hæc etiam li-
terarum studia, & omnium bonarum artium peritiā foues, diligis, & in dies ma-
gis, ac magis refluere cupis. Id ego re ipsa nuper sum expertus, cum mihi per li-
teras significasti, vt tibi exponerem in quo statu esset opus illud antiquitatum, quod
ab Andrea Resendio olim inchoatum ipse recognoscendum, absoluendumq; suscepe-
ram. Feci itaq; statim, quod imperasti, & vt plenius, & ab ipsa origine rem omnem
cognoscere posses, nisi ad te exemplar epistolæ, quam ad piissimum Regem Henri-
cum ante aliquot annos scripseram, in qua satis diffuse eas causas exposui, quibus
compulsus hoc scribendi onus susceperim, quas hîc repetere minime necessarium esse
existimo, quoniam ex eadem epistola, quæ in huius libri initio appposita est, omnes id
facile cognoscere poterunt: Neque enim conuenit eadem sæpius inculcare, apud te
præsertim, cuius tempori ab omnibus parcendum iudico, nisi in publica commoda
peccare velint. Vnum hoc tantum addam, me hac tam prouecta ætate, ac tam multis
ægritudinibus iam obnoxia hunc laborem laud quaquam suscepturum fuisse, nisi
singularis quædam mea erga viaestatem tuam obseruantia, & incredibile tibi ob-
sequendi studium id facere coegissent. Quod cum ita sit meritò tibi hoc opus dedicari,
ac sub tui augustissimi nominis auspicijs in publicum prodire debet: vt quicunq; il-
lud legerint si quid in eo vtilitatis, aut honestæ voluptatis in esse putabunt, id omne

tibi acceptum referant: Accipe igitur Rex inuictissime Lusitaniam tuam, ex noua,
& recenti veterē, atq̃ antiquam factam: & quemadmodum eam, quæ hodie te regnā
te floret, ac fortunis omnibus abundat, amas, & peculiari quadam beneuolētiā pro
sequeris, sic etiam eius antiquitatem, & de tusta monimenta è tenebris, &
vt ita dicam, ex ipsius aui faucibus eruta pro tua verè regia animi ma
gnitudine, & beneficentia, tuere, dilige, atq̃ amplectere. Sic enim
fiet, vt ea quæ restāt, si hæc tibi placuisse intellexero quàm
primum in lucem exeant, & diffusius, & accurat
ius elaborata. Deus Opt. Max. te nobis Rex
inuictissime, & vniuersæ Christianæ Reip.
quādiutissimē saluū, & incolumen seruet.

Eboræ Kal. Decembris.

Anno salutis.

1592.

VITAL ANDREAE RESENDII

Autore Iacobo Menocchio

Vasconcello.

ANDREAS Resendius Eboræ natus est, quæ ciuitas post Olisiponem, primum locū, in Lusitania obtinet, & olim liberalitas Iulia cognominata fuit, teste Plinio libro. 4. c. 22. quod confirmant antiquæ Romanorum inscriptiones in eadem vrbe repertæ, de quibus suo loco agemus.

Patrem habuit Andream Vadium Resendium, ex equestri ordine, matrem Leonoram Vadium Gois, foeminam, vt honestæ inter Eborenses, conditionis, ita celebris apud omnes probitatis, & vitæ sanctimonix: cui etiam Angelæ alterum suæ gentis cognomen erat. Vnde ipse Resendius, Angeli prænomen, aliquandiu usurpauit: quod ex librorū titulis, quos in prima ætate edidit, colligere licet.

Apponam autem eius verba, ex quadam epistola, quam scripsit ad Georgium Cœlium anno huius seculi millesimo quingentesimo trigesimo quarto, quibus nobilitas Resendianæ gentis asseritur, in hunc modum.

Placabis tu forsitan choelios tuos, aut potius Cuniculos, id enim vestrum cognomen est, quanquam tu Choelium te primum Lusitanæ linguæ proprietate, deinde quasi te ipse adoptaueris, Cœlium, quam Cuniculum cognominari maluisti.

Opponam ego clarissimam olim, sed & nunc non obscuram, nec humilis fastigij Resendiorum gētem, à Vasco Martino Resendio, cui magno cognomē fuit, atauo, per Gillonem, seu maius Aegidium Vadium, abauum, Vascum Martinum minorem, proauum, Martinum Vadium, auum, Andream Vadium patrem, Resendios, ad me legitimis nuptiis, & liberali matrimonio derivatam. Et alibi in eadem epistola Ego Lusitani equitis filius sum, qui bello Hispaniensi, sanguinem pro patria non semel fudit.

¶ Patre orbatus est, cum adhuc infans, & fere in cunis esset, & à matre complures annos liberaliter educatus. Cuius impulsu, & virtute commotus, in ipsa statim adolescētia, ordini sancti Dominici nomen dedit. Et piē, ac religiosē à præpositis monasterij Eborēsis, optimis disciplinis, ac literarum rudimentis imbutus, mox ipsorum permissu, & autoritate, Complutum adiit, vbi Antonium Nebryssensem, cuius tunc celebris fama erat, & postmodum Arēum Barbosam Lusitanum Salmanticæ græcas literas docentem præceptores habuit. Cumq; in illo maxima signa foelicioris ingenij apparent, ab eadem matre, & propinquis admonitus, vt grauiora studia capesseret, Salmanticam elegit, vbi peracto liberalium artium curriculo, theologiæ operam nauaret, in qua breui tempore multum profecit. Deinde verò in Galliam profectus Parisiensem academiā inuisit, transactisq; ibi aliquot mensibus, Louanium se contulit, vnde illum in contubernium suum inuitauit Petrus Mascarenus vir nobilissimus, qui apud Carolum quintum imperatorem, regis Lusitanix legatum Bruxellis agebat. quem Resendius cum vehemēter audum latinæ linguæ addiscendæ reperisset, priuatim docuit, & studio, ac diligentia effecit, vt vir grauissimus, & in eo dignitatis gradu collocatus, ac iam maturæ, & prouectioris ætatis, non erubesceret discipuli nomen, illectus vera animi voluptate, quam ex tam insignis præceptoris familiaritate, & doctrina percipiebat.

¶ Accidit eo tempore, vt Solimanus Turcarum rex, ad obsidendam Viam Austriae caput, cum ingentibus copijs aduentaret, cui Cæsar, non sine maximo totius Christianæ reipublicæ applausu, cum valido exercitu occurrens, non solum Austriacos obsidionis metu liberauit, sed etiam ferocissimum tyrannum, re infecta, & magna copiarum parte amissa, fugam arripere coegit.

¶ Aderat in expeditione Mascarenus, secum ducens Resendium in procinctu, & in ipsis castris, quem tam ipse, quam cæteri magnates plurimi faciebāt, ob insignem hominis eruditionem, & in culpatos mores, cœpitq; etiam amicorum opera Cæsari innotescere. à quo postea inter amicos semper est habitus, adeo vt quoties de viris Lusitanis sibi charis, percontādi sese occasio offerret, in eorum numero Resendium frequenter nominaret: de eius valetudine, & studiis certior fieri cupiens: Quod ipse non semel in opusculis suis com-

memorat, maximi imperatoris erga se amorem, & benevolentiam,
non ambitiosis suffragiis, sed doctrinæ, & virtutis fama compara-
tam in magna ponens sollicitate.
¶ Sed ita dinitiatum, opulentiaq; cōtempitor fuit, tamq; ingenuis,
& candidis moribus, nec non egregia quadam animi libertate præ-
ditus, ut cum, & apud Cæsarem, & apud Ioannē Lusitanæ regem,
ceterosq; principes, assidue semper versatus fuerit, illisq; in pri-
mis charus extiterit, tenui nihilominus fortunæ conditione sit
usus, nec ad altiore honorem gradum, opumve cupiditatem as-
pirauerit; musis semper, & literario otio delectatus: Quod multis
in locis ipse testatur, & præcipue in quadam ode ad Iulianum Al-
bium virum clarissimum, qui postea Mirandensis episcopus fuit,
& Petrum Sancium, ambos ut amicos intimos, & familiarissimos,
saturnalibus ad coenam inuitans, ubi ad finem ita canit.

Vivamus hodie, nam cras red demur, amaris

Aula tumultibus grauis.

Quamquam o si tantum mihi roboris esset, ut vti

Tandem pingeret regibus.

Pulchritus esset solus musis prandere benignis,

Vequamq; dii vitam darent,

Exigere, Aonias deducere monte sorores,

Aeuum canendo extendere.

Ne totus morerer, sed pars non pessima nostræ

Olim superstes viueret.

Dicetis nihil hæc ad saturnalia. adeste,

Posui seneris iam modum.

¶ Complura igitur scripsit, quorum nonnulla in Lucem edere ne-
glexit, aliquis morte interceptus, perducere ad exitum non potuit.

inter quæ fuit, historia de antiquitatibus huius prouinciæ, quam mihi post eius obitum, recognoscendam, absolueudamq; tradidit rex Henricus, vt ex epistola, ad ipsum à me conscripta videre licet, quam in operis fronte apponi curauimus. Fuit autem noster Resendius mihi arcta amicitia, & familiaritate coniunctus, ac me precipue hortante hoc opus scribere aggressus est, cum multis annis antea illud in lucem te editurum Alphonso Cardinali promississet, vt ex eius literis constat, quas inferius subiiciam: sed nunquam serio, & ex professo ei manus admouit, nisi quadriennio ferè antequam vitam migraret. Libet autem hoc loco, elegantissima eius carmina adducere, quibus honorificam mei mentionem faciens, apertè testatur, me impulsore, opus antiquitatum à se inchoatum fuisse, sic igitur satyram quandam stomachabundus auspicatur.

Quam vim cuiq; sua inseruit natura, vel atas
Ad sue facta diu, ingenitæ prope reddidit vsu,
Vertere difficile est bone Vasconcelle retrorsum,
Impellat nisi vis, ratione retexere tramam,
Et prope detextæ diffringere licia telæ.
Id mihi quando quidem sentio contingit adulto,
Vt studia, in quæ me genitale adfecerat astrum,
Quæq; ad canitiem fueram seclatus, omittam,
Seponam calamum patiar puluescere libros,
Littera per quorum nidos operetur Arachne:
Vasconcelle doles, ac per conuicia crebra,
Iam detreclantem, iam munia sacra Minerva
Exosum, reuocare cupis, monumentaq; rerum
Lusitanarum, medio iam desita cursu,
Nec summam ad metam perducere, turpe putabis,
Debita iam regi, patriæ, studijsq; tibiq;
Quem mihi vel iuris prudentia summa, vel ipsum
Eloquij geminum decus, & sine labe furentis
Inuidia, mores, parilis vel candor vtrinq;
Nec sit inabrupta per mutua vincla caræna,
Mutata mentis causam, ne scire labores.

¶ Neque prætermittendos puto eius endecasyllabos, quibus me saluauit, eo tempore, quo hospitio excepi Mathæum Contarellum, qui postea Cardinalis fuit sancti Stephani, cum ad nos venisset in comitatu Reuerendissimi Cardinalis Alexandrini, qui ad regem Sebastianum a Pio quinto summo pōtifice auunculo suo, cum amplissima legatione missus fuerat. Nobis igitur ad mensam, sedentibus Resendius, ipse quoque ad cœnam inuitatus, poma Citrea, & alia munuscula obtulit, cum hoc epigrammate.

*Inter magnificas dapes, & amplas,
Amplis, & magnifico hospiti paratas,
Siquem das quoque muneri pusillo
Vasconcelle locum, infimum licebit,
De nostro id cape, qualecumque, rure
Mittunt rustica rustici poeta.*

¶ Apud Lusitanos nemo fuit, tam ex regibus & dynastis, ac alijs principibus viris, quam ex eruditorum hominum cœtu, qui illum non arcta familiaritate, & beneuolentia, quo ad vixit, amplecteretur. Sed in primis charus extitit Alphonso Cardinali, regis Ioannis fratri, qui adeo Resendii consuetudine, & doctrina delectatus est, vt ad eius scholam, & ludum literarium ventitare, & illum docentem audire, iam ætate adulta, tantus Princeps, ea grauitate, authoritate, regi, q̃ stemmaris maiestate præfulgens minimè grauaretur. Erat autem schola ædibus ipsius Cardinalis, & Eborense ecclesiæ, ita contigua, vt ad eam per atrij sui porticum, paucis nobilibus stipatus commeari posset. Post obitum vero Alphonsi, non minori in precio ab Henrico habitus est, à quo aliquot sacerdotijs auctus, & in familiarium numerum admissus fuit, & maiora sperare potuisset, si vsque ad eius regnum peruenisset, sed obiit regnante adhuc Sebastiano.

¶ Exterorum etiam hominum, præsertim Illustrum, & quos insignis fama eruditionis commendaret, amicitia usus est. Louani; Conradum Coclenium Belgam, virum clarissimum, præ cæteris dilexit, vt testatur Ode elegantissima, in eius laudem cõposita, quam si hic adiecero, rem haud ingratam lectoribus, me facturum puto. ea autem est huiusmodi.

Ten non plus oculis amem
Cocleni, atq; animo, luceq; amicus,
Donec sidereum iubar
Exortu referet Phosphorus igneo?

Ante & sidereum iubar
Soluatur, nec erit Phosphorus igneus,
Quam te non oculis amem
Plus, ipsoq; animo, luceq; amicus.

Quibo ne esse tui immemor?
Ante oblitus erit sol sua munia,
Flecteturq; retro statum
Naturæ imperium, iuraq; ferrea.

Ante agros sua germina,
Ante vnda Oceanum deficient sua,
Ante amnes reflui perent
Fontes, aerijs montibus editi.

Ante ad nimbi sonum notum
Pigrabunt freta se stare loco inscia.
Cervusq; vnda fugacibus,
Silua conuenient scamigero gregi.

De me sic meritum sciet
Qua me cumque manet fors, regio, aut plaga.
Sive orbis Tanaiticus
Me, sive accipiet iam reditum Tagus.

Sine ibo aesti peros Libas,
Sed me fors habeat decolor India,
Haerebis memori, notis
Indelebilibus, pectore conditus.

Mitto rinutus ingeni
Quod nostri, fluit ex oceano tuo,
Testaturus id ampliter,
Dum cernam rosei flammam Hyperionis.

Mitto munificentiam,
Et come ingenium. Quid? quod amas pari
Nodo, me, mea quae omnia,
Nec vatis reijcis carmina rusticis?

Quid? quod concilias mihi
Immortale decus: nam Quod honestius
Nomen, quodue aliud, tua
Quam quod scripta dabunt, malim ego clarius?

Te fortuna videlicet
Inuita, cineres iam superabimus:
Et per Cyaneas petras,
Contendam ad spoliū velleris aurei.

*Salve pectus amabile
Cocleni, ô anima dimidium meae
Quo te carmine prosequar?
Metam qui meritis carminis es super.*

¶ Amavit & Iulium Phlu. & Ioannem Dantiscum Polonos, Antonium puccium Cardinalem Italum, Gratianum Lassum Hispanum, & complures alios, ad quos extant illius carmina, quæ aliquando in lucem edere cogitamus.

¶ In primæua ætate, ut iam attigimus, Hispanias, deinde Gallias, Germaniam, Italiam, non sine magna nominis celebritate peragavit. unde rediens matrem decessisse comperit, cuius obitum ita ægrè tulit, ut iterum solum vertere, & patriam relinquere cogitarit, ut constat ex epitaphio, in deffunctæ memoriam composito, quod inter eius schedas repertum hîc ascribere opere prætium duxi. erat autem scriptum literis maiusculis in hunc modum.

MEMORIAE ET PI-
ETATI DICATVM.

SALVE MEA MATER FOEMI-
NA INNOCENTISS. CUI ME IN-
TER CVNAS RELICTVM PIVS
PATER FIDEI TVAE NON IGN-
ARVS EXTREMA VOCE COM-
MISIT MORIENS. QVVIVSQ.
PERPETVO CASTISSIMOQ. VI-
DVVIO EDVCTVS LIBERALI-
TER ANNOS XXXIII. QVIDQVID
IDAETATIS SVM QVIDQVID
FVTVRVS POSTEA ADCEPTVM
FERO. AVDITA MORTE TVA
ADSVMAE VLTIMIS GERMA-
NIS PARENTATVM CONLACRV-
MANS MAESTITER. IVSTA SOL-
VI. ET QVONIAM TE VNA MEA
MATER ADEMPA MISERABILEM
ET ORBVM TADET PATRIAE OLIM
DVLCISSIMAE. ITERVM PEREGRE
REVERTOR.

L. ANDR. RESENDIVS ANGELAE
LEONORIAE VASIAE MATRI PIEN-
TISS. ET B. M. D. S. P.

¶ Cum itaque discedere pararet, regis Ioannis, & Alphonsi Cardinalis auctoritate præcipue commotus, profectionem distulit, & abundi animum abiecit, ac Eboræ ubi tunc regia sedes aliquandiu permāsit, habitare decreuit, ubi ædes habuit modicas, sed Xysto, & Hortulo diligēter excultas, ac peramœnas, domino autem ita iucundas, vt minimè aliorū spatiosis atrijs inuideret, quas ornauit, dispositis intrinsecus, circa ambitum horti, antiquis marmoribus, quæ cum Romanorum inscriptionibus, conquirere potuit. Cui rei adeo enixè studuit, vt quoties iter esset factururus, quanuis in longinquiora loca prolicisceretur, inter sarcinas ligonem, & alia ferrea instrumenta, exportari curaret: vt sicubi vestigia antiquitatis sese offerrent, ea sua impensa, & industria eruere, & in incolarum notitiā proferre posset, quod plurimis in locis fecit, tanta cura, ac diligētia, vt in eo obeūdo negotio, nec sumptui, nec labori vnquam perpercerit.

¶ Habitum Dominicani instituti, ex summi pontificis licentia in sacerdotalem mutauit, media ferè ætatis parte exacta, cū triginta circiter annos illum gestasset, quam vestis mutationem remittens, & coactus fecit, quod à præfectis sanctissimi illius ordinis adigeretur, vt aut habitum dimitteret, aut ad pristinum sodalitium rediret. Inuitus ergo vestem mutauit, sed non religionis, & sacre societatis studium, eam enim perpetuo coluit, & matri, ac sibi in eodem Eborensi monasterio sepulchrum elegit, in porticu, quam claustram vocant, in ipso limine capituli: obiit anno salutis 1773. ætatis suæ octuagesimo. Fuit procera statura, prægrandibus oculis, crispocapillo, colore vultus aliquantulum subfusco, sed hilari, & minimè contracta fronte, in domesticos, & discipulos seuerus, ex cuius schola insignes aliquot viri prodierunt, inter quos fuit Achilles Staius. Hæc habui de Resendi nostri vita, quæ mihi digna visa sunt relatu, quibus epistolam eius adijciam scriptam ad Alphonsum Cardinalem ex qua patet quanto iam ab hinc tempore, hoc antiquitatum opus, parturierit.

L. ANTR. RESSENDIVS
LEONORIE VASIAE MATRI PIEN
TIS. ET B. M. D. S. P.

ALFONSO S. R. E. CARDINALI

EMANVELIS REGIS FILIO

L. ANDR. RESENDIVS

S. P. D.

LLI qui vetusta hæc saxa, quæ in veteribus Romanorum colonijs, inveniuntur literis notata, admirantur, cupideuē requirunt, mordentur abunde: nec solum iam ab ineruditis istis, crassisque hominibus, sed interdum etiam a doctis ad primæ viris. Ab illis quidem, quoniam quæ non norunt, ipsi, summa improbant confidentia, & ne scitu quæq; dignissima, male ignorare videatur, hinc larebitam, & perfugium sibi ignorantie petunt quasi gentiliū nugas, vt pios decet, fortiter spernant. Quis autem a doctis, non video, nisi otiosis facetiari sic libet, in alienam diligentiam. Facetæ illi quidem, & nimis ridicula oratione locatur, tamē vtinam quam falsæ, tam vere hoc ab illis fieret. Quoniam verò neminem me plus vno, horum lædit dicacitas, accipe Princeps piissime, quæ pro causa mea, & eorum, qui in ea mecum sunt opinione dicendâ habeam. Multas ob res laudari potius, quam reprehendi ea diligentia debet. Primum omnium, si teste Fabio, scribendi ratio, quàm Græci orthographiam vocant, iuncta cum loquēdo est, & nos Romanè loqui, & scribere volumus, sicut eloquentiam ex doctissimis libris, ita orthographiam ex marmoribus his petendam, apud illum pervincemus, qui rem paulò æquius, animo aduerterit. Mali custodes orthographiæ sunt libri, quisq; librarius suo more scribit, sua nititur opinione, mutat, inuertit, corrigit, vt lubet. Nec si Ciceronis manum, aut Vergilij præ se liber ferat, pensi quidquam habuerit. Mitto quod Gellius palam testatur sciolos in Sallustio, & alijs, meras fecisse nugas, illuc eo. Vnde corrupta deflemus immortalium auctorum monumenta. quid? quum codicem vetustum quēpiam in manus adsumimus, nōne longe aliam scribēdi cernimus rationē, quā ea est, qua passim nūc docti pariter vtūtur, & indocti:

At saxa, quod semel in scalptum est, aut incorruptum seruant, aut simul cum literis pereunt. Saxa inquam, quæ eruditum illud seculum legenda reliquit. Nec enim ego aut prisca nimis, aut recentia, hoc est post Gothicam inuersionem in ista, sequenda censeo. Nec si interdum barbarissimum inuenero in saxo, aut marmorarij ignauia, aut dormitantia, id deffendam, sed quod perpetuum magis, magisque vsitatum videro, id sequar. Nec adeo morosus sum, vt quoniam semel, iterumue, scriptum inuenerim. **VCSOR, VICSIT, PLEPS, COIVGI.** quæ prisca sunt, statim ita deinceps fecero. Adhibenda prudentia est, & quod erudit, ori seculo placuit, quodque constanter inuenitur, id imitandum. Altera deinde accedit utilitas, nec minima. Videlicet, quod sæpe ibi legimus nomina urbium, quarum merio in libris est, quæ nunc forte ignorantur. Quod cum cosmographiæ conducatur multum, atque adeo latine scripturis maxime, tum vero illud iucundissimum, quod quæ ad historiam attinent, & dicendi supellectilem, patriæque ornatum, nonnunquam adferunt. Errore antehac Badioza, pax esse Iulia credebatur: Medobriga, Cetobriga, Salacia, omnino ignorata. Aquarum flauiarum ne merio quidem vlla erat. De Augusti turre, & fluuio Sarte apud Pomponium, ampliter à commentarijs deliratum, auctoreque ipse summa iniuria laceratus, magis quam emendatus. Quæ omnia nostra diligentia vt à situ informi adseruit, ita aliquando ab iniuria hallucinantium vindicabit. Sexcenta suppetunt exempla, quæ ne longior sim omitto. Mihi sic videtur: cui aliud arridet, per me quidem licet illi, sine hac morosa cura, profundum stertere. Ego iussis tuis parui, mi Princeps, & cupio totam perlustrare Lusitaniam, veteresque colonias denuo rediuiuas mundo facere. Sed nihil egregium molitur, quos familiaris res æquo malignior domi premit. Quæ per occasionem oblata sunt peregrinanti, damus. Daturi quæ post hac tempus adferet. Vale, Eboræ calendis Octobribus. M.D.XXXIII.

¶ Finis.

SAPIENTISSIMO ET PISSIMO LV-
SITANIAE REGI HENRICO HV-
IVS NOMINIS PRIMO IACO-
BVS MENOETIVS VASCON-
CELLVS PERPETVAM FOE-
LICITATEM EXO-
PTAT.

REDIT AE sunt mihi literæ tuæ præstantissime
Rex, ac non solum potentia, sed etiam incredibili virtu-
tis, & sapientiæ splendore admirabilis: in quibus mecū
agis descriptis L. Andreae Resendij: quæ morte præ-
uentus, inchoata reliquit, & mihi recognoscenda, atq; in
lucem edenda tradi iussisti. Quod onus vt scis, tāquam impar hu-
meris meis, cum re. usareni, ingenij tenuitatem agnoscens, non tam
imperij iure (quod facere poteras) quā benigno, ac blando orati-
onis genere (quæ tua est singularis humanitas) eō me adegisti, vt
ferē inuitus, & renitēs munus illud susceperim, quod nō sinemag-
nis difficultatibus, me obire posse intelligebam. Tanta est enim ad
tua iussa capeßenda animi mei alacritas, tam constans tibi obtempe-
rādi voluntas, vt nihil sit tam arduum, tamq; difficile, quod aggre-
di dubitem, dummodo tibi morem gerere videar. Antequam vero
eam mihi prouinciam subeūdā esse, mecum omnino cōstituissem:
occurrit animo non defuturos, qui me tanquam hominem facilem,
& parum de existimatione mea sollicitum reprehenderent, quod cū
maximo in republica munere functus essem, & in omni literarum
genere, ipse ex me aliquid moliri, & efficere possim, alienis scriptis
operam impendere, & in ea facultate versari sustineam, quæ vt vul-
gus hominum existimat, indigna est viro iuris prudentiæ studijs
addictō, & in gubernaculis reip. tandiu versato. Sed tantum apud
me habuit ponderis, incredibilis quædam mea erga te obseruantia,
vt etiam cum aliqua honoris mei iactura, tibi parere, non dubitave-
rim. Equidem eos vehementer decipi, & errare semper existimaui,
qui putant seuerioris literaturæ studiosos, haud magni facere

debere humaniorū literarū cognitionē, sine qua ipsi fateātur necesse est, se minus idoneos inueniri, ad percipiendas, atq; excolēdas cæteras disciplinas. Nec ferendus est nostro hoc æuo, quo iam exulare cœpit Getica, ac rudis imperitia, Theologus, aut iuris consultus, seu medicus insignis, qui non simul bonarum literarum cultum, & mediocrē vsum sibi comparauerit. Sed de hac re alio forsitan loco, & opportunius, & copiosius dicendi sese offeret occasio. Nunc vero ea prætermittam, tibi antiquitatum rationem reddere, & quo in statu sint ea scripta, de quibus certior à me fieri desideras, exponere, aggrediar.

¶ Antiqua Romanorum monumenta, quæ apud Lusitanos extant, primus Andreas Resendius inuestigare cœpit, idq; cum per quinquaginta ferme annos, quoad per alias occupationes licuit, diligenter fecisset (quod ex ipsius literis constat) nunquam tamen de ea re, ex professo, & seriò scribere tentauit, nisi quadriennio ferè ante obitus sui diem: proponens animo hoc antiquitatum opus, decem libris comprehendere, quorum quatuor tantum absolutos reliquit, eosq; tot lituris plenos, tãtisq; in margine scholijs, asteriscis, obeliscisq; notatos, & expunctos, vt in extricabile quodam mihi suscipiendum fuerit negotium, dum eos à maculis terfos, & in ordinem reductos, nitore suo restituere laboro. Cui difficultati, alia nō impar, sed fortasse maior successit: dum antiquas inscriptiones varijs in schedis penitus dispersas, atq; confusas, in vnum codicem, ordine, alphabetico iuxta oppidorū, & vrbiū nomina, in quibus repertæ sunt, transcribi, atq; exarari curauimus. Quod neq; breui tempore, nec sine maximo labore fieri poterat: tum propter amanuensium paucitatem, qui in hac vrbe, aut nulli sunt, aut minus idonei: tum etiam quia necesse erat, vt illis exscribentibus perpetuo ipse adesset, qui alioqui varijs occupationibus distractus, non nisi succisiuis horis huic studio vacare poteram. Neq; eas ob causas Resendius reprehendi debet, imo vt ego iudico maiori laude dignus est censendus.

¶ Quod enim attinet ad lituras, & expunctiones, indicium est hominis circumspecti, ac diligentis, & qui non cursim, & ex tempore, sed adhibitâ matura deliberatione, scribere solitus esset. Quod valde necessarium est his, qui præclarum aliquod opus moliantur, quod

in lucem prodire, & omnium iudicio subnitti debeat: iuxta Horatium illud, nonumq; prematur in annum. Et de Vergilio memoria proditum est, solitum cum crebro gloriari se, pariter suos lambere, quibus verbis pudoris, & modestiæ plenis, significabat, se in componendis carminibus, minus ingenio, quam limæ indulsisse.

¶ Inscriptiones autem adeo dispersas, & inuolutas reliquisse illum conicio, vel quia ad eas transcribendas, & in ordinem redigendas, tempus non suppetebat homini in omni literarum genere perpetuo versanti, vel quia propter exactam antiquitatem notitiam, incredibilemque memoriam, archetypis illis schedis solum contentus erat, quæ ad ipsum vndiq; mittebantur, quanuis sæpius perperam scriptis & deprauatis. Erat enim illi facile, & obuium, propter assiduum usum inscriptionum, quoties opus habebat, etiam mutilatis illis, & imperfectis titulis, atq; epitaphiis, commode, & utiliter uti. Quod mihi, & cuius alij difficillimum fuisset, propter nimiam confusions perplexitatem. Quare visum est in primis necessarium totam illam antiquarum inscriptionum farraginem, quod dictum est ordine in methodum, & voluminis formam redigere,

¶ Ex qua diligentia illud etiam scire, atq; deprehendere contigit, quantam videlicet, quamq; copiosam suppellectilem Andreas Reuchardius reliquisset, ad hanc historiam absoluendam, atq; ad optatum finem perducendam. Quæ etsi digna est maximo pretio, ac laude, propter eius viri solidam, & insignem eruditionem, minor tamen ipsa, quam antiquitatum studiosi de eo conceperant.

¶ Quotus enim quisq; est, qui non putaret, in eius schedis, ea omnia inueniri posse, quæ ad hanc rem pertinent suis locis annotata, disposita, atq; exactè, & suo ordine digesta: sed longe aliter se res habet. Exceptis enim veterum Romanorum inscriptionibus nulli circa singulas urbium, & oppidorum narrationes (quod erat huius operis præcipuum munus, & institutum) præter pauculas annotationunculas reperiri contigit. Quod si alia fortasse scripsit, ea in manus meas minime peruenerunt. Nec abnuo potuisse suppressi, aut

aliquo casu corrumpi. Quo enim tempore, tuo iussu, mihi eius scripta tradita sunt, iam illorum manus pertransierant, qui bonorum inuentarium, iure magistratus confici, atq; conscribi curauerant.

¶ Verisimile autem mihi fit. Illum memoria fretum singulari, & exactissima cognitione rerum omnium, quas literis mādabat, minime curasse, earum veluti deliniamenta, & præludia prius deprompta habere, sed memoriter, ita vt quæq; res in mentem venerat, hos quatuor libros absoluisse. Vnde accidit, vt tot lituris, ac salebris referti ad nos peruenerint. Quæ vero his libris continentur, in summa hæc sunt.

¶ Primo libro etymologiam nominis Lusitaniæ, & quis fuerit eius author, quæue origo, exponit. terminos deinde, & cōfinia huius prouinciæ, quæ ei veteres Geographi assignarunt, declarat. obiter tangens difficiles aliquot, & sub obscuras quæstiunculas, à recentioribus vario, ac diuerso sensu intellectas, dum Plinium, Strabonem, Ptolemæum, cæterosq; Geographicae scientiæ authores interpretantur. Agit etiam in hoc ipso libro de diuersis gentibus, populis, nationibus, quæ sub Romano imperio Lusitaniam incolebant: vt pote de Turdetanis, de Celticis, de Turdulis, de Vettonibus, de Barbarijs, de Pæsuris, seu Pesuribus, de Turdulis veteribus, de Ciscudanis, & Transcudanis, de Tamaçanis, & de peculiariter, & propriè Lusitanis. Et quales olim fuerint Lusitanorum mores. Addita deinde copiosa, & eleganti descriptione omnium montium, qui vt precipui, & eminentiores, huic prouinciæ ab antiquis scriptoribus assignantur, librum hunc primum absoluit.

¶ In secundo fluuiorum nomina, tam antiqua, quam noua, ac vulgaria enarrat. Ac dum agit de flumine Ana, diuerticulum quodam non in amoenum interserit de pisce Asturione, quem vulgo Suillum, seu Solho dicimus. referens varias neotericorum opiniones, circa nomen, quo antiqui authores, tam Græci, quam Latini id piscis genus appellarunt.

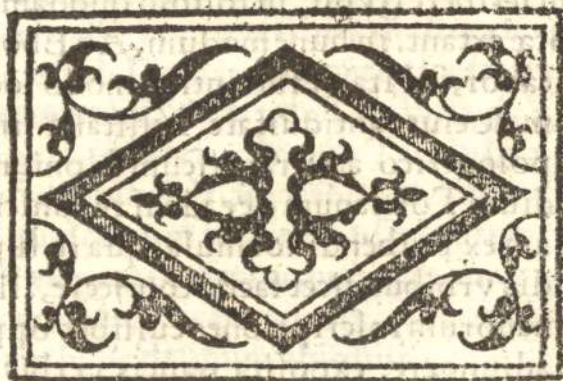
¶ Liber tertius hunc habet titulum, videlicet. Quinam olim in Lusitania rerum potiti sunt. Et diffusam narrationem continet, ad Græcas, & Romanas historias spectantem, circa res gestas, quæ ad hanc provinciam pertinere videtur, & ad duces in re militari, claros, quos olim habuit. Additum est etiam nonnihil de Gothorum, seu Geta-
rum gente. Adiecto deinde quodam de vijs militaribus compendio, huic libro finem imponit.

¶ In quarto de urbibus, & oppidis agere incipit: cuius prima hæc sunt verba. Urbes nunc aggrediar non minimam intentionis meæ partem. Deinde nonnullas enarrat, partim antiqua nomina, partim vero vulgaria apponens, ubi vetera deficiunt. Ac quindecim, aut ad summum sexdecim describit oppida, adhibitisq; antiquis inscriptionibus, quas in illis repertas habuit: hunc quartum librum, & ultimum eorum, quos scripserat, absoluit.

¶ Librum quintum scribere cœpit, in foliolo quodam, ubi viginti tantum lineæ scriptæ extant. in hunc modum. Ab Eboræ patriæ meæ librum hunc auspicabor, sed ita ut succintius modo loquar, quando quidem historiolum de eius antiquitate Lusitana lingua pridem edidi, & multa in apologetico ad Franciscum Nonium, Pacensem, non pauca ad Kebedium Toletanum de eadem re conscripsi. Ex quibus verbis, atq; etiam ex scribendi formula, qua in superiori libro usus est, in enarrandis urbibus, licet facile conijcere, illum in animo habuisse, solas Romanorum inscriptiones cui libet oppido, cui convenire videbantur adiungere, exposita paucis verbis super qualibet earum opinione sua, nihilq; præterea addere, quod ad ipsarum urbium conditores, & res gestas, recentiorumq; temporum historiam pertineret. Vnde facile adducor, ut credam, nihil eum amplius annotatum, aut præmeditatum habuisse. circa oppida. Si enim aliquid huiusmodi literis mandasset, vix fieri poterat, quin inter eius scripta, & schedas appareret. Ex quibus liquido constat, quam modicum est, quod reliquit, collatum cum his, quæ scribere in animo habuit. Proposuerat enim de omnibus Lusitaniæ oppidis sigillatim agere.

Videns autem ipse Resendius, quam difficilem, & arduam provinciam suscepisset, quantumque homines ab eo expectarent, tanquam reformidans posteritatis iudicium, non semel in his libris restatur, & edicit, se non omnes huius provinciae antiquitates fed eas tantum quas labore suo, ac studio reperire potuisset, scribendas suscepisse. Admonens harum rerum studiosos, ut reliquas ipsi, sua industria, ac diligentia inuestigare nitantur. Cuius ego consilium sequutus, opus ab eo inchoatum dum tuis iussis pareo, ad exitum perducere sum aggressus, partim illius chedis, partim novis inscriptionibus, quas ipse reperi, adiutus.

Quatuor autem libri ab eo absoluti & à me recogniti, confestim si ita tibi visum fuerit, in lucem edi, atque diuulgari poterunt, dummodo expensas in eam rem necessarias è regio ærario conferri iubeas. Deus opt. max. te nobis præstantissime rex incolumem seruet, atque tueatur. Eboræ 15. die Ianuarij. 1580.

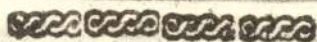
SCARMINA.

Jacobi Mencerij Vasconcelli.

In laudem.

Lucis Andreæ Resendij.

Lusitania Resendium alloquitur.

Ex Macedum clari proles generosa
sa Philippi,
Cum terras Asia quateret victri-
cibus armis,
Dirutaq; antiquæ lustrans vestigia Troiæ,
Potaret Simoentis aquas, Xanthiæ liquorem,
Constitit ad tumulum Sigæo in littore, magni
Æacidae, tali compellās voce sepultum.
O felix nimium iuuenis, cui contigit altum
Mæonidæ plectrum, quo se tua gloria cælo
Attollens, viget æternos mansura per annos.
Sic ego felicem Resendi maxime nostræ
Gentis honos, dicam nunc me, nimiumq; beatam,
Quod tua me titulis decorarint, scripta vetustis,
Et decus antiqua repetens ab origine nostrum,
Erueris, monumenta meas testantia laudes.
Mæle animi non tu vanos mihi fingis honores,
Aut mea fucatis auges præconia verbis:
Sed veram historia seriemq; fidemq; sequutus,

*Abdita Romanis, annalibus, abdita Graijs
 Pandis, & in lucem multis incognita profers;
 Lysiadum narrans insignia facta meorum,
 Magnanimosq; duces, olim quos Romula virtus
 Vt bello inuictos, sic fidos pace probauit.
 Ipsa igitur clarum ventura in secula nomen
 Consequar, atq; tuo per te celebranda futuro
 Semper ero, dum nostra Tagus per rura meabit
 Aurifer, & rapido descendet in aquora cursu,
 Dumq; meo fessos merget Sol lictore currus.*

CEPIGRAMMATA.

In laudem Iacobi Menoetij Vascōcelli.

& Resendij

authore.

Emmanuele Cabedio Vascōcello

ipſius ex ſorore nepote equite

Melitenſi.

Vcius antiquam patriam dum a

morte pararet

Eripere, iniecit inuida Par-

ca manum.

Sed moriens poſt ſe victura volumina liquit:

Hac Iacobe tua perficiuntur ope.

Edis opus, ſic ille tibi dat morte carere,

Tuq̃ illi, patriæ gratus vterq̃ ſue.

¶ Aliud.

Dum ne deficient patriæ monumenta, laboræ

Andreas, operi deficit ipſe ſuo.

Ac velut Atlantis laſſati pondere fertur,

Herculeis humeris incubuiſſe labor:

Incubuit labor iſte tuis Iacobe, nec alter,

Quo melius gravis hæc machina ſtaret, erat.

Lysia te poſtquam vidit ſub pondere, dixit

Non minor Alcide es, non es Atlante minor:

Cum mediam Cous Venerem pinxisset Apelles,
 Et moriens ceptum linqueret autor opus:
 Artificis manus vna, manus deterruit omnes,
 Nec medio finem quæ daret vlla fuit.
 Finxerat Andreas simulachrum nobile regni,
 Liquit at inceptum morte peremptus opus.
 Non Iacobe tamen terret te insignis imago,
 Extremamq; operi vis adhibere manum.
 Et bene conveniunt cum primis ultima, manus
 Andreæ nomen tu facis, ille tuum.

Aliud.

Non minor Atlante es, non es Atlante minor.
 Iste te postquam dixit sub pondere dixit.
 Quo melius gravis hac machina foret, et ætas.
 Incubuit labor iste tui Iacobe, nec alter.
 Herculis pueris incubuisse labor:
 De solis Atlante lassat pondere fessum,
 Andreas, operi desit ipse suo.
 Dum ne desiciant patriæ monumenta, labores

BARTHOLOMAEO FRIAE ALBERNO-
TIO IURISPERITO DOCTISSIMO
L. ANDREAS RESENDIVS

S. P. D.

Vanrum Albernoti ex aduentu ad me tuo, percepi voluptatis, si contulero cum dolore, negati tibi in urbem nostram ingressus, ab isto, qui pro absente provincie huius Transaganae praeside, vicarium gerebat magistrarum, absq; dubio posterum hoc, prius illud, fongo post se interuallo relinquet. Nam sicut ex altero, mihi honor a te habitus multum me extulisset, ita alterum, eo me vsq; depressit, adfecitq; pudore, vt quauquam dissimulaui, acerbis in vita, nihil vnquam me pertulisse, audeam affirmare. Auxit dolorem hunc, post villaticam illam, & quasi furtiuam vnus diei conloquutionem, sparsa per urbem repulsae fama, admirante populo, mihi homini nec ignoto, neq; ciuibz meis non caro, denegarum recipiendi tanti hospitis facultatem: specioso isto auertendae pestilentiae, quam ab Hispali metuebamus, praetextu: cum tamē de eo metu securos nos redderet, maximum inter Hispalim & Talaueriam vnde veniebas, terrarum interstitium. Optimates autem, & ex decurionibus trium viri, ac meliorum literarum amatores, quorum non est exigua, neq; contempnenda apud nos copia, vnā cum superueniente Roderico Vernandio Castaneda provinciae praeside, quem vobis iuris consultis permittentibus correctorem appellamus, viro pererudito, ac nobili, & ingenij maximē comis, atq; humani, indignitatem rei, non modo ægerrimē ferebant, verum dictis etiam insectabantur, existimantes ad honorem vrbs, intromitti virum talem, pertinuisse: Nam si nihil aliud hūc esset, tibi quod spectare conlibuisset, quum tamen sint non nulla, certē sexto a recessu tuo die, puella septendecim annorum, Publia Hortensia a Castro, studijs Aristotelicis nō vulgariter instructa, publicē disputans, multis doctis viris, quæ proposuerat, conuellentibus, cum summa dexteritate, nec minore lepore, argumentationum cauillationes eluderet, tanta animum tuum perfudisset iucunditate, vt spectaculum pulchrius, tu te non vidisse, si adfuisses, vtique faterēre, & urbem, quæ eam habeat puellam, omitto formam

intra modum venustam, dignam non negasses, ad quam sola ea gratia deuenires. Sed bonus ille praesidis vicarius, vt ista potuit inter-
turbare, ita euadere non potuit, quin durissimi oris, & ingenij per-
seueri, ne dicam agrestis, poenas daret, vsq; ad conuicia barbarae in-
ciuitatis denotatus, & ego me illi, hisce commemorandis, vt meri-
tus est, gratiam habuisse, nolui praeterire. Cæterum redeo ad te, cui
pro singulari tua humanitate, debere me intelligo: sed quid literato
homini, & in re ampla constituto, reddam, praeter literarium mu-
nus, equidem non video. Ita ergo faciam, & antiquitatum Lusitanie
nostre, cum veteribus inscriptionibus, quibus delectari te animad-
uertit, scribam commentarium, rem a studiosis apud nos antiquita-
tis, a me diu desideratam, expectatamq; sed hactenus dilatam, quia
peragrandam vniuersa erat prius, ei qui de vniuersa scripturum, se
polliceatur. Quod efficere neq; priuatis intra tenuitatem opibus,
ipse potui, neq; mihi contigit, qui sua quantaquumq; opulencia, a-
nimum perdifficile opus, molientem, erigeret, & incitaret. Nota igitur,
ac comperta mihi scribam, & patefacta curiosis vltis, alijs sup-
plenda cætera, post me relinquam.

Liber primus.

P R I N C I P I O. unde nomine Lusitanis
 aliquid dicimus, nomen illi dedisse Lusum
 liberi patris, ac Lusum cum eo bacchanem
 esset Plinius, cuius verba nonnulli dicit
 totum intellexit: dum aliquid Lusum, ac
 Lusum Bacchi fuisse comites credunt, a quo
 tum aliter Lusitania vocata sit, ab alio
 vero Lusitania: verum enim modo appellari
 soleat. Alii Lusum non hominem, sed ludum
 potius, seu lusum interpresantur: Qui patrum aduersus vide-
 tur, non potuisse eo tempore, a latina voce, totalis nomen audi-
 re, provinciam denominari: denominata est autem Lusitania ex ipso
 Bacchi vero, si Vatro, quem Plinius citat, sibi admittimus.

Interdum, qui pro Lusum, Lusum respondent, id est bacchanem
 tabernaculum, sed cum per diuersas provincias Moxadas
 bacchantes sint, hoc nomen hic potius, quam alibi, tantum tabernaculum
 monumentum sit impossibile non video. Adde quod si illa in-
 ter, & ab illa vocata provinciam dicam esse admittamus, non
 Lusitaniam, sed Lusitaniam eam nominari oportere. Verum cel-
 sum ista omnia si veterem lectionem non adicimus, & Lusum, ac
 Lusum homines fuisse intelligamus, & Lusum quidem Lusitaniam
 a Lusum vero Lusitaniam esse vocatam, regem non admittimus: Certe
 Lusum hominem fuisse impossibilem Beroi auctor intellexit, quod
 in Hispania, Alcantaris nescio cuius Babyloniorum regis tempore,

Liber primus.

PRINCIPIO vt de nomine Lusitaniz aliquid dicamus, nomen illi dedisse Lufum liberi patris, ac Lysam cum eo bacchantem asserit Plinius, cuius verba nonnulli diuerso sensu intellexere: dum aliqui Lufum, atq; Lysam Bacchi fuisse comites credunt, à quorum altero Lusitania vocata sit, ab altero vero Lysitania: utroq; enim modo appellari solet. Alij Lufum, non hominem, sed ludum potius, seu lusionem interpretantur: Qui parum aduertisse videntur, non potuisse eo tempore, a latina voce, fortassis nondum audita, prouinciam denominari: denominata est autem Lusitania ex ipso Bacchi æuo, si Varroni, quem Plinius citat, fidem adhibeamus.

¶ Nec defunt, qui pro Lysa, Lysam reponant, id est bacchantium rabiem, atque furorem. Sed cum per diuersas prouincias Mænades bacchatae sint, cur hoc nomen hic potius, quam alibi, tanquam rabiei monumentum sit impositum non video. Adde quod si ab illa insolenti, & absurda vocula prouinciam dictam esse admittamus, non Lysitaniam, sed Lysitaniam eam nominari oporteret. Verum cessant ista omnia, si veterem lectionem non abdicemus, & Lufum, ac Lysam homines fuisse intelligamus, & à Luso quidem Lusitaniam, à Lysa vero Lysitaniam esse vocatam, ægrè non admittamus. Certe Lufum hominem fuisse supposititius Berosi auctor intellexit, quem in Hiberia, Ascatidis nescio cuius Babyloniorum regis tempore,

regnasse perhibet, sub quo vitis apud Græcos inuenta sit: inuētā
autem aiunt à Dionysio. Concurrunt igitur Dionysius vitis inuen-
tor, & Lusus, vt appareat ex ratione temporis, Luūm ad Diony-
sium, id est Liberum patrem potuisse pertinere.

¶ Si vero qua necessitudine illi coniunctus fuerit, forte dubitetur,
ego ex loquendi formula, filium fuisse puto. Nec vero alienum vi-
deri debet, Dionysium vtique hominem, filium genuisse perhiberi:
cum ei quoque Aristæum olei inuentorem, filium Græci tribuant,
vt in quadam contra verrem oratione affirmat Cicero. Quāquam
ipse, non ac Lysam, sed aut Lysam legendum puto, vt idem fuerit
Lusus, qui Lysus is qui cum Libero patre bacchari sit solitus. Nā
à Græco lyo, vnde ipse etiam Bacchus Lysius cognominatus est, &
eius sacerdotes Lysij, homo elle, Lysus dici potuit, qui latina con-
suetudine in Lusum mutatus sit. Et sane magis videtur consenta-
neum, vt ab vno potius prouincia nomen acceperit, quam à diuersis.
Quin etiam si Lysam legere magis libeat, modo particulam ac, in
aut commutemus idem efficietur, vt videlicet vel à Luso Lusitania,
vel à Lysa Lysitania fuerit nominata.

¶ Lusitanie nomine, Latini libri pleni sunt, & Græcorum nonnulli,
inter quos Ptolemæus, atq; Stephanus. Lysitanie vocabulo vtun-
tur Dion, Strabo, Athenæus ex Polybio. Neque id latinis est in-
solitum. Nam & in pandectis, sub titulo decensibus, verba sunt no-
tissima Pauli iuris consulti. In Lysitania Pacenses, & Emeri-
tenses iuris Italici sunt. Eboræ quoque in ædibus magistri e-
quitum lapis est cum hac inscriptione.

LABERIAE. L. F.
GALLAE FLAMI-
NICAE. MVNIC
EBORENSIS. FLA-
MINICAE. PRO-
VINCIAE LYSITA-
NIAE.

Idest.

¶ Laberiae Lucij filiae Gallae flaminicae municipij Eborensis flami-
nicae prouinciae Lysitaniae de qua inscriptione, in libello quem de
Eborensium antiquitate, vulgari lingua iam pridem scripsimus,
multa à nobis dicta sunt.

¶ Lusitaniae verò populi, etsi in multas speciatim gentes diuisi
sunt, tamen vniversi, ac generatim Lusitani appellantur. Stephanus
autem in libro de urbibus, fretus Artemidori testimonio, Lusita-
nos, etiam Belitanos vocari tradit: sed cum causam ipse minime af-
signet, nec apud alios scriptores reperire liceat vllam eius nominis
mentionem, ego verisimili coniectura ductus, existimo à Belijs po-
pulis, vel ab oppido Bethicae, cui nomen Belon, seu a Lerthe flumi-
ne quem alio nomine Beliona dici ait Strabo, Lusitanos potuisse
Belitanos vocari: nisi Stephanum Belitanos, quicunque illi fuerint,
à Lusitanis originem ducere, intellexisse credamus: quod Graeca
phrasis magis significare videtur, quæ sic habet. Belitani iidem
sunt cum Lusitanis, iuxta Artemidorum in tertio geographiæ libro.

¶ Enumerat etiam Plinius Bellitanos populos, non procul à Cæsaraugusta, quos à Lusitanis originem traxisse suspicari possumus, & ita Stephani verba intelligi debere. Superest, vt obiter admonēā lectorem, fuisse & Lusorum gentem, quæ vt Strabo ait, ad fontes Tagi olim pertineret, & in Arcadia Lulos oppidum, in cuius ruinis Mepsæ suo tempore extarent, collocasse Pausaniam lib: octauo, vbi Clitoriorum fines describit. Sed hæc de nomine satis.

¶ LVSTITANIAE TERMINI.

¶ Cæterum Lusitaniæ, vt non nullarum aliarum prouinciarum terminos, apud auctores, præsertim Græcos variasse comperimus. Strabo enim à Tago ad Artabros, qui iuxta promontorium Celticum sunt, Lusitaniam protendit. Tagi verò regio, inquit, ad Aquilonem spectans, Lusitania est, inter Hispanos gens amplissima, & annis plurimis Romanorum armis oppugnata. Huius regionis latus australe Tagus cingit, ab occasu vero, & Septentrione Oceanus, ab aurora Carpetani, Vettones, Vaccæi, & Callaici, satis notæ gentes. Et paulo post, Minium amnem omnes Lusitaniæ fluuios dicit magnitudine superare. Artabros etiam Lusitaniæ postremos, ad Septentrionem, & occasum vocat. Regionem vero, quæ inter Tagum, & Anam est, à Lusitania excludit. Vnde & Barbarium promontorium super Lusitanos esse commemorat, vbi de stanni fodinis loquitur. Carpetanos etiam, Vettones, Vaccæos, ac Callaicos, cum ab aurora dicat Lusitaniam cingere, extra Lusitaniam eos proculdubio esse ostendit. Quanquam, vt ibidem ait, nonnulli & hos Lusitanos vocent. De Vettonibus postea. Satis modo sit, istos nonnullos, qui nulli iam sunt, Strabonem non probare, sed pro nō Lusitanis Carpetanos, Vettones, Vaccæos, & Callaicos habere. Ad hæc de Tagi agens origine, eumq; ex Celtiberis per Vettones, Carpetanos, & Lusitanos in æquinoctialem labi occasum dicens, manifeste à Lusitanis separat, non modo Vaccæos, & Callaicos, sed etiam Vettones. De Vaccæis quidem dubium nullum est. De Callaiciis, & Carpetanis dubitabit aliquis. Sed meminerit, Strabonem Lusitaniam ad Artabros vsq; extendisse, tametsi non dissimulat suo tempore multos Lusitanorum Callaicos iam vocari.

Ita igitur intellecta Strabonis Lusitania, Callæci, qui ipso auctore nouissimi montana habitant, Vaccæis vicini, & Asturum nonnulli, quos omnes ob vicinitatem Callaicos appellat, ab aurora Lusitanis fiunt. Sed Carpetani, quos post Oretanos ad Aquilonem declinare commemorat, quid ad Lusitaniam attineant non video, nisi dicamus Strabonem eos per defluentem Tagum, ab Oriente, versus Occasum usque ad Lusitaniam protraxisse. Similiter & Vettones, & Vaccæos, quemadmodum, & Turdulos inter Anam, & Tagum, in quibus Emeritam locat: Quæ regio illi Lusitania non est, cum primum Australe eius Latus Tago determinat.

Alibi tamen, hoc est sub finem tertij libri, cum Hispanias ab alijs in partes duas, ab alijs in quinque fuisse diuisas dicit, earumque alias plebi, Senatuique attributas ostendit, alias Romano duci, & quidem Bæticam plebi attributam, ad quam prætor mitteretur, qui legatum haberet, & quæstorem, reliquam omnem Cæsaris esse, qui duos mitteret legatos, prætorium, & consularem. E quibus prætorius legatum haberet secum, qui Lusitanis ius diceret, qui Bæticæ adjacentes, usque ad amnem Durium, & eius ostium extenderentur. Subdit veros Lusitanie terminos, Lusitaniam dicens eam regionem appellari, proprio in eum diem nomine in qua regione sita sit Augusta Emerita. Reliquam autem maximam Iberiæ partem (iuuenimus enim interpretes, qui Græca minus commodè verterunt) esse eam, quæ duci consulari subderetur, non indignum exercitum habenti, tribus instructum ordinibus, ac Legatis tribus. Quorum vnus duos secundo ordines ducens, tractum ultra Durium ad Arctos seruaret vniuersum, quem tractum, inquit, prius Lusitanos quidam appellabant, alij vero modo Callaicos vocant. Hi itaque iuxta Strabonem Lusitanie fuere termini.

Ptolemæus Latinis geographis conuenientius Lusitanie Australe latus Ana determinat, Septentrionale Durio. Quæ autem à Durio ad Minium est regio, Callaicorum Bracarorum, Tarracoenſi prouinciæ contribuit, quemadmodum, & Plinius. Differt

etiam à Strabone, quod Vettones ab Orientali parte adscribit Lusitaniæ, & sane ita sunt, sed an tam latè paterent, vt intra se Salmanticam includerent, postea expendemus. At Latinorum multo constantior, & indubitata magis est ratio. Pomponius Scriptor non modo diligens ac disertus, sed etiam, vt potè Hispanus, domesticarum rerum peritissimus, breuiter, & eleganter treis, quæ tunc erant, Hispaniæ prouincias diuisit. Tribus autem, inquit, est distincta nominibus, parsq; eius Tarraconensis pars Bætica, pars Lusitania vocatur. Tarraconensis altero capite Gallias, altero Bætica, Lusitaniamq; contingens, mari latera obijcit, nostro, quæ meridiem, quæ Septentrionem spectat, Oceano. Illas fluuius Anas separat. & lib. tertio, deflexu terræ inter Tagum, & Durium quum agit, ita scribit. In eoq; sunt Turduli veteres, Turdulorumq; oppida. Amnes autem Munda in medium ferè vltimi promontorii Latus effluens, & radices eiusdem abluens Durius. In tria enim promontoria dispersam Lusitaniam dixerat. Plinius similiter libro tertio, capite primo, Vltior videlicet Hispania, in duas per longitudinem prouincias diuiditur. Si quidem Bætica latere Septentrionali pre-tenditur Lusitania, amne Ana discreta & lib. quarto, cap. vigesimo primo, à Durio Lusitania incipit. Sed quando in hunc Plinij locum incidimus, exigit res, vt duo eius capita expendamus, quæ ad Lusitaniæ situm rectius percipiendum maximè pertinere cõsemus.

¶ Ante annos quadraginta, cum Salmanticæ studiorum causa agerem, & Vernando Pintiano Græcarum literarum, ac Plinij publico professore, eius rei gratia plurimum vterer: Ostendit mihi vetustissimum Plinianum codicem, quem ab Ecclesia Toletana conferendi gratia, dato pignore deferendum curauerat. Alterum quoq; ex Salmanticensis academice Bibliothecæ, quæ certa hora solet quotidie sub duobus custodibus aperiri, non ad modum sanè veterem, scriptum tamen per diligenter. In vtroq; deprehendimus, quod in publica lēctione testatus ille erat, decem aut duodecim versus, vt mihi primo visi sunt, loco suo Luxatos, à promontorio Celtico, in promontorium Olisiponenſe, scribæ oscitantia immigrasse, magna sensus confusione, cum magna etiam Plinij ipsius iniuria.

In medio igitur vigesimo capite, quarti libri ad hunc modum am-
bo codices habent.

Promontorium Celticum, quod alij Artabrum appellauere, ter-
ras, maria, cœlum determinans. Illo fingitur Hispaniæ latus, & a
circuitu eius incipit frons. Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, oc-
casus illinc, & Oceanus Atlanticus. Promontorii excursus lx.
M. prodidit. Alij xc. ad Pyrenæum inde, non pauci xii. l. milia,
& ibi gentem Artabrum, quæ nunquam fuit, manifesto errore. Aro-
tebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in lo-
co posuere, literis permutatis. Amnes Florius, Nelo, Celtici cog-
nomine Nerix, superq; Tamarici quorum in pæninsula tres ara Se-
stianæ Augustodictæ. Cepori. Oppidum Noela. Celtici cogno-
mine Præfamarci. Cileni. Ex insulis nominanda Corticata, & Au-
nios. A Cilenis, conuentus Bracarum. Heleni, Grauij. Castellum
Tyde. Græcorum Sobolis omnia. Insula Otæ. Insigne oppidum
Abobriga. Minus annis itij. M. pass. ore spatiosus. Leui. Scur-
bi. Bracarum oppidum Augusta. Quos supra, Callæia. Flumen
Limia. Durius annis ex maximis Hispaniæ, ortus in Pelædonibus,
& iuxta Numantiam, Lapsus deinde per Arcuacos, Vætaeos, deter-
minatis ab Asturia Vettonibus, a Lusitania Callæis. Ibi quoque
Turdulos à Bracaris arcens. Erratum & in annibus inclutis. Ab
Minio quem supra diximus cc. M. pass. ut autor est Varro, abest
A Eminius, quem alibi quidam intelligunt, & Limiam vocant, obli-
uionis antiquis dictus. Omnisq; dicta regio à Pyrenæo metallis re-
ferta auri, argenti, ferri, plumbi nigri, albiq;.

A Durio Lusitania incipit, Turduli veteres. Peluri. Flumen
Vacca, oppidum Vacca, oppidum Talabriga, oppidum & flumen
A Eminium. Oppida Conimbriga, Collippo, Eburo, Britium. Ex-
currit deinde in aliud vasto cornu promontorium, quod alij magnū
appellauere, multi Olisiponense, ab oppido. Ab Durio Tagus cc.
M. passuum interueniente Munda.

Exultauit equidem tunc, propter Plinij grauitatem. Illo si quidem

pacto calumnia negligentiae, quam patitur ab omnibus, qui geographica tractarunt, liberari sanè videbatur, & Pintiano magnas n egi gratias, qui id commonstrasset. Verum exultare desij Plinij verborum feriem penitentiùs expendēs, simulq; sumpto in manus Solino, Plinij ipsius, vt perhibetur, simia. Cuius referam verba, atq; ex manu scripto vetustissimo codice, vt sincerius exeāt. In Lusitania Hispaniae promontorium est, quod Artabrum alij, alij Olisiponense dicunt. Hoc coelum, terras, maria distinguit. Terris, Hispaniae latus finit, coelum, & maria hoc modo diuidit, quod circumitu eius incipiunt Oceanus Gallicus, & frons Septentrionalis, Oceano Athlātico, & oceanu terminatis. Ibi oppidum Olisipo ab Ulysse conditum. Ibi Tagus flumen. Tagum ob arenas auríferas ceteris amnibus prærulerunt. In proximis Olisiponis equae lasciuunt mira fecunditate. Nam adspirata fauonijs, vento concipiunt, & sitientes viros aurarum spiritu maritantur.

¶ Non dubium est hæc Solinum ex Plinio esse mutuatum, in eandemq; sententiam, & Marcianum Capellam abiisse. Et Isidorum decimo quinto ethymologiarum libro, & alioqni ipsa verborum conexio satis indicat Plinium ita scripsisse. Attendat diligens lector. Arotebras enim, quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posuere. Sunt ne hæc verba longè à Celtico iam progressi, an adhuc in eodem describendo inhærentis? Hoc in loco posuere, Quo in loco? In Celticone? certe. Ibi enim ceteri eos collocant, & ipsemet Plinius. Ponit enim Arotebras ante Celticum. Arotebrae autem iidem sunt qui Artabri. Nostræ ætatis homines, ait Strabo, Artabros Arotebras vocant. Literis permutatis vt faterur Plinius. Quomodo igitur in Celtico detentus, quali sui oblitus, erroris manifesti argueret eos, qui ibi gentem Artabrū, quæ nunquam eo loci fuerit, posuissent.

¶ Ista quæ admissa Toletani, & Salmanticensis codicum lectione, obijci poterant, nequaquam obijciuntur, si quod de Artabris hic ait, Olisiponensi promontorio Plinium dicamus tribuisse. At falsum

est, Olisiponense promontorium terras, coelum, mariaq; distermi-
nare, illoq; Hispaniæ latus finiri, & à circuitu eius frontem inci-
pere, clarissime dicente Strabone Hispaniæ latus hoc ab sacro pro-
montorio vsq; ad Artabrorum montem, hoc est, promontorium Cel-
ticum extendi, & quartum deniq; latus ex eo loco, vsq; ad promon-
torium Pyrenes, quæ pars Boream spectat. Falsum etiam quod de
promontorii excursu, & longitudine inde ad Pyrenæum, si quidem
de Olisiponensi intelligas.

¶ Quid ergo dicemus: nisi Plinium male Artabrum promontoriū
cum Olisiponensi confuisse. Poteratq; non minima ex parte culpā
eius minuere, quod non ipse affirmat Artabrum id esse promonto-
rium, sed nonnullos ita vocasse, & ibi gentem Artabrū, quæ nun-
quam ibi fuerit, collocasse, atq; hoc manifestò, vt inquit, errore. Et
erroris causam subijcit. Arotebras enim, quos ante Celticum dixi-
mus promontorium, hoc in loco posuere, literis permutatis. Quos
iure reprehendit, quiquunq; si fuerint, qui Artabrum promontoriū
hoc Olisiponense vocarint, additq; optima verborum consequutio-
ne alium non minimum errorem.

¶ Erratum inquit, & in omnibus inelytis, sicut, ait, erratum in hoc
est, quod promontorium magnum, siue Olisiponense Artabrum
appellauere, ibiq; gentem Artabrū, quæ nunquam ibi fuit, mani-
festò errore posuere, ita erratum ab ijs est, in omnibus inelytis, vi-
delicet AEminio, atq; Limia. Quemadmodum itaq; ex parte hac
Plinium excusare possemus, quando erroris arguat eos, qui Olisi-
ponense promontorium Artabrum appellauere, ita protegere à cul-
pa non audemus Olisiponensi isto terras, coelum, maria distingui,
eoq; Hispaniæ latus ad Occidentem finiri asseuerantem.

¶ Sed mirandum nequaquam est, falli, ac decipi tempestate ea Pli-
nium, quum nostra hac, quotidiano vsu, & tanta frequentia, quasi
digitis contrectatis rebus, & oculis etiam ad fastidium subiectis,

atq; perlustratis, Ioachimus Vadianus, qui propter erratum hoc in Plinium adeo excandescit, vt iuuari eum etiam prohibeat, deceptus ipse sit, promontorium Cuneum Sancti Vincenti esse caput, & sacrum idem, quod Barbarium opinatus: præter illa quæ de Salaria, atq; Olisipone alio ei loco obieci. Lubrica ist hæc sunt, & cognitu non nimis facilia, atq; in tam vasto terrarum Orbe non labi, pene monstri simile.

¶ Mihi si meo arbitrato Plinium emendare liceret sic potius legem. Promontorium Celticum, terras, maria, coelum determinans. Illo finitur Hispaniæ latus, & à circumitu eius incipit frons, Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, Occasus illinc, & Oceanus Atlanticus. Deinde in capite de Lusitania, sic. Excurrit deinde in aliud vasto cornu promontorium, quod alij Artabrum appellauere, alij magnum, multi Olisiponense, ab oppido. Promontortij excursus lx. M. prodidere, alij xc. M. pass. Ad Pyrenæum inde non pauci xii. l. milia. Et ibi gentem Artabrum, quæ nunquam fuit, manifesto errore. Et quæ sequuntur. Oporteretq; tunc, & Solinum, & Capellam in iam corruptos Plinij libros incidisse causificari.

¶ Quod nescio an cuiuci possit. Quare per me quidem autographis libris illis, & Pintiano habeatur sane gratia Plinianum erratum sedulo amolientibus, sed recepta lectione, cum istha magni viri labecula contenti simus, neq; eius sententiæ vim faciamus.

¶ Cæterum quæ de Lusitania sequuntur, nos nostro Marte, diligentiaq; emaulauimus, reddemusq; suo cuiusq; rei loco rationem.

PLINII LIBRI III.

CAP. XXI.

¶ A Durio Lusitania incipit, Turduli veteres. Pæsuri, Flumen Vacca. Oppidum Talabriga. Oppidum, & flumen AEminium. Oppida Conimbriga, Collipo. Eburobritium. Excurrit deinde in aliud vasto cornu promontorium, quod alij Artabrum appellauere, alij magnum, multi Olisiponense ab oppido, terras, maria, coelum determinans. Illo finitur Hispaniæ latus, & à circumitu eius incipit frons. Septentrio hinc, Oceanusq; Gallicus, Occasus illinc, & Oceanus Atlanticus. Promontorii excursus lx. M. prodidit, alij xe. m. pass. Ad Pyrenæum inde, non pauci xij. l. Milia, & ibi gentem Artabrum, quæ nunquam fuit, manifesto errore. Arcereb. a enim quos ante Celticum diximus promontorium, hoc in loco posuere, literis permutatis.

¶ Erratum & in omnibus inclytis. Ab Minio quem supra diximus cc. M. pass. ut auctor est Varro, abest AEminius, quem alibi quidam intelligunt, & Limæam vocant obliuionis antiquis dictus, multumq; fabulosus. Ab Durio Tagus, cc. M. passuum interueniente Mûda. Tagus auriferis arenis celebratur. Ab eo clx. m. pass. promontorium sacrum è media propè Hispaniæ fronte profilit xliij. M. pass. inde ad Pyrenæum medium colligi Varro tradit. Ab Ana vero, quo Lusitaniam à Bætica discevimus. cxxj. M. pass. A Gadibus cij. M. pass. additis, Gentes, Celtici, Turduli, & circa Tagum Vetonæ.

¶ Ab Ana ad sacrum Lusitani. Oppida memorabilia à Tago, in ora Olisipo, æquarum è Fanonio vento conceptu nobile. Salacia cognominata vrbs imperatoria. Merobriga. Promontorium sacrum. Et alterum Cuneus. Oppida, Ossonoba, Balsa, Myrtilis, vniuersa prouincia diuiditur in conuentus treis Emeritensem, Pacensem, & Scallabitanum. Totæ populorum xlv. In quibus coloniæ sunt quinque, municipium ciuium Romanorum vnum. Latij antiqui tria. Stipendiaria xxxvj. Coloniæ, Augusta Emerita, Anæ fluuiio adposita, Metallinensis, Pacensis, Norbensis, Cæsariana cognomine. Cō-

eributa sunt in eam Castra Iulia, Castra Cæcilia. Quinta est Scal-
 febie, quæ prælidium Iulium vocatur: Municipium ciuium Roma-
 norum Olisipo, felicitas Iulia cognominatum. Oppida veteris La-
 ti: Eboræ, quod item liberalitas Iulia, & Myrtilis, ac Salacia quæ
 diximus. Stipendiariorum, quos nominare non pigeat, præter iam
 dictos in Baticæ cognominibus. Augusto brigenses, Amaïenses, A-
 randitani, Arabrigenses, Balsenses, Cæsarobrigenses, Caperenses,
 Caurienses, Colarni, Cibilitani. Concordienses, qui & Boccori, In-
 teraufenses, Lancienses, Mirobrigenses, qui Celtici cognominantur.
 Meidubrigenses, qui Plumbarij. Ocellenses, qui & Lancienses.
 Turduli, qui Barduli, & Tapor. Lusitaniam cum Asturia, & Cal-
 læcia patere longitudine Dxl. M. pass. latitudine Dxxxvj. M. A-
 grippa prodidit. Omnes autem Hispaniæ à duobus Pyrenæi pro-
 montorijs per maria totius oræ circuitu .p. xxix. M. colligere exis-
 timantur. Ab alijs xxvij. M.

¶ Et hic terminari caput de Lusitania, iam pridem in Vincentijs mei
 scholijs admonui.

¶ Non videbimur à Scopo digredi, si nostri quoque æui Lusi-
 taniæ terminos exponamus. Quanquam hi magis regni totius,
 quam vnius Lusitanie dicendi sunt. Protenditur enim regnum
 vltra Durium à Septentrione, Callaicos continens Bracaros,
 non modo eos, qui intra Durium, Miniumque Montesque Iu-
 ressum, atque Maranum clauduntur, sed qui vltra eos monteis
 per Aquifluuientis, Tamacanos, & reliquos, qui ad Bracarau-
 gustanum pertinent conuentum: Et deinceps per aliquot Astu-
 rum olim populos adscendit vsque ad Saborem fluuium, oppi-
 dumq; Soutellum. Vnde resistens, conuertitur limes ad Orien-
 tem per Mirandam urbem ex aduerso Zamoræ, Durio imposi-
 tum, vbi introrsus ad Septentrionem curuatur amnis, excipitq;
 Estulam fluuium è legionensi agro defluentem. Ex eaq; vrbe pro

no flumine descendit flexu modico vsq; ad Fraxinum. Hinc per Transcudanorum, Vettonumq; aliquot populos recto ferè margine percurrit ad oppidum Saluaterram, rursusq; reducitur, maiore interius angulo ad Tagi ingressum. A quo recto iterum limite procedit, donec paulo supra Ouguellam oppidum ad Anam se inclinat, per Caiæ, & Caiolæ confluenteis quatuor circiter passuum milibus à Badioza insigni Baticæ provincie vrbe Anæ ipsi ad posita.

¶ Traiecto inde flumine ad Austrum versus, ex Baticis Celticis, qui Lusitaniam attingunt, oppida complectitur memorabilia. Oliuentiam, Moronem, Mauram, Serpam, non longe ab amne disita, & Mortiganum, ac Noudar Castella magis in Baticam penetrantia, ad fonteis vsque Ardillæ, & Xanthiæ non magni nominis fluuiorum, præter vicos ignobiles quosdam. Atque hæc quam circumscripsimus regio seculi nostri more Portugaliz Regnum appellatur.

¶ Ratio petenda est ex ijs, quæ nuper ad Kebedium super ea re prolixè respondimus. Id ergo totum, quod Portugaliam dicimus, Lusitanie propriæ, ac veræ partes duas continet, & ex Tarraconensi provincia Bracaros, vltraque monteis Maranum, atque Iuressum, Asturum nonnullos, & aliquot ex Vettonibus, accessionemque vltra Anam, quam diximus. Quod si à maiori portione vno id nomine Lusitaniam appellemus, erit hodie Lusitania à meridie quidem, & Septentrione longior non paulo, & auctior, ab Oriente vero propter Vettones ferè

omneis à nostris separatos, aliquanto vetere angustior.

¶ Eam ergo quæ propriè dicta Lusitania est, inter Durium, atq; Anam fluuios, incolunt gentes, Lusitani peculiariter vocati, Turdetani, Celtici, Turduli, Vettones, Barbari, Pæsuri, Turduli veteres. Quorum limites, atque confinia exactè discriminare nequaquam possumus, in tantis antiquarum rerum tenebris, & inter mutuo se collidentia Scriptorum testimonia. Numeris Ptolemæi per se rei maxime corruptioni obnoxia, nemo quisquam se astringat. Qui si perseverarent integri, uti ab illo notati sunt, fidem integram adhuc non facerent, quum is, eos numeros, non aditis locis, sed relatione acceptis, subnotarit. In quo labi potuit facillimè, Depictæ autem tabellæ, atque illi adjectæ, plura habent, quæ reicias, & adspernère, quam quibus credere merito, vel debeas, vel possis.

DE TURDE-

TANIS.

¶ Ab Ana igitur ad sacrum promontorium, circumque illud, Turdetanos alios a Bæticis, Ptolemæus habitare ait, maritimasque illorum vrbeis, Balsam, Ossonobam, ante promontorium, deinde post fluuij Callipodis eruptiones Salaciam, atque Cætobrigam. Intus autem pacem Iuliam, ac Iuliam Myrcilin enumerat. Strabo regionem eam Celticis, & Lusitanorum plerisque tribuit, sicut diximus in Epistola, pro Colonia pacensi ad Vascum.

Plinius omiſſis Turdetanis, ab Ana ad ſacrum Luſitanos ponit, nimirum ad genus reſpiciens non ad ſpeciem, cuius Ptolemaeus rationem habuit. Sed tamen horum Turdetanorum terminos nimis extendit. Tribuit enim illis non modo Algarbij regnum, & totum Orichienſem tractum, ſed etiam aliquanto amplius, ex Celticis, & Luſitanis Strabonis, videlicet Pacem Iuliam, Salaciam, atq; Coetobrigam olim in ſinu Salaciendiſi poſitam, dirutam modo, ſed multa priſtinæ frequentæ veſtigia retinentem, de qua ſuo dicetur loco.

DE CELTICIS.

Contigui hiſ ſunt, atq; intermixti Celtici, Gallica natio, iuxta Anam latè uſque ad Turdulos, & Vertones multis ciuitatibus effuſi, inter quas etiam noſtro æuo Heluæ claræ ſunt, ipſo nomine Originem præ ſe ferentes: parentes fuerunt hi non ſolum Celticorum, qui Nerium Callaciæ promontorium inſedere, cuiq; nomen dedere: Verum etiam eorum Celticorum qui ad alteram Anæ ripam migrantes in Bæturia, Bæticiæ parte vrbeis condidere. De prioribus illis refert Strabo hiſce verbis. Extremi incolunt Ariabri circa promontorium, quod Nerium vocatur, quod, & Occidui, & Septentrionalis terminus eſt lateris. Circumhabitant ipſum Celtici conſanguinei eorum, qui ad Anam ſunt. Hos etenim, & Turdulos ſocijs armis exercitum cum duxiſſent, ibi poſt Lemij fluminis tranſitum ſeditionem egiſſe ferunt, in eaq; ſeditione facta ducis amiſſione palanteis, ac diſſipatos ibidem remanſiſſe, & ab ijs fluuium obliuionis eſſe dictum.

De alteriſ hiſ Plinius libro tertio capite primo. Quæ autem regio à Bæti ad fluuium Anam tendit, extra prædicta, Bæturia appel-

latur, in duas diuifa partes, totidemq; genteis, Celticos, qui Lusitaniam attingunt, Hispalensis conuentus, Turdulos qui Lusitaniam, & Tarraconensem adcolunt. Iura Cordubam petunt. Celticos à Celtis ex Lusitania aduenisse manifestum est, sacris, lingua, oppidorum vocabulis, quæ cognominibus in Bætica distinguuntur. Diximus de hoc quoque satis in epistola ad Vasaum, pro Pacensi colonia.

DE TURDVLS.

¶ Turduli sequuntur, gens per Hispaniam Vltiorem latè diffusa. Nam & Bætici partem tenuere, quorum Metropolis erat Corduba, & Lusitaniam portionem iuxta Vettones, & maritimam omnem regionem a Tago vsque ad Durium, ex iis quidam veteres appellati sunt. De quibus postea. Quorum meminisse modo conuenit, iis sunt, qui à Turdulis Bætici amne Ana discreti erant. De quibus Plinius in capite de Lusitania. Gentes Celtici, Turduli, & circa Tagum Vettones.

¶ Hoc prætereundum nequaquam est. Fuisse, qui Turdulos, ac Turdetanos eisdem arbitrarentur. E quibus Liuium nominare fuerit satis lib. quarto quartæ decadis in hæc verba. Fama deinde vulgatur, Cos. in Turdetaniam exercitum ducturum, & post. Interim P. Manlius prætor exercitu vetere à Q. Minutio, cui successerat, accepto, adiuncto & Ap. Claudij Neronis ex Vltiore Hispania, vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiscitur. Omnium Hispanorum maximè imbelles habentur Turdetani, freti tamen multitudine sua, obuiam ierunt agmini Romano. etcæt.

¶ Nec tamen ea pugna debellatum est. Decem milia Celtiberum mercede Turduli conducunt, alienisque armis parabant bellum.

Deinde dum Cos. exercitusq; Turdulo bello est occupatus. Vbi cernere licet terram Turdetaniam dictam, incolas, quum Turdetanos, tum etiam Turdulos appellatos, bellum quoq; Turdulum. Strabo autem horum subscribens opinioni diuersam etiam non tacuit, Regionem, inquit, ipsam à flumine Bæticam vocant, ab incolis autem Turdetaniam. Incolas vero ipsos Turdetanos, & Turdulos appellant. Quidam autem eosdem esse existimant, alij vero diuersos, è quibus etiam est Polybius, qui Turdetanis finitimos ad Septentrionem dicit esse Turdulos. Verum tempestate hac nulla inter ipsos apparet distinctio.

¶ Mihi non contigit, cum Polybii locum expendere, cum præter quinque eius libros græcè, & à Nicolao Perotto Episcopo Sipontino latinè versos, ad hoc tempus nihil viderim. Sed fidem Straboni habeo, & Polybium verè sensisse arbitror, etiam si Liuius, & alij eos propter viciniam confundant. Si quidem Ptolemæus distinctè Turdulos alios à Turdetanis facit, in ipsa Bætica. Nam in Lusitania Turdetanorum tantum meminit, vt superius exposuimus, Turdulos prætermisit. E contrario Plinius de Turdetanis in Lusitania nullum verbum, Turdulos posuit geminos, videlicet hos Anæ contiguos, & alteros veteres vocatos. De quibus postea.

DE VITTONIBVS, ET VE-

CTONIBVS.

¶ Vettones inter Lusitaniæ populos, circa Tagum, recenset Plinius, ita scribens. Ab Ana vero, quo Lusitaniā à Bætica discreuimus. Gentes Celtici, Turduli, & circa Tagum Vettones, Dissoluamus, si possumus, nodū hīc, superius obiter tactū, quū de Lusitaniæ terminis agebamus, vbi ex Strabonis sententia Vettones Lusitania exclusimus. Atq; de scriptura, vel nominis orthographia quiescamus tantisper,

dum cetera examinamus. Conferat diligens lector quæ Strabo dicit, Oretani maximè vergunt ad meridiem, peruenientes vsq; ad maritimam, aliqua ex parte intra columnas. Post quos Carpetani declinant ad Aquilonem; Inde Vettones, & Vaccæi per quos Durias labitur.

¶ Et paulò post, vbi Lusitaniam ab aurora cingi ait Vettonibus, Vaccæis, & Callæcis. Conferat inquam hæc cum Plinii verbis lib. 3. cap. 3. Primi in ora sunt Bastuli. post eos quo dicitur ordine, intus recedentes Mentefani, Oretani, & ad Tagum Carpetani, iuxta eos Vaccæi, Vectones, & Celtiberi.

¶ Libro item quarto capite decimo. Durius annis ex maximis Hispaniæ, ortus in Pelendonibus, & iuxta Numantiam, Lapsus, per Areuacos, Vaccæosq; determinatis ab Asturia Vectonibus, à Lusitania Callæcis. Ibi quoq; Turdulos ab Bracaris arcens. Et Collatis inter se altrinsecus vtriusq; verbis, videbit vtrumq; de Hispania citeriore loqui, Vectonesq; extra Lusitaniam ponere, sicut & Cæsar fecit in primo belli civilis commentario. Afranius, & Petreius inquit, & Varro, Legati Pompeii, quorum vnus tribus legionibus Hispaniam citeriorem, alter à saltu Castulonensi ad Anam, duabus Legionibus, tertius ab Ana Vectonum agrum, Lusitaniamq; pari numero Legionum obtinebat, officia inter se partiuntur, vt Petreius ex Lusitania per Vectones cum omnibus copijs ad Afranium proficiscatur.

¶ Et post, Petreius per Vectones ad Afranium peruenit. Extra Lusitaniam ergo Vectones erant. Atqui Ptolemæus ex Lusitanis, hos maximè Orientales facit: Interque eorum ciuitates ex nostra ætate notis, Salmanticam, Caparam, atq; Obilam ponit. Plinius etiam in Lusitanix descriptione, & circa Tagum, inquit, Vettones. Querendum igitur sint ne iidem isti Vectones, seu Vettones, an diuersi, & an constent sibi auctores, anne secus.

¶ Dicitur, inquit, Plinius lapsus per Arcuacos, Vaccæosq; determinatis ab Asturia Vectonibus, à Lusitania Callæcis. Qualis hæc partitio est, determinatis ab Asturia Vectonibus, à Lusitania Callæcis, si Vectones isto loco positi Lusitani ex Ptolemæo sunt. Qualis & illar. & circa Tagum Vettones, si circa Tagum, non ergo ij sunt, qui Durio interfluente ab Asturibus dirimuntur, quique ab eodem ipso Plinio in Citeriori Hispania iuxta Vaccæos collocantur. Si vero ij sunt, minus aptè dictum est, & circa Tagum Vettones, cum magis ex re & æque breuiter dici potuisset, & à Tago ad Durium Vettones. Sed runc qui nam illi essent Vectones non Lusitani, ab Asturia, amne Durio determinatis.

¶ Paulo expressius rem indagemus, eruamusq; qui sint isti post Vaccæos Durio ab Asturibus determinati. Pereurrat qui velit, in Hispaniæ pictura Durij cursum vsq; ex Numantia Pelendonum vrbe, per Arcuacos, & eorum vrbeis Vxamam, Saguntiam, Cluniam, & reliquas à Plinio commemoratas. Tum vbi se Arcua eorum nominis causa, & origo, Durio miscet. Deinde à Pisoraca fluuiio Vaccæos, eorumq; ciuitates Pallantiam, Caucam, & illis à Ptolemæo tributas Pintiam, & Sarabrin, & Senticam. Quarum Senticæ, quæ Zamora existimatur vicinâ fluminis angulo est, vbi Estulam fluuium Asturum, Durius excipit, iuxta Mirandam, cuius in Lusitaniæ descriptione meminimus.

¶ Vectones modo istos ijs conterminos, ac Durio ab Asturibus determinatos quæramus. Nulli apparent, nisi qui ab illo, quem dixi, Durij angulo introrsus cuneato, per Meridianum Durij, latus ad Carpetanos porriguntur. Si quidem ij à Mirandensibus, qui olim in Asturum validæ gentis ditione fuere, fluuiio medio secernuntur. Atqui hi sunt, quos Ptolemæus maxime Orientaleis Lusitanorum dixit, in quibus Salmanticam, Obilam, & Caperam posuit, ut tractus, per quem meat in Durium Tormis, qui Salmanticam alluit, Vettonum sit, Vaccæis vti ostendimus finitimorum.

¶ Hi etiam, qui & à Strabone, & à Plinio in Hispania citeriori nominantur. Sed hi quid ad Vettones Plinii circa Tagum, interstitio Clx. milium passuum, quæ à Duris iuxta Vaccæos ripa, ad Tagum numerantur? Eo usq; Vettones extendebantur, inquit aliquis. Nō omnino id præter rationem. Strabo enim Tagi narrans originem, ait. Ex Celtiberis autem originem habens, per Vettones, & Carpetanos, & Lusitanos in æquinoctialem labitur occasum aliquātis per, spatio pari ab Anā & Bætis fluminibus distans. Sed Ptolemæus impedimento est, qui quum Vettonum suorum vrbeis, Salmanticam, Obilam, & Capetam, vt has solas exempli gratia nominem, diligenter recensuerit, inde ad Tagum, imo etiam ad Anam, ingentem quasi lacunam intermediam, non iam Vettonibus, sed Lusitanis propriè ita vocatis oppleuit, Caurio, Norba, Colarno, circa Tagum, aut non longe ab eo sitis, & Emerita ipsa, Vettonum: vt dicam postea, metropoli nominatis.

¶ Quid ergo duæ ne istæ sunt gentes, altera Lusitana, altera nequaquam, sed ad citeriorem pertinens Hispaniam, ambæ nominis similitudine congruentes, an tantum vna? Duas esse asseuerare ego nō audeo, Sed auctorum varietate, & vnius in Scriptura literæ differentia, certe apparet, Omitto Strabonem, cuius in hoc nomine codices mirè ludunt, ipsius ne an Scribarum culpa nescio. Modo enim sunt Ouettiones, modo Vuettones, modo Ouetiones. Latinorum codices expendamus. Vtrobique enim per C. T. nomen gentis huius apud Plinium scribitur, quum de citeriori loquitur prouincia. Sic apud Cæsarem commentario Superius citato. Sic apud Liuium in quinte quartæ decadis libro, vbi M. Fuluium cum ijs atq; Vaccæis, & Celtiberis refert dimicasse. Apud Lucanum similiter, atq; Silium, quorum verba mox referam. At isti Lusitanæ circa Tagum Vettes geminato T T scribuntur, vt apud ipsum Plinium ibidem liquet, & in multis saxeis inscriptionibus inueni. Quarum duas in libello ad Kebedium Toletanum Canonicum nuper posui, nec pigebit modo repetere, etiam si nimium videatur, quandoquidem hic locus maxime id exposcere mihi videtur. Eboræ ingens in ædibus meis cippus ita habet,

L. VOCONIO. L. F.

QVIR. PAVLLO.

ÆD. Q. II. VIR. VI.

FLAM. ROM. DL

VOR. ET. AVGG.

PRAEF. COH. I.

LVSI. ET. COH. I.

VETTONVM.

Idest.

Lucio Voconio Lucij filio Quirina Paullo AEdili quaestori
duumviro Sextum flamine Romæ diuorum, & Augustorum præ-
fecto cohortis primæ Lusitanorum, & cohortis primæ Vettonum.

Emerita autem in domo Petri Mexiz. Sic.

P. AELIO. VITALI

AVG. LIB. TABVL.

PROVINC. LVSI-

TANIAE. ET. VE-

TTONIAE STEP-

HANVS. LIB. ET.

HERES. PATRO.

NO FECIT.

Hoc est.

¶ Publio Aelio Vitali Augusti liberto tabulario prouinciarum Lusitaniae, & Vettoniae Stephanus libertus, & haeres patrono fecit.

¶ Sagunti in caenobio Sanctae Trinitatis.

SERGIAE. M. F. PE. REGRINAE M. SER GIVS VETTO. A. MITAE.

Hoc est.

¶ Sergiae Marci filiae peregrinae, Marcus Sergius Vetto amita,

¶ In pago Oliua ex ruinis Caperensibus.

L. PVBLICIVS. L. F. PAP. THIAMVS E. MERIT. AN. XXVII H. S. E. S. T. T. L. CAECILIVS VET. TO SODALI CIP. PVM. D. S. D.

Hoc est.

¶ Lucius Publicius, Lucij filius Papi^{ri} Thiamus Emeritensis annorum viginti septem hic situs est. Sit tibi terra leuis Cæcilius Vetto sodali cippum de suo dedicauit.

¶ In eodem pago alius lapis.

L. DOMITIVS T. F.
GAL. VETTO. OTO
BESANI H. S. E. S. T.
T. L. DOMITIVS
FORTVNAT. PA-
TRONO. D. S. F.

Hoc est.

¶ Lucius Domitius Titi filius Galeria Vetto Otobesani hic situs est, sit tibi terra leuis, Domitius Fortunatus patrono de suo fecit.

¶ Ptolemæus etiam duplici TT hos Lusitanos Vettonas scribit Ouettonas. Est & alia differentia. Nam illi Vectones citerioris provincie mediam Syllabam productam habent. Vt ostendunt duo summi poetæ Lucanus, & Silius ille Pharsaliæ libro quarto, ita canens.

His præter Latias acies, erat impiger Astur,

Vettonesq; leues, profugiq; à gente vetusta

Callorum Celtae miscentes nomen Iberis.

Hic autem libro decimo sexto de Peloro equo in hunc modum.

Campis.

Vettonum meductum genitrix effuderat Harpe.

¶ Vettones vero Lusitani, iuncti Turdulis ad Tagum, ac duplici T. T. scriptis, eandem Syllabam breuem habere comperiuntur, ex ipso Vettonum nomine, apud Prudentium in Diua Juliana Clara colonia Vettonia. Cui quoque facit & Sammonianus Serenus, de Vetriconica herba, quã a Vettonibus inuentam in Hispania dicit Plinius.

Vetriconica mansus siccabit Lumina succus.

¶ Dioscorides Bettonicam appellatam à Romanis ait, quum Kestron appellent Græci. Breuem itaq; Syllabam eam comperimus. Vnde colligi videtur, gentem aliam esse Vettones, aliam Vectones. Quæ si opinio recipitur, integra manebit quum Cæsaris, tum Strabonis, tum etiam Plinii auctoritas Vectones à Lusitania separatum. Scriptura tamen Straboniani codicis emendanda erit, vt vbi Ouettones, vel Ouettrones, vel Ouetiones, scriptum est, reponatur Ouettones. Verum vacillabit tunc Ptolemæi descriptio, qui Vettones cū Vectonibus, nominum similitudine videbitur confudisse, terminumq; Lusitanie Orientalem partibus nouem cum semisse, & quadraginta, & vna, ac ferè besse definiens, hoc est per Sarabrin Vaccæorum urbem, quam Taurum nostræ ætatis docti existimant, ducta linea vsque ad Metallinense oppidum, olim coloniam, pauloue supra. Sin vero opinio, vt noua, explodatur, doceat me aliquis, quinam sint Vettones, Durio ab Asturia determinati, apud Plinium, & qui ab Oriente vna cum Carpetanis, Vaccæis, & Callecis Lusitaniam cingant, apud Strabonem, & quor Ptolemæus Vectonibus circa Tagu

omissis, illorum tantum, qui Durio ab Asturia distinentur, & vsq[ue] ad Caperam sunt, mentionem fecerit.

¶ Si ab ea perplexitate extricari possemus, diffusis partim per citeriorem Hispaniam iuxta Carpetanos, & Vaccæos Vettonibus, Durium ex aduerso Asturum adcolentibus, partim circa Tagum iuxta Turdulos, aut ita suppressis Turdulis, vt Vettonum excelleret nomen vsq[ue] ad Anam, vnde Emerita Vettonum clara colonia, a sanctissimo, eodemq[ue] doctissimo Prudentio vocata sit. Iuberem equidem omnes Cæsaris, Livi, Strabonis, Lucani, Sili, ac Plinii emendare locos, in quibus per literas C. T. scripti sunt, & ad duplex T T. omneis reducerem, & illos qui ab Asturibus Durio secernuntur, Lusitania cum Plinio excluderem, terminumq[ue] Lusitaniæ Orientalem non tam intus ad citeriorem Hispaniam limitarem, sed à Durii secundo flexu, quem supra ad Fraxinum notavi, hoc est à loco vbi Tormis Salmanticensium fluuius in Durium se condit, & amnis recto iam aluco hodiernam Lusitaniam ingreditur, eamq[ue] diuidit à Calæcis Bracaribus, vt autor est Plinius, inde per Rodericopolin, Placentiam, & Castra Iulia ad Metallinense oppidum, pauloue supra, lineam dirigerem.

¶ Quod autem ad Syllabæ mensuram attinet, aut Prudentio, Sere- noq[ue] minus fiderem, aut si iniurium hoc est, ancepitum eam dicerem, vt per multas obseruarunt grammatici, apud poetas, quod instituti nostri modo non est. Hæreremus tamen rursus propter Ptolemæum, qui longius, ac penitus à Septentrionali capite Lusitaniam extendit, Plinio homine Romano, cui non credere dnrum est aperte reclamante.

¶ Vsq[ue] adeo verum est, quod ipse ait Plinius in fine primi capituli libri tertii, alibi mutato prouinciarum modo, alibi alijs aliunde exordium mensuræ capientibus factum esse, vt nulli duo concinant. Concludamus igitur, Vettones, vel alios esse à Vectonibus, vel si iidem

sunt, quod magis probamus per geminum T T. debere scribi, nec omnibus ad Lusitaniam pertinere, sed magnam eorum partem per ceterioris Hispaniæ finitimos Carpetanos, atq; Vaccæos ad Astures vsq; diffundi, quò illos à Lusitania seiungunt Strabo, atq; Plinius, licet non seiungit Ptolemæus. Partem alteram Lusitanis cohæsisse, protenso etiam vsq; ad Anam nomine, & cum cæteris Lusitanis prouinciā vnā coluisse. Nouissime tandem per se prouinciā effecisse Vettoniam, cuius caput, ac Metropolis esset Augusta Emerita, alioqui in Turdulis sita, vnde eam facit Prudentius claram Vettoniæ coloniam appellari, quum tamen eandem alibi, diuersa respiciens tempora, Lusitanorum caput oppidorum dixerit. Factam vero Vettoniam per se prouinciā, ex eòq; tempore coepisse Vettoniā, & Vettones separatim à Lusitanis scribi, in libello ad Kebedium nuper ostendimus, & ex inscriptionibus paulo ante relatis comprobatur.

DE BARBARIIS.

¶ Longè minus negocij nobis exhibebunt Barbarij, quum propter obscuritatem gentis, tum propter situm, eorum sedes ambiguitate nulla confusas, à promontorio ex ipsorum nomine vocato, vsq; ad sinum Olisiponensem. Sed de promontorio postea. De nomine propter nouitatem disquiram aliquantulum. Mihi non nunquam subijt cogitare, cur mons quem Rabidam vocamus, Barbarius dicatur, & populi circa eum Barbarij, omissa Floriani Campensis ignominiosæ appellationis fabula, ad morum asperitatem denominationem torquentis. Mei autem instituti nō est Historias perfigmenta cōcinare. Neq; enim Barbari vocātur, sed Barbarij, vç docet Strabo libro tertio de Itanno loquēs, quòd generari dicit in Barbarijs supra Lusitanos, & in Calsiterijs insulis, & è Britannis Maseiliam deferri, & eodem libro promontorium Barbarium nominat, quo etiam nomine Ptolemæus utitur.

¶ A Barbaro autem, quum ad ingenium refertur, Barbaricus, non

Barbaricus diriuatur. Veni igitur in hanc cogitationem. Montis huius omnes rupes laspides sunt. Inueniunturq; inter eas laspides albi, purpurei, virides, varii, ac multicolores, splendore mirabili. Caduntur inde columnę, postes, & similia, quę ubi accedit politio trāslucent in tantum, vt speculorum visum & præbeant, & vinctant. Ac vero terrenum, laudatissimū abundat cocco, Emeritensi, quod laudat Plinius, nullo modo cedente. Ex quo tingunt infectores vestem, quā scarlatam vel granam nostri homines appellant, videlicet à granis, quę in frutigeris toto eo tractu innascuntur, sicut veteres à vermiculo in ipsdē granis innato blatte simili, vermiculatam vestem dixere, quam recentiores blatteam, coccineam vel purpuream volentes significare, et si hæc distinctionem capiunt.

Nam purpurea propriē ex sanguine purpurarum, conchilliorum ve fit. Coccinea vero ex ipso, quod dixi, cocco. Heinc Suetonius in Neronis Luxuriam inuectus, aureo reti, & funibus purpura, coccoq; nexis piscatum eum criminatur. Quod recentiori verbo blatteis funibus, dixit Eutropius. Multumq; vsi sunt ea voce illius æui scriptores. Ac propter eminentis coloris in vtriusq; similitudinem, ceperunt ista confundi. Ostendam hoc ex Sidonio Appollinari, non contemnendo poeta, in hoc Anacreontico monstrōse deprauato, nostraq; opera, sicut cetera eius auctoris scripta, restituro.

Rutilum thoreama bisso

Rutilusq; ferte blattas,

Recoquente quas abeno

Melibæa fucat vnda,

Opulenter, vt merato

Bibulum colore vellus,

Perigrina det supellex

Ctesiphontis, & Niphatis

*Iuxta texta, Belluasq;
 Rapidas, vacante panno,
 Acuit quibus furorem
 Bene ficta plaga cocco,
 Iaculoq; ceu forante
 Cruor incruentus exit.*

¶ In quibus carminibus aperte cōfundit blattam purpuram, & coc-
 cum. Melibæa namq; purpura ex conchis est, vt ostendit Lucretius
 lib. 2.

*Iam tibi Barbaricæ vestes, Melibæaq; fulgens
 Purpura, Thesalico concharum tecta colore.*

¶ Vbi etiam aduertendum quas vestes barbaricas dixit Lucretius,
 peregrinam supellectilem dixisse Apollinarem. Redeamus iam ad
 institutum. Vestium purpura, cocco, vermiculo, quæ à barbaris ter-
 ris, idest peregrinis adlata erant, infectores, Barbaricarij adpellari
 coeperunt, vt patet. C. de excusationibus artificum, & de Palatinis
 sac. larg. quod etiam annotauit Alciatus, in treis posteriores libros
 codicis. Marianus. Scotus in titulo Magistri officiorum, & fabri-
 cæ, Barbarios eos vocat.

¶ Etenim isthæc nomina in Arius finita, hominum ferè officia sig-
 nificant, Sagarius, Caligarius, Limbolarius, & quæ multa alia, apud
 Plautum in Aulularia bonus ille Megadorus enumerat. Sic Bar-
 baricarius, & Barbarius, ad harum rerum officinas, opificesq; perti-
 nent. Populi itaq; isti de quibus loquimur Barbarij appellantur.
 Cogitabam igitur si forte à cocco, quod in magna multitudinē colli-

gerent, venderentq; negotiatoribus Romam eam mercē conuecturis, aut fortē ipsi baphicæ gnari tingerent, Barbarij fuerint nuncupati. Verum hæc Ariolando. Quare huic meæ coniecturæ addici lectores neq; postulo, neq; partis suscepi meo periculo istius modi appellationum causas, originē sue tradendi.

DE PAESVRIS, AUT PAESVRIBVS.

Ignobiles, & obscuri sunt Pæsuri, ab vnoq; auctorum omnium Plinio memorati. Latē paterēt, an terminis angustis concluderentur æque ignotum. Innobilissimo illo super Tagum ponte ad Vettonicæ oppidum Alcantaram, inter cætera provinciæ Lusitaniæ municipia quæ stipem ad pontem conficiendum contulisse memoriæ proditum ibi est. Pæsures vltimi recensentur. Quo sanē intelligimus, non lōge eos inde esse discretos, simulq; emendandum eorum in codicibus Plinianis nomen, à secunda in tertiam inflexionem. De inscriptione vero pontis huius, quum vrbeis enarrabimus, tunc agemus.

DE TURDVLIS VETERIBVS.

Contra autem Turduli veteres valdē celebres, & parentes omnium Turdulorum, qui vltioris Hispaniæ maximam partem suo nomine repleuerunt. Ab ijs enim produsse quali examina, Turdulos, & in Bætica & iuxta Anam, forsitan & Turderanos, indicio est ipsum veterum cognomētum. Quum enim veteres isti sint, reliquos omnes

recentiores esse oportet. Eorum regionem Plinius à Durio dextror-
sus Oceanum versus designat, sinistrorius vero ex dictis superiori
capite, Præsures Turdulis subiunctos ab Plinio incolere existima-
mus. Pomponius, cui in Hispaniæ rebus multum est merito tribu-
endum, a Tagi ostio ad Durium eos extendit. Ab ijs inquit promō-
torijs ad illam partem quæ recessit, ingens flexus aperitur, in eoque
sunt Turduli veteres, Turdulorumq; oppida. Amnes autem Mun-
da, in medium fere vltimi promontorijs latus effluens, & radices eius-
dem labuens Durius.

QUALIS GENS

LVSITANI.

Explicauimus summatim Lusitaniam triplici terminorum diffe-
rentia, a quibusq; populis ante Gothorum inluuionem, de quibus
postea, possessa olim sit, dictum satis. Exigit ordo, vt qualis nam
fuerit, ea gens, quibusue moribus, indicemus. Et quidem gentem ef-
se fortem, vt nostra tempora non præoccupemus, antiqui scriptores
non tacuere. Diodorus Siculus omnium Celtiberorum fortissimos
esse Lusitanos asseruit. Quo loco vt obiter dicamus, aut legēdum,
omnium Iberorum, aut Diodorus Iberos omneis Celtiberos appel-
lasse, minus apte, est existimandus. Sed cum statim Lusitanos ga-
leam, ensēq; ferre Celtiberorum more dixerit absq; dubio à Celti-
beris eos separat.

Quare magis placet, vt lectio emendetur, legaturq; omnium Ibe-
rorum. Cæterum ad fortitudinem pertinet, quod Strabo ait Lusita-
niam annis plurimis, Romanorum armis oppugnatam. Fortitudi-

nem quoque arguit constans, ac grauissimum Decio Bruto Cinanien-
sium responsum, quod affert libro sexto Valerius, neque sine animi
quodam exulcerari, & fortè ex inuidia, dolore. Melius inquit sine
dubio homines nostri sanguinis hæc dixissent, quam audissent. Vr-
sit tamen veritas scriptorem ita concludere. Sed illos quidem natu-
ra in huius grauitatis vestigia deduxit.

¶ Nec ad fertitudinem non pertinet, quod idem Valerius titulo de
Vatre dictis, aut factis commemorat, non potuisse Sertorium Lusi-
tanos oratione flectere, ne cum vniuersa Romanorum acie vellent
confligere, donec vellendis equorum duorum caudis notissimum il-
lud exemplum oculis mirantium obiecit, Vocet Valerius suo libito
gentem barbaram, asperam, regi difficilem, his opprobrijs parum
disciplinæ militaris peritos Lusitanos arguerit, imbelleis, aut igna-
uos animos ijs minime fuisse eadem illa narratione palàm prædicat.
Multa Liuius tertia, quarta, & quinta decadibus, prælia cum Lusi-
tanis varia fortuna commissa refert. Quamquam suspecta scripto-
rum Romanorum censei fides merito possit. Ferè enim eleuant, &
attenuant barbarorum, sicuti aiunt, res gestas, suas augent etiam im-
modicè vitio fortasse priorum.

¶ Diserte Strabo Polybium notauit lib. 3. quod trecentas Celtibe-
rorum vrbeis in Tiberij Grachi gratiam subuersas ab illo memorie
prodiderit. Nam imperatores inquit, & rerum gestarum scriptores
vt ornatiore efficiant negotia ad hoc mentiendi genus feruntur. An-
tiam Valerium non semel ipse Liuius perstringit, vt in numero
augendo intemperantem, atque immodicum, & præcipuè circa finem
libri sexti tertiæ decadis, adeo nullus inquit, mentiendi modus est.
Ex quo cum pleraque desumpserit, non mirum si fallat similiter.

¶ Expendatur (vt vnum hoc argumentum verbi causa referam) Pu-
blii Cornelij Cnei filij Scipionis prætoris pugna cum Lusita-
nis, quæ deualtata vltiore Hispania onusti præda domum redibant,
narrata in initio quinti libri quartæ decadis. Eius ipsius verba re-
censebo,

¶ Prætor hæc gesserat Scipio. Idem prætor, Lusitanos de uigila-
ta viteri in præuincia, cum ingenti præda domum redeuntibus in ipso
itinere adgressus, ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pu-
gnauit, numero militum impar, superior alius. Nam & acie frequen-
ti armatis, ad longum, & impeditum turba pecorum agmen, & re-
centi milite aduersus fessos longo itinere concurrerat. Tertia namque
vigilia exierant hostes. Huic nocturno itineri tres diurna hora ad-
cellerant, nec ulla data quiete laborem viæ prælium exceperat. Itaque
principio pugnae vigoris aliquid in corporibus, animisque fuit. Et
turbauerant primo Romanos, deinde æquata paulisper pugna est.
In hoc discrimine ludos Ioui, si vi sudisset, cecidissetque hosteis, præ-
tor vocit. Tãdem gradum acius intulere Romani, celsique Lu-
sitani: deinde prorsus terga dedit. Et cum institissent fugientibus
victores ad xij. millia hostium sunt cæsa, capti quingenti quadragin-
ta, omnes ferme equites, & signa militaria capta centum triginta qua-
tuor. De exercitu Romano septuaginta, & tres amissi.

¶ Cui enim Liui disertissime suspectum non sit, in prælio conti-
nentium horarum quinque incerto euentu, in quo primo turbatos
fuisse eis Romanos, deinde paulisper æquatam pugnam, præto-
remque in eo discrimine ludos vouisse Ioui. Quod sanè solent i, qui
de victoria planè desperant, duodecim Lusitanorum cecidisse millia
captos quingentos quadraginta, omnes ferme equites, de Romano
vero exercitu tantum amissos treis & septuaginta. Adgressus in-
quis est prætor, armatorum frequenti acie, longum, & impeditum
turba pecorum agmen, recenti milite fessos longo itinere, ad capi-
mus, ut merito credantur Romani Lusitanorum multa millia ceci-
disse. Sed in duodecim millium clade, solos treis, & septuaginta ami-
sisse Romanos, nescio an persuadeas.

¶ Quid enim Romanos turbauit? Quid est post quinque horarum
spatium incerto euentu, paulisper æquatam fuisse pugnam? Ab ho-
ra tertia diei ad octauam incerto euentu pugnavit Romanus, deinde
æquata paulisper pugna est.

¶ Si tam illæ si in prælio erant Romani, si tam obtusis gladijs, & exhausto vigore Lusitani, cur horis continetibus quinque incertus fuit euentus? An non quia cædebant, & cædebantur? Quid sibi vult æquatam fuisse pugnam nisi ea tenuis inferiores fuisse Romanos: & persuadebis in tanto discrimine, quum Lusitanorum duodecim millia cæsa fuerint solos treis, & septuaginta de Romano exercitu fuisse amissos?

¶ Sed bene quod itinere longo fessos, & de tertia vigilia egressos, prædæq; longo agmine impeditos, confessus es, parum alioqui fidei habiturus. Non enim gerebatur res cum fugacibus Armenijs & vetosi Tigranis exercitu, sed cum Lusitanis assuetis pugnare contra Romanos, quorum forti opera vsus fuerat Annibal, non modo in Hispania sed in ipsa etiam Italia, quiq; Lucij Emiliij Pauli prætoris exercitum apud Lyconem oppidum profligarunt, cæsis vno prælio sex Romanorum millibus, cæteris intra vallum compulsis, ac ægrè castra defendentibus, ac tandem ad modum fugientium magnis itineribus in pacatum agrum reductis. Quod idem testatur Liuius decadis quartæ libro. 7. Vbi etiam aduertant lectores quam religiose Romanorum fugam scriptor facundissimus obumbret. Ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos memorans.

¶ Orosius certe L. Afmilium cum vniuerso exercitu cæsum interiisse dicit libro 4. cap. 20. de quo alibi diffusius, & cap. 21. Sergiū Galbam prætorem a Lusitanis magno prælio victum, vniuerso exercitu amisso, cum paucis vix elapsum euasisse narrat. Ex qua ignominia quum se postea vlisci Galba statuisset, Lusitanos qui citra Tagum habitabant, sponte sua se dedentes ad colloquium vocauit, simulans de eorum le commodis acturum. Sed circumpositis militibus, inermis, atq; incautos per scelus maximum omneis profligauit. Quæ res inquit Orosius postea vniuersæ Hispaniæ propter Romanorū perfidiam causa maximæ tumultus fuit.

¶ Trium Lusitaniæ ciuitatum conuocato populo, vt scribit Valerius maximus libro nono titulo de perfidia, vnum milia in quibus flos iuentutis consistebat partim trucidauit partim vendidit.

¶ Accusauit acriter M. Cato Sergium Galbam pro interfectis contra interpositam fidem Lusitanis, vt testatur in Bruto. M. Tullius, & obiter in diuinatione, quod explicat Iulius Asconius Pædianus, & Liuij epitome libro quadragesimo nono, & idem Valerius Maximus libro octauo capite primo.

¶ Nonagesimum autem ætatis annum agebat Cato, quum Galbam accusauit, teste Liuius, decadis quartæ libro nono.

¶ Ab Orosio non discedamus. Is ex Claudio narrat trecentos Lusitanos cum mille Romanis pugnam commisisse, in qua septuaginta Lusitani: Romani autem trecentum viginti ceciderint. Quumque Victores spartiam, atq; securi abissent, vnusq; ex illis longè a ceteris segregatus maneret, à circumfusiis equitibus, pedes ipse est deprehensus: Ille tamen vnus eorum equo lancea perfoſso, ipsius equitis vno gladij ictu caput deſecuit. Quo facto ita omneis metu percussit, vt prospectantibus cunctis ipse contempnus, atq; ociosius abscederet.

¶ Suppeterent nobis similia fortitudinis exempla, si modestius sua extulissent Romani. Nos autem cum rerum noſtrarum scriptores alios non habeamus, ex ijs siue æquis, siue iniquis cogimur accipere, quantum illis prode de nobis fuit libitum. Nonnunquam tamen veritas excidit imprudentibus.

¶ A Gallis, & à Lusitanis Romanos per arma grauiter vexatos ait Iulius obſequēs cap. decimo quinto de prodigijs, & cap. 40. A Lusitanis exercitum Romanum cæsum. Florus lib. 2. cap. 17. tota certaminum moles cum Lusitanis fuit, & Numantinis, neq; immerito. Quippe solis gentium duces contigerunt. Ex quibus verbis, perspicuum fit, duces magnum ad victoriam afferre momentum: Quos cum semper haberent Romani, non mirum, si turbam hominum, sine duce incompositam vincerent.

¶ At quoties duces cōtingebant militaris rei non ignari, non tantum sciaſtabant Romani. Esto indicium vel Lusitanus Viriatus, si fortuna cecisset, Hispaniæ Romulus, vt idem scribit Florus, vel Sertorius. Facetus est Iustinus libro vltimo. In tanta seculorum serie nullus illis dux magnus, præter Viriatū fuit, qui annos decem varia

victoria Romanos fatigauit. Adeo feris, quam hominibus priora sunt ingenia. Quælo te Iustine, cur feris quam hominibus priora dicis nostrorum ingenia. Quia annos decem Romanos varia victoria fatigauerunt. Quid? Romanorum, quum Lusitanos varijs fatigabant victorijs, ingenia disseredo, quam hominibus priora existimares. Est ne, an minime, quod superius dixi, Latinos scriptores semper vt vt potuerunt, nostra delectasse. Sed de fortitudine isthæc sufficiant.

¶ Mores Strabo qualeis suo tempore acceperat, diligenter annotauit, neq. tunc quidem malos, neq. n. odo nobis erubescendos. Quorum multi cum religione mutati sunt, multi etiam perseuerant. Ex ijs exponam aliquos.

¶ Quod insidiatores eos dixit, nemo in peiorem partē accipiat. Militare enim vocabulū est, vt admonuit Iulius Pollux capite decimo. Cicero ea re Q. Fabium Maximum laudat libro de officijs primo. Callidum Annibalem ex gente Pænorum, ex nostris ducibus, Q. Maximum accepimus, facile cælare, tacere, dissimulare, insidiari, præripere hostium consilia. Quod ad Lusitanos attinet, Dion Herminij montis incolas Cæsari insidias parasse ait.

¶ Pugio lateri adhæret. Pugionum vsus Hispanis antiquissimus, cui me puero in magno honore viris adhuc erat, paulatim defluxit ad fidas, quibus etiam impuberes ante nimis properum ensium vsum læpe in suam perniciem, & parentum orbitatem armanur.

¶ Vnusquisq. plura fert iacula. Callaïcorum, & Bracarorum etiam nunc pleriq. ex plebe id seruant, quum ad agros egrediuntur, bina ferentes iacula, & quidem amentata.

¶ Quidam vtuntur, & hastilibus. Transtaganorum mos hic est, etiam pedibus euntium, lanceas sanè longas extra urbem gestare. Equitibus habiliores sunt.

¶ Aquæ potiores. Id ad nostram ætatem etiam magna ex parte durat, præsertim inter nobiles. Certè pueri, citra pubertatem abstemi generatim sunt. Regibus, ac principibus nostris solennis est vini abstinencia.

¶ Cæterum Spartano ritu degere Lusitanos, & Græco more Hecatombas facere, gymnica certamina exercere, quæque sequuntur, omnia eò pertinent, ut Græcam Lusitanorum originem ostendant. Cætera possunt qui velint ex ipso Strabone petere.

¶ Leui armatura vii Lusitanos primo belli ciuilibis commentario Cæsar asserit. Grauiorem, & quæ panoplia vocatur, à Romanis, Gallicis, atque Germanis accepere. Cetratos pugnare pedites, & Cæsar, Lilius, & Silius, & plerique alij attestantur.

¶ Prosequamur, & illam Callecix partem, quam adnexam Lusitaniæ supramemorauimus, videlicet Bracaros ab vrbe gentis capite nominatos. Vetus huius nomini Gronij dicebantur Pomponio, Plinioque. Quanquam in Plinio emendata iam lectio est, & pro Gronijs substituti Grauij ex Silio libro primo.

Quique super Granios lucenteis voluit arenas.

Inferne populis referens obliuia Lethes.

et libro tertio.

Et quos nunc Granios, violato nomine Graium

Oenæa misere domus.

¶ Plinius quadrifariam partitur in Helenos, Grauios, Leunos, Seurbos. Adhuc minutius Ptolemæus, in Turdulos, Nemetatos, Cælerinos, Bibalos, Limicos, Gruios, quos alij Grauios, Luangos, Quarquernos, Lubænos, & Narbasos. Sed hæc potius ciuitatum sunt nomina, ut est Aquis Flauijs in columna, de qua suo loco. Vbi legitur.

CIVITATES DE-
CEM AQVI FLAVI-
ENSES. AOBRIGE-
NS. BIBALI. COELE-
RINI. EQVAESIL. I-
NTERAMICI. LIMI-
CI. AEBISOC. QVA-
RQVERN. TAMA-
CANI.

Hoc est.

¶ Ciuitates decem AQUI Flauienteses, Aobrigenses, Bibali, Coelerini, Equaesilici, Interamici, Limici, Aebisoci, Quarquerni, Tama-
cani.

¶ Pomponius vero vno nomine, Gronios, seu potius, Grauios cō-
plexus est. Addit Iustinus Amphilochos, Græcæ originis. Strabo
Hellenas, & Amphilochos; & Græcorum sobolis omnia, dixit Pli-
nius. Nam præter Teucrum Telamonis filium, quem scribit Ius-
tinus ad Callæciam venisse, & genti nomen dedisse, etiam Diomedes
eo delatus, Tyden urbem condidit, quam propterea AEtolam Silius
cognominauit, libro tertio. AEtolæq; Tyde,

¶ Durio, vicinos amni Spartano ritu degere, Strabo de Lusitanis
agens memoriae prodidit. Hecatombas, certamina gymnica, ludos,
annis, equis, cestibus, & cursu solitos celebrare, itemq; cōiugia, Græ-
canico ritu, vt absq; dubio Græcam hi populi præ se ferant originem.

¶ Liberi patris, atq; Olyssis vetustiora secula supra memorauimus. Adeoq; verum est Græcæ originis multa in Hispania superesse vestigia, vt etiam linguæ complura & vocabula, & Hellenismi, & pleræq; diphthongi, ipsiq; etiam additi nominibus articuli, eorumq; vsus apud nos & sit, & custodiat. Aliquando curiositatis studio, atq; animi causa orio abusus, Syluam collegi vocabulorū ferè quingentorum, cum sua dialecto, nobis ex Græco relictorum. Quæ persequi huius loci nequaquam est.

DE MONTIBVS.

¶ Montes nonnullos habet Lusitania, sed quorum mentio facienda sit, Cicum, Barbarium, Iunctum, Herminium, Lunæ montem, Tapizeum, Cordibam, Alcobam, Murum, Maranum, & Iurellum. Mons cicus, ab Castro Marino oppido, Anæq; fluminis exitu incipiens, tanquam Marianorum montium appendix, Algarbij regnum secatur, & nonnullis emissis fluminibus in mare propinquum se condentibus, ad oppidum Algiazur cum fluuio eiusdem nominis in occidentalis Oceani litore deficit. De Barbario superius dictum satis.

¶ Lunæ montem, nos Sintriæ, ab oppido appellatus efficitq; promontorium illud, quod magnum siue Olisiponense appellant geographi. Inquius summis rupibus templum est sanctissimæ Dei matri sacrum, ab indigenis maxima religione cultum, simulq; canobium monachorum ad Diuum Hieronymum vitæ institutum referentium, non tam numero, quam morum integritate suspitendum. Ad radices montis in ipso promontorii cacumine, quo in Oceanum precipitatur, templum olim fuit Soli, & Lunæ sacrum. Cuius modo inter Littoraleis arenas ruinae tantum exstant, & cippi aliquot inscripti superstitionis antiquæ indices.

¶ Vnus sic habet.

SOLI. ET LVNAE
CEST. ACIDIVS
PERENNIS LEG.
AVG. PR. PR. PRO
VINCIAE LVSITA
NIAE.

¶ Hoc est.

¶ Soli, & Lunæ Cestius Acidius Perennis Legatus Augustalis
proprætor prouinciæ Lusitaniz.

¶ Alter autem sic.

SOLI AETerno LVNAE PRO AE.
TERNITATE IMPERII. ET SALVTE
IMPE. CAI. SEPTIMI SEVERI. AV.
G. PII. ET IMP. CAES. M. AVRELI.
ANTONINI AVG. PII. CAES.
ET IVLIAE AVG. MATRIS. CAES.
ERVSVS. VALER. COELIANVS VI.
ATIVSI AVGVSTORVM CVMV
SVALE NI SVA ET Q.
IVLIVS. SATVR. QVAL ET ANTO
NIVS.

¶ Hoc est.

¶ Soli æterno, Lunæ pro æternitate imperij, & salute imperatoris Cai Septimij Seueri, Augusti Pij, & imperatoris Cæsaris, Marci Aurelij Antonini Augusti Pij, Cæsaris, & Iuliæ Augustæ Matris Cæsaris, Drusus, Valerius coelianus, Augustorum sua & Quintus Iulius Saturninus, & Antonius.

¶ Est ibi præterea ingens alius cippus, qui habet supra triginta lineas litera minutiore. Verum iniuria temporis, & adspersione maris in tantam scabritiem deuenit, vt in vna quacunque linea vix literæ quatuor agnoscantur. Atque hic est locus in quo, qui sacro sanctæ vultutatis inscriptiones typis in Germania edendas curauerunt, erutas fuisse aiunt quadratas columnas treis, in quarum vna vaticinium Sybillæ contineri asserunt.

¶ VOLVENTVR SAXA LITERIS, ET
ORDINE RECTIS.

¶ Quod vaticinium ego fictum existimo, & treis illas quadratas columnas, treis esse cippos, quos dixi, sunt enim ingentes. Valentinum vero Moravum fabulæ assertorem, virum bonum, negotiatorem splendidum, literarum tamen latinarum rudem fuisse accepi, vt facile fuerit ab impostore quodam decipi, & nouæ rei admiratione inductum suspicor voluisse Germanos suos participare.

¶ DE MONTE TAGRO. SIVE
IYNCTO.

¶ Tagrum montem, in quo equæ vento concipiunt Olisiponæ vicinum Varro asserit. In fœtura inquit, res incredibilis est in Hispania, sed est vera, quod in Lusitania ad Oceanum, in ea regione, ubi est oppidum Olisipo, monte Tagro, quædam è vento, certo tempore concipiunt equæ. Non disputo de conceptu ex vento, re nobis modo incomperta, sed quod ad institutum meum attinet, mouer mihi scrupuli nescio quid, similitudo Tagri, & Tagi, hoc est montis, & fluij.

¶ Subdubitaui sæpè, referendum ne esset quod de monte ait, ad amnem, vt pro Tagro monte, amne Tago substitueremus. Quemadmodum fecit Plinius qui circa Olisiponem oppidum, & Tagum amnem, dixit: & Iustinus, in Lusitania iuxta Fluium Tagum, sed duæ res impedimento sunt. Altera quod non bene diceretur equas concipere amne Tago, Altera Cullumellæ verba montem quoque nominantis, tametsi sacrum, non Tagrum, Verum quum id à Varro acciperit ad illius lectionem reuocandus vtiq; est. Quod si quis opinetur etiam apud Varronem legendum. Monte sacro non repugnarem, si montem aliquem sacrum alicubi isto in loco legeremus. Sacrum montem in Callæcia esse nouimus ex Iustino. Sacrum & in Lusitania, qui eiusdem nominis efficit promontorium. Sed horum vterq; longissimè ab Olisipone distat, quum Varro vicinum dicat. Quare non audeo lectionem eius immutare: neq; temere in notæ eius auctoribus id faciendum censeo.

¶ Nam quod Plinius, & Iustinus iuxta amnem Tagum dixere, non tollit, in monte qui iuxta ipsum amnem sit, idem etiam fieri, vt verè dixerint hi iuxta amnem, & illi in monte. Cæterum montem hunc eum esse, quem Iunctum ad colæ vocant, contiguumq; illi Albardū, videtur liquere, ex equiferorum inibi passim multitudine per montem, quum solitariè tum etiam gregatim errantium. Corporatura illis mediocris, sed firma. Soliditas vngularum sicciissima, pernitas mirabilis. Quare capti, ac domiti, ad perferendos Labores, tam sarcinæ, quàm itineris, cæteris duritia, videlicet rupibus assueti longè præstant.

¶ Sed quanquam de conceptu ex vento disputandum à me negavi, referam tamen, quod inquirendæ rei gratia percontanti, mihi indicatum est. Diuerti ab hinc septennium apud colonum agri Beneuentani, iuxta Tagum: Et quum ab illo quærerem ecquid de huiusmodi conceptu, aut sciret ipse, aut ab aliis auditum meminisset, respondit, nec se, nec vicinos, qui equarias haberent, de ea vnquam re fuisse sollicitos.

¶ Tantum vt equire foeminas animaduertenter, admitti eas curare. Sciamen cum pulchram equam haberet, cupere, & bene vendibilem in proximas nundinas efficere, ante initum, in Insula quæ in medio Tago est solam inclusisse, vt abundantia pabuli saginaretur. Inuisam post menses duos reperisse grauidam, miratumq; eo quod illuc nunquam accessisset admissarius, euentum expectasse. Septem ferè iam menses cum tulisset vterum, enixam non quidem animal, sed concreti sanguinis informem materiam, abortumq; suspicatum.

¶ De hac equarum genitura aliud noui nihil, miror tamen vt Virgilium, Siliumq; libro tertio taceam, Varronem doctrina tanta, esse veram asseuerantem, Columellæ habitam pro notissima, Plinium constare testatum, nec vno id loco referentem: Verum id inter se agitent phisici. Nos ad susceptam materiam reuertamur.

DE MONTE HERMINIO.

¶ Herminium montem, & olim in epistola ad Emmanuelem Sosam Arruncensis castri præfectum, virum nobilem, & eruditum, & post ad Ioannem Vasaum, ostendi eum esse, in quo Alacriportus ciuitas Aruncis, Alacretum, Maruanum, aliaq; oppida non contemnenda sita sunt. Ad quibus radices extant adhuc Meidubrigæ vrbs ruine, non procul à Maruano Castro, quuiusq; editissimum culmen supra dirutam urbem, etiam dum veterem appellationem retinet. Herminius enim mons vocatur.

¶ Ipsa etiam destructa ciuitas a mōte cui subiecta est Herminia vulgo dicitur, siue, vt Lusitanē loquat, Haraminiā. Super sunt tota illa inter monteis cōualle, heic turreis, illic super fluuium pontes, heic ædium nobilium strata pauimenta, etiam Asarotica, illic ductus aquæ fontanæ, parte alia parietes semidiruti, & alia veteris frequentie manifesta indicia. Fodinæ quoque plumbi, aurique vt indigenæ aiunt, multis locis perlatera montis apertæ, vt non immerito Meidubrigenses Plumbarios Plinius cognominarit. Veni in loci huius notitiam primum ex ipso seruatō ad hanc diem montis nomine, conspectisq; inter ruinas sepultę vrbs vestigijs. Deinde ex collatis Hircij, aut Oppij verbis in commentario belli Alexandrini, qui est ciuiliū bellorum quartus, vbi refertur Cassius Longinus Meidubrigam oppidum, Montemq; Herminium, quo Meidubrigenses confugerāt, expugnasse. Eamq; mihi opinionem confirmauit Antonini Pij itinerarium, tribus ab Olisipone Emeritam positis itineribus. Quorum in tertio Meidubriga lxliij. M. P. distat ab Emerita, hoc est Hispanicis Leucis sedecim. Tot enim modo numerantur. Sic. Post Meidubrigam, ad septem Aras, vbi nunc alacretum est oppidum, M. P. xliij. Plagiariā. M. P. xx. Emerita. M. P. xxx. In secundo autem sic, Post septem Aras. Budua. M. P. xij. Erarq; Budua ferē. M. P. xij. ab eo loco vbi nunc oppidum est Campi Maioris, extratq; eo loci sanū Virginis matris, ad Botouam appellatum, videlicet Buduæ nominis in Botouæ nomen, facili ex cognatione literarum deprauatione: A Budua vero Plagiaria. M. P. viij. Inde, Emerita. M. P. xxx. Hoc ita explicandum censui, vt ab Emeritæ, ac Meidubrigæ propinquitate acquiescat lectoris animus, nec titubet, de Herminio mōte, ac Meidubriga à me modo expositis, quum paulo post, non parum inde remotiorem montem Herminium quoq; esse ostendero.

¶ Aio igitur nominatum, ac celebrem tota Lusitania, Stellæ montē multis oppidis frequentem multorum fluuiorum patrem, & vbi niues deliquere, ob pabuli abundantiam, maximē pecorosum, Herminium quoque esse, neq; obstare inter modo expositum, & hunc Stel-

Iam sine continuis montibus longiusculum interuallum.

¶ Quod autem stellæ mons Herminius vocatus quoque sit, patebit ex libris testamentorum, donationum, emptionum, ac venditionum, cœnobij canonicorum sanctæ Crucis Conimbrigenfis.

¶ In quarta igitur parte libri testamentorum, instrumento primo, Comes Henricus, & Regina Therasia, Alfonso Henrici primi Portugalix regis parentes, ita loquuntur.

¶ Facimus chartam donationis, de illa hereditate nomine sancto Romano, quæ est sita iuxta Senam, sub monte Hermeno. Valde vero notum est, Senam oppidum, oppidumq; sanctum Romanum, sub stellæ monte esse, non longe ab insigni oppido, à Cabia Iuliani dicto, & lanificio celebri, de quo alias.

¶ Instrumento octauo eiusdem libri, vbi agitur de hereditate Ansedii, habetur sic.

¶ Ego Ansedus de medietate totius nostræ hereditatis, quam habemus in villa Lagaris in territorio Senæ Subrus monte Hermeno.

¶ Instrumento decimo tertio, de hereditate Ioannis Garfiaz.

¶ De nostra terra, quam habemus in territorio Senæ Subrus monte Hermeno in loco qui dicitur Assamassa.

¶ Instrumento quinto decimo de sancta Maria de Melquida. Et est inquit, Sira sub monte Hermeno, in partibus Senæ.

¶ Instrumento duo de vigesimo, de hereditate Pelagij Ariei. Sic.

¶ De tota illa hereditate, quā habemus in villa sancti Romani, in loco scilicet, qui dicitur Assamassa, subtus monte Concierro. Vbi aduertendum sanctum Romanum oppidum, & vicum Assamassam sub monte Hermeno prius dicta, modo sub monte Concierro collocari: Videlicet quia Concierius Herminij pars sit, peculiari nomine Sancto Romano, & Assamassæ imminens.

¶ Instrumento vn detrigesimo de hereditate Sanci Vermuizij. Sic est.

¶ De tota illa mea hereditate, quam habeo in villa Pallacios, territorio Senæ, sub monte Hermeno.

¶ In secunda vero parte libri venditionum instrumento primo, de hereditate Menendi Pelagij. Ita legitur.

¶ In villa quam vocant Lagares, subtus montem Hermenum, in territorio de Sena.

¶ Instrumento septimo, itemq; duodecimo.

¶ In villa Sancti Romani, & in circuitu eius, sub monte Hermeno discurrente fluuio Aluia, & alias sæpe.

¶ Semperq; hic mons Hermenus, vocatur non autem Stellæ, quasi nomem hoc recens, nec ita pridem sit impositum. Audiui à pastoribus inditum, argumento Stellæ, in summitate cuiusdam rupis ab natura effigiata.

¶ **H**erminij montis incolas à Cæsare Lusitaniam provinciam post præturam vrbis adepto expugnatos, ad hunc modum scribit Dion sub libri trigésimi septimi finem. Quuius verba, quanta potui fide ex Græco ita verti.

¶ **H**oc eodem tempore Faustus Syllæ filius, agonem monomachiae pro patre fecit, & populum publico conuiuiò excepit, & lauacra atq; oleum gratis præbuit. Et hæc quidem in vrbe facta sunt.

¶ **C**æsar autem post præturam, Lusitaniae imperium accepit. Quū quæ potuisset latrocinia, quæ semper apud illos erant, tollere sine magno quopiā labore, otium habere noluit. Etenim gloriæ cupidus, & Pompeio, aliisque qui ante ipsum multum potuerant, inuidens, nihil paruum animo concipiebat, sed sperabat quidpiam, & ipse tunc posse efficere, consulq; statim decerni, & opera ingentia edere. Quum propter alia, cum quia in Gadibus, quando quæsturā gessit, somnium viderat, quasi cum matre coiret, & ab interpretibus, ac diuinis didicerat, in magna se potentia esse futurum. Vnde & effigiem Alexandri ibi in Herculis templo suspensam videns, suspirauit, & conquestus est, quod nullum adhuc ipse opus magnum fecisset.

¶ **E**x eo igitur tempore, cum liceret illi pacem habere ut dixi, ad montē Herminiū versus est. Iussitq; incolas eius in cāpestria ad habitandū transire, prætextu quidē, ne a munitis locis prodeūtes latrocinarentur, re autem vera, quod non ignoraret, eos hoc nunquā

facturos, atq; ex hoc belli occasionem caperet. Quod & factum est.

¶ Eos igitur ad arma venire compulit. Verū quū finitimorum quidam veriti ne etiā in ipsos impetum faceret, filios, & vxores, & alia quæ chara, ac pretiosa habebant, vltra Doriū clam exportarēt, interim dum hæc faciebant, ipse ciuitates illorum occupauit. Et post hæc certamine congressus cum ipsis est. Obijcientibusq; armēta sua, ac greges, vt in Romanos ad prædam pecorum dissipatos incurrerēt exercitum transmisit, illosq; adortus deuicit.

¶ Inter hæc quum cognouisset eos, qui Herminium montem habitabant, abscessisse, & sibi reuertenti insidiaturos, tunc quidem alio se contulit, rursus vero exercitum in eos duxit, & quum præualuisset, ipsos ad Oceanum vsq; fugienteis insequutus est. Postea vero quam illi continentem relinquentes in insulam quandam traicere, quum ipse naues non haberet, circa regionem mansit, compactisq; ratibus, partem quandam exercitus aduersus eorum misit, multos tamen ibi amisit.

¶ Etenim terram quandam ē regione insulæ existētem, quum aduertisset militum illorum præfectus, eosq; illuc adduxisset perinde ac pedibus transituros, ipse postea æstus reciprocantis vi coactus, & subductus est, & illos deseruit. Ex illis autem alij quidem egregie se vlti obcubuerunt. Publius vero Scæuius, solus relictus, & scuto priuatus, adhuc multis vulneribus saucius, in aquam defiliit ac demum enatauit.

¶ Atq; hæc quidem tunc sic euenere.

¶ Postea vero Cæsar à Gadibus accersitis nauigijs in insulam cum toto exercitu transiit, ipsosq; rei frumentariæ penuria laborâtes sine pugna ad deditionem compulit. Atque inde cum ad Brigantium Callæciæ ciuitatem præternauigasset, recto nauigiorum cursu, illos qui nondum ad id tempus classem viderant, exterruit, ac in potestatem redegit.

¶ Hoc, quod heic narrat Dion Cæsarem finitimorum Herminij ciuitates inualisse, cum eo congruit, quod ait Suetonius Lusitanorum illum quædam oppida hostiliter diripuisse, quanquam nec imperata detrectarent, & portas aduenienti patefacerent. Sed quæ nam Herminij pars heic intelligatur, mihi nondum satis liquet. Nam ex pecorum gregibus, & armentis, quæ Romanis incolæ separandi exercitus gratia obijciebant videtur significari stellæ mons, vt ante dixi pecorosus, quanquam pars illa vergens ad Meidubrigam oppidum non parum etiam pecoribus abundet.

¶ Vxorum, filiorum, aliarumq; rerum in pretio habitarum exportatio ultra Durium, ad stellæ montem Durio propinquiorem videtur pertinere. Rursus fuga Herminiensium, & Cæsaris insequutio vsque ad Oceanum, expositopriori loco monti magis conueniunt. Sed quærendum utrobiq; quæ nam insula ista fuerit terræ cõtigua, ad quam siue pedibus, siue natatu profugi transire potuerint, ad quam similiter, & milites traicere tentarint.

¶ Non fuisse Londobrin, quuius meminit Ptolemæus, (Berlengam modo dicimus) indicio est distantia à continente non modica. Et quum alia iuxta Lusitanix totius littus nulla nostro æuo extet, hæc de qua Dion loquitur, vel incumbenti violentius mari abrafa, delecta est, vel certe pæninfula illa oppidi Pænisci iuxta Atouguiam, erit intelligenda. Nam etiam nunc aluco, quingentis passibus lato a continenti leiungitur, qui pedibus æstu cedente transitur, redeunte vero, insula planè fit, neq; adiri vado potest. Et forte illo seculo fuerit aliquanto maior.

¶ Certe non importuosum esse locum, ut eò Cæsaris classis adpelleret, & in salo esse potuerit, Piratæ nouère. Qua vna ex causa Ludouicus Athaidius tractus eius toparcha, vir dignus de quo sermo longior haberetur, apud Regem Ioannem tertium expositis illius oræ periculis, institit, ut liceret illic sibi castrum firmissimum, operibus, propugnaculis, omniq; ad arcendos piratas necessaria suppellectile munitissimum extruere. Cui huiusmodi inscriptionem præfixit.

SECVRITATI, ET
MEMORIAE.

Emmanuelis. Lusitan. Regis. Pij. Fel. inuicti fil.

Ioannes. III. Lusitan. Rex. pius fel. inuictus.

Castrum Cum propugnaculis. ad oppidi munimentum.

Atque ad arcendos ab ora maritima

Piratas. Petente, & curante Domino Ludouico.

Athaidio. limitis Atougiaci toparcha.

¶ Eamq̃ rem ne in historia vrbium postea repeteremus, hic oblata occasione visum est non prætermittere. Epigramma quoque in tanti viri memoriam, hoc qualecunq̃ est ipsi fecimus.

*Hæc infesta prius, Prædones sæpe marini
 Quis faciebatis littora, quiq̃ mare.
 Ite alio post hæc, longeq̃ facescite portu:
 Longe hinc per vastum velificate salum.
 Donec Athaidius nostram tuabitur oram,
 Stabit & hæc moles pulchra, superba, minax:
 Piratis nullas datur hinc auertere prædas.
 Nil rapere hac vobis in regione licet.*

**¶ AC DE HERMINIO SATIS
 IAM MVLTÀ.**

¶ DE TAPIAEO MONTE.

¶ Tapiæi montis nomen apud scriptorum antiquorum quempiam non legi. Inueni tamen in vita sancti Martini Sauriensis presbyteri, scripta à Saluiato alumno eius familiari. Eam reperi in libro testamentorum, venditionumque Cænobiij Canoniconum Sanctæ Crucis Conimbrigenfis, charta quadragesima sexta.

Quod adnotare volui, vt memoriam sancti viri, quæ interciderat renouarem. Quam aliquando spero me editurum, iisdem quibus scripta est verbis, vt lectori maiorem fidem faciam. Sed de hoc alibi. Quod ad rem facit de qua agimus, scriptor ille qualis qualis est, quum oppidum Saurium iuxta decursum Anei fluminis in Mundam labentis penè superflua curiositate describit, Ita ait. Ab vrbe Colimbrianorum decimo octauo Austrum versus, distat milliaro. Ad Orientem sunt Tapiæ montis saxosa cacumina, & alia quæ sequuntur. Ex quibus patet Tapiæum montem esse, quem Ansidianum ab oppido nominamus, & inter Rapaciale, & Palumbare oppida excurrit. Quique à Thomario Conimbrigam euntibus saxoso nimis itinere perquam molestus est. Quod nos in carmine ad Lupum scintillam testati ita sumus.

*Sic ereptum clium Lapidose superbum
Ansidiæ tuum, sic per sine sole molestos
Anfractus Tapiæ tuos, vergente senectâ
Æger anhelauit.*

¶ Summum montis iugum supra Rapaciale oppidum, adhuc, vt ab indigenis didici, portus Tapiæus dicitur.

DE MONTE COR.

DVBA.

¶ Cordubamons in Portuensi diœcesi, nomen adhuc vulgo retinet, nisi quod rusticorum inscitia, primum concile montem Corduam cœpit appellare, postea deprauati us montem Coruam. De quo & de basilicis in eo Saluatoris, ac sancti Michaelis Archangeli, particularis fiet mentio in rebus ac historia sancti Rodesindi Episcopi, & confessoris, quam etiã aliquando, Deo bene iuuante, ex tenebris in lucem proferendam curabimus.

DE ALCOBA MONTE.

¶ Alcobamons ex Conimbrigensi diœcesi, per Vilsensem protensus, in Lamecensi, Muro monti coniungitur, nulla realia magis clarus, quam insigni Virginis Aroccensium parthenone, & fluuijs nobilium piscium troctarum, Lampetrarum, alosarumq̃, præter alia vulgata genera, feracissimis. Quorum tamen alij in mundam, alij in Vaccam, in Durium alij se condentes, suorum nominum interitu dant incrementum alucis alienis.

DE MONTIBVS MARANO IURES. SO, SVAIO, ET MVRO.

¶ Maranum, Iureffum, & Murum, adde, si placet Suaium ob id tantum referendos putauì, quia Bracarorum prouinciã, ita mediam fecãt, vt pars, quæ ab ijs tendit ad mare. Inter duriominiã vocetur, de quius regionis laudibus, fertilitate, amœnitate, ac salubritate extat opusculum lectione minimè indignum. Altera vero pars, quæ ultra eos montes, Minio ab læua relicto, Orientem versus adscendit, Transmontana vulgò appellatur.

Videntur autem hi montes quasi rami esse quidam montis Vindui. Cuius Florus & Orosius meminere. Ptolemaeus Vindium vocat, qui ex Pyrenæo supra Pompelonem Cantabrorum urbem, per Victoriam eiusdem gentis ciuitatem, & Geminos Astures late excurrit, donec in duo diuisus cornua, altero Callaicum petit Oceanum, & Nerium promontorium, altero in meridiem flexus Bracaros, uti dictum est, dissecat, iuxta Aquas Flauias Lusitanam ingressus ditionem, ac varijs subinde locis nomina quoque varia sortitur.

DE MONTIBUS MARANO IVRES.

DE SVABIA ET MVRO.

Maranium, Iurellum, & Murum, adde, si placet, Suium op id est. tum tectosque putant, quia Bracarum pignus, ita mediam sectam, ut pars, quæ ab eis tendit ad mare, inter duionum vocetur, de quibus regionis laudibus, fertilitate, amoenitate, ac salubritate, ex eo opusculum lectorem minime indignum. Alteri vero pars, quæ ab eis tendit ad montes, Minio ab eis relicto, Orientem versus adiacet, hic tantumans vulgo appellatur.

Liber Secundus.

DE FLVMINIBVS.

Multis fluminibus irrigatur Lusitania. Id silen-
 tio nō praterijt Strabo. Regio, inquit, de qua
 loquimur, foelix est, & omnibus magnis, ac par-
 uis irrigua. Qui omnes ab oriente pariter dis-
 iuncti à Tago sunt, & maiori ex parte nauiga-
 biles, atque auri grumulis abundantes. E qui-
 bus Anæ, Tagi, Mundæ, Vacca, Durij, Aui,
 Limiæ, ac Mini; tanta claritas est, vt in eis ex-
 plicandis operam insumere superfluū videat-
 ur, sunt tamen singulis quædam peculiaria, quæ lectoribus, vt opi-
 nor, non iniucunda sunt futura. Veluti Anæ tanto flumini cunicu-
 lis se totum condere non semel. Alicubi interstitio quadraginta mi-
 lium passuum, rursusq; impetu maiori renasci. Potu eius ac pastu,
 ingenta naturæ vi adeo grâdescere pecudes, vt Ananis armentis, ac
 bobus, prima ex magnitudine palma, in Hispania tribuatur. Quicq;
 piscosissimus annis sit, pisces tamen eius non tã iucunditate saporis

quam proceritate commendantur.

¶ Myrtilin vsq; à mari subeunt Alosæ, & Lampetræ, siue mustellas cas, siue fluuialeis murænas magis conueniat appellare, vt eas appellauit Tertullianus in libro de pallio notata Veditj Pollionis immunitate, qui damnata mancipia viuarijs earum immergebat, vt murænarum suctu paulatim absumeretur, & quidem lampetras Septimium intellexisse, indicant verba, quæ subdit. Terrenæ bestię, exedentulæ, exungues, & excornes. Marinæ siquidem murænæ, vt neque terrenæ bestię erant nuncupandæ, ita neque exedentulæ sunt, verum dentatæ etiam eminentius. Subeunt & Anam sub eidus Martias vsque ad iam adultam ætatem, Asturiones iusta magnitudine, sed raro maiores, quam vt bini mulum onerent clitellarium.

DISQVISITIO DE PISCE

ASTVRIONE.

¶ Peto vero à lectoribus hanc veniam, vt isto nouitio excellentis piscis nomine heic me vsum non indignentur, quando medicorum, quorum maxime interest, & eruditorum qui de piscibus scripserunt concertatio adhuc finem non reperit, & dissidentium mutuo sententiæ in aliqua certa appellatione, nondum conquiescunt.

¶ Eorum, qui magis ad veritatem accedere videntur Paulus Iouius Silurum esse existimat, & sane sunt non pauca quæ fidem videntur facere, si e diuerso non essent alia, quæ manifeste abrogarent. Nam cum Asturionem fateatur, maleficum neque esse, neque esse posse, quia dentibus omnino careat, sic ab natura formatus, quoniam piscibus non alatur, hoc vno argumento, suam de Siluro,

opinionem tueri non poterit.

¶ Nam Silurus maleficus est, & ut scribit Plinius, libro nono, capite decimo quinto grassatur vbiquunq; est, omne animal adpetens, & equos innatanteis saepe demergens. Ad hac, hamo prehensus, morsu durissimi dentis saepe hamum frangit, ut in nono historiae animalium capite trigesimo septimo inquit Aristoteles. Quibus nihil alienius ab Asturione commemorari potest.

¶ Præterea eodem loco Aristoteles Silurum fluuiatilem piscem esse ait, quem sequitur Plinius libro nono capite decimo quinto. Quæ enim de Thynnorum magnitudine esset locutus. Sunt, inquit, & in quibusdam annibus non minores. Silurus in Nilo, Esox in Rheno, Attilus in Pado, & capite decimo sexto. Fluuiatilium, Silurus caniculæ exortu sideratur, libro quæq; trigesimo secundo, capite decimo. Siluri fluuiatilis, qui, & alibi quam in Nilo nascitur carnes impositæ &c.

¶ Strabo etiam libro decimo septimo Siluris abundare Nilum ostendit. Quod si quis propter Plinii verba postremo à me posita, Siluri fluuiatilis, ideo dictum existimet, quia sint & marini, qui tamen amnes adscendant, tum alios, tum etiam Nilum, id Strabo, de Nilo constanter negat Aristobuli auctoritate libro decimo quinto. Tradit etiam, inquit, Aristobulus nullum ex marinis piscibus in Nilum recurrere, præter alosam, & mugilem, & delphinum, propter crecodilos. De Siluro tanquam Nili indigena nihil dixit.

¶ Fluuiatilis ergo est. Asturiones vero, pelagici, nisi quod pinguioris pabuli gratia, dulcis petunt aquas, quibus, & pinguescunt, & saluginis deposita tristitia in obsonijs longe suauiores gustui efficiuntur.

¶ Gulielmus Rondeletius, laborioso, & docto, de piscibus edito volumine, qui nunc Asturio est, Acipenserem Latinis fuisse contēdit. Dorioni Græco autori Oniscon dictum, Galaxiā Galeno. Sed quid respōdebit Plinio, qui libro nono capite decimo septimo ait. Apud antiquos piscium nobilissimus habitus Acipenser, vnus omnium squamis ad os versis contra aquam nando meat. Nullo nunc in honore est, quod quidem miror, cum sit rarus inuentu, quidā cum Elopem vocant.

¶ Quid etiam Plutarcho? Qui in libro de industria animalium, quū dixisset pisces omneis cauere, ne ventus à tergo incumbens squamas surrigat, cietat. Addidit, hoc igitur commune piscium est omnium, Acipensere tantum excepto, secundum ventos & fluctus meat hic, squamæ vulsionem veritus, vt quarum commissuras ad hos versas habet. Vbi enim squamæ in Asturione, vt de conuersis ad os si-

¶ Nam quod Rondeletius litem se diremisisse autumat, respondens, dictum esse hoc, ab ijs, qui Acipenserem eundem esse cum Elope existimarint, equidem probare, non possum. Piscem hunc, cui Asturioni nomen fecerunt neoterici, aut norat Plinius, aut non norat, Plutarchum prætereamus, non nosse, verisimile non videtur, cum esset omnium marium indigena, & annuum ferē omnium, quum in Romano orbe, tum vero in ipsa Italia hospes assiduus. Si norat, & is Acipenser erat qui poterat squamas cum non habere ignorare? Quomodo ergo Acipenseri, non modo squamas, verum ad os versas attribuit?

¶ Videlicet dormiens literis ista mandabat. Non norat fortasse, quoniam rarus inuentu esset. Ita certē Acipenser. Admodum enim raro capi, etiam in libro de fato, Cicero testis est, vt asserit in tertio Saturnalium Macrobius. Nam nos cum Ciceronis librum imperfectum habemus. Cui ignotum quoque fuisse Acipenserem in-

dicant ipsiusmet verba. Etenim cum allatum ad Scipionē dixisset, raro inquit, admodum capitur, sed est piscis, vt ferunt, in primis nobilis, & Plutarchus ipso in libro de Anthia sacro pisce apud Homerum, Eratosthenes inquit, Auratam videtur, Pernicemq; supercilio flauente, sacrumq; dicere. Multi Acipenserem. Nam & hic rarus est, & ægre capitur. Conspicitur autem circa Pamphyliam sæpe. Martialis quoq; rarus dicit.

Ad Pallatinas Acipensem mittite mensas,

Ambrosias ornent munera rara dapes.

¶ Quis autem vel Plinio, vel Ciceroni, vel etiam Martiali credat, raro capieum piscem, qui Pado, qui Tyberi, vt nihil amplius dicam tam familiaris sit? Acipenser autem non tantum rarus admodum, sed etiam omnino peregrinus.

¶ In Halieutico dixit Ouidius Tuq; peregrinis Acipenser nobilis vndis. Sed dolendum quoniam in hoc versu fragmentum eius libelli nos destituit. Forte enim de Acipensere plenius instrueremur. Illud tamen satis est, peregrinum vocasse piscem, vt ea peregrinitatis appellatio Asturioni conuenire nullo modo queat, pisci perquam domestico.

¶ Caret squamis Acipenser, inquit Rondeletius. Hoc nunquam euincet per Plinium, neq; per Nigidium Figulum naturalium rerū maximum indagatorem, vt cum honoris causa vocat apud Macrobiū Serenus Sammonicus, neq; per Plutarchum, neq; per Macrobiū, ipsumq; Serenum, qui in Seueri principis conuiuio Acipenserem crebro esitarit, & quæ de squamis ad os versis à Plinio dicta sunt, verà esse ex Nigido confirmarit.

¶ At ex Archestrati sententia Athenæo referente, Galeus Rhodius idem est cum eo, qui apud Romanos cum tibijs, & coronis, coronatisq; ministris coenis inferebatur, vocareturque Acipenser. Sit ita sanè. Sed ostendendum erat Rõndeletio, Asturionem Galeum esse Rhodium, cumq; esse qui tanta pompa ad mensas deueniret. Quod ille non facit. Imo ille ipse Galeus Rhodius, potius idem esse cum elope uidetur. Nam elopem, quem in profundo tantum Pamphylio mari pasci, nec nisi raro, ac vix capi, aiunt Columella, & Aelianus. Rhodium quoq; esse ostendit ex varrone Gellius libro septimo capite decimo sexto, ut Galeus Rhodius, & elops Rhodius idem piscis sit, à Romanis dictus Acipenser.

¶ Vnde & Plinius Acipenserem, quosdam vocasse elopem dixit. Inter quos fuit Appion Grammaticus, ut refert Athenæus.

¶ Theodorus Gaza homo non minus Latinè, quam Græcè eruditus, quique Græca nomina semper Latinè, quoad fieri poterat, reddere Conatus est, apud Aristotelem de historia animalium libro secundo, capite decimo tertio elopem Acipenserem transtulit. De branchijs enim piscium agens Aristoteles, ita scribit. Alijs binæ vtrinq; alteræ simplices, alteræ duplices, ut congro, & scaro, Alijs quaternæ vtrinq; simplices, ut Acipenseri, dentici, murænæ, anguillæ. Quod si certi essemus eundem cum elope esse Acipenserem, ut vertis Theodorus, & multi dixerunt Græcorum, hæc vna quaternarum branchiarum nota, satis nobis erat, ad excludendum ab Acipenseri nomine Asturionem.

¶ Etenim pro ea mole, tam exiguæ, simplices, & opertæ illi brachiæ sunt, ut brachijs carere sit potius existimandus. Naribus autē refrigeratur, & quā haustu collegit aquā, eā illo sēper patētis proni oris foramine reijcit. Verum sit ne idem Elops Rhodius, vel Pāphylius

siue Galeus Rhodius, cum Acipensere, viderint Græci. Certe tam Elops, quam Acipenser peregrini sunt. Ouidius in superius citato libello sic ait.

Et pretiosus Elops nostris incognitus vndis.

Tuq; peregrinis Acipenser nobilis vndis.

¶ Quibus Ouidij carminibus adductus Plinius, in fine libri trigesimi secundi falli eos dixit, qui Elopem Acipenterem existimassent, quum diuersi sint, licet, & hic, & ille peregrinus.

¶ Asturio autem, vt ante dictum est in omnibus Romani orbis fluminibus, paulo tamen maioribus, atq; in Pado, ipsoq; Tyberi tam frequens est, vt parum considerati fuerit hominis, quæ de Acipensere, siue Elope dicta sunt, Asturioni tribuere, & Nigidium, Cicero- nem, Plutarchum, ac Plinium, illisq; minores, doctos tamen, & antiquos, tam pueriliter esse hallucinatos existimare.

¶ Acipenser igitur, sit, si placet, cartilagineus, sit triangulari corpore, vt eum contendit esse Rondeletius, dummodo sit paruus, vt ait Athenæus, dummodo peregrinus, nec alibi, quam in Pamphylio, vel in Rhodio mari, & raro, ac vix captus, Asturio certe vulgarissimus piscis esse non potest. Atq; hæc responsa sint Rondeletio.

¶ Hermolaus Barbarus nobilium studiorū gloria insignis, à Paulo Cortesio sententiam rogatus, per epistolā respondit Asturionē antiquitus Hyccam fuisse Athenæi testimonio, hæc adductus coniectura, quod Hycca porculū significet, & Asturio præsertim adhuc paruus porcellus ab Italis non inetur, à porco, vel porculo sane per diminutionē facti nomine. Quuius opinionē Diuus iuuat Ambrosius, in dominica passione, cū dicit. Gutto siue gulo porcellū amat, vt comedat.

Et in Hexamero, Iudæos marinis porcis vesci dicit, quum terrestribus abstineant. Quæ coniectura non tam frigida est, quam eam Iovius existimavit.

¶ Si tamen frigida videatur calfaciamus nos eam verbis Isidori scriptoris, neq; hesterni, neq; tanquam ignobilis contemnendi. Is Ethymologiarum libro decimo secundo. Capite de piscibus, diserte, & sine vlla ambiguitate, Asturionem modo Italici vocatum, ita describit. Porci marini, qui vulgo vocantur Suilli, quod dum escam quærunt, more suis terram sub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent oris officium, & nisi rostrum arenis immergant pastum non colligunt.

¶ Non potuit, neq; planius, neq; euidentius res aperiri. Rostrum habet piscis oblongum, instar proboscidis, sub mento circa guttur foramen, magis, quam os, dentes autem nullos, neq; maxillas. Quare dum pascitur rostrum limo, soloq; aluei, vt immergat, necesse est, nihil alioqui comprehensurus. Eoq; sit, vt cum pascitur, limi reuolutio è fundo ad summam aquam pertingens indicium latentis eoloci faciat piscatoribus. Bene igitur piscem nobis expressit Isidorus. Nec tacuit nomen hoc, quo Hispani omnes vtimur. Suillos enim appellamus, siue vt mere Lusitanè dicam Soilhos.

¶ Quod si de Isidori fide dubitabunt, quibus is autor idoneus non videtur, inter varias de Siluro, Onisco, Galaxia, & Acipenserè sententias, ne videatur absurdum, si etiam nos scrupulum doctis inisciamus, adductis duobus piscium generibus, qui Asturiones nō ineptè videriqueant. Ex Nilivis piscibus, à Strabone primo loco numeratur Oxyrinchus ex eo utiq; dictus, quod oblongum, atq; acutum rostrum habeat. Talia vero esse Asturionum rostra, indubitatum, nec minus certum frequentem in Nilo esse capturam.

¶ In Danubio quoque ac Borysthene piscis capitur, cuius ita meminit Plinius libro nono, capite decimo quinto. Et in Danubio, mari extrahitur Porculo marino simillimus, & in Borysthene memoratur præcipua magnitudo, nullis ossibus spinisue interstitis, carne prædulci. Emendat eum locum Gelenius, & pro, mari extrahitur, reponit Mario extrahitur, ut hic piscis ossibus, ac spinis carens, Mario vocetur. Emendandi occasionem sumpsit partim ex eo, quod quum illic fluuarii piscis referantur, marino locus esse non videbatur, partim quod hunc Itali, quibus ob falsameta notus est, Moronem adhuc semilatio appellent nomine. Iouius inter falsameta prædura, valdeq; rubentia ignoti sibi piscis frustra, Moronem vocat.

¶ Sederim si tueri veterem lectionem velimus, intelligemus Plinium innominatum reliquisse, signa autem dedisse maximæ cum marino Porculo similitudinis. Et capi quidem in Danubio, ac Borysthene, verum à mari extrahi. A mari enim tractus Danubium, ac Borysthenem subit. Vtro autem modo legamus non multum refert, nisi quod Gelenij lectio bladior est. Mari extrahitur, pro trahitur ex mari, & paulo coactior. Quanquam nec sic tota periodus mihi non suspecta est. Desidero enim Plinianæ dictionis iuncturam, & concinnitatem, quæ languida, ac dissoluta heic videtur. Quare donec alius me fecerit, ius locum emendet, ego ita legerem.

¶ Et in Danubio Mario extrahitur, Porculo marino simillimus, & in Borysthene. Memoratur præcipue magnitudo nullis ossibus, spinisue interstitis, carne prædulci. Hoc videlicet sensu. Præcipue memorari in eo pisce magnitudinem sine ossibus, sine spinis interstitis, carne autem prædulci. Cæterum hunc piscem, siue innominatum, siue Marionem dictum, Hermolaus in Corollario capite de Homotricho, Antacæum existimat, sortitum nomen hoc ab amne, qui in Martini ex regione Antacarum influit. Eos pisces Delphinibus magnitudine parvis libro decimo septimo Strabo asserit. Herodotus autem libro quarto de Borysthene agens, magnitudine cetaceos, spinis caret, & ad Salluram dicit optimos. Atqui à Borysthene, Phasi, &

Tanai, fassamenta, ex Asturionū ouis salitis, Caviaria vulgo dicta, & ex dorsuali parte, quæ vocāt Schinalia, & pleuras, idest, latera, & hypocælia, idest, abdominis, pubisq; partes, per totam Italiam circūferri, vulgarissimum est.

¶ Ea fassamenta, quæ ex Asturione esse omnes, fatentur, Hermolaus ex hycca, vel hysca, idest porculo marino constanter affirmat. Hyccæ autem, siue hyscam sturionem Italiæ consensu ait appellari. Considerent igitur, & expendant eruditi, num Oxyrynchus Strabonis, Mario siue innominatus Plinij piscis, quem Antacæum Hermolaus interpretatur, ipseq; Strabonis, & Herodoti Antacæus, hycca, siue hysca Athenæi, & porculus, idem omnino piscis sit, Sturio, siue Asturio modo vocatus.

¶ Verum Mario, vel innominatus Plinij piscis, sit ne idem, qui marinus Porculus, an alius illi simillimus liquido nobis non distinxit Plinius. Mihi satis est innominatum hunc, vel Marionem, siue Antacæum, sine ossibus sine spinis, carne autem prædulci, ac simillimu marino Porculo indicari. Iam enim hinc habeo porculum marinum ossibus, ac spinis carere, & prædulci esse carne. Ist hæc Sturioni inesse qui ignorat Asturionem neq; vidit, neq; gustauit.

¶ Si vero quis obijciat Asturioni ossa quædam minime deesse, videlicet in capite, huic respondero ea nequaquam vera esse ossa, sed callosam quandam cartilaginem, aut si senior piscis est, eaq; ossa habeat duriuscula, id tam pusillum est, vt pro non ossibus merito habenda sint. Si vero idem est Mario, & Antacæus, & Porculus marinus, imo etiam si diuersus est, simillimus tamen, relinquitur recte nos docuisse Isidorum.

¶ Tot nomina, inquiet aliquis, vni pisci. Neminem ea nominum multitudo conturbet. Sapienter enim Plinius loco ante citato. Græ-

cis enim in plerisque nominibus, vti par erit, quando alijs, atq; alijs eosdem diuersi appellauere tractus. In Aegypto itaq; à rostri effigie Oxyrynchum dixere ad Borysthenem, & Mæotim Antacæ gentes sibi domestico Antacæo nomen fecere. Hyccam Græci, vel Hyscam maluerunt. Latini porculum, & porcum nominis ab Isidoro redita ratione.

¶ Congi latissimum in Aethyopia regnum, cum suis regibus, opera, & studio pientissimorum Lusitaniæ regum, ab Idolorum cultu conuersum est, & in Christi religione mira pietate perseverat. Per eius medium, vt ferunt incolæ, Nili brachium ab ipsis statim fontibus diuisum, tam vasta magnitudine, ac, tanto impetu, non modo fluit, verum etiam rapitur, vt duodecim millia passuum latitudo excedat, alueo ad immensitatem profundo. In eo iidem pisces, eademq; animalia gignuntur, quæ in brachio illo, quod per Aegyptum meat, proccriora tamen, & corporum mole auctiora omnia. Immanes ibi & Crocodili, & hippopotami, & aliorum Nilo domesticorum piscium maxima toto flumine multitudo.

¶ Asturionum quoq; ingens copia, fisci tamen regij. Capitaleq; est captum piscem regium ad regem non deferri. Delatum ipse cui vult donat. Angullum ibi vocant, id est, Porcum. Differentia tamen causa, Angullum amazi, hoc est aquarum Porcum dicunt.

¶ Duo hinc sumo argumenta. Alterum Nili Aegyptiaci, Oxyrynchos, Asturiones in hoc Aethiopico brachio captos mihi videri. Næ & heic, & illic, iidem Nilo familiares immanent, & nascuntur pisces, eademq; reperiuntur animalia. Neq; futile videri argumentum debet, quum eodem bis vtatur Plinius libro quinto, capite nono tum circa Nili originem, ex lacu Nilide, ibi, inquit, pisces reperiuntur Alabetæ, coracini, siluri, Crocodilus quoque. Inde ob argumentum hoc Nili ortus creditus, tum mox, quum aliquot dierum itinere conditum, in Massæsyloꝝ gente dicat erumpere, iisdem animalium

argumentis, Nilum agnosci tradit. Quumq; se rursus condiderit viginti dierum desertis, prosilire tandem ad proximos Aethiopas, fonte nigri vocato. Diuidi autē in ramos, vt Aegyptum præteream, indicio est, Zanaga appellatus amnis iisdem refertus animalibus, quē a Nilo defluere compertum à nostris est.

¶ Alterum duorum, quæ me Sumere dixi argumētorum, Porcorum videlicet nomen, quod illis tribuit Isidorus, Aethiopicarum gentiū consensu validius confirmari. Sed vt tandem finiam, si leuioribus coniecturis vti videamur, interim tamen dum veritas eruitur, arbitrari suo appellent Itali, ceteræq; nationes, recenti nomine Sturiones, siue potius Asturiones, à Minio Asturiæ flumine, vt apud Clementem septimum Pont. Max. noster Michael Siluius disseruit, appellemus nos porcos marinos, aut si amphibologiam timemus, quia sunt & alij porci marini, tum Plinio, tum Straboni, simpliciter appellemus Suillos, nomine à mille iam annis, & supra Isidori ætatem, Hispaniæ nostræ peculiari, ac vernaculo. Sed de his nimis multa.

¶ DE CALLIPODE.

¶ Callipodis meminit solus Ptolemæus, estq; is qui in Cetobrigensem, ac Salaciensem sinum ingreditur, ad duodecim millia passuum supra Salaciam, onerarijs nauigijs, & celocibus nauigabilis. Nos vulgo Sadanum appellamus. Quod nomē, vt non à fonte, vel ab origine, quasi suū detulit: Sed postea quam Exarrama, Odiuella, sancta detinentia, diuersis ex locis collecta, torrentium, ac fluentorum multitudine in annum iustorum opinionem aucti, & in alueum vnum confluentes, paulo supra portum Regium, suis depositis nominibus honorem illi cesserunt, Sadanus vocari coepit, ita nomen id non longe perfert. Sed post sedecim, aut paulo amplius milliaria vsurpatum amittit. Salaciensi æstuario longissimo præoccupatus. Videlicet, ne recens vsurpato nomine, Deæ Salaciæ, ex qua vrbi no-

men, de interitu fluuiorum trium superbius se iactaret.

¶ Familiares huic flumini sunt mugiles, tum cephalij, tum labiones, barbi, & anguillæ egregio sapore. Bocæ quoq; & minores alij pisces. Atq; vbi salis intermiscetur vndis cammarorum, pectinumq; prouentus ingens. Raro lampetræ in eo capiuntur.

DE TAGO.

¶ Tagus in sinum Olisiponensem ingressus, librum pro sua dignitate poscebat peculiarem. Tot enim vrbes, tot valida, & opulenta oppida, in sinus ambitu, & per vtrasq; amnis ripas, centum fere milia spatio. Tantum vetustatem colligenti, idonea modo materia non est.

¶ Quin & multa, quæ defluuio Strabo prodiderat, ad nos integra non perueniunt. Indicio est, confusa verborum series. Deinde promontorium Barbarium, & eruptiones Tagi, in quas recti nauium cursus. Sunt autem stadia decem. Hoc in loco, & maris infusiones ingruunt, quarum vna vltra stadia quadringenta extenditur à turri iam dicta. Ea in parte aquantur &c.

¶ Certe corruptum locum vel hoc testatur. A turri iam dicta. Aqua turri. Nullius enim mentio præcesserat. Et illud. Ea in parte aquantur. Iponlacia. Quibus restituendis locis cum impar ego sim, expectanda erunt, vel foelicia ingenia, vel exemplaria emendatiora.

¶ Miscetur Tagus marinis aquis in intimo sinu ad oppidum villæ francam. Latitudinem ostij, Strabo stadiorum esse viginti tradidit, altitudinem vero permagnam, vt à nauigijs milia decem vespanti-bus nauigari facile possit. Hoc verum est, nauigaturq; duplici ca-

nali, veteri, ac nouo, & quod ait in superioribus campis æstus accessione duas diffundi inundationes, vt ad fradiacentum & quinquaginta facies extet pelagi, reddaturq; planicies tota nauigabilis, hoc nos experimur ab ipso oppido villa Franca, vsq; Beneuentum. Sed insula stadiorum triginta longitudinis, & æqualis fere latitudinis, fertilis optimisq; vitibus confita, quæ nam fuerit, assignare non possumus.

¶ Multæ ibi sunt insulæ, ac fertilissimæ quidem, sed nullis vinetis cõsitæ. Frumentariæ enim factæ omnes sunt, aut pastionibus seruatae.

¶ Quod vero dicit agrum circum circa bonitate cõspicuum scimus, non solum eo loci, sed ex utroq; annis latere campos illos ad Tancos vsque, limosis inundationibus, tam lætos, ac sæcundos effici, vt simplicissima, fereq; nulla aratione triticum quidem, & ordeum quinquagesimo ab satione die metatur, singulari terrarum omniũ exemplo. Statimq; in leuisusculæ aratis dicam, an scalptis milium feratur, vberè ocysimòq; proueniũ, vel inter paucissimos à messe sublata dies, nullo satũ, sed sponte seges regerminet, sæcunditate restibili.

¶ Vt quod de Erytheia cõtra Lusitaniam insula, quæ nusquam modo est, mela tradidit, longe in his agris, annisq; insulis cõtingere copiosius experimenta demonstrent. Siue frugum vbertas, siue pabuli abundantia requiratur. Tale ingenium glebæ est, quam Tagus inundationibus lætificat. Verèq; dixit Strabo. Vicina Tago ceterorum opulentissima sunt oppida.

¶ Annis quidem piscium feracissimus est, ostrcorumq; redundans. Inter Taganos pisces principatum obtinent Aloisæ, & propter bonitatem, & propter copiam. Alterum Alofarum genus, de quo in Aegidio Scallabitano disputauimus, sabogorum, vel Sabellarum, stri-

gofius, infipidiusq̃ est, præterquam Maio mense, tunc enim aliquã in edulijs habent gratiam, verum ita, vt recentes à flumine prunis in craticula tostæ, petroselinī pultario ex piperi, ac mali medici succo cōdiantur, vt merito de his intellexerit Ausonius, quum in Mossella dixit.

Stridentesq̃ fecis obsonia plebis alosas.

¶ Raræ in Tago capiuntur Lampetræ, rariores Marini porculi, siue Suilli. Iam enim audeo Isidoro niti. At celebris illa auri fama per omneis poetas vulgarissima, obscurior modo, ac prope extincta est, cautione legum, ne commotæ arenæ depressiores frumentarios agros nocumento afficiant. In testimonium tamen cantatæ gloriæ, regum Lusitanorum sceptrum ex Tagano auro, quo purius reperi nullum potest factum, & scimus, & non semel vidimus.

¶ DE TAGI NO.

MINE.

¶ De ipso Tagi nomine, quū aliquid etiam cuperem annotare, nihil inuestiganti oblatum est, quod vllum operæ esse prærium existimarem. Piget autem fabularum, quas Ioannes Annius in fictitium suū Berofum effudit, Tagum dictum fuisse à nomine regis, qui post Brigum in Hispania regnarit. Isidorum demiror virum magnum & rerum multarum bene peritum, nec elegantiorum literarum tam expertem, vt insolenti fastidio sit à dicendo testimonio ablegandus.

¶ Is etymologiarū libro decimo tertio. Tagū, inquit, fluuiū Carthago Hispaniæ nūcupauit, ex qua ortus procedit. Fluius arenis auriferis copiosus, & ob hoc cæteris fluuijs Hispanorum prælatus.

¶ Omitto quod non oritur à Carthagine Tagus, siue Carthaginem nouam Asdrubalis intelligamus, siue veterem Ilercaonum etiā Hispaniæ, cuius solus meminit Ptolemæus, non autem Cicero, sicut ex non adhibita diligentia existimauit, & adnotauit in Pomponium vadianus adducto Ciceronis loco de lege agraria. Tum ipsam veterem Carthaginem vendunt. Cicero enim quam veterem Carthaginē vocarit, satis aperuit libro secūdo de eadem agraria lege. Et in Africa, ipsam veterem Carthaginem vendit.

¶ Verum hoc omisso, intelligere non possum quo nam modo Tagus à Carthagine sit nuncupatus. Neq̃ tamen mirum, si Isidori coactor, ac cōortior etymologia videatur, quum M. Illi varroni non perbene semper res ea successerit.

¶ Fuit ex nostris, qui alicubi scripserit Olysssem quo tempore Olyssiponem condidit, à socio Tago, qui in flumen ceciderit, ipsum Tagi nomen fluuiio indidisse. Nec abhorrebat à vera similitudine, si antiquitatis fundamento niteretur.

¶ Fateor igitur nō nosse me vnde isthæc Tagi originatione processerit. Sed vnde vnde sit, antiquissimum nomen est, nec aliud flumini fuisse comperitur. Bætini Cirtium ab incolis apellatum scribit Livius. Græcorum quidam, Tartessum dixere, vt Stesichorus apud Strabonem. Stephanus ab indigenis Perceps vocari tradit.

¶ Tago nulla nominis contigit mutatio, neq̃ apud Græcos, neque apud Latinos. Esse vero nomen vetustissimum etiam viris propriū in Latio, ostendit Virgilius AENEIDOS libro nono. Dum trepidant, ista hasta Tago per tempus vtrumq̃.

¶ Hispano quoq̃ regulo cuidam, nomen idem fuisse, quum rerum in

Hispania Carthaginienſes potirentur, auctor eſt Silius libro primo Aſdrubalis crudelitatem, Tagi reguli ſæuum interitum, & ſerui non minus magnanimam in vindicanda iniuſta domini cæde, audaciam, quam in perferendis obpatratum nobile facinus cruciatibus, generoſam patientiam hiſ carminibus proſequutus.

*Interea rerum Aſdrubali traduntur habenæ.
Obcidui qui ſolis opes, & vulgus Iberum,
Beticolaſq; viros fatiſ agitabat iniquiſ.
Triftia corda ducis, ſimul immedicabilis ira,
Et fructus regni feritas erat. Aſper amore
Sanguiniſ, & metui demens credebat honorem.
Nec nota dociliſ pœna ſatiare furores.
Ore excellentem, & ſpectatum fortibus auſiſ,
Antiqua de ſtirpe Tagum, ſuperumq; hominumq;
Immemor, erecto ſuffoſſum robore, mæſtiſ
Oſtentabat ouantiſ populis ſine funere regem.
Auriſeri Taguſ adſcito cognomine fontis,
Per que antra, & ripaſ nymphiſ vlulatuſ Iberiſ.
Meoniſium non ille vadum, non Lydia mallet
Stagna ſibi, nec qui riguo perfunditur auro
Campum, atq; illatiſ Hermi ſlaueſcit areniſ.
Primuſ inire manuſ, poſtremuſ ponere Martem,
Quum rapidum effuſiſ ageret ſublimiſ habeniſ.*

¶ DE MVNDA.

¶ Munda ſequitur, in medium fere vltimi promontoriij latus efluẽſ
vt Mela tradidit. Inter Durium, atq; Tagum, æquiſ fere ab vtroq;
ſpatiis ſeparatuſ. A Durio Taguſ inquit Pliniuſ. CC. M. Paſſ. in-
terueniente Munda.

¶ Non longe oritur, aurifer & ipse, minoribusq; nauigijs aliquatenus, cymbis vero fluuiaticis, vsq; Conimbrigam hodiernam, & supra nauigabilis. Abundat Alosis, Lampetris autem vbiq; scatet laudatissimis, in superioribus etiam Troctis. Rapax est, ac modicis imbribus excrescit ad infaniam.

¶ Agros foecundat tritico, ordeo, secale, olyra, milio, panico, & praecipue lini magna copia tenuissimi, & quum quouis optimo conferendi. Non procul Catina oppidum (ita enim legendum) vulgo Catima dictum, etiam adhuc extat, in cuius agro fontes illi sunt Plinio libro secundo memorati, alter omnia respuens, alter absorbens, ille quia fere communem cum reliquis naturam habet, miraculo nequaquam est. Hic propter mirabilitatem quotidie a visentibus frequentatur. Feruentiam vulgus appellat.

¶ Vidi egomet cum illo issem cum Alphonso Cardinale principe memorabili, caesam arborem bene magnam in lacunculum arenæ, in quo ebulliens fons diffunditur pedali altitudine, iniectam, paulatim inter arenas sorberi, & post paruam moram non comparuisse.

¶ Amnis Straboni Muliadas appellatur. Sic enim libro quarto circa medium fere scribit. Deinceps post Tagum nobilissima flumina sunt Muliadas, paruas habens navigationes. Itidem Vacca fluuius.

¶ DE VACCA FLV.

V I O.

¶ Medio fere inter Mūdā, & Duriū interuallo, vacca in mare influit

& ipse, vt Strabo ait, quemadmodum, & Munda paruas habens nauigationes: Nec longe ortus, alolarum, lampetrarum, troctarumque ferax. Vacuam illum Strabo vocat, Vacum Ptolemæus. Oritur non peregre, sed paulo supra Al. obam montem collectus, inde quædam alueo illapsus multos, nec exiguos fluuios, ac fere parem Agatham in se condit. Iamque intra modum magnus miscetur mari.

¶ **E**rrone putauere quidam vaccæos populos ab eo denominatos, quum intra Lusitaniam ortus, latissimis Vaccæorum Tarraconensis prouinciæ populis dare nomen non potuerit. Plinius igitur a Vacca oppido, quod fuit iuxta Pyrenæum, vt refert nonio etymologiarum libro I. Sidorus, Vaccæum nomen est factum, & late per citeriorem Hispaniam propagatum.

¶ **S**ed de Vaccæ fluminis ostio, maritimeque tractu, inter recensendas vrbeis, quod ad rem faciat non omitemus.

DE DVRIO.

¶ **D**urius claritate sua, & scriptorum testimonio celebratissimus, aquarum mole Tagum superat, nisi quod compressiore, vt fere inter monteis, alueo fluit. Tago per liberos, & planos campos ad ostentationem se dilatanre. Hinc apud nos vice prouerbijs usurpatum. Tagus tulit famam, sed Durius vehit aquas.

¶ **C**æteris omnibus, Minio excepto, grandiores fert alosas, Lampetras, & Troctas, quas iure præferunt delicatioris gulæ æstimatores.

Salmonum parclor, & Asturionum.

¶ **Nauigatur aduerso amne M. P. fere centum, vsq; ad cataractam, vnde ex rupe lenunculorum adscensum impediēte, magno fragore præcipitatur. Ingens ibi lampetrarum rupi sub cadente in arcum aqua oribus adhærentium captura est. Locum cum oppidulo, Sanctum Ioannem ad Piscariam, vulgo appellant.**

¶ **Nobis adolescentibus Martinus Ficaretus iuris consultus, & Latinarum literarum non imperitus, quibus operam non ignauam sub Politiano Florentiæ dederat, cum intelligeret, amota cataracta, posse cymbas vsque ad maxime frumentarios Sarabris, Senticæq; agros paruo negotio subuehi, & frumento onustas prono amne redire, nō minima laxioris annonæ prætenta spe, patriæ emolumento, rege permittente, priuatus ipse, & impari tantæ rei censu, moliri opus attentauit, bonamque obstaculi partem summo labore irruperat.**

¶ **Verum illudentibus optimo viro, vel qui ex vetere forte simultate nondum illi erant pacati, vel quibus mos est, facilius aliorum egregios reprehendere conatus, quam egregium aliquid ex se conari, hominemq; tanquam semidelirum, apud Regem criminantibus, neq; mode principali munificentia non iuuandum, sed cœpro temerario etiam prohibendum obloquentibus. Cataractam enim illam, & meatum subterraneum non procul a Brigantia vrbe, vbi terræ, & rupibus merlus amnis æstiuo tempore fere per mille passus subterlabitur, diuinum non sine prouidentia esse opificium, negata Hispanis in mediam Lusitaniam vsque ex vaccaïs eā illabendī facultate. Quasi vero vna illa rupe totius patriæ securitas nitetur, tandem familiari sua re attenuatus, interuersoque amulorum malignitate regali fauore, desperata perficiendi spe destitit.**

¶ **A**urum vehere Durium, si nos ignoraremus a Silio poteramus admoneri, dicente. Hinc certant Pactoletibi, Duriumque Tagusq. Terris tamen parcitum est, salutari legum interdicto, quemadmodum de Tago ante diximus. Nomen amnis Latini magno consensu Durium appellauere. Ptolemæo Dorias est. Dioni Dorios. Straboni tum Durios, tum Durias.

¶ **N**on bene quidam miscuerunt Turiam cum Durio, idem ambobus nomen facientes, credo ob Hispanicarum rerum ignorationem, quia Turia non tam celebris est. Fluit autem Turia iuxta Valentiam, de quo Pomponius libro secundo Sarabin, & Turiam, & Sucronem non magna excipit flumina. Et Plinius libro tertio capite tertio. Valentia colonia tribus M. pass. a mari remota. Flumen Turia. Ita enim legendum, & apud Pomponium, & apud Plinium, erudite & vere contendit Hermolaus.

¶ **C**itat locum Priscianus libro quinto, & sexto ex secundo Historiarum Sallustii, Inter læuam mœnium, & dextrum flumen Turiam, quod Valentiam paruo interuallo præterfluit.

¶ **C**N. quoque Pœpeius in epistola ad senatum (quæ vna cum sallustianis fragmentis circumfertur) ex fide veteris codicis, quem apud me habeo. Recepi Galliã, ait, Pyrenæum, Lacetaniam, Indigeres, & primum impetum Sertorij victoris nouis quidem militibus, & multo paucioribus sustinui. Et paulo post. Castra hostium apud Sucronem capta, & præliũ apud flumen Turia, & Dux hostiũ C. Herennius cum vrbe Valentia, et exercitus de leti satis clara vobis sunt.

¶ **V**bi corrupte legitur apud flumen Curium. Turiam enim vocari id flumen de quo Pompeius loquitur, ostendit Plutarchus in Sertorio. Remedia inquit, in rebus aduersis, magis claram eius virtutem faciebant, veluti in ea pugna quæ, apud

Sucronem cōtra Pompeium commissa est, & rursus in ea quæ apud Turiam aduersus Metellum simul & Pompeium.

¶ Et adducunt quidam Claudianum in laudibus Serenæ.

Te nascente ferunt, per pinguia culta tumentem

Diuitijs vndasse Tagum, Callæcia risit.

Floritus, & roseis formosus Turia ripis

Vellere purpureo, passim mutauit ouile.

¶ Plerisque tamen visus poeta est non satis œcōnomiæ prospexisse. Nam cur fluiuium paruum, & alias ignobilem, prætermisiss Ibero, Bete Ana, Durio, ac Minio maximæ rei, quam efferre gestiebat, tāta pompa seligeret, ac formosum roseis ripis vocatū Tago copularet, fluminū Hispanorum famæ vulgatissimæ, & dotem quæ peculiaris Bæti est, vt ait, Martialis. Aurea qui nitidis vellera tingis aquis, illi tribueret? Quare lectionem emendarunt, & pro Turia substituerunt Duria, quasi acceperit Claudianus hoc ex Strabone, qui vt dixi Durion, & Durian appellat, videturq; congruere sensui. Nam dixerat Callæcia risit floribus, adnexuitq; fluiuium, qui Callæciam, & Lusitaniam dirimit.

¶ Primam autem nominis syllabam propter Græcam diphthongon produxisse creditur, videlicet homo Græcus. Nos tamen Silium præponimus, qui nomen id non tantum cum flumen significat, verū etiam cum virorum proprium est prima syllaba breui semper enunciat, vt libro quinto,

Quam victor sub manibus ille Sagunti abstulerat Durio?

Et libro decimo sexto.

Nobilis hunc Durius stimulabat in equore currum.

¶ Claudiani vero Turiam mutare non audemus, potiusq; circa æconomiam labeculam illicondonandam, quam audaciæ nimix, tum circa declinationē tum circa mensurā syllabæ, adspargendā tā bono poetæ notā existimamus. Turia igitur, Turia sit, & Durius suo fruatur nomine, vt Latinis placuit. Nā Græci, in recensendis Latinis virorū fluuiorū, & vrbiū nominibus, mire variāt, neq; sibi met ipsis cōstant.

¶ DE FLVMINIBVS BRACARORVM.

¶ Post Durium, quo Lusitanos a Callæcis separari supra docuimus per Grauios, qui Bracari postea dicti sunt, fluunt, inquit Pōponius, Auo, Celandus, Næbis, Minius, & cui obliuionis cognomen est Limia. Non seruauit ordinem Pomponius, sed satis habuit omneis nominare.

¶ Ordo sic habet. Celandus, Auo, Næbis, Limia, Minius. Ita enim a Durio seqūtur. Est autē Celandus is fluuius, qui ad oppida Læciā, & Marusinos mare ingreditur, æstu iuuante, etiam nauigijs aptus.

¶ Auo, siue Auus, vt Ptolemæo placuit, notior est, & nauigiorum capacior.

¶ Næbis is est, qui & oppido, & ponti Næbiæ (quuius mentionem facit in itinerario Antoninus) nomen dedit, sed vbi Cadauo iungitur, sub Cadaui appellatione exit in mare, ad oppidum Fanum.

¶ **Limia** nomen retinet. Strabo alterius nominis mentionem facit.

¶ **Obluionis**, inquit, fluius, quem quidam **Limæam**, alij vero **Bellionem** vocant. Decipitur autem Strabo in eo, quod ait **Limiam** à **Celtiberis**, & **Vaccæis** fluere. Nō longe enim oritur, ex palustribus quibusdam locis inter **Aquicaldensem** urbem, & oppidum **Montē Regium**, Tractusq; ille vulgo **Limia** dicitur, & incolæ **Limici**, vt ex **columna Aquiflauiensi**, quam supra posui, apparet.

¶ **Cognominis obluionis** causam, Strabo idem prodidit, & nos ab illo, quum de **Celticis** ad **Anam** ageremus, summam attigimus: Quam tamen, quoniam huic loco propria videtur esse, etiam red-
demus.

¶ **Celtici Lusitani** ad **Anam** pertinentes, & veteres **Turduli**, quum socijs armis adhuc loca peruenissent, trajectoq; **Limia** coorta seditione ducem amisissent, passantes ac dissipati ea in regione consedere. Quam ob causam flumen obluionis est appellatū. Nempe quia expeditionis, quam susceperant, & mutuae seditionis oblitī, ibidem postea quievere.

¶ **Auxit religionem vanitas**, vt crederent a contactis fluij aquis obluionem incurri, adeo, vt cum **D. Iunius Brutus** cum exercitu conuenisset, & milites fluium transire nollent, raptum signifero signum ipse transtulerit, & sic vt transgrederentur persuaserit, vt in **Liuij epitome** legimus, & obiter attigit **Plutarchus** in problematis sectione trigesima tertia. Qua ex causa **Plinius** eum fluium multum fabulosum appellat.

¶ **DE MINIO.**

¶ Sequitur Minius, quem Iustinus libro vltimo à minij frequentibus venis sic vocatum prodidit. Strabo duo illi nomina tribuit ita scribens. Post hos Bænis. Alij autem Minium dicunt. Verum ego duplicem errorem inesse coniscio. Alterum scripturæ, vt non Bænis sed Næuis legendum sit. Alterum situs, vt vicinitas Strabonem fefellerit. Nam diximus ex Pomponio, Næbin fluuium esse Minio, Limiæq; vicinum, qui mixtus Cadauo in Fanuensi litore erumpit. Verum qui velit suo fruatur iudicio.

¶ Cæterum omnes ij fluuij piscium lautiorum feracissimi sunt, Lampetrarum, Alofarū, Troctarū, Troctisalmonum, Iridum, atque Salmonum, in primisq; ipse Minius. Fert Limia Salmones, & Suillos, siue Asturiones, sed minores. Minius vero prægrandi magnitudine & excellenti præstantia. Atq; omnes hi, quos hactenus exposui, veteribus Cosmographis noti fuerunt.

¶ DE ALIIS NONNVLIS

FLVMINIBVS.

¶ Sunt alij, & perquam multi, neq; ignobiles. Qui quoniam in maiores influunt, nec suo alueo in mare egrediuntur, Geographiæ scriptoribus, aut ignorati sunt, aut suppressi. Horum aliquot, dignos qui in notitiam veniant hominum nostrorū, referam. Nominibus vbi licuerit priscis, ac Latinis, vbi minus, ijs, quibus modo appellantur, quam maxime potero, barbaric, si qua inerit mitigata.

¶ Quuiuscemodi sunt, Cuda, Tamaca, Naban, Ozecarus, Ancus, Caia, Cania, Seila, Subur, Thera, Sæta.

¶ Cudam Lusitani Coam vocāt. Cudam autem vocari, ex inscriptio-

ne pontis Alcantaræ, vbi Transcudani notati sunt, animaduerti.

¶ Tamacæ similiter nomen ex Aquiflaviensi columna accepi, vbi Tamacani populi recensentur. Nabanem, & Ozecarum historiæ sanctæ Virginis, & Martyris Irenes, quæ ante annos octingentos scripta est, acceptos refero. De Nabane alias, quum inter vrbes ad Nabantium ventum erit.

¶ Ozecarus est, quem Lusitani Zecarum vulgo dicunt. Is Nabanẽ excipit, & ipse in Tagum erumpit, tanta vi, vt Taganas aquas, ad alteram vsq; ripam proscindat, & quasi indignatus, quod à maiore fluuio extingatur, fere ad mille passus prono alueo contumaciter mixtioni resistens, a colore dignoscitur. Nam Tagus flauas ac subalbas vehit aquas, hic autem cæruleas, ad nigrorem tendenteis. Arbitrantur a multitudine lini, quæ macerandi causa quaquuncq; fluit immergitur, eum traxisse colorem. Quin, & arguti quidam nomen factum inde putant, quod infecti liquoris graueolentia caput tentet.

¶ Anci nomen, ex vita sancti Martini Sauriẽsis præbyteri, abhinc annos supra quadringentos quinquaginta scripta, accepi. De quo quum de Tapiæ monte agerem, superius memini.

¶ Nontacendus est Subur, de quo à Ioanne Barrho viro nobili, & inter negotia literato interrogatus respondi vetus me nomen ignorare. Sed quum Lusitanæ Soor dicatur, o litera obscure sono inter O, & V. prolata, ausus ego sum Subur formare, interposita, B. Ad similitudinem duorum eodem nomine vocatorum. Alterius quidem in Africa. Alterius vero in citeriore Hispania.

¶ Noster itaq; Subur postea Raia iunctus, suburraia nomen accipit, quod perfert, donec exit in Tagum, ibi alofarum mercatura

nobis Translaganis factus celebris.

¶ Scilia nomen priscum sortitus est, ab oppido quod præterfluit ditionis Urbanensis cenobij. Ingrediturq; Mundam, iisdem quibus Munda piscibus abundans.

DE FERTILITATE

LVSITANIÆ.

¶ De hodierno huius prouinciæ cultu, deque eius admirabili rum amœnitate, tum etiam omnis generis frugum copia, atq; vbertate, superuacaneum existimo hic verba facere.

¶ Quæ autem antiquitus de ea re scriptores varijs in locis tradiderunt longum esset repetere.

¶ Vñum tantum Athenæi testimonium adducam, ex quo facile constare poterit, quam fecunda, fertilis ac foelix regio hæc de qua agimus semper habita fuerit.

¶ Is igitur libro octauo Dipnosophistarū capite primo ita scribit.

¶ Vbi Lusitaniæ fertilitatem (est autem regio Iberiæ, quam Hispaniam Romani appellant.) declarat Polybius Megalopolitanus, ò omnium hominum optime Timocrates, scribit libro Historiarum trigesimo quarto, quod ibi ob optimam aeris temperiem animalia sunt fecunda, atq; homines: nec vnquam fructus desunt in ea regione: rosæ enim albæq; violæ, asparagi, resq; huiusmodi non desunt per

maius temporis spaciū, quam trium mensium.

¶ At marinum obsonium, quod ad multitudinem, bonitatem, pulchritudinemque spectat, maxime differt ab eo, quod est in nostro mari.

¶ Nam & hordei Siclus, qui medimnum continet, drachma venundatur, & tritici nouem Alexandrinis obolis, vini metreta drachma: hædus mediocris obolo: sic & lepus: at agnis trium vel quatuor obolorum precium esse cosuevit.

¶ Sus, qui ad centum librarum pondus accedat, quinque drachmis in ecenas emitur, ouisque duabus, Ac ficuum talentum tribus obolis emitur.

¶ Vitulus drachmis quinque, bos iugo aptus, decē: syluestrium vero animalium carnes neque pretio quidem vllō dignæ putantur, sed has inter se conferunt, benigneque admodum vicissim largiuntur, ac mutant.

¶ Nobis vero bonus larēsius Romam Lusitaniam adesse facit, quotidieq; variis implet bonis, vt cum luauitate magnificentiaque omnia conficiatur, studet, cum nihil domo afferamus præter sermones.

Libertus.

COVINAM RERVM IN LVSITANIA PO TITI OLIM SINT.

Vibus subdita fuerit Lusitania ante Cartha-
ginienſes, atq; Romanos haud facile dixerim,
niſi forte Luſcinio regulo putemus, de quo
& Culca, Lilius libro tertio decadis quartæ.
Quum is ſtatus rerum in Aſia, Græciâq; &
Macedonia eſſet, vixdum terminato cū Phi-
lippo bello, pace certe nondum perpetrata,
ingens in Hiſpania vltiore coortum eſt bel-
lum. Marcus Heluius eam provinciam obtri-
nebat. Is literis ſenatum certiorẽ fecit, Cul-

cam, & Luſcinium regulos in armis eſſe. Cum Culca decem & ſeptẽ
oppida, cum Luſcinio validas vrbeis Cardonem, & Bardonem, &
maritimam oram, quæ nondum animos nudauerat, ad finitimorum
morus conſurrecturam.

Obscura nimis hæc ſunt, tædet enim fabularum. Quare catalogũ
regum vel ex ſicſo Berroſo, vel ab Annio Viteriienſi, vel a ſuperio-
ris ætatis Hiſpanicarum rerum ſcriptoribus excogitatum, illis re-

linquo, quibus belli isti concinatores valde placebunt.

¶ Ego multos per totam Hispaniam diuersis in locis reges, aut potius regulos semper fuisse existimo. Quales fuere Gargoris. Habides, Argantonius, & Geryones. Et si Hecateus Historicus, vt est apud Arrianum libro secundo Geryonem nihil ad Iberiam pertinere tradiderit, sed potius ad Ambraciam, & Amphilocos, ipseque Arrianus neminem extare Hispanum dicit qui id nomen sciret regibus suis fuisse.

¶ Verumtamen fuerit, quum multi alij id tradant auctores, neque receptae antiquitati derogemus. Fuit quoque Theron quuius in primo Saturnaliorum meminit Macrobius, Mandonius item, & indibilis apud Liuium decade tertia, quos etiam celebrat Silius. Mandonium quidem libro tertio, in catalogo Hispanorum, qui Annibalis sequuti sunt parteis. Indibilem autem libro decimo sexto.

*Indibilisq; diu Lætus bellare Latinis
Iam socius.*

¶ Hunc nisi ego fallor, Polybius libro tertio Andobal m vocat, de C. N. Corn. Scipione loquens cum inquit, viuos autem cepit Annonem Carthaginienfium ducem, & Andobalem Iberorum.

¶ Plutarchus etiam in Scipione, non hos duos solum, verum & Corbin, & Orluam inuicem patrueleis, de regno inter se narrat dissidenteis.

¶ Hilermus quoque a M. Fulvio nobiliore captus in prælio apud Toletum de quo Liuius libro quinto decade quarta.

¶ Thurrius item longe potentissimus omnium Hispanorum vt ait Liuius libro decimo decade quarta.

¶ Fuere & alij permulti, quorum seriem per continuas successiones velle describere, intemperans mentiendi libido mihi videtur. Quū maxima eorum pars vetustate nimia exoleuerit, pars, quæ apud auctores nonnullos sparsim reperitur, nihil ad peculiare meum de Lusitania pertineat institutum.

¶ Romanorum, Pænorumq; prædæ pro vt, aut hi, aut illi plus armis valuere, exposita Hispania fuit, vt Græcos, Iberos, Persas, atq; Celtas nouas sedes quærentes, & Phœnices, Tyriosq; ipsos diuitiarū fama inuitatos, ante duarum harum gentium de imperio propagando contentionem prætereamus.

¶ Sub Carthaginensium ditione, cum reliqua Hispania fuisse Lusitaniam, sub initia secundi bellī Punici, ex Liuiο cognoscitur. Postea enim quā Romanis Pæni bello fracti, Siciliam reliquerunt, cedentes tempori, compositis Africæ rebus, Hispaniam inuasere, misso cum exercitu Amilcare, cui Barcha cognomen fuit, vna cum Annibale filio, fere nonum ætatis annum agente, & genero Aldrubale rerum gerendarum socio.

¶ Amilcar igitur bonam Hispaniæ partem olim amissam bello recuperauit, nouem circiter annis cum imperio in Hispania commoratus. In bello tandem contra Vettones, (sic enim legendum apud Plutarchum in Annibale) fortiter pugnans interfuit apud Castrum Alrum. Nam ita Liuius locum cædis eius appellat libro quarto tertiæ decadis.

¶ Quo interfecto, & Annibale domum reuerso, successit Aldrubal,

qui nouam condidit Carthaginem, vt auctores sunt Polybius, Me-
la, & Strabo. Quanquam Silius Italicus ad Teucrum conditorem
eam retulit, libro tertio.

Dat Carthago viros Teucro fundata vetusto.

¶ Et ne putemus hoc de altera veteri Carthagine in Hispania dictū
esse, cuius solus meminit Ptolemæus, & nos superius, quum de Tagi
nomine ageremus. Idem Silius libro. 15. ad vnguem situm, & portum
describit his carminibus.

*Vrbs colitur Teucro quondam fundata vetusto,
Nomen Carthago, Tyrius tenet incola muros
Vt Lybie sua, sic terris memorabile Iberis
Hæc caput est.*

¶ Quæ autem heic Silius canit, explicat copiose Liuius libro sexto
tertiæ decadis.

¶ Iustinus Teucrum ædificasse, non dicit, sed Hispaniæ litoribus
appulsum, loca occupasse, vbi nunc noua Carthago est. Inde in Cal-
læciam transiisse. Fieri tamen potuit, vt aliquid ibi manserit ædifi-
cij parum frequentis, & sine nomine, a Teucro vsq; relictum. Car-
thaginis enim ipsum nomē, vtramlibet in Hispania intelligas, Teu-
cer ponere non potuit, quū nōdum vlla extaret Carthago ad quuius
exemplum, id nomen sumeret.

¶ Siue enim originem Carthaginis ex Iustino petas, non parum mul-
tos post Troiam captam interfluxisse annos intelliges, siue ab Au-

religio Cassiodoro qui conditam dicit a Tyrijs, quod fatentur omnes sed duce eorum Carchedone, regnante apud Italos Latino Silio, a capta Troia anni colligentur vltra centum triginta quinque.

Eusebius variat. Alibi enim auctore Philistoo a Zaro, & Carthagine Tyrijs conditam dicit, ante Troiae captionem annis supra triginta. Alibi autem iuxta aliorum opinionem diu post captam Troiam.

Timæus Siculus eodem fere tempore Romam a Romulo, quo Carthaginem a Tyrijs tradit fuisse conditam. Non hic addo Virgilium, quia necessario, vt verisimilem faceret fictum Aeneæ ad Didonem aduentum, paulo post Ilij excidium, exorientem facit Carthaginem. Ea quoque gratia reginam inducit de Teucro ista dicentem.

Atque equidem Teucrum memini Sidona venire &c.

Sed historicialiter tanta rei est incertitudo.

Tamen vt Iustini de Didone, & Bubulo corio, seu fabulam, siue historiam, vt receptiorem sequamur, ante Romam conditam, annis septuaginta duobus fundatam a Didone Carthaginem admittamus, ita enim Iustinus.

Velleius autem paterculus libro priore, ante annos quinque & sexaginta, quam vbrs Roma conderetur, ab Elyssa Tyria, quam quidam, inquit, Dido autumant, Carthago conditur.

Seruius vero Grammaticus super illud, vbrs antiqua fuit, ante annos septuaginta dixit.

¶ Iam, cum a capta Troia vsq; ad conditam Romam anni fuerint quadrigenti triginta tres, vt Solinus asserit libro primo capite secundo, si ex ijs demas septuaginta duos, quibus Iustinus Carthaginem ait Romam ante cecidisse, non ne relinquitur Carthaginem anno a capta Troia tercentesimo sexagesimo altero fuisse exortam?

¶ Nulla ergo extabat Carthago, quo tempore, paulo post euerfione Troia, Hispania litoribus Teucer applicuit. Nec igitur ei loco Carthaginis nomen potuit imponere.

¶ Nisi quis nos doceat, alterius peculiaris rei causa, id illu confinxisse nomen. Quam ostendi non posse ego arbitror.

¶ At Asdrubal vicum forte parum prius cultum propter loci commoditatem, in vrbis dignitatem auxit, atq; muniuit, Carthaginemq; vocatam ad imitationem patriae, Poenis habitatoribus frequentem reddidit, vt merito vrbis conditor perhibeatur.

¶ Is ergo Asdrubal consilio magis, quam vi regulorum ac principum conciliandis per amicitiam animis Punicum valde auxit imperium, dux arte mira, & Romanis formidolosa, adeo, vt missis ad illum legatis, foedus percusserint, in quo inter cetera cauebatur, ne Carthaginensibus liceret, Iberum fluium cum armis transire, per Hispania reliquum, ab Saguntinis tamen abstinentes, qua vellent progredierentur, vt libro secundo retulit Polybius, & in initio Decadis tertiae Liuius.

¶ Sub hoc imperatore Annibal vixit dum puber, triennio meruit, literis accersitus Carthagine. Sed obtruncato Asdrubale a seruo quodam ob iram interfecti ab eo domini, sicut superius attigi-

mus, quum de Tagi nomine ageremus, dux ab exercitu Annibal est declaratus.

¶ Is non modo eam Hispaniæ partem, quæ propius Africam est, sed etiam Lusitaniam suo iunxit imperio. Fuisseq; eum in Lusitania testatur vel oppidum ab ipso dictum, portus Annibalis in promontorio sacro, apud Melam, vel illius verba, quæ refert Liuius primo tertiæ Decadis libro. Satis adhuc in vastis Lusitanæ, Celtiberiæq; montibus pecora confectando, nullum emolumentum tot laborum, periculorumq; vestrorum vidistis.

¶ Coepto quoq; in terra, mariq; bello militasse, pro Annibale Lusitanos, ostendit Liuius Decadis tertiæ libro primo his verbis. Creati consules C. N. Seruilius, & C. Flaminius. Cæterum ne hiberna quidem Romanis quieta erant, vagantibus passim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant Celtiberis Lusitanisq;.

¶ Quin Asdrubal Annibalis frater, cui relicta erat custodienda Hispania, ut eodem libro inquit Liuius, in Lusitaniam ac propius Oceanum concessit.

¶ Quumq; postmodum ad fratrem in Italia bellum gerentem se contulisset, ac duo alij Asdrubales, cum Magone ac Masanista, in Hispania rem punicam gererent, alterum ex ijs Gisgonis filium vltimæ Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum, & Gades vergit, hoc est transaganos, & Turdetanos Lusitanos tenuisse apparet.

¶ Mago nem autem reliquos. Vnde cum ambo ad Asdrubalem alterum, post factum cum Scipione ad urbem Barulam prælium, auxilium sero deuenissent, capto in commune consilio, vt Asdrubal ad Annibalem in Italiam cum exercitu iret, imminutumq; quod erat

Hispanis militibus repletur.

¶ Mago traditis Asdrubali Gisgonis, quibus præerat, copijs, cum grandi pecunia ad conducenda ex Balearibus auxilia est profectus.

¶ Asdrubal vero Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniã abiit, vt ad vltima Hispaniæ tractu Hispani milites, a transitionibus ad Romanos prohiberentur. Hæc ex Liviõ septimo tertiæ Decadis libro, & in initio Octavi.

¶ Et post, prælio victi Carthaginienſes, duce amiſſo in vltimã Hispaniæ oram, vsq; ad Oceanum compulſi erant.

¶ Annibalem ſequutos fuiſſe Luſitanos in Italiã, non modo ex Liviõ colligimus, ſed id etiam confirmat Silius libro tertio in catalogo populorum, quos ad Italicum bellum Pœnus contraxit.

*Hos Viriatus agit, Luſitanamq; remotis
Extractum luſtris, primo Viriatus in auro
Nomen Romanis factum poſt nobile damnis.*

¶ Et libro quinto in pugna ad Traſymenum, Tellum ſigniferum, æ nobilem Mamercum ab ijs interemptos ita narrat.

*Nec fati melior Mamercus, corpore toto
Excoluit pœnas, nulli non ſaucius hoſti.
Namq; per aduerſos, qua Luſitana ciebat
Pugnas dira manus, raptum cum ſanguine Tellis*

Signiferi, magna vexillum mole ferebat,
 Et trepida infelix revocabat signa suorum.
 Sed furcata cohors, ausisq; accensa superbis,
 Quodquumq; ipsa manus gestabat missile, quidquid
 Præbebat tellus, sparsis non peruia telis,
 Iniecit pariter, pluresq; in corpore nullo.

¶ Libro quoque decimo in memorabili illa Cannensi pugna, C N. Seruilius a Viriato Lusitanorum duce interfectum ait, Viriatum vero ipsum ab A Emilio Paulo Consule.

Incurrerat in arma.

Vincens Consul: pereundi Martius ardor,
 Atq; animos iam sola dabat fiducia mortis.
 Quum Viriatus agens telis, regnator Iberæ
 Magnanimus terriæ iuxta, atq; ante ora furentis
 Obtruncat Pauli fessum certaminis hostem.
 Heu dolor, heu lacrymæ, Seruilius optima belli
 Post Paulum belli pars optima, corrui ictu
 Barbarico, magnamq; cadens leto addidit vno
 Inuidiam Cannis, tristem non pertulit iram.
 Consul, & insani quamquam contraria venti
 Exarmat vis, atq; obtendit pulvere lucem,
 Squalentem rumpens ingeste toruus arene
 Ingreditur nimbum, ac ritu iam moris Iberi
 Carmina pulsata fundentem barbara cetra
 Inuadit leuæq; fodit vitalia mammae.

¶ Et nequem turbet hæc Siliij de Viriato Narratio, aduertat alterum fuisse Viriatum hunc, alterum magnum illum, qui cum Lusitanis aduersus Romanos, annos quatuordecim pugnavit.

¶ Nam hic regulus a poeta perhibetur, ille alter ex pastore, ac venatore latro, & inde dux exercitus ab omnibus qui de eo scripsere fuisse narratur. Hic a Paulo Consule in Cannensi pugna occisus est, ille alter Seruiliij Cæpionis dolo atq; insidijs periit. At inter mortem vnus, atq; initium bellorum alterius fluxerunt anni circiter septuaginta videlicet ab anno conditæ vrbs DCL. ad annum DCVII.

¶ Iterum si quis vrgeat, quo nam modo Silius Viriati nomen mox factum nobile Romanorum damnis asserat? Respondebo non referendum hoc ad priorem viriatum, quanquam, & ad hunc, qui & ad Trasymenum, & ad Cannas, Romanorum damnis inclaruerat, sed potius ad posteriorem Viriatum ducem maximum. Ideoq; poeta non dixit ducem factum nobilem, sed ipsum nomen Viriatum, ignotum prius, mox, idest post paucos annos, Romanorum damnis factum nobile.

¶ Fuisse vero idem nomen duobus Lusitanis ducibus, diuersis temporibus, non mirabitur, qui vna tempestate, tot Annibales, & plures aduerterit extetisse Asdrubales. Prætequam quod Viriati nomen, nempe a virium magnitudine dictum, vtriusq; indictum a suis esse potuit, eadem gratia: Vnde & Lucilius Annibalem Viriatum appellauit, vt est apud Nonium Marcellum.

¶ Finito Punico bello, & a P. Corn. Scipione pulsis Hispania Carthaginensibus, quum nondum perpacatæ essent prouinciæ, frequentibus eas bellis Romani attriuerunt, interdum victi, maxime interfectis intramensem duobus fratribus P. & Cor. Scipionibus, sæpius tamen victores.

¶ Quod ad Lusitanos attinet, M. Portius Cato, is qui Censorius cognominatus est, ex Hispania citeriore, quam fuerat sortitus, ad ulteriorem descendisse videtur, si Polybio apud Plutarchum assentiamur.

¶ Lusitaniam certe in officio continuit, metu ne an beneficijs non scio. Reperi de eo fragmenta marmorea duo, sed ex quibus nihil certi diuinare potui. Alterum Olisipone in gradibus Palatii, quod est in summa arce.

M. PORTIVS. M. F. M. N. CATO

Id est.

¶ Marcus Portius Marci filius Marci nepos Cato.

¶ Alterum in agro Sintriensi, in vico cui nomen est Fanum de quo alias, & est cippi fracti superior pars.

M. PORCIO. M. F. CATONI
OBSINGVL EI.

Hoc est.

¶ Marco Porcio Marci filio Catoni ob singularem eius.

¶ Post M. Catonis ex Hispania profectionem, quum multæ in citiore prouincia ciuitates rebellassent circa vrbis annum. DLX. sex. Digitius prætor crebra magis, quã digna dictu prælia fecit, & adeo pleraq; aduersa, inquit Liuius in initio libri quinti quartæ decadis, vt vix dimidium militum, quam quod acceperat successori tradiderit. Nec dubium fuit quin omnis Hispania sublatura animos fuerit, si alter prætor P. Cornelius. CN. F. Scipio, trans Iberum multa secunda prælia fecisset. Quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc gesserat Scipio.

¶ At idem Postea proprætor accerrimum illud prælium cum Lusitanis gessit, de quo superius multa diximus, quum qualis nam gens Lusitanorum esset disputaremus.

¶ L. Corn. Scipione, qui postea Asiaticus appellatus est, & C. Lælio nepote cons. Circa vrbis annum DLXIII. Lusitani L. Æmilium Paulum proprætorem, cum vniuerso exercitu ceciderunt, in qua pugna ipsum Æmilium interiisse dicit Orosius, qui eum proconsulem vocat. Nescio quem sequutus auctorem.

¶ Non enim interijt, quum post hanc pugnam, iterum collatis signis, ingenti clade Lusitanos affecerit, & postea bellum Macedonicum cum magna gloria gesserit, vt idem Orosius fatetur eodem capite, nisi alium existimauerit, constat autem ex Liuiio eundem fuisse.

¶ Nam quod Orosius illum proconsulem vocat, id forte est, quoniã in Hispaniam sibi decretam prouinciã, non cum sex tantum securibus, aliorum Prætorum more, sed cum duodecim honoris causamissus est, ita vt dignitas consularis in imperio eius inesser, vt in ipsius vita narrat Plutarchus.

¶ Sed præstat Liuium audire libro septimo quartæ decadis. Huius triumphî, videlicet M. Acilij Glabrioris de A Erolis, minuit lætitiâ, nuntius ex Hispania tristis, aduersa pugna in vascetanis ductu L. A Emiliij proprætoris apud oppidum Lyconem, cum Lusitanis. Sex milia de exercitu Romano cecidisse, cæteros pauentes intra vallum compulsoſ ægre castra defendisse, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos.

¶ Quæsiuit aliquando a me Ioannes Vascæus vir doctus, ac diligens, quum Hispanicarum rerum chronicon commentaretur, quos nam arbitraretur esse Vascetanos, in quibus tam insignem victoriâ adepti essent Lusitani.

¶ Respondi, videri mihi lectionem non nihil fuisse deprauatam, literarum commercio, legendumq; in Bateſtanis. Nam solebant nonnulli B. eo sono, quo V. Quum est consonans, pronunciare, vt etiam modo Græci, & Hispanorum pleriq;.

¶ T, vero minutiore litera (quanunc vtimur) scriptum, facile mutari potuit in C. Vascetanos enim in vltiore Hispania populos, scire me nullos, imo neque in citeriore.

¶ Vesci oppidum Fauentiam cognominatum legi apud Plinium, in Batia, & apud Ptolemæum ex quo Vescitani fieri potuissent, si de oppidanis, non autem de populis sermo esset. At Liuius populos intellexit, in Vascetanis, inquiens, apud oppidum Lyconem. Quod oppidum si extraret, aut saltem nominis veltigium exigue esset operæ lectionem veram agnoscere. Interea placere mihi Bateſtanos pro Vascetanis substitui.

¶ Sed vt redeamus ad Liuium circa eiusdem libri finem de P. Iunio

Bruto in vltiorem Hispaniam miffo. C. N. Manlio. C. N. F. Vul-
fone. M. Fulvio. M. F. Nobiliore Cofs. circa vrbis annū DLXV.
Profectusq; in Hispaniam eft. P. Iunius proprætor, in qua prouincia
prius aliquanto, quam fuffeffor veniffet, L. AEmilius Paulus, qui
poftea regem Perfea magna gloria vicit, quum priore anno haud
profpere rem gelfiffet, tumultario exercitu collecto, fignis collatis,
cum Lufitanis pugnavit. Fufi, fugatiq; funt hoftes, cæfa decem, &
octo milia armatorum, tria milia, CCC capti, & cafta expugnata.
Huius victoriæ fama, tranquilliores in Hispania res fecit.

¶ Lucium AEmilium Paulum de Lufitanis, propter hanc victoriā
triumphaffe opinantur nonnulli ex verbis, Velleij Paterculi libro
priore. Tum fenatus, populusq; Romanus. L. AEmilium Paulum,
qui, & prætor, & Conful triumphauerat, virum in tantum laudandū
in quantum intelligi virtus potest. Confulem creauit filium eius
Pauli, qui ad Cannas &c.

¶ Sed Liuius poft narratam hanc de Lufitanis victoriā, supplica-
tiones, inquit deinde fuerunt, ex. S. C. Quod Lucius AEmilius in
Hispania profpere rem gelfiffet. De triumpho non meminit. Neq;
Plutarchus, in hominis laudem mire propenfus; neq; item Capitoli-
næ. M. Verrij Flacci tabulæ.

¶ Onuphrius autem Veronenfis in cōmentario virorum triumph-
alium, ex Paterculi a me modo citatis verbis, & bafi Capitolina qua-
dam, atq; aliquot nummis non male videtur colligere illum trium-
phaffe.

¶ Huius victoriæ fama inquit Liuius tranquilliores in Hispania
res fecit, verum non diu. Nam. C. Catinio, & L. Manlio in Hispa-
nijs remp. gerentibus, circa annum ab vrbe condita D L X V I I I.
in citeriore prouincia Celtiberi, in vltiore Lufitani armis Ro-

manorum socios vexabāt, eorumq; agros populabātur. Sp. Posthumio Albino. Q. Marcio Philippo Cofs.

¶ C. ergo Catinius, qui biennio ante prætor in vltiorem prouinciam esset profectus, & tum ex prorogato imperio eam propratore obtineret, in Astensi agro cum Lusitanis signis collatis pugnauit. Ad sex milia hostium sunt cæsa, vt refert Liuius libro nono quartæ Decadis. Cæteri fusi, fugati, castrisq; exuti.

¶ Catinius inde ad Astam oppugnādam legiones duxit, eamq; haud multo maiore certamine cepit, quam castra, sed dum incautius subit muros, ictus, ex vulnere, paucos post dies mortuus est. Quare cognita Senatus, censuit, vt C. Calpurnius Piso, qui erat successurus maturaret proficisci, ne sine imperio prouincia esset.

¶ Profecti igitur. C. Calpurnius Piso, in vltiorem Hispaniam, propter Lusitanorū motus, in Citeriorem, L. Quintius Crispinus, primo vere ex hybernis eductas copias in Bæturia iunxere. Ea est pars Bæticæ a Marianis montibus ad Anam pertingens.

¶ Inde in Carpetaniam vbi castra erant hostium progressi sunt, communi animo, consilioq; parati rem gerere. Haud procul Hippone, & Toletō vrbibus, inter pabulatores pugna orta est.

¶ Quibus dum vtrinq; subuenitur a castris paulatim omnes copię in aciem eductæ sunt. In eo tumultuario certamine, & loca sua, & genus pugnæ, pro hoste fuere, ait Liuius libro nono Decadis quartæ. duo exercitus Romani fusi, atq; in castra compulsi sunt. Nō institer, repercussis hostes.

¶ Prætores Romani, ne postero die castra oppugnarentur, silentio proximæ noctis tacito signo exercitum abduxerunt.

¶ Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt, vacuâq; præter spem castra ingressi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant diripuerunt, regressiq; in sua castra paucos dies quietis statuis manserunt.

¶ Romanorum sociorumq; in prælio fugâq; ad quinque milia occisi, quorum se spolijs hostes armauerunt. Inde ad Tagum flumen profecti sunt. Ita Liuius.

¶ Prætores post hac cum omne id tempus contrahendis sociarum ciuitatum auxilijs recreandisq; ab terrore aduersæ pugnae militum animis, consumpsissent suppleto exercitu iterum collatis signis atrox prælium inierunt, heinc inflatis recenti victoria Hispanis, ilinc Romanis militibus priore ignominia accensis.

¶ Cæsi Hispani adeo, vt ex numero supra XXXV. milium quatuor milia effugerint, tria tantum milia qui arma retinuerunt, in propinquum montem se receperint, mille semiermes per agros palati sint.

¶ Romani, sociisq; paulo plus sexcenti, & prouincialium auxiliorum CL. ferme ceciderunt, Tribuni militum quinque amissi, & pauci equites Romani. Pro concione postero die laudati, donatiq; phaleris, catellis, ac fibulis, equites, & Centuriones, quorum maxime opera fusi essent hostes.

¶ Hæc eo anno quo App. Claudius. M. Sempronius Coss. fuerunt

sunt gesta.

¶ Insequenti anno, quo P. Claudius, L. Porcius erāt Cōs. in Hispania vltiore, fractis proximo bello Lusitanis, res quietæ fuerunt, vt tradit Liuius.

¶ Ex quo intelligimus prælia duo, quæ paulo ante retulimus, cum Lusitanis, ac Celtiberis fuisse.

¶ Id etiam ex eo patet, quod veteres prætores. C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Crispinus, qui eas pugnas pugnauerant, Romam cum redissent, vtriq; magno Patrum consensu triumphus est decretus.

¶ Prior. C. Calpurnius de Lusitanis, & Celtiberis, paucos post dies L. Quintius ex iisdem Lusitanis, ac Celtiberis triumphauit.

¶ Insequenti anno vltior Hispania in pace fuit, quia P. Sēpronius longus, cui ea decreta erat, diutino morbo esset implicatus, & nullo laceflente peropportune quieuerant Lusitani.

¶ Hæc Liuius in fine libri noni, quartæ Decadis. Ex quo etiam patet illa tempestate, belli, pacisq; momenta præcipue pænes Lusitanos fuisse.

¶ Inde Cōs. Cn. Bæbio Pamphilo. L. AEmilio Paulo, anno ab vrbe condita. DLXXII. P. Manlio Hispania vltior obuenit, quæ & priore prætura obtinuerat inquit, Liuius, quæ tunc P. Sēpronij pro prætoris morte, sine imperio fuerat. Is secunda aliquot prælia cū

Lusitanis fecit, quæ Liuius non explicat.

¶ A. Posthumio Albino, & Calpurnio Pisone Coss. Hispanias sortiti Prætores. L. Posthumius Albinus posteriorem, citeriorem Tib. Sempronius Gracchus. Qui bene re gesta centum quinque oppida ad deditionem coegit.

¶ L. autem Posthumium eadē æstate in Hispania vltiore bis cum Vaccæis egregie pugnasse, & ad XXXV milia hominum occidisse scribit Liuius.

¶ Codicem ego Liuij manu scriptum ab amico quodam accepi, in quo non cum Vaccæis, sed cum Bracaris habebatur, sicut, & in Badiana editione legitur, probante Henrico Glareano docto, ac diligenti homine.

¶ Hoc aliquando Ioanni Vascæo indicaui, eramq; in eam lectionem propensus videlicet, quia in vltiore Hispania Vaccæi non sunt, Bracari autem, iuxta vetustiorum terminationem, sicut, & nostro æuo ad Lusitaniam pertinuerint.

¶ Quod si ita esset emendari oporteret Liuij quoq; epitomen, libro quadragesimo primo, ac pro Vaccæis, reponendi Bracari.

¶ Verum postea expendens Liuij paulo superius verba, vbi sic scribit: Eodem anno in Hispania. L. Posthumius, & Tib. Sempronius propræ. comparauerunt ita inter se, vt in Vaccæos per Lusitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiā recerteretur, Gracchus, quod maius ibi bellum esset, in vltima Celtiberiā penetravit, non audeo quidquam immutare.

¶ Videtur enim Liuius finem consilij, quo inter proprætore conuenerat posuisse, nempe, vt in Vaccaeos per Lusitaniam iret Albinus, sicut, & Tib. ipse Gracchus Mundam vltioris prouinciæ urbem oppugnauit, accepit. Ita enim è rep. fore vterq; existimauit.

¶ Gracchus prætor ibidem iterum ducenta oppida expugnauit, & cepit. Ibidem, hoc est, in citeriore Hispania, iterum, quia iam ibi cætum quinque ad deditionem coegerat, ergo in citeriore, non in vltiore prius legendum.

¶ Quonam igitur modo in vltiore Hispania gesta res fuisse narratur. Videlicet quia proprætore vltioris erat Albinus, & finitimi Lusitanis, Asturibusq; Vaccaei, vt in superiore libro, quum terminos Lusitaniae definiebamus ex Strabone ostendimus, etiã si eas pugnas idem extra Lusitaniam Albinus pugnauerit.

¶ Nisi & illic emendandus Liuij codex sit, vt legatur in Bracaros per Lusitaniam iret Albinus. Nam si cum Vaccaeis, & non cum Bracaris, hoc est cum Lusitanis eæ pugnae fuissent, quo iure Posthumio Albino de Lusitanis decretus est triumphus, non autem de Vaccaeis?

¶ Verba Liuij hæc sunt Decadis quintæ lib. primo. Triumphus ex Hispania deinde duo continuo acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis, socijsq; eorum, postero die L. Posthumius de Lusitanis, alijsq; eiusdem regionis Hispanis, triumphauit. Docti examinent.

¶ Vnum addam, apud Orosium perperam mutatas esse prouincias. Tiberium enim Sempronium in vltiore Hispania centum quinque oppida, vt verus habet codex, non centum quinquaginta, vt vulgata editio ad deditionem coegisse scribit. Eadem autem ætate, L. Posthumium in citeriore quadraginta milia hostium bello interfecisse

Triumpharunt anno ab vrbe condita quingentesimo septuagesimo quinto.

¶ Quinto Opimio Nepote. Lucio Posthumio Albino Cofs. circa sexcentissimum vrbis annum a Lusitanis per arma vexatos fuisse Romanos scribit Iulius Obsequens in libello de Prodigijs. Quamquam Consulum prænomena perperam sint posita. Quinti enim prænomen Opimio fuit, Lucij vero prænomen Posthumio, vt patet ex tabulis Capitolinis, sic Q. Opimius. Q. F. Nepos. L. Posthumius. S. P. F. L. N. Albinus.

¶ Posthumio tamen in magistratu mortuo, in eius locum, M. Acilius Glabrio suffectus est.

¶ Eodem Auctore. M. Marcello, & L. Valerio Cofs. in Lusitania varie pugnatum. Consentit epitome Liuij lib. 46. Hi autem Cofs. M. Claudius Marcellus & L. Valerius Flaccus, fuere anno ab vrbe condita DCL.

¶ His Cofs. L. Mummi. L. F. L. N. proprætorẽ de Lusitanis triũphasse, ostendit in Iberico Appianus, & qui in Capitolinas tabulas commentarios edidere.

¶ Mendose legitur apud Eutropium libro quarto. L. Memmius in Hispania bene pugnauit. Nam cum hic sit, qui postea a deuictis Achæis, & Corinthijs, Achaicus sit appellatus, certum est, Achaicum L. Mummius, L. F. L. N. fuisse, non L. Memmium.

¶ Per hæc ipsa tēpora, L. Licinio, Lucullo, Aulo Posthumio Albino Cofs. Hispaniense bellũ, quum parũ prospere aliquoties gestum, ita

confudisset civitatem Romanam, ut ne is quidem inuenirentur, qui aut Tribunatum existerent, aut legati ire vellent, P. Cornelius Scipio Æmilianus. L. Pauli F. Africanus nepos, sed adoptivus, qui, & ipse postea Africanus est appellatus, processit, & excepturum se militiae genus quodcumque imperatum esset, professus est: Quo exemplo ad militandi studium omnes invitavit.

¶ Iisdem Coss. Servius Sulpicius Galba prætor, male aduersus Lusitanos pugnavit, inquit, Livij abbreviator. Quam rem superiori volumine a nobis tractam hic suo loco latius repetere est visum, ex quarto Orosij libro capite XXXI.

¶ Sergius autem Galba prætor a Lusitanis magno prælio victus est, universoque exercitu amisso, ipse cum paucis vix elapsus evasit, ex qua ignominia, quam vixisse se postea Galba statuisset, immane, ac plusquam barbarum facinus perpetravit. Quod Orosius ita narrat.

¶ Igitur in Hispania Sergius Galba prætor, Lusitanos circa Tagum flumen habitantes, quos voluntarios in deditionem receperat, per scelus interfecit. Simulas enim de commodis eorum se acturum fore circumpositis militibus, cum eos inermes, incautosque prostravit. Quæ res Hispaniæ universæ, propter Romanorum perfidiam, causa maximi tumultus fuit. Valerius Max. libro nono capite de perfidia, sic ait.

¶ Servius quoque Galba summæ perfidiæ. Trium enim Lusitaniam civitatum, convocato populo, tanquam de commodis eius acturus, novem milia in quibus flos Iuventutis consistebat, electa, & armis exuta, partim cruciavit, partim vendidit. Quo facinore maximam cladem (codex manu scriptus habet partem) barbarorum, magnitudine criminis antecessit.

¶ Accusavit acriter M. Cato Galbam, pro interfectis contra inter-

positam fidem Lusitanis, vt testatur in Bruto M. Tullius, & obiter in diuinatione, quod explicat apertius Asconius Pædianus, & Liuij epitome libro quadragesimo nono.

¶ **Ætatis** autem nonagesimum annum agebat Cato teste Liuij Decadis quartæ libro nono, quum Galbam accusauit, ardentissima oratione, quam in origines suas retulit.

¶ **Reus** vero Galba, quum se damnari videret complexus duos filios prætextatos, & C. Sulpitij filium cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se loquutus est, vt rogatio antiquaretur.

¶ **Misericordia** ergo inquit, libro 8. cap. 1. Valerius Maximus, illam quæstionem nõ æquitas rexit. Caterum de prænomine Galbæ, quod alias Seruius, alias autē Sergius habetur, si quis forte inquirat, nescio an facere satis omnino possim.

¶ **Nam** Cicero loco a me citato Seruium habet. Pædianus, & Orofius Sergium. Epitome Liuij prius Seruium, deinde Sergium. Liuius ipse vbi de accusatione eius meminit Sergium. At libro quinto decadis quintæ quum scribit Galbam impedire conatum, ne de capto Rege Perse, deuictaq; Macedonia. L. AEmilio Paulo triumphus decerneretur, ac M. Seruilium pro L. AEmilio ad populum verba facientem inducit, vbiq; eum Seruium Sulpicium Galbam nominat.

¶ **Valerius** Maximus in altero locorum modo citatorum Sergium, in altero vero Seruium, quemadmodum libro sexto capite quarto, de Scipione cum ait. Seruius Sulpicius Galba, quæ varietas in impressis codicibus est. In manu autem scripto, vbique Seruium inuenio.

¶ Plutarchus in Catone Seruillum, quod parum abest a Seruio. Suetonius vero in Galba Cæsare, cuius familiam ab hoc Galba deducit, Sergium semper vocat, familiam, inquit, illustravit Sergius Galba consularis temperum suorum eloquentissimus, quem tradunt Hispaniam obtinentem triginta Lusitanorum milibus perfidia trucidatis, Viriati bellum causam extitisse. Eius quoque filios, alterum Caium, alterum Sergium nominat.

¶ Ex quibus tranquilli locis, in prænomen Sergium pedibus prope iam ibam, nisi me Eutropius libro septimo revocasset. Scripto enim Neronis obitu, huic ait Seruius Galba subcessit antiquissimæ nobilitatis Senator.

¶ Non ergo quicui donec Dionis Græco Auctore consulto libro quinquagesimo septimo inueni Seruium, non Sergium ab illo nominari.

¶ Quare magis ad Seruii prænomen animus iam inclinat. Varietatem autem ex compendio scribendi euenisse puto. Nam prænomena cum fere compendio notentur, factum est, ut S E R. a quibusdam Seruius, ab alijs autem Sergius legeretur.

¶ Sane tamen S E R. magis Seruium notat, quam Sergium, ut mea fert opinio. Ego Sergium prænomen quatuor literis scriberem, sic. S E R G. ut Dionem video fecisse in initio eiusdem libri.

¶ Quod si opinioni huic meæ obiciatur etiam tribum. S E R G I A M. literis tantum tribus scribi, & Sergiam intelligi, ut in Tarracoeni cippo vidi. P. FABIO. P. F. S E R. L E P I D O. respondebo in tantâ nota tribu nihil opus fuisse pluribus literis. At in prænomine quod ad hoc, vel ad illud trahi poterat in Sergio quartâ literâ fuisse necessariam.

¶ Tâ ex Suetonio, quâ ex Orosio Serui, Galbæ perfidiâ, ac crudeli-

ratē maximi tumultus vniuersæ Hispaniæ, ac demum Viriātini belli causam fuisse didicimus, vt dederit Roma poenas impuniti Galbæ qui contra ius, etiam inter extremæ barbariæ hosteis, sanctum, & inuiolabile vel nouem milium, vt Valerio placuit, vel milium triginta, vt Tranquillo, nefaria se cæde polluerit, & quem contra summi viri Catonis iustam acrimoniam, trium puerorum misericordia noxæ capitali exemerat.

¶ Anno igitur ab vrbe condita D C V I I. Cn. Cornelio Lentulo. L. Mummio Nepote Coss. Lusitanos Viriatus crexit. De quo hæc Auctores.

¶ Florus. Vir calliditatis acerrimæ. Qui ex venatore latro, ex latrone subito dux, atq; imperator, & si fortuna cessisset Hispaniæ Romulus, non contentus libertatem suorū defendere per quatuordecim annos, omnia citra, vltraq; Iberum, & Tagum igni, ferroq; populatus, castra, etiam prætorum, & præsidum aggressus, cum Claudium Vnimanum pene ad internicionem exercitus cecidisset. Insignia, trabes, & fascibus nostris, quæ cæperat in montibus suis, tropæa fixisset. Tandem eum Fabius Maximus consul oppresserat, sed ab successore Seruilio violata victoriæ est. Quippe qui conficiendæ rei cupidus, fractum ducem, & extrema deditiōis agitantem per fraudem, & insidias, & domesticos percussores aggressus, hanc hosti gloriam dedit, vt videretur aliter vinci non potuisse.

¶ Iustinus. in tanta sæculorū serie, nullus illis dux magnus præter Viriatum fuit, qui annos decem Romanos varia victoriâ fatigauit. Adeo feris propiora, quam hominibus ingenia sunt. Quem ipsum non Iudicio populi electum, sed vt cauendi scientem, declinandorumq; periculorum peritum, sequuti sunt. Quuius ea uirtus, continentiaq; fuit vt quum consulareis exercitus frequenter vicerit, tantis rebus gestis, non armorum, non vestis cultum, non deniq; victum mutauerit: Sed in eo habitu, quo primum bellare cœpit,

persecutauerit vt quibus gregarius miles, ipso imperatore etiam opulentiore videretur.

¶ Velleius in posterioris voluminis initio. Triste deinde, & contumeliosum bellum in Hispania, duce latronum Viriato, sequutum est, quod ita varia fortuna gestum est, vt saepius Romanorum gereretur aduersa. Sed interempto Viriato fraude magis, quam virtute Seruiliij Cæpionis, Numantinum grauius exagit.

¶ Eutropius. Quintus quoque Cæpio ad idem bellum missus est, quod quidem Viriatus contra Romanos in Lusitania gerebat. Quo metu Viriatus a suis interfectus est, quum quatuordecim annos Hispanias aduersus Romanos mouisset. Pastor primo fuit mox latronum dux, postremo tantos ad bellum populos concitauit vt ad fertor contra Romanos Hispaniæ putaretur.

¶ Plinius in libello de viris Illustribus. Viriatus genere Lusitanus, ob paupertatem primo mercenarius, deinde alacritate vector, audacia latro, ad postremum dux, bellum aduersum Romanos sumpsit, eorumque imperatorem Claudium vnimanum, deinde C. Nigidium oppressit. Pacem a Popillio maluit integer petere, quam victus: Et quum alia dedisset, & arma retinerentur, bellum renouauit. Cæpio quum vincere aliter non posset duos satellites pecunia corrupit, qui Viriatum humi depositum perimerent. Quæ victoria, quia empta erat a senatu non fuit probata.

¶ Orosius libro quinto capite quarto. Viriatus in Hispania, genere Lusitanus homo pastoralis, & latro, primo infectando vias, deinde vastando prouincias, postremo exercitus Prætorum, & consulum Romanorum vincendo, fugando, subigendo maximo terrori Romanis omnibus fuit. Siquidem Iberum, &

T agum maxima, & diuersorum locorum flumina late transgrediētī
& peruaganti. C. Vetilius prætor occurrit. Qui continuo caeso vsq̃
ad intermitionem pæne omni exercitu suo, vix ipse prætor cū pau-
cis fuga lapsus euasit.

¶ Deinde C. Plautium prætorem ipse Viriatus multis præliis fra-
ctum fugauit. Post etiam Claudius Vnimanus cum magno instructu
belli contra Viriatum missus, quasi pro abolenda superiore macu-
la, turpiorem ipse auxit infamiam. Nam cōgressus cum Viriato vni-
uersas, quas secū adduxerat copias, maximasq̃ vires Romani ami-
sit exercitus. Viriatus trabeas, fasces, cæteraq̃ insignia Romana, in
montibus suis tropæa præfixit.

¶ Eodem tempore trecenti Lusitani cum mille Romanis in quodam
saltu contraxere pugnam. In qua septuaginta Lusitanos, Romanos
autem trecentos viginti ceidisse, Claudius refert. Et cum victores
Lusitani sparsi ac securi abissent, vnus ex ijs longe a cæteris segre-
gatus, quum a circumfusus equitibus pedes ipse deprehensus, vnus
eorum equo lancea perfollo, ipsius equitis ad vnum gladij ictum ca-
put descuisset, ita omnes metu perculit, vt prospectantibus cunctis
ipse contemptius, atq̃ otiosius abscederet.

¶ Et paulo post. L. Cæcilio Metello, Q. Fabio Max. Seruiliano
Coss. Igitur Fabius consul contra Lusitanos, & Viriatum dimicās,
Bacciam oppidum, quod Viriatus obsidebat, depulsis hostibus li-
berauit, & in deditiōem cum plurimis alijs castellis recepit. Fecit
facinus etiam vltimis barbaris Scythiæ, non dicam Romanæ fidei,
& moderationi execrabile. Quingentis enim principibus eorum,
quos societate inuitatos, deditiōis iure susceperat, manus præcidit.

¶ Pompeius sequentis anni consul fines Numantinorum ingressus
accepta maxima clade discessit, non solum exercitu pæne omni

profligato, verum etiam plurimis nobilium, qui ei militiæ aderant, interemptis. Viriatus autem cum per quatuordecim annos Romanos duces, atq; exercitus protriuiſſet, inſidiis ſuorū interfectus eſt. In hoc ſolū Romanis circa eum fortiter agentibus, quod perquuſſores eius indignos præmio iudicarunt.

¶ Sex. Iulius Frontinus ſtratagematum libro ſecundo capite quinto. Viriatus ex latrone dux Celtiberorum, cedere ſe Romanis equitibus ſimulans, uſq; ad locum voragiноſum, & præaltum eos perduxit, & cum ipſe per ſolidos, ac notos ſibi tranſitus euaderet Romanos ignaros locorum, immerſoſq; limo cecidit.

¶ Celtiberorum illum ducem appellat, quoniam non contentus vniuerſam Luſitaniam ademſſe Romanis, ultra Iberum bella tranſferens, Celtiberiæ etiam populos occupauit, & aduerſus Romanos erexit. Multa alia in lib. iſis his magni, ac ſapientis ducis argumenta Frontinus de Viriato prodidit, quæ peti inde poſſunt.

¶ Epitome Liuij libr. 5. 2. Viriatus primum in Hiſpania, ex paſtore venator, & ex venatore latro, mox iuſti quoq; exercitus dux factus eſt, & vniuerſam Luſitaniam occupauit. M. Verilium prætorem, fuſo eius exercitu, cepit. Poſtquem C. Plautius prætor nihilo ſœlicius rem geſſit, tantumq; terrorem iſ hostis intulit, vt aduerſus eum conſulari opus eſſet, & duce, & exercitu.

¶ Et libro quinquageſimo quarto, Quintus Fabius proconſul, rebus in Hiſpania proſpere geſtis labem impoſuit pace cum Viriato æquis conditionibus facta. Viriatus a proditoribus, conſilio Seruili Capionis interemptus eſt, & ab exercitu eius multum imploratus, ac nobiliſſime cumulatus, vir, duxq; maximus per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum geſſit, frequentius ſuperior.

¶ Hæc scriptores de Viriato, quæ omnes latronē, latronumq; ducem initio fuisse dicunt. Quemadmodū Strabo lib. tertio. Noster quoq; Cicerō libro de officiis secundo. Quin etiam leges latronum esse dicuntur, quibus parent, quas obleruēt. Itaq; propter æquabilem prædæ partitionem, & Bargulus Illyricus, de quo est apud Theopompum, magnas opes habuit, & multo maiores Viriatus Lusitanus, cui quidem exercitus nostri imperatoresq; cesserunt. Quem C. Lælius, is qui sapiens vsurpatus prætor fregit, & comminuit, ferocitatemq; eius ita repressit, vt facile bellum reliquis traderet.

¶ Vbi quoq; aduertendum, quam Viriati attenuet summus Orator victorias. Cui quidem exercitus nostri, imperatoresq; cesserunt: Cesserunt verecunde, inquit quidam, quum victos significet. At vero C. Lælium quo ambitu, qua verborum amplitudine attollit & fregit, & comminuit, ferocitatemq; eius repressit.

¶ Et in Bruto. Egregium Viriati bello reperimus fuisse Lælium.

¶ Atqui nisi Seruilius Cæpio Lælij in consulatu collega, pecunia, qui Viriatum interimerent corrupisset, nondum sane debellatum erat. Alioqui quid est quod ait Plinius, Cæpio quum vincere aliter non posset, duos satellites pecunia corrupti, qui Viriatum humi depositum perimerent?

¶ Redeo ad latronis nomen. Mihi videtur inuidiosius id a Romanis in magni viri odium inculcarum, latronem autem, aut latronum ducem, aliter intelligo, vt & Liuius de Masinissa Decadis tertiæ libro nono ait, Inde nocturnis primo, ac furtiuis incursionibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circa esse, maxime vti Carthaginiensis ager, quia & plus prædæ, quam inter Numidas, & latrocinium tutius erat. Et statim vix regium videbatur, latronem vagū in montibus consecrari. Latro autem vagus Masinissa erat, debitum

sibi regnum reposcens.

¶ Ita ergo quum propter Galbæ perfidiam, alienissimo à Romanis essent animo Lusitani, Viriato pastori primum inde venatori, & qui mercenariam vecturam faceret, viro tamen calliditatis accerrimæ, periculorumq; declinandorum perito adhæserè nonnulli, cum quibus incursiones, ac latrocinium aduersus Romanos, Romanorumq; socios exercebat.

¶ Quuius felici audaciæ, quum ex Romanorum recēti iniuria multi fauerent, & copiæ indies maiores accrescerent, iusto tandem exercitu congregato, electus dux, ad bellum iam intrepide, patriamq; liberandam, non autem ad latrocinium processit. Quippe quuius miram virtutem, continentiamq; adeo Iustinus prædicet, vt tantis rebus gestis, neq; cultioribus armis, quam cæteri, sit vsus, neq; vestitum neq; victum mutauerit, vt quuius gregarius miles ipso imperatore opulentior videretur. Quæ animi moderatio in latronum moribus esse non solet.

¶ Interfecto Seruili Cæpionis opera a duobus domesticis satellitibus Viriato, quum interfectores eius præmium a Scipione consule peterent, responsum est, nunquam Romanis placuisse, imperatores a suis militibus interfici, vt ait Eutropius.

¶ Duplicem in eius cæde perfidiam accusat Valer. Maximus libro nono capite sexto. Alteram amicorum eius, quod eorum manibus interemptus est. Alteram Quinti Seruili Cæpionis, quod is sceleris huius auctor, promissa impunitate fuerit, victoriamq; non meruerit, sed emerit.

¶ Imperatores igitur Romani, quos Viriatus deuicisse legitur, fue-

rehi. Prætores C. Vetilius, vt Orosius, siue M. Vetilius, vt Epitome Liuij habet. C. Plautius, Cl. Vnimanus. C. Nigidius, cum M. Popillio Læate, tunc prætor, vt arbitror. Nam consulatum non inijt, nisi post, Quintum Seruiliū Cæpionem, quo agere domesticis insidijs perijt Viriatus. Cum Popillio ergo, adhuc integer de pace agitauit. Sed quia tradere arma poscebatur, quod ea res videtur victi esse confessio, bellum renouauit.

¶ Cum Lælio varie pugnauit. Nam si eum Lælius tam fregisset, quam in eius gratiam iactat Cicero, nequaquam censuisset Senatus, vt bellum aduersus Viriatum, non iam per prætores, sed per consules administraretur.

¶ Cum Q. Fabio Maximo consule etiam varie pugnauit. Cum eodē postea proconsule varie quoq. Quarecum eo Fabius æquis conditionibus pacem fecit, qui tamen bonam ei Lusitaniam partem ademisset. Vnde labem prospere gestis a se rebus imposuisse Fabius est iudicatus. Proconsul tum erat Fabius, vt patet ex Liuij Epitome. Emendandus est Flori locus paulo ante citatus. Tandem eum Fabius Maximus consul oppresserat. Sine dubio enim legendum proconsul: Nam Fabius anno vrbis D.CXII. consul fuit. Postquam fuere C. N. Seruilius Cæpio, & Q. Pompeius Rufus. Quorum anno prorogatum Fabio imperium est, vt pro consule aduersus Viriatum ex parte affectum bellum tandem conficeret.

¶ Anno sequenti designati Coss. C. Lælius sapiens, & Quintus Seruilius Cæpio auctor cædis Viriati, vt ex Eutropio ostensum ante est. Igitur pace rursus turbata futurus victor apparebat Fabius, nisi. Q. Seruilius Cæpio, qui post C. N. Seruiliū Cæpionem fratrem, & Q. Pompeium Rufum consul est designatus, bellum cum Viriato successor insidijs victoriam corrupisset.

¶ Manent adhuc in Lusitania aliquot monumenta militum Romanorum, qui in Viriataro bello occisi sunt, vt in territorio Eborensi, Pomariensi prædio, hoc, quuius ego testis sum oculatus.

L. SILO. SABINVS. BELLO CONTRA
VIRIATVM. IN EBOR. PROV. LVSIT.
AGRO. MVLTITVDINE TELOR. CON-
FOSSVS AD. C. PLA VT. PRAET. DELA-
TVS HVMERIS. MILIT. H. SEP. E. PEC.
MEA. M. F. I. IN QVONEMIN. VELIM
MECV M, NEC SERV. NEC LIB. INSE RI.
SI SECVS FIET. VELIM. OSSVA QVO-
RVM QVOMQ. SEPVL CRO MEO ERVI.
SI PATRIA LIBERA ERIT.

Id est.

¶ Lucius Silo Sabinus bello contra Viriatum, in Eborensi prouincia Lusitanie agro, multitudine telorum cõfossus, ad Caium Plaurinum prætorem delatus humeris militum, hic sepultus est. Pecunia mea mihi fieri iussi, in quo neminem velim mecum, nec seruum, nec liberum inseri. Si secus fiat, velim ossua quorum quomq, sepulcro meo erui. Si patria libera erit.

¶ Honoratus Ioannes Valentinus, vir & natalibus, & luculenta eru-

ditione nobilis, & hoc, & tria, quæ subijciam a Floriano Campensi accepta mihi Olisipone ostendit. Sed ego illi hoc emendatius tradidi. Alterum etiam ibidem simul inuentum esse narrabat, quod ego & si diligenter perquisiui, hæcenus tamen inuenire non potui, esse autem ferebat istiusmodi.

Q. LONGINVS. TARTAREO ABSORPT:
HIATV. ANTE TEMPVS. ARM. HOST.
IN CAMPIS LVSTAN.

M. REGVLVS. TRIB. MIL. MAR. SARCOPH.
OSSA CONTEXIT. VALETE MILIT. ROMANI

Hoc est.

Quintus Lōginus tartareo absorptus hiatu ante tempus armōrū
hostiliū in campis Lusitaniæ. Marcus Regulus Tribunus militum
marmoreo sarcophago ossa contexit, valet milites Romani.

¶ Et hoc prope Visæum Urbem.

L. AEMIL. L. F. CONFECT. VVLNERE. HOST. SVB
NIGIDIO. COS. CONT. VIRIATVM LATRONEM
LANCIENS. QVOR. REMP. TVTARAT. BASIM
CVMVRNA. ET. STATVAM IN LOCOPVBL. EREX.
HONORIS. LIBERAL. QVE ERGO.

Hoc est.

¶ Lucio AEmilio Lucij filio confecto vulnere hostili sub Nigidio consule contra Viriatum latronem, Lancienses, quorum Remp. tutarat basim cum vrna, & statuam in loco publico crexerunt honoris liberalitatisq; ergo.

¶ Hoc quoq; neq; ego vidi, neq; C. Nigidium consulem Viriatino bello fuisse inuenio, nisi consulari potestate bellum gessisse dicamus quem a Viriato oppressum dicit Plinius. Fertur etiam testamentum Galli Fauonij, quod retulit Marlianus in vrbis descriptione, in Lusitania repertum, quod ab Iacobo Simoneta Pisaurienti Episcopo, & Rotæ auditore, se accepisse ait, in hæc verba.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS. P. FAVONII F.

Qui bello contra Viriatum obcubui, Iocundum, & Pudentem filios em, & Quintia Fabia coniuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei, & eorum quæ ipse mihi acquisiui, heredes relinquo, hac tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc veniant, & ossa hinc mea intra

quinquennium exportent, & via Latina condant, in sepulchro iussu meo condito, & mea voluntate.

¶ In quo velim neminem mecum, neque seruum, neque libertum inseri. Et velim ossa quorumcumque sepulchro statim meo eruantur, & iura Romana seruentur, in sepulchris, ritu maiorum retinendis voluntatem testatoris.

¶ Et si secus fecerint, nisi legitimæ oriatur causæ velim ea omnia quæ filiis meis relinquo, pro reparando templo Dei Syluani, quod sub Viminali monte est, attribui. Manesque mei a Pontifice Max. & a flaminibus Dialibus, qui in capitolio sunt, opem implorent, ad liberorum meorum impietatem vlciscendam.

¶ Teneanturque sacerdotes Dei Syluani me in urbem referre, & sepulchro meo condere.

¶ Volo quoque vernas, qui domi meæ sunt omnes a prætore Urbano liberos cum matribus dimitti, singulisque libram argenti puri, & vestem vnā dari, in Lusitania in agro. VIII. cal. Quintiles bello Viriatio.

¶ Testamentum hoc paulo diuersius mihi Honoratus Ioannes Floriani Campensis manu descriptum, communicauit, hoc modo.

EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS. L. F.

Qui bello cont. Viriatum occub. locundum, & Pudentem

fili. ex test. herr. relinquo, & bonor. Locundi

patr. mei, & eor. quæ mihi ad qua suui. hac

tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc ve-

niant, & ossa mea intra quinquen. e Lusitan.

export. via Latina condant sepulch. marm.

cond. mea voluntate, si secus fec. nisi legiti-

ma oriant causæ, velim ea omn. quæ fili.

relinquo, pro templo Dei Syluani reparando

adtribui. Manesq. mei opem pont. Max. &

Flaminum Dial. qui in capitolio sunt, implo-

rent, ad impiet. contra fili. vleiscendam.

Teneanturq. sacerdd. Dei Syluani me in

urb. referre, & sepulch. me. cond.

Velim quoq. quotquot domi meæ vernæ

sunt, liberos a Prætoze, cum matrib. dim-

itti, singul. que libram arg. et vestem dari.

Act. VI Kalend. Quint. R Galba. Q. AVREL. Cos.

DECVR R. Transcudani hoc testam. ore eiusd.

Galli F AV. emis lapide iussere adsculpi.

¶ Displicent tamen mihi affectata hic aliquot compendia contra se-
culi illius morem. Ac nescio, an ita in marmore sit, an magis ita Flo-
rianus tradere voluerit, quo antiquitatem suo iudicio maiorem re-
præsentaret, si lectori mutilatis dictionibus negotium facesseret.

¶ Onuphrius Panuinius in primum fastorum anno vrbis condicæ
DCX. huius etiam meminit, horum, inquit, consulum mentio est, in
testamento Galli Fauonis secundi, qui bello Viriatino cecidit, ita.
ACTVM. VI. KAL. QVINTILEIS. SER.

GALBA L. AVRELIO Cons. & de Viriato satis
iam multa.

¶ Decius inde Iunius Brutus, M. Iunii Penni filius, quum circa vr-
bis annum DCXVI. vna cum P. Corn. Nafica, qui Serapio appel-
latus est, consulatum gereret, in Hispaniam venit, & ijs qui sub Vi-
riato militauerant, agros, oppidumq; dedit, quod Valentia nuncu-
patum est. Ex epitome L. iij. Meminit etiam huius rei Sabellicus
quintæ AENEADOS libro nono. Et nos in Vincentio Martyre, vt li-
queat a Lusitanis cæterisq; Viriati militibus Valentiam esse con-
ditam & nominatam.

¶ Fabulam vero inanem esse, eam conditam ante Romam, & Romin
appellatam a Romo Rege nescio quo, apud commentitium Mane-
thonem reperto. Quæ tamen fabula Floriano Campani, & quibus-
dam ex neotericis Hispanicarum antiquitatum scriptoribus non
displicuit.

¶ Brutus igitur hic Lusitaniam vsq; ad Oceanum perdomuit. Quã-
quam vt Valerius Maximus libro sexto, capite quarto ait, pæne to-
ta se ei sponte dediderat, præter Cinaniam urbem, quæ pertinaciter
arma retinebat, vt in superioribus diximus, quum qualis nam gens
Lusitani fuissent, disseruimus.

¶ Adortus etiam Bracaros Callæciæ gentem Callaicorum, qui Lusi-
tanis auxilio venerāt, sexaginta milia bello asperissimo, atq; difficili,
quamuis incautos circumuenisset, oppressit, in eo prælio, inquit O-
rosius libro quinto capite quinto, quinquaginta milia occisa, sex mi-
lia capta referuntur, pauci fuga euasere.

¶ Propter hanc igitur de Callaicis Bracarum victoriam, Callaici co-

gnomen non autem a cætera Callæcia Brutum esse adeptum, hinc colligo, quod Strabo libro tertio. Vbi annis Minij mentionē fecit, ita scribit. Hic expeditionis Bruti terminus est. Negligenter enim vertit interpret. Bruti Præturæ terminus, obiterq; notādū, iā nō cōsulē Brutū, sed Procōsulē, illic rē gessisse, eoq; tēpore illi ad Limiā cōtigisse, quod supra retulimus, quū Bracarorū flumina recēseremus

¶ Triumphauit autem de Lusitanis, & Callæcis, anno vrbis DCXVII. quod in tabulis Capitolinis ita notatur.

D. IVNIVS. M. F. M. N. BRVTVS. CALLAICVS.
ANNO DCXVII. PRO. COS. DE LVSITANEIS.
ET CALLAICEIS. EX HISPANIA. VLTE
RIORE.

Hoc est.

¶ Decius vel Decimus Iunius Marci filius Marci nepos Brutus Callaicus anno sexcentesimo decimo septimo proconsul de Lusitanis, & Callaiceis ex Hispania vltiore.

¶ Anno ab vrbe condita DCXLV. Q. Seruilius Cæpio. Q. Seruiliij Cæpionis superioris filius. C. N. nepos propretor de Lusitanis, & Hispania vltiore triumphauit.

¶ At anno DCXLIX. P. Rutilio Rufo: C. N. Manlio cons. exercitus Romanus a Lusitanis cæsus est. Quod nisi a Iulio Obse-

quente quatuor tantum verbis esset notatum, per cæteros Romanos scriptores penitus ignoraremus. Tamen si de nominibus consulum Obsequens & Cassiodorus nonnihil variant, sed ego Onuphrio Panuinio, qui eam rem exquisitius indagavit, adhæreo.

¶ Anno inde conditæ vrbis DCLII.C. Mario IIII. Q. Luctatio Coss. deuictis Lusitanis, pacatam vltiorem Hispaniam, scribit Obsequens. Non tamen a quo deuicti sint, expressit. Opinatur Panuinius a D. Iunio. Syllano, propter Sexti Rufi verba. Rebellantes in Hispania Lusitanos, per D. Brutum obtinuimus, & vsq; Gades ad Oceanum peruenimus.

¶ Post, ad Hispanos tumultuantes Syllanus missus, eos vicit, Ego tamen & Obsequentis, & Rufi verba, aliter intelligo. Nempe deuictis a Bruto Lusitanis, vltiorem Hispaniam fuisse pacatam, vsq; ad Gades, & Oceanum.

¶ Syllanum vero ad tumultuantes Hispanos missum, non autem singillatim ad Lusitanos. Ad quos autem tumultuantes missum intelligat non explanauit. Verum quia Panuinio, & cæteris tabularum triumphalium explicatoribus ita videtur, ab illis non discedamus.

¶ Anno vrbis DCLV. L. Cornelius Dolabella de Lusitanis triūphauit. Quod Verrij Flacci tabulæ ita ostendunt.

L. CORNELIVS. L. F. L. N. DOLABELLA. PRO.

COS. EX HISPANIA. VLTERIOR. DE LV SIT.

AN. V. K. FEB.

Hoc est.

¶ Lucius Cornelius Lucij filius, Lucij nepos Dolabella proconsul ex Hispania vltiore de Lusitanis quinto Calendas Februarij.

¶ Quinto post anno, id est ab vrbe condita DC LX P. Licinius Crassus de Lusitanis triumphauit, testatur hoc Verrius Flaccus, sic.

P. LICINIVS. M. F. P. N. CRASSVS. ANNO. DC LX
PRO. COS. DE LV SITANEIS. PRID. IDV. IVNI.

Hoc est.

¶ Publius Licinius Marci filius Publij nepos Crassus anno sexcētesimo proconsul de Lusitanis pridie Idus Iuni.

¶ Hunc in Lusitania, & ea Callæciæ parte quæ Bracarorū est bellū gessisse, inde conicimus, quod Strabo in calce libri tertij, tradit illū etiā cassiteridas insulas ē regione Celtici promōtorij, pace cōciliasse.

¶ Sexcentesimo septuagesimo tertio vrhis anno sparso per Macedoniam, Pamphiliam, atq; Dalmatiam Romanorum bello, quū quod in Hispania erat, ob id remissius gereretur, paulisper interquieuerant Lusitani, donec discordijs ciuilibus Sertorianum exarsit, Syllanæ proscriptionis hereditas, vt inquit Florus.

¶ Quintus enim Sertorius, vir sūmæ quidē, sed calamitosæ virtutis ac magnæ in rebus bellicis peritiæ dux, quod Marij partes fuerat

sequeutus, quū proscriptus a Sylla esset, excessit vrbe atq; Italia varijs casibus vbiq; iactatus.

¶ Cuius quidā vitam, resq; gestas accurate perscripsit Plutarchus, & de eo multa ciuiliū bellorū libro primo Appianus, & libro tertio. L. Florus, quinto. P. Orosius, præterea quæ sparsim Plinius Iunior de Illustribus viris, Valerius Maximus, Frontinus, Obsequens, & alij adnotarunt, minime opus est in eare me labore.

¶ Summatim ex Plutarcho, Appiano, atq; Orosio dicam.

¶ Adscitus ex Africa a Lusitanis, cum duobus milibus, & sexcentis, quos Romanos vocabat, admixtis Afiris septingentis, illinc venit.

¶ Adiuxit Lusitanorū quatuor milia peditū, & equites septingentos.

¶ Atq; tam exiguis copiis aduersus quatuor Romanorū duces, sub quibus erant peditū milia centū viginti, equitū septem milia, sagittariorū, & funditorū duo milia, & vrbes innumeræ, bellū gessit, quū ipse in initio viginti tantū Lusitanorū vrbes in sua ditione haberet.

¶ Validas non solum gentes, & vrbes, sed missos etiam aduersum se Romanos duces subegit.

¶ Cottam nauali prælio ad Mellariam superauit.

¶ Phidium prætorem ad Bætin, interfecitq; in ea pugna duo milia Romanorū ciuium.

¶ Domicium per Hirtuleium ducem oppressit. Qui etiam Manili-
um Gallia: procons. cum tribus legionibus, & mille quingentis
equitibus in Hispaniam transgressum, castris, copiisque nudavit, vt
Orosij verbis dicam, & pæne solum Ilerdam compulit refugere.

¶ Lucium procons. contriuit. Toranium a Metello missum cum to-
to exercitu deleuit.

¶ Ipsum Metellum in tantam compulit necessitatem, vt L. Lollius
ex Narbonensi Gallia ei ferre auxilium cogeretur, & Pompeius ma-
gnus ex vrbe cum summa festinatione ea de causa mitteretur. Neque
enim habebat Metellus, quo se verteret.

¶ Aquilium a Metello missum cum sex milibus cecidit.

¶ Pompeium iam Pyrenæos montes transgressum bello excepit, po-
sitisque iuxta castris superior fuit.

¶ Pompeium Palantium obsidentem vi repulit. Et castra, eux ad
Calagurrim erant, adortus, ad tria milia interfecit. Eodem Pom-
peio spectante Lauronem urbem expugnauit, atque incendit, neque ille
tam magnifice Lauronensibus de se pollicitus, socijs pereuntibus
auxilium ferre ausus est.

¶ Quibus vitam ex incensa vrbe dedit Sertorius, in Lusitaniam mi-
serabili captiuitate traduxit.

¶ Ad Sucronem Pompeium prælio superatum fugauit, ita, vt vul-
neratus, & ex equo prostratus, pæne interfectus, & captus sit.

¶ Afraniū qui cornu sinistrum regebat, quū Sertorianos intentō in Pompeiū dūce pelleret, suorum intellecto periculo accurrens facile superauit, eiusq; milites dispersos occidit.

¶ Ad flumen Turiā Pompeiū male multauit & nisi Metellus superuenisset, actū de eo erat. Vnde illa Sertorij gloriatio. Ego puerū hūc, nisi venisset anus illa, castigatū verberibus, domū remisissē.

¶ Memmius Pompeij quæstor, & sororis eius maritus, ad Sagunū Sertorio superante, est interfectus.

¶ Et cū magna strage victor ad Metellū vsq; peruenisset, pilo percussus Metellus interierat, nisi a suis pudore nimio affectis protectus esset.

¶ Didium Lælium Pompeij legatum qui pabulatum exierat, scribit Obsequens, a Sertorianis interfectum.

¶ Et certe Sertoriani duces fere superiores erant. Præcipue Hirtuleius, qui initio Metellū antequā se Pōpeio iūgeret, multis præliis fatigarat, tādē cū eodē Metello apud Italicā Bæricæ prouinciæ urbē cōgressus, ex fiducia credo præteritarū victoriarū elatus, cōmissa pugna, viginti milibus amissis victus in Lusitaniā cū paucis profugit.

¶ At Sertorius post id cum Pompeio congressus decem milia militum eius interfecit, licet totidem, & ipse amiserit.

¶ In tantamq; desperationem duos egregios illos duces Metellum, atq; Pompeiū adduxit, vt publice Metellus præmia statuerit ei, qui Sertorium necaret, centum argenti talenta, & viginti milia agri iugera, & si exul esset, veniam reductionemq; promitteret. Nempe, vt saltem proditiōe consequeretur, quod armis non poterat.

¶ Pompeius vero querulus ad Senatum scripserit, nisi sibi pecuniæ mitterentur se milites e provincia deducturum.

¶ Recipiebat se in hyberna Sertorius in Lusitaniam, unde appetente vere, cum M. Perpenna legato suo, ad hosteis usq; in Celtiberiam properabat, Lusitanorum maxime opera semper vsus. Hoc disertè asserit Appianus.

¶ Eboram vero urbē ad hyemandū peculiariter elegerat, sagaci consilio, cum fere in medio sita sit Lusitaniæ, & solo fertili unde in omnes partes præsto esse poterat, si vsus eueniret.

¶ Ibi domum, quæ adhuc extat, & Iuniam Donacen domesticam, & liberos tres habebat.

¶ Inde cohortem vnā ad bellum duxerat, vti dicemus latius, quum ventum erit ad Vrbeis.

¶ Ita prospere in Hispania bellum gerentis Sertorij, quum fama etiam Pontum complectet. Mithridates, si ducem rei militaris peritissimum sibi foedere conciliasset, facilem de populo Romano victoriam se adepturum pollicebatur. De qua re non pigeat lectorem consulere Plutarchum.

¶ Ex quo, & qui vir, & qua probitate fuerit Sertorius, & quo amore patriam unde exulabat, prosequeretur, liquido intelliget.

¶ Simul quanto digni fuerint odio Perpenna, & qui cum eo in cædē magni ducis coniurauere.

¶ Quorum tamen omnium exitus, vt proditorum esse conueniebat, miser, atq; infœlix non multo post, omnino fuit.

¶ Id breuiter atq; eleganter Velleius paterculus de Perpenna loquens commemorat. Sertorium inquit, inter cœnam, Oscæ interemit; Romanisq; certam victoriam, partibus suis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo auctorauit facinore.

¶ Item Marcellinus sub libri XXVI finem. Ad veteris perpennæ exemplum, qui post Sertorium inter epulas obtruncatum dominatione paulisper potitus è frutetis sub quibus latebat extractus, obblatusq; Pompeio eius iussu est interfectus.

¶ Sic decimo inchoati belli anno suorum dolis interfectus Sertorius victoriam quidem Romanis dedit verū sine vlla gloria, quod non virtute sed fraude obuenerat.

¶ Quo interempto Hispaniæ vniuersæ ciuitates vltro se Romanis dedidere, præter Calagurrim, & Vxamam, sed hanc Pompeius euerit, illam siue Afranius, vt scribit Orosius iugi obsidione confectam, atq; ad infame scelus, ex inopia coactam, vltima tandem caede, incendioq; deleuit.

¶ Siue idem Popeius, vt in libro septimo capite sexto refert Valerius,

¶ Qui euere itaq; Lusitani. ac de Hispanis tam Metellus Pius, quàm CN. Pompeius magnus adhuc eques Romanus triumpharunt, anno vrbis DCLXXXII, vt tabulæ referunt Capitolinæ.

¶ Toto autem Sertoriani belli tempore nullum populo Romano vestigial ex Hispanijs fuisse, in oratione de Agrarijs legibus, contra Rullum conqueritur M. Cicero.

¶ Julius inde Cæsar, post Vrbanam præturam, vltiorem sortitus Hispaniam in qua prius sub Tuberone prætor quaestor fuerat, Lusitaniam, ac Callæciam imperio Romano subdidit. De qua re non pigeat lectorem repetere quæ ex Dione retulimus, quum de Monte Herminio ageremus.

¶ Sequuto paulo post triumuiratu, Cæsar Gallias, Asiam Crassus, Pompeius inuasit Hispanias, quas per legatos treis, M. Petreium, L. Afranium, & M. Varronem administrabat, donec ciuile bellum conflatum est.

¶ Ac Cæsar in Hispanias veniens, eas pro tempore quiescere coegit, M. Lepido procos. Citeriorem, Q. Cassio Longino Vltcriorem proprætoribus obtinentibus. ¶ Quo tempore ad Dyrrachium Cæsar Pompeium obsidebat.

¶ Is Cassius Longinus inexplabilis auaritiæ, nec ob eam obscuræ crudelitatis homo, quum se prouinciæ odio haberi non ignoraret, magnasq; indies eius odij accessiones faceret, contra Prouincialium offensionem, exercitus amore sese munire studebat, donatiuorum largitionibus immoderatis, & præmiorum pollicitationibus, ex rapinis, grauissimisq; oneribus.

¶ Sestertia igitur C. militibus pollicitus, Medobrigam oppidum in Lusitania, Montemq; Herminium quo Medobrigenses confugerant, expugnauit. Ibiq; imperator appellatus, iterum Sestertijs C. milites donauit.

¶ Anno inde ab vrbe condita DCCX. Cæſar poſt deuictum Pompeium in Hiſpanias eſt profeſtus aduerſus duos adoleſcentes Pompeios Magni filios, qui bellum inſtaurauerant.

¶ Promior in Pompeii partes erat Luſitania, ſiue quia S. P. Q. R. magis eas fouebat, vt luſtiores, ſiue recordatione iniuriarum Cæſaris, a quo in prætura direpti nimis. hoſtiliter fuerat Luſitani, quamquam nec imperata detrectarent, & aduenienti portas patefacerent, vt inquit Suetonius. Et paucis verbis, Catulli mordaciſſimus ſambus innuit.

*Secunda præda Pontica, inde tertia
Ibera, quam ſcit annis auriferæ Tagus.*

¶ Vettonum igitur agrum, Luſitaniamq; pro Pompeio tenebat M. Petreius, antequam cum ſuis copiis, & quicquid, auxiliisq; totius Luſitanie ad Afranium in Celſiberiam proficiſceretur, vt irruentem Cæſarem pariter reprimerent.

¶ Luſitanos Petrei beneficiarios vocat ipſe Cæſar, in primo belli ciuilis commentario, quos cuſtodie ſuæ cauſa ſemper habuiſſe confirmat.

¶ Fecit idem Munatius Flaccus in Bætica, Pompeiani nominis acrior, quam probabilior defenſor, ſed id credimus Valerio Maximo libro nono capite de crudelitate.

¶ Luſitanorum enim præſidio vallatus Cæſari cum reſiſteret pertinaciter, Ad Arregam barbarum in modum ſeuiſit in eos, quos Cæſaris ſtudioſos eſſe comperit, & in eorum vxores, ac liberos.

¶ Videat qui velit Valerium, & Hispaniensis belli commentarium, atq; obiter Valerii codicem emendet, in quo perperam legitur. Munatius, pro Munatius, & attinguensium pro Atteguensium.

¶ Sufficiet hoc ex Dione ostendisse libro quadragesimo tertio ita scribente. Audiens autem in Attegua ciuitate magnam esse copiam commeatus.

¶ Ac paucis interiectis. Posteaquam vero milites intra urbem recepti sunt, Munatium Flaccum ad eos misit.

¶ Munatius ergo Flaccus vocabatur, atq; ita eum appellat Plutarchus in Catone.

¶ Præterea, inquit, quum Pompeius commendationes reis dari in Iudicijs consuetas, per legem vetuisset, ac postea ipse Munatio Flacco commendationem scripssisset, Cato qui in ea causa iudex erat, quum recitari cœpta est Pompeij commendatio, aures manibus clausit, legiq; illam prohibuit.

¶ Ut mendum quoq; sit apud eundem Plutarchum in Pompeio, ubi idem Catonis factum referens, Plancum eum, non autem Flaccum appellat.

¶ Nisi forte iidem Munatij, tam Flacci, quam Planci appellarentur. Probabile est Munatiam gentem in duas familias Flaccorum videlicet, & Plancorum, fuisse diuisam. Et ideo apud Plutarchum in Pompeio ex Flacco factum Plancum,

¶ Plancorum enim cognomen aliquot ex Munatijs habuisse, liquet ex L. Munatio Planco, qui cum M. Lepido triumviro R. P. C. consulum gessit, & ex ode septima libri primi Carminum Horatii. Præterea ex inscriptione, quam extare Caietæ Onuphrius Panvinius in secundum fastorum, & in libello de Romanorum nominibus, asseverat. Ea est huiusmodi.

L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON.
PLANCVS. COS. IMPER. ITER. VII. VIRI
EPVLON. TRIVMPH. EX RÆTEIS
AED. SATVRNIFECIT, DE MANVBIIS
AGROS DIVISIT. IN ITALIA BENEVENTI.
IN GALLIA COLONIAS DEDVXIT
LVGDVNVM. ET RAVRICAM.

Hoc est.

¶ Lucius Munatius Lucij filius, Lucij nepos Lucij pronepos Plancus consul imperator iterum septemvir epulonum triumphavit ex Ræteis. Aedem Saturni fecit de manubijs, agros diuisit in Italia Beneventi, in Gallia colonias deduxit Lugdunum, & Rauricam.

¶ Sed multum ab instituto diuertimus, propter Valerij locum.

¶ Redeo ad Munatium Flaccum, qui se Lusitanis stipatoribus munierat, quos tamen suæ crudelitatis satellites habuisse queritur Va-

lerius Dion traect. Subobscure narrat Hispaniensis belli commentarius, neq; Munatij, neq; Lusitanorum facta mentione.

¶ Petreianos, Afranianosq; milites, quod assuefacti cum Lusitanis essent, eorum more pugnare solitos, scribit Cæsar in primo belli ciuilibis commentario.

¶ In tantum autem Pompeij partes fouebant Lusitani, vt etiam illo iam interfecto, filijs C. N. & Sext. Pompeijs, in omnem euentum adhæserint.

¶ Transeo Cotonem vel potius Catonem, vt alij habent codices, qui Atteguæ cum Lusitanorum præsidio, sub Munatio erat, & cum Tullio legato ad Cæsarem venit.

¶ Azzerrimi Pompeianarum partium defensores fuere, Philo tota Lusitania notissimus, ac Cæcilius niger, qui cum benemagna Lusitanorum manu Hispali contra Cæsarem, pro C. N. adolescentem mire laborarunt, multas ad Bætin naues incenderunt. Tandem victum ad Mundam sauciumq; nō deseruere. Sed quum, se Carceiam recepisset, sequuti sunt.

¶ De quo tradendo quum ciues legatos ad Cæsarem misissent, re intellecta Pompeius, vt in naues, quas ibi in præsidio habebat confugeret, scapham ingressus est.

¶ Sed pede casu funibus implicito, dum funem gladio secare nititur, pedis plantam gladio abscidit vt libro bellorum ciuiliū secundo ait Appianus. Vel talum intorsit, vt Hispaniësis belli commentarius refert.

¶ Quum ab hostibus quæreretur, occurrente ad id Didio, qui Cæsarianæ classis Gadibus præfectus erat, ex naui in qua curabatur egressus est, & in Lusitaniam profugiens, lectica ferebatur.

¶ Sed vulneribus, & intorto talo quum ad fugiendum tardaretur, in itinere a Didio deprehensus interfectus est, non ignaue se se protegens, inquit Appianus.

¶ Cuius caput Hispalin allatum Cæsar in conspectum iussit dari populo, & sic vrbe potitus est.

¶ Lusitani, qui ex pugna superfuere, quum se ad signa recepissent, aduersus Didium elatum ea gloria redierunt, & quotidianis eum pugnis laceßentes, tripertito distributis signis, illius naues incendebant, ipsum qui ad propellendum cum copiis processisset, prælio excipientes interfecere, omnesq; eius copias deleuerunt, paucis exceptis, qui aut in scapha quæ ad litus erat, aut nando ad nâues, quæ in falo erant confugientes sublati anchoris vitæ subsidium remis quæsiuerunt.

¶ Lusitani prædâ ingenti potiti sunt, vt refert ille Hispaniensis belli commentarius, alioqui mutilus, corruptus, impeditoq; sermone confusus. Quisquis auctor illius fuerit.

¶ Neq; enim ad Hircium, aut Opium disertos satis homines referendum ego existimo. Miles tamen Cæsaris quum esset, & in eius laudes immodicus, ita scripsit, vt sæpe, neq; quid velit intelligas, neq; si diuines, oratio ipsa sibi congruat.

¶ C. N. Pompeio extincto, & maxima ex parte Hispania in potestâ-

tem redacta, Cæsar ad Urbanam dominationem festinans, Sext. Pompeium alterum ex Pompei Magni filiis iuniores, contempta eius adolescentia, neglexit in Hispania, non arbitratus eum aliquid magnum propter ætatem esse ausurum, sed aliter res euenit.

¶ Nam iuuenis primo cum paucis piraticâ exercuit, ignotus. Deinde paulatim timorem exuens, seq̃ Pompei Magni filium professus, ex ijs qui vel sub patre Pompeio, vel sub Cn. Fratre militauerant, victiq̃ cesserant, validum conflauit exercitum, ad eum tanquam ad ducem suum confluentibus, quibus Pompei nomen erat gratiosum.

¶ Ad auctus igitur amplioribus copijs, formidini esse cepit præsidibus qui sub Cæsaris imperio Hispanias obtinebant, ita vt vererentur cum eo ad manus venire.

¶ Qua re intellecta Cæsar Carrinatem cū validioribus copijs misit, qui Pompeium debellaret.

¶ Apud Appianum Carrinam in his locis scriptum pro Carrinate reperias, nescio an interpretis vitio. Nam sermo est de C. Albio Carrinate, qui postea consulatum gessit, quum Augustus ab dicasset.

¶ At vero iuuenis cognito Carrinatis aduentu, statim aduolans illū oppressit. Ea ex causa Cæsar successorem Carrinati misit, C. Asinū Pollionem, quo in vltiore Hispania bellum gerente, Cæsar interceptus est. Et Senatus Pompeium vltro reuocauit.

¶ Ille vero quum Massiliam esset delatus, ad urbem nequaquam rediit, sed quæ ibi fierent intentus expectabat.

¶ Atq; electus maris imperator, vt pater eius fuerat assumptis, quæ in portu erant, nauibus, vna cum ijs, quas vel secum, vel in Hispania habebat, cōtra triumuirorum dominationem in Siciliam nauigauit. ¶ Multi illum Galli, multi Iberi, multi etiā Lusitani sequuti sunt, Pompeij patris amore, & Cæsaris adhuc odio.

¶ Nam etiam Bruto a triumuiris proscripto, quum vna cum Cassio ad Nigrum sinum aduersus Antonium bellum pararet, quatuor milia Celtarum, ac Lusitanorū equitum illi fuisse scribit Appianus.

¶ Pompeius igitur Sicilia potitus contra Octauium, & Antonium pugnavit plerumq; victor.

¶ Et quidem magni famam ducis posteris reliquisset, si nihil tentasset vltcrius.

¶ Verum mutata priori fortuna, quasiq; insolentiam eius indignante, qua se, & amictu cæruleo, & verborum vanitate, Neptuni filium esse iactauerat, tanquam Magni Pompeij esse, fuisset parum, victus Antoni se duci Tirio dedit, a quo Miletī interfectus est.

¶ Qui copiosius ista scire velit, legat Appiani civilium bellorū libros quartum, & quintum. Nos in his immorati prolixius aliquanto sumus, propter Orosium qui Sext. Pompeij mortem post Mundensem pugnam statim sequentem scribit, nescio quē, sequutus auctorem.

¶ Eius hæc sunt verba libro sexto, capite decimo sexto. Vltimum bellum apud Mundam urbem gestum est, vbi tantis viribus dimicatum, tantaq; cædes acta vt Cæsar quoq; veteranis suis cedere non erubescens, quum cædi, cogitq; aciem suam cerneret, præuenire

morte futurum victi dedecus cogitarit, quum subito versus in fugam Pompeiorum cecidit exercitus.

¶ Et statim CN. Pompeius cum centesimo equite aufugit.

¶ Frater eius Sex. Pompeius contracta celeriter non parua Lusitanorum manu, cum Cæsonio congressus, & victus, fugiensq; interfectus est. Munda ciuitas cum immensa hominum cæde, Cæsare oppugnante vix capta est.

¶ Dubium tamen apud me non est, corruptum Orosij locum hunc. Nam paulo post capite decimo octauo, & capite decimo nono. Octauij quartum bellum aduersus Sex. Pompeium CN. Pompeij filium commemorat, narratq; cum Siciliam occupasse, & tandem a Tiro, & Furnio Antonianis ducibus victum, & captum, post paululū fuisse interfectum, vti ex Appiano ante diximus.

¶ Quare priori loco libenter legerem. Cum Cæsonio congressus, & victus fugiens pæne interfectus est. Euasit enim, atq; ad piraticam inde se conuertit, quod etiam Orosius ipse confirmauit, his verbis.

¶ Sex. Pompeius postquam se in proscriptorum numerum relatum comperit, conuersus ad latrocinia, omnem oram Italiae cadibus rapinisq; vastauit, Sicilia prærepta.

¶ Cæterum vt ad C. Asinium Pollionē redeā, eius tres extāt epistolæ inter Ciceronis familiares libro decimo, in quarum vna sic habetur.

¶ Sed vt rationem in eo, quo die prælium Pansa commisit, eodem

Gadibus naues profectæ sunt. Nulla enim post hyemem fuit ante eam diem nauigatio. Et hercule longe remotus ab omni suspitione futuri ciuilis tumultus, penitus in Lusitania legiones in hybernis collocaueram.

¶ Inclinauit post hæc ad Cæsarem Augustum fortuna, & Romani orbis imperium adeptus, Hispaniam, quum per se, tum per suos duces, intra annos quatuor pacatam reddidit. Colonias partim deduxit, partim ampliavit. De quibus nonnihil inter vrbes referemus.

¶ In primo volumine, quum terminos Lusitaniæ signabamus, diximus Bæticam prouinciã plebi attributã ad quã prætor mitteretur qui legatũ, & quæstorẽ haberet. Reliquas omnes in Hispania Cæsaris fuisse, qui duos mitteret legatos, prætorium, & consularem.

¶ Ex ijs prætorius legatũ secum habebat, qui Lusitanis Bæticæ adiacentibus, & ad Durium vsq; protensis, ius diceret.

¶ Consularis, quod reliquum erat Hispaniæ administrabat.

¶ Augustus enim omnium prouinciarum Romano imperio Subditarum administrationem ita diuisit, vt aliæ proconsulares essent, aliæ prætorix, aliæ præsidiales.

¶ Proconsulares, Senatui, prætorias populo demandauit.

¶ Præsidiales sibi ipse sumpsit, in quas legatos mittebat, qui modo præsides, modo Cæsaris, vel Augusti legati dicebantur.

¶ **Q**uicquid præfides, legatiue Cæsaris, nonnunquam honoris causa consulari potestate augebantur, ut eiusdem essent auctoritatis quibus proconsules.

¶ **P**roconsulū namque dignitas amplior, quam legatorum, præsidū ve erat, quoniam hi ex equestri ordine eligi poterant, illi non nisi ex Senatorio, consulariue prouincias sortiebantur.

¶ **P**roconsulares ergo, & prætoriae illæ sunt factæ, quæ vel pacatæ iam essent, vel militari præsidio non indigerent.

¶ **Q**uæ vero adhuc rebelles, legionibus, armisque retinendæ viderentur, tibi attribuit Cæsar, specioso quidem prætextu gratificandi Senatui, populoque R. quasi eis laborem adimeret, re autem vera, ut ipse exercitus, copiasque militares, omnes in sua potestate haberet, ne vnquam Senatus, populus ve inuasam remp. repetere auderent, ut scriptum reliquit Dion.

¶ **H**ispaniæ igitur postea in sex prouincias diuisæ. Bætica, Lusitania, & Callæcia consulares factæ, Tarraconensis, Cartaginienſis Insularis, & Tingitania, quæ trans fretum Hispaniæ est contributa, præsidiales.

¶ **T**andem Lusitania in duas diuisa prouincias, quarum altera, videlicet maior veteris prouinciæ pars, suum sibi Lusitaniæ nomen retinuit Altera Vettonia dicta est, uti in primo libro abunde retulimus.

¶ **P**aulatim emerſere Comites, eorumque vicarij, usque ex Hadriano, qui Senatu quendā domesticū in Palatio suo habuit, qui peregre euntē

comitaretur. Cæsaris Comitatus ideo nuncupatus, & illi ipsi Senatores, comites Palatini.

¶ Donec diuus Constantinus oppida, vel prouincias illis attributas ad eorum transtulit hæredes.

¶ Atq; hæc origo est dignitatis Comitum, Ducumq;.

¶ Morem eum sequuti Longobardorum reges Italiam sibi subiectā in Comitatus varios, atq; Ducatus diuiserunt.

¶ Limitanei quoq; duces Marchiones nuncupati sunt; quoniam limitem, marcham vulgus appellaret.

¶ Ab Augusto igitur vsq; ad Gothos, nihil quod magnopere ad Lusitaniam pertineat in iam deplorato scriptorum antiquorum interitu, ego reperi. Nisi Lusitaniam in Romanorum acquiescente dominatu, eorumq; legibus domitam paruissse.

¶ Othonem postea Cæsarem fuisse a Nerone Lusitaniæ præfectum, vt Popæa illius vxore, amoto ex vrbe viro liberius frueretur, libro tertio scribit Tacitus.

¶ Vbi inquit, vsq; ad ciuilia arma, non ex priore infamia, sed integre, sancteq; egit. procax otij, & potestatis temperantior. Eadem fere repetit libro decimo septimo.

¶ Suetonius quoq; Tāquillus in Othone. Sepositus, inquit, est per

causam legationis in Lusitaniā. Iactatum etiam de hac re distichū.

*Quir Ocho mentito sit quaritur exful honore,
Vxor is machus caeperat esse sua.*

¶ Illū tamen per decem annos moderatione, atq; abstinentia singulari, prouinciā administrasse testatur.

¶ Et pro Romanis etiam in Italia militauere Lusitani. Eodem enim libro scribit Tacitus, Lusitanorum cohortes sub Vitellij sacramento fuisse.

¶ Septimæ Lusitanorum cohortis meminit Alciatus in annotationibus in Taciti librum decimum sextum, ex inscriptione marmorea, quæ Comi adhuc sit in memoriam Calpurnij Fabati Nouocomensis, C. Cælij Plinij proloceri.

¶ Sorranale vocatur oppidum inter Dertonā Genuāq; non procul a montibus. Ibi ego inscriptionem vidi, quam aiebant ex diruto iuxta oppido Antilia, seu potius Attilia fuisse allatam. Ea est huiusmodi.

Hoc est.

Q. ATTIO. T. F.

MAEC. PRISCO

AED. II VIR. QVINQ.

FLAM. AVG. PONTIF.

PRAEF. FABR. PRAEF. COH. I.

HISPANORVM. ET. COH. I.

MONTANORVM. ET. COH. I.

LVSITANOR. TRIB. MIL. LEG. I.

ADIVTIC. DONIS. DONATO.

AB IMP. NERVA CAESARE AVG.

GERM. BELLO SVEBIC. CORON.

AVREA. HASTA. PVRA. VEXILL.

PRAEF. ALAE. I. AVG. THRACVM.

PLEPS. VRBANA.

Hoc est.

¶ Quinto Attio Titi filio Mæcenati Prisco ædili duumuiro quinque Flamini Augustali pontifici præfecto Fabrum, præfecto cohortis primæ Hispanorum, & cohortis primæ Montanorū, & cohortis

tis primæ Lusitanorum, tribuno militum legionis primæ adiutricis donis donato ab imperatore Nerua Cæsare Augusto Germanico, bello Suebico corona aurea, hasta pura, vexillo: præfecto alæ primæ Augustalis Thracum, plebs vrbana.

¶ Vbi illud animaduersione dignum iudicauī, Lusitanos separatim ab Hispanis esse positos.

¶ Abiere tandē in Romanorū mores Lusitani, & ciuilitatē linguāq; Latinā, sicut & Turdetani acceperē, vti in libello ad Valsæū pro colonia Pacēsi, disputauī, vt audiendus quidā nō sit, qui se operæ pretiū facturum existimauit, si post disputationē illā meā Genesio Sepuluedæ Badiozam pacem fuisse Augustam afferenti subscriberet.

¶ Nos ad libellum illum remittimus lectorem, & ad ea quæ postea inter vrbes commentabimur.

¶ Cæsaribus etiā plerisq; statuas erexere, vt alibi ostēdemus. Quin si qua mira res suboriretur, quæ aut animū pasceret, aut oculos, ad illos protinus mittebāt, vt Tiberio principi Olisiponēses, missa ob id legatione, nūciasse tritonē qua nō scitur forma, in quodā specu canētē concha visum, auditumq; scribit Plinius libro nono capite quinto.

¶ Prouinciā in tres Iuridicos conuentus diuisam, Emeritensem, Pacensem, & Scallabitanum, sic, vt triangulum æqualium prope laterum facerent.

¶ Er vrbium alias colonias appellatas, alias municipia, vel ciuium Romanorū, vel antiqui Latī, vel stipendiarias relictas, ex Plinio in Lusitanie descriptione, supra ostendimus, & postea ostendemus.

diuisam quoque in duas non semel diximus.

¶ Erant nihilominus in Lusitania aliquot siue reguli, siue dynastæ aut toparchæ, imperio Romano subditi, qualis pater fuit Eñcratidis nobilissimæ virginis, & martyris, Cæsaraugustæ, & in tota Celtiberia notissimæ: Et iam dominantibus Gothis, Castinaldus Nabantiæ princeps.

DE GOTHIS.

¶ De Gothorum autem origine ad institutum meum scribere nequam pertinet, maxime non conuenientibus inter se, qui de illis scribere auctoribus.

¶ Verum quia lucem aliquam, ijs quæ dicenda sunt, ea res afferet, in summa, Getas eos fuisse ac Sarmatas, nonnullosq; alios populos illis finitimos, dixisse sufficiat.

¶ Multæ siquidem gentes, siue ex Schandia, Cimbricæ Chersonesi insula, siue ex Vicinia, Gothieum effecere nomen priscis scriptoribus ignoratum, & sub Getica appellatione confusum, donec viribus ipsi suis emerferemagna vocabuli claritate, quod a duce proprio, qui Gothus vocabatur, vt asserit Vitichindus Saxonorum libro primo, sortiti sunt.

¶ Nisi malimus a Gutis ipsius Scandiæ, iuxta Ptolemæum gentibus eos prius Guthos, deinde Gothos fuisse denominatos.

¶ Gothicæ gentes, inquit Procopius, belli vandalici libro tertio,

multæ quidem, & aliæ prius fuere, quam nunc.

¶ Omnium autem maximæ, ac potissimæ, Gothi, & Vandali, & Vesogothi, & Gepedes, iam dudū Sarmatæ, & Melanchlæni appellati.

¶ Addamus, & nos, Gothos in Ostrogothos, & Vesogothos, hoc est in Oriētales, & Occidentales fuisse diuisos. Ita Iordanes in Geticis.

¶ A loco Orientali dicti sunt Ostrogothi, residui vero Vesogothi in parte occidua, & sæpe alias.

¶ Ratio in promptu est Germanicam linguam non ignorantibus, Gothi enim veteris Germaniæ fuere populi, apud quos V Vest. Occidens dicitur, & si Germanice pronunciandum sit, V Vestgothi, idem est, quod Occidentales Gothi, & contra Oster Oriens vocatur.

¶ Vnde Carolus magnus cum ventorum nomina in suam linguam mutaret, subsolanum Orientalem ventū Ostrenvwindt, appellavit.

¶ Zephyrum vero qui ab Occidente spirat vvestren. Sicut adnotavit is qui vitam eius mandavit literis.

¶ Ut obiter admoneam, ventorum nomina, quibus hodie nautæ Lusitani vtuntur a Carolo fuisse imposita.

¶ Inter Gothos duæ nobilissimæ excelebant familiæ, Amalorum videlicet inter Ostrogothos, & Baltorum inter Vesogotos.

¶ Iornandes in Geticis. Diuisi, inquit, per familias populi, Vesogothi, familiæ Balthorum, Ostrogothi præclaris Amalis seruiebant.

¶ Et quidem Amali, regem Amalam suæ stirpis & nominis auctorem fuisse gloriabantur.

¶ Balthi vero ab Alarico qui ob audaciam Baltha id est audax, inter suos cognomen acceperat, diriuati sunt.

¶ Cæterum Vesogothos nobilitarunt, Alaricus, quem dixi, & Valia, & Theodoricus, is qui pro Romanis vnacum Aetio in Catalaunicis campis contra Attilam pugnans victor occubuit. Quem ex nostris quidam Theodoredū vocant, Gregorius Turonensis Theudonem.

¶ Videlicet in barbaris his nominibus, vel suo more proferendis, vel paulo mollius pronunciandis, mutuo non consentiunt scriptores.

¶ Ostrogothos, quos Amalorum excellens familia illustrabat, longe illustriores reddidit magnus ille Theodoricus Amalus à Zenone Augusto adoptatus, & quasi alter imperator Romæ, & Italiæ destinatus.

¶ Alanos præterea, Gothicum & ipsum genus, eodem Procopio Autore, minime prætereamus, quos Massagetæ fuisse, scribit Anianus Marcellinus libro vigesimo tertio.

¶ Tametsi cognatæ gentes ex, secessionibus, ac factionibus inuicem diuisæ, etiam inter se frequenter bella gessere.

¶ Quo factum est, ut Alani, Sueui, & Vandali a Gothis vicinis, & consanguineis pulsi sedibus, foedere inter se iuncti, primum in Pannonias, deinde in Gallias postremo in Hispanias immigrarent.

¶ Ex quibus Vandali Bæticam occuparunt, ab ipsis deinde Vandaliam, & Vandaliciam nominatam. Vnde a Vesogothis qui postea inundarant & eorum rege Vallia, Honorio Augusto iam foederato eiectioni in Africam sunt.

¶ Alani Emeritam, maioremq; Lusitaniam partem, cum Olisipone, quæ semel pecunia se redemerat, tenuere.

¶ Sueui, Callæciam omnem.

¶ Verum qui ad Emeritam confederant, a Constantio prius comite, deinde Cæsare ab Honorio declarato, & restitutæ Placidiaë matrimonio affine facto, cum eiusdem Vallia, & Vesogothorum auxilijs graui prælio superati, quum in pugna Athacem regem amisissent, pars ad petendam pacem inclinaruñt, pars ad Sueuos, qui Olisiponem tenebant, confugientes, sub eorum tutela acquievere.

¶ Omnesq; si metu Romanorum territi, consilia pacis agentes, hæc ab Honorio postulabant, ut Orosius ait.

¶ Tu cum omnibus pacem habe, omniumq; obsides accipe. Nos nobiscum conflagimus, nobis perimus, tibi vincimus. Immortalis vero quæstus erit Reip. tuæ, si utriq; pereamus. Ita illi tunc.

¶ Verum audita Constantij morte repudiato petita pacis consi-

lio, ad ingenium redierunt.

¶ Et quidem Alani Emeritam reuerſi, totam ſibi Luſitaniam vendicabant, Vandalis qui in Bætica ſuperfuerant adhortantibus.

¶ Erexerant enim animos, Vallia Toſoſam reuerſo, quam ei Honorius permiferat, cum nonnullis alijs auxitanæ provincie, ciuitatibus. Vnde Veſogothia regio ea eſt nuncupata. Hiſpani noſtri, Galliam Gothicam dicere maluerunt.

¶ Audaciam quoq; auxit inſequuta Honorij mors.

¶ Sed quum minor Theodoſius, Valentinianum Placidie amix ſux, & Conſtantij filium Cæſarem declaraffet: Is contra Alanos, atq; Sueuos in Luſitaniam comitem miſit Sebastianum.

¶ Qui ſane geſta bene re Luſitania potituserat, Tyrannide tamen affectata, cum Vandalorum reliquijs, & Veſogothis iniit foedus. A quibus paulo mox circumuentus, & interfectus eſt.

¶ Sueui ergo relicta ſocijs Alanis Luſitania, ad ſuos qui in Callæcia erant, quum ſe contuliſſent, atq; in maius corpus coaluiſſent, regnum conſtituere.

¶ Quod ab Hermerico ad Leouigildum Veſogothorum regem, per annos C L X X V I I. durauit, vt Iſidorus teſtatur.

¶ Præualuere autem Veſogothi, & actis actius radicibus, quum in

citeriorem Hispaniam, tum etiam in Narbonensem Galliam se extēdentes, per annos tercentos, & octoginta, atq; amplius regnauerunt, quod decus, & gloriam Roderico regnante amiserunt.

¶ Ad hunc modum, Hispaniæ Scythicis nationibus patuerunt, ad miscētibus se semper, in istiusmodi demigrationibus vicinarum gētiū populis, quos tristis cæli, glebæq; infœcundioris tædiū cepisset.

¶ Vniuersos tamen propter amplitudinem, Gothicum nomen amplectebatur.

¶ Hæc breuiter, & summatim dicta sint, quæ ad susceptum a nobis opus facere videbantur.

DE VIIS MILITARIBVS.

¶ Vias militares, atq; publicas, faciles, & expeditas, quum in Italia, tum in prouincijs efficere Romani conabantur.

¶ Qua in repræcipuam, & supra reliquos principes egregiam nauauit operam Trajanus, vt etiam annotauit medicus Galenus Methodi libro nono.

¶ Vias igitur publicas propter lutum sternebant lapidibus. Lucretius libro primo dixit.

*Strataq; iam vulgi pedibus detrita viarum,
Saxea conspiciunt.*

¶ Vnde eas nos Lusitani stratas regias appellamus.

¶ Sternebant autem alibi impolito, rudicq; lapide, alibi pro vrbium claritate quadratis saxis, pæne insana profusione, vt memini in Narbonensi Gallia me vidiſſe.

¶ Milia passuum erectæ columnæ distinguebant, cum inſcriptionibus eorum qui eas fecerant, eorumue qui refecerant.

¶ Inde illa formula vulgatissima, primo ab vrbe, ad primum ab vrbe lapidem, & similia.

¶ Locis autem vliginosis, ac depressis, addebant terræ aggerem, superquem lapideam crustam insternerent. Eoq; factum, vt aliquando ipsa publica via, ac militaris, agger publicus diceretur, præcipue à scriptoribus Gallis, qualis Appolinaris est Sidonius, qui in propectico ad libellum dixit.

*Antiquus tibi nec teratur agger,
Quius per spatium, satis vetustis
Nomen Cæsareum viret columnis. Et saepe alias.*

¶ Virgilius etiam dixit Aeneidos quinto. Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens.

¶ Sed verbi insolentiam mitigauit, ac molliuit, quoniam nequaquam simpliciter, in aggere, sed in aggere viæ dixit.

¶ Talium viarum septem in Lusitania, atq; in Bracaris supersunt adhuc, & una in Vettonia, altera Lusitaniæ prouincia. Verum magna ex parte adgestionibus, stratisq; vetustate corruptis, & collapsis miliariorum columnis.

¶ Prima quæius meminit Antoninus Pius in Itinerario, ab Olisipone ducebat Emeritam. Cuius verba apponam aliquanto emendatius, quam vulgo circunferuntur.

ITEM AB OLISIPONE EMERITAM
M. P. CCIIII. Sic.

Equabona. M. P. XII.

Cetobrica. M. P. XII.

Ceciliana. M. P. XII.

Malceca. M. P. XVI.

Salacia. M. P. XII.

Ebora. M. P. XLIIII.

Ad Anam flumen. M. P. LX.

Euandriana. M. P. XVII.

Dippone. M. P. XII.

Emerita. M. P. IX.

¶ Omitto oppidorum nomina, de quibus suo agetur loco. In hoc itinere in prædio, quod Pinarium vocat, Illustrissimi ducis Auiariensis, XX. Mil. P. a Cetobriga. a Salacia vero XVI. M. P. Oppidi ruinæ supersunt, & ibi cippus non inelegans.

L. AELIO. AVRELI
O. COMMODO.
IMP. ANTONI
NI. AVG. PII. P. P.
FILIO. COS. DE
SIGNATO. P. M.
D. D.

Hoc est.

¶ Lucio Aelio Aurelio Commodo imperatori Antonini Augusti
Pii patris patriæ filio consuli designato pontifici maximo dedi-
carunt.

¶ Inter Salaciā, atq; Eborā, in colle super flumē, cui Riuo Mau-
rino nomen est, columna adhuc extat ad hunc modum inscripta.

IMP. CAES. DIVI
 SEPTIMI SEVERI PII
 ARAB. ADIAB. PARTHI
 CI. MAX. BRIT. MAX. F
 DIVI. M. ANTON. PII
 GERM. SARM. NEP.
 DIVI ANTONINI PII PRONEP.
 DIVI HADR. ABNEP.
 DIVI TRAIANI PARTHIC
 ET DIVI NERV. ADNEP.
 M. AVR. ANTONIN
 P. F. AVG. PAR. MAX.
 BRI MAX. GERM. MAX.
 PATER MILITVM. TRIB
 POT. XX. IMP. III. COS. IIII
 P. P. PROC. REST

Hoc est.

Imperator Cæsar Diui septimij Seueri Pij Arabici Adiabenici,
 Parthici Maximi Britānici Maximi filius Diui Marci Antonini Pij
 Germanici Sarmatici Nepos Diui Antonini Pij, pronepos, Diui
 Adriani, ab nepos Diui Triani Parthici, & Diui Neruæ ab nepos
 Marcus Aurelius Antoninus Pius foelix Augustus Parthicus Ma-
 ximus Britannicus Maximus Germanicus Maximus pater militum
 tribunitia potestate vigesimum imperator tertium, consul quartum,
 pater patriæ proconsul restituit.

Ad duodecimum ab vrbe Eboræ lapidem, itineris eiusdem, in præ-
 dio quod vocāt Tabularios, duæ sūt colūnæ, altera omnino corrofas
 vetustate literas habet, altera cum hac inscriptione mansit integrior.

IMP. CAES.
 MAXI
 MIANO
 PIO. FELI
 CI. AVG. EBO
 RA. M. P.
 XII.

Hoc est.

Imperatori Cæsari Maximiano Pio foelici Augusto Eboramilla passuum duodecim.

Eodem itinere in veteri ædificio templum est Virgini Dei matri sacrum & magna religione cultum. Turegiam locum eum vocant. De quo multa in libello ad Kebedium Toletanum scripsi.

Ibi mensa marmorea est, quam sepulchro Q. Iulij Maximi Calpurnia Sabina vxor imponēdam curauit. In quo sepulchro duo etiā filij eius viarum curatores fuere conditi. Ea sic habet.

D.	M.	S.
Q. IVL. MAXIMO. C. V.	Q. IVL. CLARO. C. V. III. VIRO	
QVAESTORI. PROVIN. SICI	VIARVM CVRANDARVM	
LIAE. TRIB. PLEB. LEG	ANNO. XXI.	
PROV. NARBONENS GALLIAE	Q. IVL. NEPOTIANO. C. I.	
PRAET. DESIG. ANNO. XLVIII.	III VIRO VIARVM CVRAN.	
CALPVRNIA. SABI.	DARVM. ANNO. XX.	
NA. MARITO OPTIMO.	CALP. SABINA. FILIIS.	

Hoc est.

Dijs Manibus sacrum Quinto Iulio Maximo clarissimo viro quaestori prouinciæ Siciliae tribuno plebis legato prouinciæ Narbonensis Gallie prætori designato annorum quadraginta octo Calpurnia Sabina marito optimo.

Quinto Iulio claro clarissimo viro quartum viro viarum curandarum annorum viginti vnus, Quinto Iulio Nepotiano clarissimo iuueni quartum viro viarum curandarum annorum viginti Calpurnia Sabina filijs.

In agro Stermotiensi, non procul a pago Borbacena columnę duę sunt, altera collapsa, crasis omnino literis præter primum & secundum versum.

IMP. CAES. DIV
RI PII FIL

Hoc est.

Imperatori Cæsari Diui Seueri Pij Filio.

Altera stat cum inscriptione hac quæ tamen, ægre iam legitur.

IMP. CAES. DIVI ANTONI

NI FII MAGNILEIL

DIVI SEPTIMI SEVERI

PII NEPOTI M. AVRE

LIO ANTONINO

P. FEL. AVG. PONT. MAX.

TRIB. POT. II. COS. II.

PROC. P. P.

FORTISSIMO FELICISSI

MOQVE PRINCIPI

ORA. M. P.

XXII.

Hoc est.

Altera autem cum inscriptione hac dicitur, ægre iam legitur.

Imperatori Cæsari Diui Antonini Magni filio Diui Septimi
Seueri Pij nepoti Marco Aurelio Antonino Pio fœlici Augusto
Pontifici Maximo Tribunitia potestate secundum, Consuli secun-
dum proconsuli, patri patriæ, fortissimo, fœlicissimoq; principi
Eboramilia passuum viginti duo.

Heluis in ædibus cuiusdã uiri nobilis colunæ duæ scriptæ iacent,
ex itinere eo delatæ, sed literis tam corruptis ut vix in quoq; versu
duæ aut tres appareant. Ex ea via nihil amplius vidi.

Ab vrbe autem Eboram Pacem usq; Iuliam, etiam apparent strata
viæ vestigia. Columnæ extant multis in locis, partim adhuc erectæ,
partim collapsæ, fractæ, & terra operta.

Item super Exarramam, Murtariam, & Odiuellam fluuios pon-
tium dirutorum hic subijces, illic pilæ, pilarumq; bases. Literæ in
columnis intercidere. In vna tantum has quum diutius considera-
sem, ægre potui legere.

P. M. A. M. P.

XXII.

Imperatori Cæsari Diui Septimi Pij filio

E. M.

IMP. CAES

VAE NEP

IANVS HADR

COS. III

Hoc est.

Imperatoris Cæsari Neruæ nepoti Traianus Adrianus cōsul tertiū.
 Alter quod ab Esuri Pacem Iuliam corruptissimum Antonini ini-
 nerarium ponit, ego quinque aut sex modis intelligere, quum tenta-
 sem, nihil fere in tanta depravatione confeci.

¶ Quare ita vt apud illum habetur reliqui, si forte aliquando prodeat is libellus minus Mendose scriptus, aut foeliciora nodum explicent ingenia.

ITEM DE ESURI PACE IVLIA, M. P. CCLVII SIC

Balsa M. P. XXIIII.

Offonoba M. P. XVI.

Arani M. P. LX.

Rarapia M. P. XXXV.

Eboram M. P. XLIII.

Serpa M. P. XIII.

Fines M. P. XX.

Arucci M. P. XXV.

Pace Iulia M. P. XXX.

¶ Et statim sequi debet alterum iter per compendium ab Esuri Pacem Iuliam, quod bene signatum est. Ita enim habet. Item ab Esuri per compendium, Pace Iulia. M. P. LXVI. Sic. Myrtili M. P. XL. Pace Iulia M. P. XXXVI.

¶ Magna quoque deprauatione vitiatu numerus est in itinere quod a Salacia Offonod m. describit, habet enim. A Salacia, Oſſo-

noba, M. P. XVI. Quum sint supra CXVI.

¶ Eodem itinere in colle sinistrosum, Iuxta semidirutum oppidum Aureolam, meta est, quæ olim terminum Eborensem a Pacensi dirimebat. De qua meta in meo ad Kebedium Toletanum libello, satis multa. Ea autem est huiusmodi.

D. D. NN.

AETERN. IMPP.

C AVRE. VALER.

IO. IOVIO. DIOCLE

TIANO. ET

MAVR. VALERI

O. ERCVLEO

MAXIMIANO

PIIS. FEL. SEMPER AVGG.

TERMINVS INTER
PACENS. ET EBORENS
CVRANTE. P. DATIANO
V. P. PRAESIDE. HH.
N.M. Q. EORVM

DEVOTISSIMO

HEINC PACENSES

Hoc est,

¶ Dominorum nostrorum æternitati imperatoribus Caio Aurelio Valerio Iouio Diocletiano. Et Marco Aurelio Valerio Erculeo Maximiano Pijſ felicibus ſemper Auguſtis, terminus inter Pacēſes, & Eborenfes curante Publio Dariano viro patricio præſide Hiſpaniarum, numini, maieltatiq; eorum deuotiſſimo. Hinc Pacenſes, hinc Eborenfes.

¶ Duplex inde iter Antoninus ponit ab Oliſipone Emeritam, ſed vtrumq; numeris corruptiſſimis, oppidiſq; aut iam non extantibus aut diuerſiſſime commutatis. Alterum ſic.

ALIO ITINERE AB OLISIPONE EMERITAM
M. P. CXLV. SIC.

Aritio Prætorio. M. P. XXXVIII.

Abelteri. M. P. XXVIII.

Matusaro. M. P. XXVII.

Ad ſeptem Aras. M. P. VIII.

Budua. M. P. XII.

Plagiaria. ~~Blagiani~~ M. P. VIII.

Emerita. M. P. XXX.

¶ Corruptos eſſe numeros hinc apparet. Nam recto iſthac itinere ab

Olisipone Emeritam, numeramus tres & quinquaginta leucas, ex eo
 efficiunt ducenta duodecim milia passuum. Sic.

¶ Ab Olisipone Beneuentum, traiecto ad villam Francam Tago,
 leuca octo. Inde Saluaterram, quæ an Arritium prætorium sit, aliq
 expendant, leuca vna. Inde Culucci, quod an Tubucci sit, aliq
 expendant, & inde tota via suburipontana.

¶ Alterum per Scallabin, sic.

ITEM ALIO ITINERE AB OLISIPONE EME
 RITAM. M. P. CC. XX. SIC.

Hierabriga M. P. XXX.

Scallabis M. P. XXXII.

Tubucci M. P. XXXII.

Fraxinum M. P. XXXII.

Medobriga M. P. XXX.

Ad septem aras M. P. XIII.

Plagiaria M. P. XX.

Emerita M. P. XXX.

Huius viæ columnæ partim vetustatis iniuria diffractæ, partim Crebris ignibus adustæ tantum abrasarum literarum vestigia demonstrant. Quas mihi videre contigit. Ita habent.

Iter autem a Scallabi supra Almerinum oppidum, per Alpiaræ fluij initia ducebatur.

Alicubi fragmenta rudia columnarum apparent, ex quibus nihil erat quod scriberem. Postea quum quatuor collapsas inuenissem in una earum hæc tantum potui legere.

IMP.

CAES. CAIVS

IVLIVS VER

NOB. IMPERA

TOR. V. TRIBVNI

CIAE. PO

TEST. COS. PRO. P.

PATRIAE

X

I

Hoc est.

Imperator Caesar Caius Iulius verus nobilis imperator quintum
 Tribuniciae potestatis consul, proconsul pater patriae.

¶ Post mille passus columnæ tres collapsæ.

IMP. CAES

TRAIANVS. AVG
GER. PONT. MAX.
TRIB. POTESTAT
IS. II. RESTITV
IT.

X

I

Hoc est

Imperator Caesar Julius Augustus nobilis imperator dominus
Tribunicie potestatis consul proconsul pater patriæ

Hoc est.

¶ Imperator Cæsar Divus Nerva Augustus Germanicus pontifex maximus tribunitiæ potestatis secundum restituit vñdecim.

¶ Secunda fracta erat, & has tantum literas habebat in fine,

RESTITV
TOR VRBIS.

¶ Imperator Cæsar Divus Nerva Augustus Germanicus pontifex maximus tribunitiæ potestatis secundum restituit vñdecim.

IMP.
 CAESARI
 CLAVDI
 O. TACITO
 PIO. F. IN.
 VICTO
 AVG.
 PONT. M.
 TRIB. PO
 TESTA
 TIS. II
 COS. PRO.

Hoc est.

Imperatori Cæsari Claudio Tacito Pio foelici inuicto Augusto
 Pontifici maximo tribunittæ potestatis secundū consuli proconsuli.

¶ Post mille passus, tres columnæ duæ collapsæ abrahis vetustate
literis, vna erecta quæ sic habet.

IMP.

CAESARI

M

CLAVDIO

TACITO

PIO. F. IN

VICTO

AVG. PONTIF.

M. TRIB

POTESTA

TIS. II. COS.

P. P.

Hoc est.

¶ Imperatori Cæsari Marco Claudio Tacito pio fœlici inuicto Augusto, pontifici maximo tribunitiæ potestatis secundum consuli patri patriæ.

¶ Post mille passus duæ collapsæ in fine vnius hæ tantum legi possunt literæ.

III. PROCOS
REFECIT.

¶ Post mille passus, iuxta diuersorium quod vocant Mestas. Quatuor sunt columnæ conlapsæ, tres, corruptas habent inscriptiones. In vna sic legitur.

IMP. CAES. CAIVS IVLIVS
 VERVS MAXIMINVS. PIVS. FELIX.
 INVICTVS. AVG. PONT.
 MAX. PATER PATRIAE. TRIBVNICIAE POTESTATIS. TER COS
 GERMANICVS MAX. DACICVS
 MAX. SARMATICVS MAX, FT
 G. IVLIVS VERVS MAXIMVS
 NOBILISSI. CAESAR. PRINCEPS
 IVVENTVTIS. GERMANICVS MAX.
 DACICVS MAX. SARMATICVS MAX.
 IMP. CAESARIS. CAI IVLI VERI MAXIMI.
 PII. FEL. AVG. GERMANICI.
 MAX. DACICI. MAX. SARMATI.
 MAX. FORTISSIMI. CAESARIS FILIVS.

IIII.

Hoc est.

Imperator Cæsar Caius Iulius Verus Maximinus Pius Fœlice
 nuictus, Augustus Pontifex maximus pater patriæ tribunitiæ po-
 testatis ter consul Germanicus Maximus, Dacicus Maximus, Sar-
 maticus Maximus, & Caius Iulius Verus Maximus nobilissimus
 Cæsar princeps iuuentutis, Germanicus, Maximus, Dacicus Maxi-
 mus, Sarmaticus Maximus Imperatoris Cæsaris Cai Iuli Veri
 Maximini, Pii Fœlicis Augusti Germanici Maximi Dacici Ma-
 ximi Sarmatici Maximi fortissimi Cæsaris filius quatuor.

RES FILIVS.

III.

Liber Quartus.

TERTVLLA. VIRO ET FILIO

DE. S. P. F. C.

Hoc est.

Rhes nunc aggrediar, non minimam intentionis meae partem. Quarum pleraque etiam Romae temporibus, prisca nomina amiserunt. Multas nominat Liuius a vetustioribus acceptas, aut nullo nunc modo, aut ægre intellectas, quoniam ipsa alia Romani postea vocabula imposuerunt.

¶ Incipiamus ab illa parte Baricæ, quæ modo appendix est Lusitaniæ, in qua Oliuentiam, Mauranum, Mauram, Serpam, Mortiganum, ac Noudarem esse primo libro commemorauimus.

¶ Ac de Oliuentia vrbenihil quod ad antiquitatem faciat, adhuc habeo, nisi cippi ibi inuenti inscriptionem ad me illinc missam.

D. M. S.

C. ANTESTIVS CALVVS

C. ANTESTIVS PROCV

LVS. H. SS. CORNELIA

TERTVLLA. VIRO ET FILIO

DE. S. P. F. C.

Hoc est.

¶ Dis Manibus sacrum. Caius Antestius caluus, Caius Antestius Proculus hic siti sunt. Cornelia Tertulla viro & filio de sua pecunia fieri curauit.

¶ De Mourano æque nihil.

¶ DE MAVRA.

¶ Mauram insigne oppidum, Nouum fuisse Arucci, ex cippo istius modi, quem ibi legi persuasum habeo.

IVLIAE. AGRIPPINAE
 CAESARIS. AVG. GERMANICI
 MATRI. AVG. NOVA
 CIVITAS ARVCCITANA

Hoc est.
 Juliae Agrippinae Caesaris Augusti Germanici Matri Augustae
 nova ciuitas Aruccitana.

¶ Nouum autem Arucci dici puto, quoniam adhuc superest Arucci
 vetus, nomenq; retinet. Vulgo enim Arouche dicitur, proferturq;
 plane Græce vt a Ptolemæo vocatur.

¶ Parum tamen iam frequens est Arucci vetus.

¶ Accommodant Maurenſes nouo nomini, haud ſcio an fabulam
 appellem.

¶ Fuiſſe Maurum Regulum quendam tractus illius dominum, qui
 cum de finibus cum altero potentiore bellum gereret, atq; in præ-
 lio cecidiſſet, eiusq; vxorem forma luculenta mulierem ſæpe victor
 interpellaffet, additis niſi acquieſceret minis, illam contumaci odio
 interfectoris poſtulata reſpuiſſe.

¶ Quumq; Arucci veteri, propier holtis vicinitatem diffideret, mi-
 graſſe ad nouam ciuitatem Aruccitanam, vt tutiorem ſitu, ita boni-
 rate vberioris agri magis accommodam.

¶ Quumq; ab indigenis Maura ex Arucci vulgo appellaretur, factū
 eſſe, vt etiam ipſa vrbs Maura ex inde nominata ſit.

¶ In territorio quoque oppidi eiufdem multa antiquitatis ſuperſūt
 veſtigia. Inter Mauram, atq; Ficalium ſemidirutum oppidum, ad
 pagum quem vocant Vallemuargi, in fani antiqui ruinis, vbi ſacel-
 lum Michaeli ſacrum poſteri meliori religione extruxerūt, quatuor
 cippos fractos, ex ſiſq; veruſtate literis de formatos inueni. Vnus
 qui reliquus integer eſt, fideliter a me deſcriptus ita habet.

DIS. MAN
IBVS. AVRIILIAII
M. F. GALLAII. A.

NNO. XII.
H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus Aureliæ Marci, filiæ Gallæ annorum duodecim
hic sita est, sit tibi terra levis.

¶ Et nequis forte miretur inusitatam scripturæ rationem.
AVRIILIAII GALLAII pro AVRELIAE Gallæ.
Sciat in Epigrammatis quoq; antiquæ vrbis, pagina 149. Legi.

M. PONTIVS HEDISTVS. DAIINI CO

IVGI BIINII MIIRIINTI FIICI VIXIT.

MIICVM ANNIS TRIBVS.

¶ Pro eo quod esse deberet.

¶ M. Pontius Hedistus Daeni coniugi bene merenti feci, Vixit mecum annis tribus. Et annotavit corrector, alibi etiam duo II pro E posita se inuenisse.

¶ Ficalij quoq; cippus hic est.

D. M. S.

VLPIA. M. F.

MARCELLA

ANNORVM

LIII.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrum. Vlpia Marci filia Marcella annorū quinquaginta trium hic sita est, sit tibi terra leuis.

¶ Ad pagum Callæcum inter Ficalium, & Arucci vetus in
fano. S. Mametis cippus.

D. M. S.

VIBIA. CR

ISPIA RV

FINI. ARA

BRICENSIS

TANNOR

LXVII.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrum. Vibia Crispia Rufini Arabricensis anno-
rum sexaginta septem, hic sita est, sit tibi terra leuis.

¶ Insigne quoq; oppidum Serpanon multum mihi negotii exhibuit,
Nomen enim illæsum vsq; ex antiquo retinet, vt apud Antoninum
in itineralio est, & in cippo iuxta oppidum reperto.

D. M. S.

FABIA PRISCA

SERPENSIS. C. R.

ANN. XX. H. S. E. S. T. T. L

C. GEMINVS. PRIS

CVS PATER. ET

FABIA CADILLA MA

TER. POSVERVNT.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrum. Fabia Prisca Serpensis ciuis Romana annorū viginti, hic sita est. Sit tibi terra leuis. Caius Geminus Priscus pater, & Fabia Cadilla mater posuerunt.

¶ LV SITANIÆ ALGARBIVM.

¶ Transgrediamur nunc Anam, & Lusitaniæ vrbes, de quibus vel indubitato constabit, vel certe probabili coniectura, antiquitatum studiosis explicemus.

¶ At Lusitania inquit Pomponius, qua mare Atlanticum spectat, primum ingenti impetu in altum abit, deinde resistit, ac se magis

etiam, quam Bætica abducit. Quæ prominet bis in semet recepto mari, intra promontoria dispergitur.

¶ Anæ proximum quia lata sede procurrens, paulatim se, ac sua latera fastigiat: Cuneus ager dicitur. Sequens sacrum vocant. Magnū quod ulterius est.

¶ Aduertant lectores promontoria hic non vocari ipsa tantum terræ acumina, quæ mari imminet, sed totos late etiam tractus, qui tandem acumine in mare desinunt.

¶ Ita Līuius Decadis 3. libro primo. Prægressus signa Annibal in promontorio quodam.

¶ Patet hoc ex ipsa. Pomponij descriptione. Quia lata sede procurrens paulatim se, ac sua latera fastigiat, Cuneus ager dicitur, videlicet ad similitudinem Cunei, quo ligna scinduntur: Græci Sphina vocarunt promontorium hoc, Latini Cuneum.

¶ Nostra ætas sanctæ Mariæ caput appellat, sicut & sequens, quod sacrum dicebatur. Sancti Vincentij caput vulgo dicitur.

¶ Prixi tamen nominis vestigium ibi in oppido Sacri adhuc perseverat.

¶ Promontorium vtrumq; Strabo Celticis, ac Lusitanorum plerosq; habitare dixit.

¶ Ptolemæus etiam Turdetanos adiungit. Sicut latius a nobis pro Pacensi colonia disputatum est.

¶ Nos Algarbij regnum vocamus à Mauris, quum id tenuere indito vocabulo.

¶ In Cuneo vero hoc, Myrtilis, Ossonobæ, atq; Balsæ oppidorum meminit Pomponius.

¶ DE MYRTILI.

¶ Myrtilis, quam Mertolam appellamus Anæ fluuius est imposita, multis antiquitatum monumentis plena, cippis, columnis, statuis, quibus tam Gochi, quam Mauri, ad reficiendos muros pro cæmentis abutebantur, vt erant, & hi, & illi ingenio plane barbaro.

¶ Octo, vel decem statuas annis ab hinc aliquot terra effossas Myrtilenses homines inde tollere permiserunt atque in sculpras, sed sine capitibus.

¶ Arbitrantur capita fuisse ænea, & insititia, atq; ideo a corporibus in alium vsum euulsa.

¶ Abest a Pace Iulia Iustis XXXVI passuum milibus, hoc est nonstratibus nouem leucis, quod Antoninus in itinerario dixit.

¶ Myrtilin Plinius, sicut & Eborā, & Salaciā veteris Latij municipiū fuisse, scriptū reliquit. Ptolemæus Iuliæ cognomen illi tribuit.

DE BALSAM.

¶ Olim vocatam Balsam, eam esse coniicimus, quæ nostro tempore Tauilla nominatur, maxima Algarbij ciuitas. Eius præter Pomponium, meminere Plinius, Ptolemæus, & in Itinerario Antoninus.

DE OSSONOA.

¶ Ossonoba vero diruta pæne est. Quuius priscae nobilitatis nonnulla adhuc extant vestigia, passimq; per viciniam præcipue in muris Phari propinquæ ciuitatis, magisq; litoralis.

¶ Hæc vrbs sedes fuit Episcopalis, vt liquet ex concilijs, in quibus Ossonobensis Episcopus subscripsit.

¶ Nomen Maurorum temporibus paululum inuersum est. Rasis maurus Exubanam eam vocat, ingenito linguæ Punicæ vitio. Quuius de ea testimonium, non ad verbū, sed ad sensum istiusmodi est.

¶ Exubana solo fertili, ac frumentario sita est, plano, & fructiferis arboribus confito.

¶ Habet etiã pineta, & mōtes ad alēda pecora maxime accōmodatos.

¶ Hortos quoq; riguos multos, quoniã fontibus, ac fluentis abūdat.

¶ Electrum producit optimum. Mari vicina est, vbi aliquot sunt

insulæ parux, cymbis, ac nauiculis ad vsũ, & inuersiones opportune.

¶ Ciuitas inter eadem magnitudine pares de melioribus totius est orbis.

¶ Sub iure, ac domino suo habet oppida nonnulla, e quibus Siluis est, sita super æstuarium, quod a mari egressum paruo fluuio commiscetur. Haftenus ille.

¶ Fortunæ vicissitudine facta. Siluis pontificio exornata est. Ossonoba vero in vicum redacta. De quibus quoque ruinis, proxima Pharus nobilitatur, & crescit.

¶ Nec ipsum nomē iniuriæ non patuit. Ex Ossonoba in exubantē transiit, & quum iam prope non sit. Estoi nuncupatur.

¶ Phari in muro inter propugnaculum nouum, & alterum a Rodrico Barreto ex tractum, cippus est.

IMP. CAES. P. LICINIO
 VALERIANO. P.F. AVG.
 PONT. MAX. P. P. TR. POT.
 III. COS. RESP. OSSON. EX D
 ECRETO ORD. DEVOT.
 NVMINI MAIESTAT
 IS. EIVS. D. D.

Hoc est.

M. CORNELIVS C. IMVS. C.

Imperatori Caesari Publio Licinio Valeriano Pio Foelici Augusto pontifici maximo patri patriae tribunitia potestate tertium consuli, Respublica Ossonobensis ex decreto ordinis deuotissima numini maiestatis eius dedicauit.

In quadam turri ex parte maris cippus.

IMP. CAES. P. LICINIO
D. M. S.
CATVRISAE PRIMAE CONIUGI PISSIMAE
MAE. CONIUGI PISSIMAE
QVAE. VIXIT. ANN. XXV.
M. VIII. L. CALP. THE
ODORVS. MARIT.

Hoc est.

¶ Djs Manibus sacrum Caturisae primae coniugi piissimae, quae vi-
xit annos viginti quinque, menses octo. Lucius Calpurnius Theodo-
rus marit. us.

Hoc est.

¶ Imperatori Caesari Publio Licinio Valeriano Pio Focilio A-
gusto pontifici maximo patri patriae tribunitia potestate certum
consuli, Respublica Osonobensis ex decreto ordinis deoptissimae
numini maiestatis eius dedicavit.

¶ Inter Pharum, & Tauillam in turri, quam vocant Marini, cippus.

D. M. S.

C. ANNIVS

ROMVLVS

ANNORVM

XXVIII.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est,

¶ Dis Manibus sacrum, Caius Annivs Romulus annorum viginti octo hic situs est. Sit tibi terra levis.

¶ Phari ad portam maris, cippus.

M. CORNELIVS ERIDIMVS. C.

IVNIVS. RECEPTVS. OB HONO

REM. IIIII VIR. D. S. P.

D. D.

DE LACOB RIGA

Hoc est.

¶ Marcus Cornelius Erydimus Caius Iunius receptus ob honorem
Seuiratus de sua pecunia dedicarunt.

¶ Sequitur promontorium sacrum ita vocatum propter Herculis
templum & quia religio indigenis erat, locum nocturnis inambula-
re temporibus, quod cum tunc ab Dijs possideri fabularentur, vs
initio tertij libri Strabo scriptum reliquit.

¶ Promontorium ipsum duobus cornibus in altum se præcipitat, ef-
fecto inter vtrūq; modico sinu, quuius est ambitus quinçp fere miliū

¶ In sinistro cornu, sacris oppidum est, quod adhuc promontorijs no-
men refert.

¶ In dextro nobile Diui Martyris, ac leuitæ Vincentis templum.
Quuius corpus, quonam pacto ex Valentia delatum eo sit, tyrani-
dem exercente in Sanctorum reliquias Abderramene, quum in meo
de eodem diuo poemate, tum in libello ad Kebedium Toletanum,
Late explicauī.

¶ Veteres geographi, viliū huius tractus nequaquam mentionem
faciunt. Vnus Pomponius, vt pote Bæticus, & non longo interual-
lo diffitus, Lacobrigæ, ac portus Annibalis maritimarum ciuitatum
meminit. In sacro, inquit, Lacobriga, & portus Annibalis.

¶ DE LACOBRIGA.

¶ Lacobrigam mutilato, atq; nonnihil deflexo nomine Lagos appellat vulgus, nobilissimum nostro æuo, frequensq; oppidum, ac nuper, à Sebastiano rege in ciuitatis titulum, & honorem euectum, sicut, & Pharus ab Ioanne tertio, Sebastiani auo.

¶ Legi ante multos iam annos in Agelarijs Baptistæ Mantuani, qui me puero per omnium ora volitabat, magnum de Lacobriga testimonium.

*Dicitur Ardeuri posuisse Lacobriga septem
Victori toties statuas, totiesq; per illum
Eruta Vandalicis bello insurgente procellis.*

¶ Quod nescio vnde fuerit mutuatus. Quuius poetæ quoniā multū iam fama refrixit, cætera quæ ad Lacobrigam attinent, videre poterunt, si velint, quorum in manus liber is deuenerit.

¶ DE PORTV ANNIBALIS.

¶ De Portu Annibalis dubitanti, duo se ostia obijciebant. Alterum ad Villam Nouam cognomine Portumanam, eius fluij, qui urbem Siluin, ad quam Ostionobense pontificium translatum est, præterfluens in mare delabitur.

¶ Alterum ad Alborem oppidum non obscurum, vtrumq; in Sinu magnarum, multarumq; nauum capaci. Sed quarum interius per ostia ingressus, non nisi æstu accedente fiat.

¶ Facilior Villanouanus, recto cursu.

¶ Paulo Alboritanus difficilior, propter flexus varios & in modū Syrtis Obstruentes ostium arenas. Verum vbi penetrarint pandente se æstuario, commodissima statio est nauigiorum.

¶ Parua insula intus est situ editior, in summo plana, in qua olim oppidum fuit.

¶ Super sunt vndiq; muri, a fundamentis vsq; ad mediam altitudinem cæmentitij. In superioribus formæci Punico opere. Summa planities, ruderibus, parietinis, fractis testis, tegulisq; tota plena, ædificiorum monstrat ruinas.

¶ Hoc nimis vetustate extincto, Alborem nostri maiores ibi iuxta in icima æstuarij ora construxerunt.

¶ Hunc fuisse Annibalis vocatum Portum, potius arbitramur, quā Villamnouam, oppidum reuera nouum, propter loci situm, vnde defendi naues egregie poterant, & adieu arceri hostes. Quod a peritissimo bellicæ rei duce conueniebat prouideri.

¶ Quando autem oppidum hoc Annibal condiderit, pro comperto ego asserere nequaquam audeo. In Lusitania fuisse Annibalem, tertio volumine ostensum a me est.

¶ Potuit quoq; ex Gadibus, quum vota Herculi exsoluisset, nouisq; se obligasset: Quod primo tertiæ Decadis libro scribit Lilius ad promontoriū hoc Annibal accedere propter dicatū Herculi templum, & dissipatam de Dijs locū tenentibus famam. Sicut Strabone referente paulo ante narrauimus, maxime inuitante maritima tractus illius amœnitate, & ad res gerendas opportunitate.

DE MEROBRIGA.

¶ A sacro promontorio vsque ad Callipodis fluuij egressum, hoc est ad sinum Salaciensem, multa sane sunt oppida, neq; contemnēda, sed quorum mentionem veteres non fecerunt.

¶ Plinius Merobrigæ meminit, ac mirum est Cetobrigam omisisse in ora positam, quā Salaciam multo interius locatā non præterierit, neq; Merobrigam sex fere milibus passuum ab litore separatam.

¶ Verba illius sunt. Oppida memorabilia a Tago, in ora, Olisipo, quarum è Fauonio vento conceptu nobile.

¶ Salacia cognominata vrbs imperatoria.

¶ Merobriga, Promontorium sacrum, & alterum Cuneus.

¶ Interijt autē Merobriga in quuius locū successit iuxta, oppidū S. Iacobus cognomine Cacē, oppurtuniore colle positū. De quo postea.

¶ Muri cum turribus, alibi integri, alibi vero semidiruti, aquæductus, pons in intermedia valle, & quadrato lapide perennis fons, antiquæ me ciuitatis admonuerunt.

¶ Habeo etiam ex ære Cyprio Vulcani paruum simulachrum ibi repertum, & elegans æneum candelabrum.

¶ Templum ibi est diuo Blasio dicatum, & super aram lapidea.

Menſa cum hac inſcriptione.

G. COCILICO. FVSCO
PATRI

EX TEST. COCILICI
A PASTOS

Hoc eſt.

Gaius Cocilico Fuſco patri ex teſtamento Cocilicia Paſtos.

In femicollapsa turri cippus.

C. NUMISIO. C. F. FVSCO

VI. VIRO. SEN

TATINIA. Q. F.

FVLVIANILLA

VCSOR

PERMITTENTE. ORD.

MEROBRIG.

Hoc est.

Caio Numisio Caij filio Fusco sextum viro Sentatinia quinti filia Fulvianilla vxor permittente ordine Merobrigensi.

SANCTVS IACOBVS DE
CACEM.

Dixi successisse Merobrigæ oppidum sanctum Iacobum in excellenti colle, qui maris prospectum aperit, nec a Merobriga distat ducentis integris passibus.

¶ Loco dominabatur Caces tyrannus Maurus, cum a Christianis receptum oppidum est.

¶ Causam nomini dedit, Apostoli Iacobi marmorea sub terra effigies, eo loci reperta, quæ nunc quoque religiose ibi colitur. Factumque nomen ab diui simulacro, cognomen autem a regulo, sub cuius fuerat potestate.

¶ Expugnationem referunt oppidani ad heroidem Batazam, cuius quia semisepulta fama est, non ab re fuerit, operæ pauxillum impendere.

¶ Viam nobis aperuerat Hieronymus Zurita Valentinus vir doctus, & historiæ diligens scriptor.

¶ Sed quia Ioannem Batazen cum Ioanne Comneno, quem Caloianem quidam appellant, Manuelis Comnени patre, confundere videtur, ex Niceta Choniata græco auctore qui ea tempestate fuit, & ex Baptista Egnatio rem ipsam petamus.

¶ Græciæ imperator Alexius Angelus cum duas haberet filias adulescentulas ac viduas, & eas ob adulescentiam & formam, ut ait Nice-ra, secundas nuptias desiderare videret, Irenen Alexio Palæologo, Annam Theodoro Lascari, adulescenti animoso & bellicosissimo despondit. Dotisque nomine, inquit Egnatius, imperij titulos genero tribuit.

¶ Et quidem Lascaris, depulso & profligato Manuele Maurozome rubro calceo induto, ab omnibus Orientalibus urbibus impe-

rator consalutatus est, vt testatur Niceta.

¶ Cæterum ex vxore mascula illi proles nulla fuit. Fœmina tantum Irene.

¶ Hanc Ioanni Diplobatazio in matrimonium iunxit, imperiumq; illi per manus tradidit. Ita Egnatius.

¶ Sed quem Ioannem Diplobatazium ipsa vocat, Ioannem Batazem appellant alij, & quidem Græci. Inter quos Nicephorus Calliscus.

¶ Et Batazes tam Zonaras, quam Niceta sepe nominant.

¶ Ioannes itaq; Batazes filium Theodorum Lascarem minorem successorem reliquit.

¶ Qui moriens Ioannem filium, & filiam Lascaram Michaeli Palæologo, tutorio nomine commendauit.

¶ Verum Palæologus, interfecto puero, per summum scelus, sibi imperium vindicauit.

¶ Redeamus modo ad Zuritam in Aragonicis libro quinto capite vltimo.

¶ Lascara puella verita, ne & ipsa in tyranni sæuitiam incurreret, Ligurum mercatorum auxilio Genuam venit.

¶ Nupsitq; in Liguria Vilelmo comiti Entemelij, vel vt vulgo dicitur Vigintimilij.

¶ Peperitq; ex eo filium Ioannem Lascarem, & tres filias.

¶ Mortuo marito, filium Genuæ reliquit, qui patri in Entemelij ditione successit.

¶ Ipsa filias secum ducens, ad Petrum Aragoniæ regem, quuius ingens erat fama se contulit, si forte dignaretur auxilium ferre, ad recuperandum paternum imperium sibi per tyrannidem ereptum.

¶ Suscepit illam rex nobilis honorificentissime, & in Valētiæ regno retinuit.

¶ Filiarumq; maximam Iolanthē ex Græcia cognominatam, uxorem dedit Petro Baroni Aierbæ, regis Iacobi nepoti.

¶ Secundam Breaticem ex Græcia vocatam prætermitto, huic operi non necessariam.

¶ Bataza quoq; ex Græcia, in matrimonio non diu fuit, peperitq; filiam, cui suum nomen imposuit.

¶ Hanc Iolanthē matertera, vbi per ætatem licuit, nuptui collocandam curauit.

¶ Interea cum Isabella Petri regis filia nupsisset Dionysio Lusitaniae regi, Bataza iam vidua, propter morum, & vitae probitatem, vna etiam venit, fuitq; in Lusitania, quoad constantiam ipsius Dionysii, & Isabellae filiam, Ferdinandus Castellae rex duxit in matrimonium.

¶ Tunc quoq; Bataza spectatae virtutis matrona, nouam nuptam comitata est, tanquam moderatrix eius adolescentiae.

¶ Quae quum partu edidisset Alonsum postea regem, non diu superstiti marito, regis filij cum Bataza nutritione sedulo curabar.

¶ Sed subducto a materna cura infante auiae consilio, quae ad suam potestatem transfere illum maluit.

¶ Regina mater & recenti viduitate maesta, & praecipue nutriendi filij solatio destituta, in super alenda familiae impar, quod per anguste admodumq; tenuiter, nec pro regia dignitate, sumptus suppeditaretur, ex dolore morbum incurrit, decessitq; in oppido Sancto Facundo.

¶ Et cum eius suppellex mūdusq; muliebris ad satisfaciendū alumnis minime sufficeret, testamento a Dionysio patre atq; Isabella matrepetijt, vt quod illi dicerat, ipsi supplerent.

¶ Bataza autem quum se inuidiosam ex praeterita potentia indies persentiret, re cum suis communicata, nauem adornari praecipit. Beneq; tam ex suis copijs, quam sororum auxilio instructam conscendens per mediterraneum mare exist, ac circumitis Gadibus & sacro promontorio, ad flexum vbi oppidum Sinis est excensionem fecit.

¶ Conuenerunt ad illam Christiani multi & ex sacra spathophororum militia equites non pauci, qui vicina loca tenebant, atque ad non spernendas copias aucti, Caccem regulum oppido exuerunt.

¶ Exstructoque templo Bataza bonam ligni sanctae Crucis partem, quam a Lascaramatre Constantinopoli delatam acceperat, in quadam templi pila conclusit.

¶ Quae diu ignorata latuit, donec miraculo fuit prodita.

¶ Ob hoc solenne ibi est, dominicis ac celebrioribus diebus, quum post sacrificij euangelium populum sacerdos alloquitur, etiam ad hortari, ut precentur deum pro Bataza Lascara, Graeciae imperatoris nepte.

¶ Relicto in potestate Christianorum oppido, venerabilis matrona Conimbrigam secontulit, adhuc illa tempestate urbem regiam.

¶ Vbi facultates opesque suas ijs qui sibi inseruiuerant distribuens, pauperum nequaquam immemor, Ecclesiam Cathedralem donarijs multis ac praedijs locupletauit. Sepulta ibi est in lapideo nec operoso monumento inscriptione simplici.

HEIC SITA EST BATAZA IM

PERATORIS GRAECIAE NEPTIS.

¶ DE CETOBRIGA.

¶ Cetobriga, quæ Ptolemæo Cetobrix appellatur, in ora & ostio sinus Salacienfis quondam fletit.

¶ Urbis tenue vestigium modo est, arenis obrutæ, nisi qua irrūpentis maris violentia, sub aqua non nunquam, non nunquam vero acumulo in tumulum arenas radentibus ventis, deteguntur ædificia.

¶ Causa nominis a cetis, & Briga orta est. Briga siquidem vetere Hispanorum lingua urbem significat, vt Arabriga, Conimbriga, Cetobriga, Lacobriga, & multæ aliæ.

¶ Prima vero compositi nominis pars, a cetis est facta. Cete magnos pisces, vt thynnos, omiffis marinis belluis significare, & qui pisces eos saliunt, condiunt, ac vendunt, cetarios appellari, notū est: Lacus autē in quibus saliuntur, cetariæ & cetaria dicuntur vnde Horatius.

Plures adnabunt Thunni, & cetaria crescent.

¶ Quoniam verò in vrbe hac de qua nobis sermo est, celebris erat piscatio, & salura taliū piscium, sicut etiam nūc Cecimbrigæ, quod oppidum eregione est, in extimo fere Barbarij promontorij littore, Cetobriga vocata ciuitas est.

¶ Durant adhuc in Cetobrigensi littore, ipsa cetaria, signino opere antiquitus fabricata.

¶ In medio obrutæ areniscultus, fanum peruetus est, quod instauratum Virgini Christi matri sacrauit Christiana religio.

¶ Ad quuius ingressum, supra portam, arietis caput visitur contortis cornibus, factum ex marmore, & quidem elegantissime.

¶ Neq; dissentaneum est fanum id, atq; simulacrum Iouis Ammonis olim fuisse, cōtrafrequentes arenarum turbines, ab ethnicis ibi culti.

¶ Statua quoq; marmorea, stolata illinc Neocetobrigam delata est, absq; tamen capite.

¶ Inscriptio quoq; hæc in quadrato laspidis albi lapide, in parthenone virginum Dni Dominici institutum profitentium Neocetobrigæ, extat.

L. IVLIVS. L. ET. T. LIB
VALENS. ANNOR.
XXV. H. S. E. S. T. T. L.
COPIRVS. FRATRI.

Hoc est.

¶ Lucius Iulius Luci & Titi libertus Valens annorum viginti, quinque hic situs est. Sit tibi terra leuis Copirus fratri.

¶ Antiquitus Cetobriga ab Occidente Eborensem episcopatum terminabat, ex Bambæ optimi regis diuisione, qui finium cathedralium ecclesiarum terminatione, episcoporum lites voluit dirimere.

¶ Episcopatus, inquit ille, Eborensis habeat a Cetobriga vsq; ad petram, & a Rutella vsq; Paratam.

¶ Nostris quoq; temporibus, Eborensis diœcesis finis, Cetobriga vetus est. Corrumpi cœpit nomen in Cetobram, quam postea, multo corruptius vulgus ineruditum Troiam fecit.

¶ DE NEOCETOBRIGA.

¶ Post dirutam Cetobrigam, mutata colonia est, ad alteram sinu oram Septentrionem versus, ab heinc annos circiter quadringentos quinquaginta, conuenientibus eo loci piscatoribus.

¶ Tantaq; & ibi & Cecimbrigæ, sitæ, vti dixi, in extimo fere Barbari promontorii litore, nobilium piscium captura est, quum mare piscosissimum sit, vt etiam ex intima Hispania plenis vijs confluant mercatores.

¶ Accedit ingens candidissimi salis copia, propter salinarum toto sinu multitudinem.

¶ Quuius gratia, externarum quoque nauium magnus semper numerus aut exit, aut ingreditur.

¶ Commercio itaque tam inuentionum, quam reuentionum, factum in sine oppidum est, opulentissimumque, adeo ut magnarum urbium nequam inuideat claritati.

¶ Vocata quoque Cetobriga posterior hæc colonia est, relicto prisco nomine, & vulgo Cetobra. Indies autem pergente corruptione, Cetobala.

¶ Florianus campensis in commentitijs suis originibus, a Cetobala corrupto nomine, cetum Tubalis confinxit, originemque oppidi usque a Tubale fabulatur.

¶ Ego Neocetobrigam soleo nominare distinctionis gratia, liberum cuique est alterutro vri: Siue enim Cetobrigam siue Neocetobrigam dixerit, erudite loquetur.

DE PACE IVLIA SIVE

AUGVSTA.

¶ Dicta ora est, ab exitu Anæ usque ad Salaciensem sinum. Quem prius quam transgrediamur, redire ad continentem oportet, per ciuitates, non quidem omnes.

¶ Neq[ue] enim omnes recensere propositum mihi est, sed eas, quæ vel a veteribus auct[or]ibus nominatæ sunt, vel quæ inscriptionu[m] vetustarum beneficio, aut maxime insigni quopiam facto, nomina sibi suo merito prodiderunt. Idq[ue] semel hoc loco præfatum esse me, candidi lectores meminerint.

¶ Cæterum Pacem Iuliam siue Augustam descripturus modo eram, nisi satis superq[ue] id fecissem, in bene longa ad Valsam epistola, pro Pacensi colonia & in libello ad Franciscum Nonium, & alijs non paucis scriptorum meorum locis.

¶ Si quidem ostendi eam esse, quæ vulgo Bexa dicatur, corrupto a Mauris nomine, sitam vero in Celticis Lusitanix populis, iuxta Strabonem, vel in confinio Celticorum, Turdetanorumque iuxta Ptolemæum.

¶ Coloniam fuisse, & secundum Lusitanix conuentum, & quo pacto ab ea pontificatus dignitas translata Badiosam sit prolixè etiam exposui.

¶ Ante vniuersalem Hispaniæ cladem, floruit in hac vrbe Apringius Episcopus scriptor eruditus, quuius in Apocalypsin interpretationem veteribus omnibus præfert Isidorus.

¶ Floruit etiam Isidorus Pacensis cognominatus, quuius opuscula horrido parumq[ue] culto sermone, etq[ue] imperfecta, & mendis sententissimis scærentia circumferuntur.

¶ Floruere quoq; Iuuenis Sisenādus martyrio Cordubæ coronatus,
& Tyberinus præsbyter.

¶ Extant ibi complura Romanorum monumenta ex quibus aliquot
adscribam quæ per muros ipsius ciuitatis dispersa visuntur.

¶ Ad portam Maurensem, versus nouam.

C. IVLIVS. C. F.
II VIR. BIS PRA
VTRIQVE. SEN

Hoc est.

¶ Caius Iulius Cai filius duum vir.

¶ Postea fragmentum in muro.

EQ VIT. PRAEF.
FABRVM.

Hoc est.

¶ Equiti praefecto fabrum.

¶ Cippus semifractus.

M. AVRELIO. C. F.
GAL. II VIR. FLAMIN
TI. CAESARIS. AVG.
PRAEPEC. FABR.

D D

Hoc est.

¶ Marco Aurelio Cai filio Galeria duum viro Flamini Tiberis
Caesaris Augusti praefecto fabri Decreto Decurionū, vel dedicarūt.

¶ Ad Portam Myrtilensem.

Q. PETICIO. T. F

RVFO

MATER. FILIOS .H

Hoc est.

¶ Quinto Petitio Titi filio Rufo mater filio.

¶ Fragmentum, vltra portam Maurensē, litera bestiali. Desideran-
tur lapides in vtroq; capite.

CVRIAE. PONT
FLAM. PACISIVLIAE
VE. FLAMI

Hoc est.

¶ Curiae pontifices, Flamines Pacis Iuliae.

¶ Extra Muros.

D. M. S.
HEL. AERIA
NVS. ANN
ORVM XII
H. S. E. S. T. T. AL

Hoc est.

¶ Dis Manibus sacrum Helius Arianus annorum duodecim, hic
situs est, sit tibi terra levis.

¶ In quodam horto.

C. IVLIO. L. F. GAL
 AVITO. FRATRI
 VS. SABINVS.

Hoc est.

¶ Caio Iulio Luci filio Galeria auito fratri Sabinus.

¶ In gradibus summi templi.

PAX. IVLI
 Q. PETRON

Hoc est.

¶ Pax Iulia Quinto Petronio.

¶ Ad Sanctum Saluatorem.

D. M. S.
 IVL. PATERNA
 ANN. XV
 IVLIA
 TERSPICORE
 LIBERTAE OB
 SEQVENTISSIMAE
 H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dis Manibus sacrum. Iulia paterna annorum quindecim Iulia
 Terpicore libertae obsequentissimae, hic sita est. Sit tibi terra levis.

¶ Errore sculptoris positum est terpicore pro terpicore,
 sed ego mutare nolui.

In foro Cippus.

L. AELIO AVRELIO
 COMMODO
 IMP. CAES. AELI. HA
 DRIANI ANTONI
 NI. AVG. PII. P. P. FILIO
 COL. PAX. IVLIA
 D. D.
 Q. PETRONIO MATERNO
 C. IVLIO IVLIANO
 II VIR.

Hoc est.

Lucio Aelio Aurelio Cōmodo Imperatoris, Cæsaris Aeli, Adria
 ni, Antonini, Augusti, Pij patris patrię filio Colonia Paxiulia dedi
 cavit Quinto Petronio Materno, Caio Iulio Iuliano duum viris.

In cochlea fummi templi.

A ✠ Ω
 SEVERVS
 PRESBIT. FAM
 VLVS. CHRISTI VI
 XIT. ANN. LV
 REQVIEVIT I
 N PACE DOMINI
 XI. KAL. NOVEMBRIS. ERA
 D C XXII.

Hoc est.

¶ Alpha, & omega. Seuerus præbiter famulus Christi vixit annos
 quinquaginta quinque, requieuit in pace Domini vndecimo Kalen-
 das Nouembris era sexcentesima vigesima secunda.

¶ In agro, quatuor mil. pass. ab vrbe. Represam prædium vocant.

D. M. S.

MERCATOR

ANN. XXXII.

VXOR MARITO

MERENTI POSV

IT. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrum Mercator annorum triginta duorum vxor marito merenti posuit. Hic situs est, sic tibi terra leuis.

¶ Sunt in ea vrbe fragmenta alia, sed minutiora.

¶ Caput imaginis Vespasiani.

¶ Taurorum capita decem.

¶ Aquæductus alicubi sub terra integer, alibi confractus.

¶ Murorum portæ tres, adhuc Romana architectura.

¶ Inuentus marmoreus lapis duorum cubitorum, in quo erant vir & puella equestri cursu certantes, mirabili elegancia.

¶ DE ORICHIE NSI AGRO.

¶ Orichienſis ager, Turdetanis a Celticis iunctus, regionem par-uam efficit, octo vel ad ſummum decem oppidorum, præter vicos ignobiles.

¶ Nomen accepit ab Orichio, regionis nobiliori oppido & quia campeſtris ager eſt, frumentarius ac pascuus, vulgo campus Ori-chienſis nominatur.

¶ Non piget eius meminiffe, propter regni noſtri illic cœptam ori-ginem. Quam vt paulo altius repetam, ab æquis lectoribus con-do-nari mihi poſtulo.

¶ Magnus Alſonſus Hiſpaniæ rex qui Toletum expugnauit, & im-perator eſt appellatus, ex diuerſis vxoribus tres filias habuit.

¶ Eluiriam, Theraſiam atq; Orracam.

¶ Et quidem Eluiriam ac Theraſiam, Rodericus Toletanus, parum Luſitanis æquus, quiq; illi adhæſerunt, ex concubina Simena Mu-nione natus eſt.

¶ Verum apud me chronicon Hiſpanica vetuſta lingua habeo, facti totos ſeptuaginta annos, ante Rodericum, in quo eadem Simena

minime concubina, sed iusta vxor & Regina, diferte peribetur.

¶ De qua re ad Ioannem Barrum scripsi & quidem prolixè.

¶ Ad Alfonfum igitur imperatorem, in adferenda Hispania laborantem, conueniebant magni viri, militiam suam Christo deuouentes.

¶ Inter quos emicuerè Raimundus comes Sancti Ægidij, & Henricus Lotharingiæ comes, ex Germana Raimundi natus, quem illa Vngariæ regi, cui nupta erat, secundo edidit partu.

¶ Hos, vt talium necessitudine arctius semuniret, Alfonsus filiarum connubijs sibi deuinciendos existimauit.

¶ Eluiram igitur comiti sancti Ægidij, Therasiam Henrico Lotharingiæ comiti, Orracam verò trium vt alij scribunt natu maximam, vt alijs autem placet minimā, atq; post Simenam defunctam, ex Constantia vxore natam, Raimundo comiti siue Burgundiæ siue Tolosæ, neq; enim inter ipsos Hispanicarum rerum scriptores satis conuenit, in matrimonium dedit.

¶ Quorum nos opinionibus prætermisiss, de Henrico tantum loquamur, cui valde dilectam sibi Therasiam tradidit.

¶ Atq; vt nexu deuinctiore virum maximum quasi ad manum haberet, Callæciæ partem Bracaros, à Minio vsq; ad Durium totumq; id, quod recētiore vocabulo Portugale tunc dicebatur, à Durio vsq; ad Lusitaniæ urbem Conimbrigam, dotis nomine assignauit, liberumq; ei reliquit, vt de Saracenis Lusitaniam armis recuperaret,

fuorum dominio & ditioni adderet.

¶ Is ex Therasia coniuge, quæ semper regina appellata est, filium genuit Alphonsum Henricum, qui patri successit in principatu, & ubi per ætatem licuit, bella gessit quam plurima, vrbes multas expugnauit, Saracenorum potentiam fregit.

¶ Quare commotus Is marius, magnæ partis Africæ Bæticæq; rex, conuocatis quatuor aliiis regibus, tam ex africa, quam ex tota vltiore Hispania, tantas congregauit copias, vt milia quadringenta exercitus superaret.

¶ His confusus, in Alphonsum properabat, lentis itineribus, sed animo ad vindictam concitatissimo.

¶ Nec ille segniter processit obuiam. In Agro igitur Orichensi, paulo infra Castrum viride oppidum, non procul a confluente Corbris, & Tergis fluuiorum, in mutuum conspectum venientes Castra posuerunt.

¶ Insedit tumulum Alphonfus, vbi vetus sacellum erat, in quo senex quidam prouectæ ætatis heremiticam vitam agebat, inter Mauros & ob paupertatē, & ob vitæ Sanctimoniam, nullius iniuria laceratus.

¶ Is marii copiarum prope infinitarum vnde quæq; campos opplebant, iamq; agmina circumclusa spe deuorabant.

¶ Non videbatur militibus nostris sani esse consilij, cum tanta multitudine configere. Vnus enim quisq; supra centum hosteis aduer-

sum se in praelio erat habiturus.

¶ Sed militum animos oratione spei ac fiducia plena princeps confirmavit.

¶ Dimissosq; curare corpora iubet, & crastinum diem, qui Iacobo Apostolo Hispaniarum patrono sacer erat, lætos expectare.

¶ Quum aduersperauisset, anachorita ille ad Alfonso venit, atq; oraculi denunciatione, forti esse animo admonet.

¶ Quanoctis hora tintinnabuli quod in sacello erat, sonum audiret, tentorium eggrederetur, appariturum illi Christum in aere cruci subfixum.

¶ Lætus tam optato tamq; insperato nuntio Alfonso, totius noctis per uigilio promissum expectabat.

¶ Primo itaq; ante lucem di luculo, ad tintinnabuli sonū prætorium eggressus, suspexit in aere Crucifixum dominum.

¶ Quuius visi voluptate pro pemo dum extra mentem absortus, ita adorans dicebat.

¶ Ecquid seruator mundi, tunc mihi, tunc appares? Quid co opus est, in te credenti & te summa pietate colenti? Perfidis his, cuius atq; ideo meis hostibus, tuæ diuinitatis ignaris, potius apparere digneris, ut crucis tuæ mysterium intelligant, ac desinant insauire.

Hæc atq; alia his similia, cum ex mentis quasi abstractione prosequeretur, Christi colloquentis, & victoriam pollicentis voce. Lucundissime affectus, in coelum recepra diuina illa specie, arma postulat, armari milites, acies ordinari, & canoro tubarum concentu imperat signum dari.

Quem ex proceribus quidam exercitus nomine adeuntes, Postulant, inquit, fortissime imperator, milites tui, vt regem te saluari permittas.

Quibus ille. Ego fidissimi Commilitones honorificum satis inter vos nomen titulumq; principis sortitus sum. Alium non ambio.

Necq; si maxime expecerem, vel poscentibus vobis morem gerere vellem id tempus, aut locus, patiuntur. Sed operam dabo, vt vos ducis vestri non pæniteat, vos date, vt milites dux non desiderem.

Contra illi, & quæ postulas pollicemur, & nobis non deerimus. Sed pro rege pugnabimus ardentius, vincemus honestius, moriemur alacrius.

Quum igitur prope intulissent vim recusanti, magnis vocibus, & tubarum, lituorum, tympanorumq; sonitu ter acclamatum.

Alfonso Henrico primo Lusitaniæ regi vita & victoria.

Data inde militibus cætera, ferebatur in hostes.

¶ At parte ex alia innumerabilis ille Barbarorum exercitus, tam dissonis clamoribus, tam terribili fragore perstrepebat, vt cœlum rueret, terra quassari tremoribus viderentur. Commissum prælium est, sanguinolentū, pertinax, diuturnū, à prima dici hora vsq; ad meridiē,

¶ Donec Ismarius, quuius iam vita periclitabatur, quamq; maxime nostri appetebant, rebus desperatis, & amisso in conflictu, consobrinō, cui sui corporis custodiam mandauerat, nomine homar Atagor, Halli regis nepote, fugit ipse, & vna reges qui cum eo erant.

¶ Tantum autem sanguinis effusum est, vt ex cædis loco riui in Cobrin, atq; Tergem decurrerent.

¶ Quia insequuta paucos post dies pluuia, quum tinctam atro sanguine superficiem lauisset, creuissentq; riui, Terges qui ad confluentes Cobrin recipit, etiam vsq; ad Anam aquas infectas pertulit.

¶ Id nos in Vincetio martyre hisce carminibus breuiter adnotauimus

Vbi paupere Terges

Flumine, ab Orichio segnis delabitur agrō,

Excepti cecidere duces, fusæq; cohortes

Barbaricæ. Ac tellus tanto est imbuta crone,

Vt postquam pluuiæ cædem elauere, pigerq;

Riuus ijt, contagē sua, quacumq; meabat,

Polluerit spatium late, flactūsq; petuos

Funestavit Ana, torrens inglorius ante,

Atq; vaporatis æstu Quintilibus impar.

Post illa, indigenis factus de clade superbi

Nobilis Ismaris.

¶ Alfonso igitur nouus rex, consueto victoribus more in castris, triduo permanfit, & concessa militibus præda.

¶ Ipse qui eatenus niueo scuto utebatur, insignia commētus est, quæ rem ibi gestam designarent.

¶ Ac primum, quia Christum in aere cruci subfixum conspexerat, in argenteo scuto caruleam crucem formauit.

¶ Deinde quod quinq; reges vicisset, scuta quinq; per ipsam crucem distinxit.

¶ In vno quoq; triginta numos argenteos figurauit, quod totidem mundi seruator venditus existisset.

¶ Mutata a posteris regibus numerum figuratio est, commodiori ratione, & in singulis quibusq; scutis, singuli quinq; numi positi, decussatim, ad figuram literæ X. bis numerato quod in medio est, & quum a summo deorsum, & quum a latere ad latus sit supputatio, ut numerus triginta expleatur.

¶ Hactum ibi sumpta insignia.

¶ Castella vero aurea septem, quæ in rubro campo scuti regis oras ambiunt, ad alterius historię tractationem pertinent.

¶ Exposuimus, quanta potuimus breuitate, regum nostrorum, re-

gnitū initium & causam, ab hinc annos quadringentos triginta quatuor.

¶ Gesta enim res est, vt mei veteres annales habent, æra milesima centesima septuagesima septima.

¶ Cui annorum numero si demantur triginta & octo, manebit Seruatoris annus milesimus centesimus trigessimus nonus. Quum hæc proderem, agebatur annus. M. D. LXXIII. Subducta ergo ad calculos ratione apparebit, interfluxisse quadringentos triginta quatuor, quos dixi, annos.

DE ARCV EXSTRUCTO A SEBASTIANO REGE IN VICTORIAE LOCO.

¶ Pam discessissem ab Orichio, nisi piaculum esset, regis nostri Sebastiani recens factum non commemorare.

¶ Is initio huius anni, Algarbij regnū adiit, vt oppida omnia maritima, quam munita essent, suis oculis perspiceret.

¶ Et si quid ad munimentum deesse videretur exactissimo suo Iudicio, & rei bellicæ peritorum consilio præsens vel suppleret, vel nouaret, vel corigeret.

¶ Fecit autem iter per Orichiensem agrum, & victoriæ memorabilis loca omnia perlustrauit.

¶ Nullum ibi erectum trophaum, nullam inscriptionem tantum facellum illud ignobili fabrica, non semel relectum, rusticorum tamē cultu religiosum reperit.

¶ Pudet illum incuriæ, ac fœcordiæ seculi superioris,

¶ Atqui, ut excusari mereatur, ætas hominum illorum, qui in continuis bellis vitam agebant, & promptiores ad præliandum dexteras habebant, quam ad literas illa tempestate sepultas, inclinatiores ingenia.

¶ Non tamē mirāda non est, florentibus postea rebus, & renata philologia obliuio tam diuturna.

¶ Nisi quod natura cōparatum ita est, ut quæ optima sunt, non omnia simul sed per temporum interualla emergant. Sebastianus igitur mirapierate affectus, ut & apparitionis Christi, & regis maximi, inclytæq; victoriæ memoriam rediuuiam faceret, diruto veteri sacello, templum inædificari præcepit, atq; exstructo nobili arcu, mihi inscriptionis curā demandauit, ita ut altera ex parte latine, ex altera.

¶ Insuper, ut quædam antiqua monumenta, quæ in hoc loco sunt, non omnia simul sed per temporum interualla emergant.

¶ Et si quid ad monumentum deesse videtur, exagistimo suo iudicio, & rei bellicæ peritiorum consilio, præter vel suppleret, vel nouaret, vel corrigeret.

¶ Et si autem nec per Oricientem agnum, & victoriam memoratis his loca omnia percurrant.

¶ Lusitano idiomate legeretur, latina sic habet.

HEIC CONTRA ISMARIVM. QVATVOR Q. A. IOS SARACENORVM REGES. INNVMERAMQ. BARBARORVM MVLTITVDINEM PVGNATVRVS FELIX ALFONSVS HENRICVS. AB EXERCITV PRIMVS LVSITAN. REX ADFELLATVS EST. ET A CHRISTO QVI EI CRVXIFIXVS ADPARVIT ADFORTITER AGENDVM COMMUNITVS. COPIIS EXIGVIS TANTAM HOSTIVM STRAGEM EDIDIT VT COBRIS AC TERGIS FLVVIORVM CONFLVENTES CRVORE INVNDARINT. INGENTIS AC STVPENDAE REI. NE IN LOCO VBI GESTA EST. PER INFREQUENTIAM OBSOLESCERET. SEBASTIANVS. I. LVSIT. REX. BELLICAE VIRTVTIS ADMIRATOR. ET MAIORVM SVORVM GLORIAE PROPAGATOR ERECTO TITVLO MEMORIAM RENOVAVIT.

Q 3

DE COLLA.

¶ Colla fuit interius in media Orichienſi prouincia, non procul a Meſſagena, inter colles, nec ſcio an hodiernum nomen hoc inde traxerit. Non mediocriter erat oppidum.

¶ Extant muri & turres cæmentitio opere neq̃ ſatis poſito.

¶ Aditus perdifficilis eſt, & ad deſenſionem accommodatus.

¶ Non habitatur. Tatum dominicis & ſolennibus alijs diebus ruſticorum vicinia eo confluit, ad templum Virgini Chriſti matri dicatum, vbi ſacerdos ijs dem diebus ſacris altaribus operatur.

¶ In angulo turris ſemidirutæ menſa elegans marmorea.

C. MINICIVS. C. F. LEM. IVBATVS

LEG. X. GEM. QVEM IN PRAELIO

CONTRA VIRIATVM VOLNERIBVS

SOPITVM IMP. CLAVDIVS VNIMA

PROMORTVO DE RELIQVIT. EBV

TIS LVSITANI OPERA SERV

RARIQVE IVSSVS. PAUCOS SV

DIES. MAESTVS OBI. QVIA

MERENTI. MORE ROMA

AM NON RETVLL.

Hoc est.

¶ Caius Minicius Cai filius Lemonia iubatus Tribunus Legionis decimae geminae quem in praelio contra Viriatum volneribus sopitum imperator Claudius vnimanus pro mortuo dereliquit, Ebuti militis Lusitani opera servatus curariq; iussus, paucos superuixi dies, maestus obi quia benemerenti more Romano gratiam non retuli.

¶ Ad Ianuam templi ingens cippus est, inter columnas ibi iacentes olim ornatus caula positus. Qui me amplius horis tribus ad fastidium detinuit.

¶ Tam male a Barbaris hominibus habitus est, ut spem percipiendi integre sensum plane deposuerim.

¶ Aus in modum Graculi ¶ Altera similis mutuo se respicientes

D. M. S.
B. SVRSIF. V C
BRIANE. COIVGI
NCTISSIME. TV
VM. POSITE VICS
N. XXXVIII. DIE
S. XVII. SI QVAN
PIETIS ERM. TI
ANTVM FORTV
GER. LITE AVREC
IT. T. POSVI. S
VALE.

Hoc est.

¶ Dis Manibus sacrum. Balbus Sursi filius coniugi sanctissimæ
tumulum posuit uixit annos triginta octo dies septemdecim.

DE SINI.

¶ Non omittenda sinis est, maritimum oppidum & propter pesca-
tionem, non parum vicinæ regioni conducibile.

¶ Ibi in templo Cippus fractus est cum his literis.

AN. L. CLAVD

THALASSINVS

MARITE ME

RENTISSIME

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

Hoc est.

¶ Annorum quinquaginta, Claudius Thalassinus marite merentissi-
me hic situs es sit tibi terra leuis.

¶ Per Murum, iuxta terram & quasi iam ruderibus Coopertum.

D. M. S.

FVLVIVS. L. F. QVIN

TIANVS. FABER

MATERIARIVS

PIVS IN SVOS

VIXIT ANN. XLVI

RVBRIA. Q. F. SER

GILLA. MEROBR

MARITO. B. M. FEC

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dis Manibus sacrum Fulvius Lucij filius Quintianus faber materiarius pius in suos vixit annos quadraginta sex Rubria Quinti filia Sergilla Merobrigensis marito benemerenti fecit hic situs est sit tibi terra lenis.

¶ In quadam turri.

D M S
IVLIA. C. FIL

MARCELLIN
A. AN. XXX.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dis Manibus sacrum, Iulia Cai filia Marcellina annorum triginta, hic sita est, sit tibi terra levis.

¶ DE HELVIS.

¶ Primo libro admonuimus, urbem Heluas in Celticis nostratibus esse. Nomen accepit ab Heluis Celticae Galliae populis, inter Garumnam & Ligerim habitantibus. De quibus quarto libro Strabo agit.

¶ Plinius Albam eorum ciuitatem nominat.

¶ Ab Heluis igitur Celtarum populis, qui inter Celtas olim ad nos

venere, Heluæ ciuitas nominata, quod nomen a conditoribus obtinuit, etiam hodie retinet.

¶ Vrbis fertilitate soli & nobilitate ciuium, vt postremas non fert, ita olei bonitate sine controuersia primas obtinet.

¶ Dioecesis Eboënsis hactenus fuerat, verum agente Sebastiano rege, episcopalem dignitatem adepta, metropolim vnde excisa est, nihilo minus agnoscit.

¶ Non multa ibi sunt Romanorum monumenta, & quæ sunt, pessime a Barbaris habita, ita inueni.

¶ Iuxta portam arcis quam alcassauam vocant, fragmentum.

FEL. CEPAL

ONIS. F. SE

VERVS. AN

Hoc est.

¶ Fœlix Cepalonis filius Seuerus annorum.

¶ In domo cuiusdam viri nobilis, tabula elegans.

C. AXONIVS. Q. F. PAP.

LEG. XX. NAT. COL.

FIR. PICENO. SE VIVO

MONIMENT. FEC. SIBI. ET

FR. Q. AX. Q. F.

Hoc est.

¶ Caius Axonius Quinti filius Papiria legionis vigesimæ natus coloniae Firmicæ Piceno se viuo monumentum fecit sibi & fratri Quinto Axonto Quinti filio.

¶ Iuxta parthenonem Virginum instituti, diui Dominici.
Cippus.

ANTHYMVS REB

SCIENTINI. ET CE

LERIS SER

V. S. A. L.

Hoc est.

¶ Anthymus Reburri Scientini & Celeris feruus votum soluit animo libenti, vel libens.

¶ In agro quem vocant Ventosa, lapis oblongus, videlicet cubitorum septem, latus cubitum & semissem, rudis atq; impositus quem fabulatur sepulchrum esse Bertradi, vnius ex duodecim Franciae paribus.

CACALO

AVIOLI

LIB.

HIC

SIT.

Hoc est.

¶ Cacalo Auioli libertus hic situs.

¶ In domo tabula marmorea fracta, eleganti litera.

IN SIGNEM PARVO
MANS CARMINE AMOR
REQ. IN PACE D XIII KAL
MART. ERA. D LXXXII.

Hoc est.

¶ In signem paruo mansurum carmine amorem, requieuit in pace domini decimo tertio Kalendas Martias era quingentesima octuagesima secunda.

¶ VILLA VIZOSA.

¶ Ab Heluis digredientem intercipit nobilissimum oppidum Brigantis ducum sedes, quod ab amœnitate Luctanus idiotismus Villam Vizosam nominauit.

¶ Vno nomine latine dici nō potest, nisi Callipolin Græce confingamus, audaci fortassis exemplo sed lectoribus postquam ea vox assidue percrebuerit, minime displicituro.

¶ Proserpinæ ibi delubrum fuit, vbi modo diui Iacobi aedes est, in suburbio, vbi hæc inueni monumenta.

PROSER
PINAE
SANCTAE
G. IVLIVS
PAR THENOP
AEVS. VOT
QVOT FECIT
A L P

Hoc est

¶ Proserpinæ sanctæ Caius Iulius Parthenopæus vota quot fecit
animo libenti posuit.

Q. HELVIVS
SILVANVS
PROSERPIN
AEVOTVM
S. AN. L. P.

Hoc est.

¶ Quintus Eluius Siluanus Proserpinæ votum soluens animo libens posuit.

PROSERPINAE
SERVATRICI
C. VETTVS SIL
VINVS. PRO EV
NOIDE PLAUTIL
LA CONIVGE SIBI
RESTITVTA
V. S. A. L. P.

Hoc est.

¶ Proserpinæ Seruatrici Caius Vettius Siluinus pro Eunoide Plautillaconiuge sibi restituta votum soluens animo libens posuit.

R

D. M. S.
 PVL TARIVS
 AN. XXIII. H. S. E. S. T. T. L.
 SEMNE. ET. SEMN
 MATRI. POSVERVNT

Hoc est.

¶ Dijs Manibus sacrum. Pultarius annorum viginti trium, hic situs est, sit tibi terraleuis Semne, & Semnine matri poluerunt.

¶ Ibi etiam modo visuntur inscriptiones Endouellici, quas clarissimus dux Theodosius ex antiquo fano, quod extat iuxta oppidulum Therennam, asportari curauit, & inserti in frontispicio cœnobij fratrum ordinis diui Augustini. Sunt autem huiusmodi.

Hoc est.

¶ Protopius Germanici Caus Vetus Siluanus pro Huiusmodi
 Plautillacotinge sibi restituta votum soluens animo libens poluit.

R

DEO. ENDOVEL
LICO. PRAESTAN
TISSIMI. ET PRAESEN
TISSIMI NVMINIS
SEXTVS. COCCEIVS
CRATERVS. HONORI
NVS. EQVES. ROMA
NVS. EX VOTO

¶ Cippus fractus.

ENDOVELLICO
ALBIA
IANVARIA.

¶ Deo Endovellico sacrum ad relictum ex testamento nupini
rius Badiolus animo libens fecit.

ENDOVOLLICO
SACRVM. MAR
CVS. IVLIVS.
PROCVLV
ANIMO. LI
BENS. VOTVM
SOLVIT

ENDOVELLICO
ALBIA
IANVARIA

DEO. ENDOVELLICO. SAC.
 IVNIA. ELIANA. VOTO. SVCCETTO
 ELVIA. YBAS. MATER. FILIE
 SVAE. VOTVM. SVCCCEPTVM
 ANIMO. LIBENS. POSVIT.

¶ Hæ inscriptiones adeo claræ sunt, vt expositione non indigeant.

D. ENDOVELLICO. SA
 AD RELICTICIVM. EX
 T. NVMIN. ARRIVS. BA
 DIOLVS. A. I. F.

Hoc est.

¶ Deo Endouellico sacrum ad relictitium ex testamento numini Ar-
 rius Badiolus animo libens fecit.

Q. SEIVS. Q. F.

PAP. FIRMANVS

VOTVM DEO

ENDOVLICO

S. L. M.

Hoc est.

¶ Quintus Seivus Quinti filius Papiria Firmanus votum deo
Endouolico Soluit Libens merito.

ENDOVELICO

CRITONIA

MAXVMA

EX. VOTO. PRO

CRITONIA. C. F.

Hoc est.

¶ Curauit faciendum.

Hic cippus allatus est illinc ad arcem oppidi Lendroalis,
vbi nunc extat.

C. IVLIVS. NOVATVS

ENDOVELLICO

PRO. SALVTE

VIVENNIAE

VENVSTAE

MANILIAE. SVAE.

VOTVM. SOLVIT.

Nominis Endouellici causam, aut originem ego penitus ignoro.
Nisi si ab oppido propinquo, quod Endouellia forte diceretur, no-
men esset impositum.

Quod si nebuloso infœlicis gentilitatis ævo superstitionibus ad-
dicti Lusitani fuere, certe euangelica luce radiante morati diu non
sunt quin veri dei cultum, & religionem amplecterentur.

Mancio Christi discipulo gloriantur Eborenses, a quo cœlesti
doctrina sunt initiati.

¶ Debent hoc Bracarenſes Petro Ratēſi, Apoſtoli Iacobi diſcipulo.

¶ Propagata breui religio eſt, & inuitis tyrannidis mira pietate adoleuit.

¶ Quam natio Luſitana incorruptam, vt a ſanctis patribus accepit, ad noſtra hæc tempora cuſtodiuit.

¶ Et quod non ſine magno dei munere nobis contigit, nec ſine magna mea voluptate refero, quaſſantibus orbem ſectis, incolumi religione, integræq; ſacroſanctæ Apoſtolice ſedis auctoritate perſeuerat.

¶ Nec ſolum id, ſed longe lateq; etiam per vaſti Oceani reſceſſus, & ante nunquam prioribus cognitæ regiones, Orientemq; totum, & Antipodas, iplum ſeruatoris nomen propagare non ceſſat.

D. M. S.

P. PETRONI
 VS. CAVTIN
 ANN. LXXXI
 LAVDICE
 MARITO PIIS
 SIMO POSVIT
 H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ **Dijs Mānibus sacrum.** Publius Petronius Cautinensis annorum nonaginta vnus Laudice marito pijsimo posuit, hic situs est, sit tibi terra leuis.

Hoc est.

¶ **DE IOVIS FANO.**

¶ **Super Exarramam fluuium**, duobus pass. milibus infra Terranū oppidum, Iouis fuit olim fanum. Quod adulta iam Christiana pietate in templum sanctorum martyrum Iusti & Pastoris conuersum est. De quo egi in libello ad Ambrosium Moralem Complutensem virum saepe alias, luculentæ eruditionis gratia in his commetarijs, nominandum.

Supra ianuam templi Gothica inscriptio.

D. M. S.

✠ HVNC DENIQVE EDIFI
CIVM SANCTORVM NO
MINE CEPTVM IVSTI ET
PASTORIS MARTIRVM
QVORVM CONSTAT ESSE
SACRATVM CONSVMA
TVM EST OC OPVS ERA
D CC XX.

Hoc est.

Hunc pro hoc denique aedificiū sanctorū nomine ceptū Iusti, & Pa-
storis martyrum, quorum constat esse sacratum consummatum est
oc pro hoc opus era septingentesima vigesima.

IOVI. M. O. M.
 FLAVIA. L. F. RVFINA
 EMERITENSIS. FLA
 MINICA. PROVINC
 LVSTITANIAE. ITEM COL
 EMERITENSIS. PERPET.
 ET MVNICIPI. SALACIEN.
 D. D.

Hoc est.

¶ Ioui optimo maximo. Flavia Lucij filia Rufina Emeritensis. Flaminica prouinciæ Lusitaniæ item coloniæ Emeritensis perpetua, & municipij Salaciensis, dedicauit.

¶ Ex vno latere est arbor mihi incognita. ¶ Ex altero latere Aquila est expansis alis quasi subuolutura, in vnguibus tri sulcum fulmen habens.

¶ Cippus aliquanto minor sed elegantior.

I. O. M.
OB PVL SOSAQ. SÉR
TORIO METELLVM
ADQ. POMP.
IVN. DONACE
CORON. ET SCEPTRVM
EX ARG. MVNVS
ADTVLIT
FLAMINICAE PHIA
LAM CAELATAM
HIERODVLIS COE
NAM DEDIT.

Hoc est.

¶ Ioui optimo maximo. Ob pullos a Quinto Sertorio Metellum atq; Pompeium Iunia Donace coronam, & sceptrum ex argento munus adtulit Flaminicae phialam caelatam, hierodulis coenam dedit.

¶ Alter cippus elegantissima litera.

L. RVBRIVS
PRISCINVS
ANN. XXVI. H. S. E.

Hoc est.

¶ Lucius Rubrius Priscinus annorum viginti sex, hic situs est.

¶ Sunt tres alij cippi, sed positi in parietibus templi, coniectis interius literis.

¶ Cubaen non procul a Pace Iulia in templo. Cippus.

D. M. S.
TERENTI
VS. CRY
OGONUS
ANN. XXXII. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dis Manibus sacrum. Terentius Cryfogonus annorum triginta duorum, hic situs est sit tibi terra leuis.

¶ In territorio Ferrariensi, super Callipodem fluuium, quem Sadanum vocari nostra aetate superius diximus, templum Diae Margaritae dicatum est, vbi olim fortunae Obsequentis delubrum fuerat, a Flauia Modestina Sergij Terentii, Emiliani Centurionis vxore aedificatum.

¶ Qui, vt apparet, sub L. Posthumio Albino militauerat & emeritus ac diues, ad quietem se contulit, in praedio vxorio.

¶ Hoc ex duobus ibi Cippis colligitur. Equibus alter sic habet.

FORTVNAE OBSEQVEN
TI. SACRVM
FLAVIA MODESTINA
PER P. EIVS ANTISTES
EX VOLVNTATE TEREN
TI. AEMILIANI VIRI
SVI. IN PRAEDIO
A PATRE FL. MODESTO
SALACIENSI SIBI
RELICTO. A. L. F.

Hoc est.

¶ Fortunae obsequenti sacrum. Flavia modestina perpetua eius antistes ex voluntate Terentij Aemiliani viri sui, in praedio a patre Flavio Modesto Salaciensi animo libens fecit.

¶ Alter vero in duas partes fractus sic.

D. M. S.
 SERG. TERENTIVS
 SERG. F. AEMI^{LIANVS}
 CENTVR. EMER. VIX. N^{CLXX}
 ORDIN. DVX. SVB^{IV}
 L. POST^VMIO. MODES
^{TINA} MARITO
 MERENTISSIMO
 P. H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dis Manibus sacrum. Sergius Terentius, Sergij filius Æmilianus centurio Emeritus, vixit annos septuaginta, ordines duxit sub Lucio Postumio, Modestina marito merentissimo posuit, hic situs est, sit tibi terra levis.

S C H O L I A

I A C O B I M E N O E T I I V A S C O N C E L L I

in quatuor libros Resendij.

N vita Andreae Resendij, in ode ad Cocle-
nium. ¶ Phosphorus igneus. Hoc est Lu-
cifer Stella. Martialis libro octavo epigrā-
mate vigesimo primo ad Luciferum.

*Phosphore redde diem, quid gaudia nostra moraris?
Caesare venturo, Phosphore redde diem.*

LIBER PRIMVS.

¶ Folio primo linea 4. Afferit Plinius. ¶ Libro videlicet tertio
capite primo, his verbis. In vniuersam Hispaniam Marcus varro
peruenisse Iberos, & Persas, & Phoenicas, & Pcennos tradit, Lusum

enim Liberi patris, aut Lysam cum eo bacchantes, nomen dedisse Lusitaniæ, & Pana præfectum eius vniuersæ.

¶ Eodem fol. lin. 9. Alij Lulum non hominem sed ludum potius, seu Lusionem interpretantur. ¶ Marcianus Capella libro sexto qui de Geometria inscribitur in ea fuit sententia, vbi ita tradit agens de Lusitania. Cui nomen fabula à Lusu Liberi patris, vel cum eo Bacchantium sociavit. ¶ Addit & aliam non minus ridiculam opinionem, credens Anam fluuium a Lusitaniæ vocabulo cognominari, hisce verbis. Hæc quoque cognominis sui fluuiio permeatur, licet eam Tagus quoque arenis illustret auratis.

¶ Eodem fol. lin. 14. Nec desunt, qui pro Lysa, Lyssam reponant. ¶ Fuit in ea sententia Sigismundus Gelenius in obseruationibus in Plinium libro tertio capite primo.

¶ Eodem fol. lin. penultima. Supposititijs Berossi autor intellexit. Ioannes Annius in libro de regibus Hispaniæ capite vigesimo.

¶ Fol. 2. lin. 9. Vt in quadam contra Verrem oratione affirmat Cicero. ¶ In sexta actione quæ incipit Venio nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat studium. Non longe a fine orationis. Eius autem verba sunt hæc. Aristæus qui vt Græciferunt, Liberi filius inuentor olei fuit.

¶ Eodem fol. lin. 12. Vnde ipse etiam Bacchus, Lysius cognominatus est. ¶ Pausanias in Bæoticis circa medium libri noni dum Thebanæ vrbs antiqua monumenta enarrat, ita scribit. Theatro proxima est Liberi patris ædes cognomento Lysii; Cognominis causa, quod cum olim captiuos complures ex Thebanis uinctos, Thraces abducerent, eos cum ad Haliartiorum fines ventum esset, vinculis

solutos dimisit; moxq; illis Thracas somno oppressos occidendos præbuit. Hæc ille. Aliqui vero credunt a dissoluendis, & enervandis animis quod ex vini copia accidere solet; vel quod curis liberos eos reddat ita Bacchum fuisse appellatum.

¶ Fol. 3. lin. 5. Stephanus autem in libro de urbibus. ¶ In dictione Belitani. Nec mirum est in hoc errasse Stephanum ut pote Græcum scriptorem, & qui Hispaniæ situm ac vrbes, minime ipse peragrasset, quod alios quoq; Græcos decepit, teste Polybio.

¶ Extat etiam similis error apud eundem Stephanum in dictione Lusitania, dum tam asserit partem esse Bætiæ, cum vltior Hispania in duas provincias diuisa olim fuerit, Bæticam videlicet, & Lusitaniam, quod obiter admonere volui ne eius autoritas quenquam decipiat. Hoc Resendius etiam animaduertit.

¶ Fol. 4. lin. 10. Strabo enim. ¶ Vide Strabonem libro tertio fol. 103.

¶ Fol. 5. lin. 29. Ptolemæus. ¶ Libro secundo vbi agit de Lusitaniæ situ.

¶ Fol. 6. lin. 23. Ante annos quadraginta &c. ¶ Hæc de antabroptomontorio tam diffuse tradita mihi semper superuacanea sunt visa: Quia meo iudicio neque Pintianus neque ipse Resendius exacte sensum Plinii hoc in loco sunt assequuti. Vnde accidit ut eius verbis vim inferre sint conati. Plinius enim cum prius de Celtico seu Nerio promontorio libro 4. capite vigesimo verba fecisset, & a Minio ac Limia fluuijs ad Durium peruenisset. Tunc demum de Lusitania agere coepit in ipso vigesimo capite cuius initium est, a Durio Lusitania incipit. Nec aliquid eorum quæ mox sequuntur ad Nerium

promontorium pertinere possunt. Miror autem tam insignes viros non aduertisse. Celticum promontorium nunquam apud geographos Artabrum appellari, sed semper Nerium aut Celticum, quanuis omnes consentiant iuxta illud Artabros populos seu Arrotrebas vel Arrotebras habitare. In eo etiam decepti sunt quod crediderint Nerium frontem esse Hispaniæ, cum aperte Plinius eodem capite vigesimo asserat frontem Hispaniæ tribus effici promontorijs videlicet Olisiponensi, sacro, & Iunonio, ita ut Sacrum è media prope fronte erumpat. Certum est etiam Olisiponense seu Artabrum, Coelum, terras & maria determinare ut tradit Plinius. Nam quemadmodum Iunoniū seu calpe australe & occidentale latus Hispaniæ diuidit, ita magnum seu Olisiponense vel Artabrum frontis occidentalis est terminus, & ab eo septentrionale latus incipit, quanuis ad occasum etiā aliquantulum vergere videatur vsque ad circuitum Nerei promontorii a quo penitus ad septentrionem terra conuertitur. Ut Pomponius Mela tradit libro 3. cap. primo. Quod ut facilius intelligatur, expendantur verba eiusdem Pomponii libro secundo capite sexto, quæ sic habent. Lusitania Oceano tantummodo obiecta est, sed latere ad septentriones, fronte ad occasum, ex quibus aperte constat ea littora, quæ a promontorio Olisiponensi, vsq; ad Minium amnē extenduntur, latus septentrionale Lusitaniæ efficere. Quæ vero a Celtico seu Nerio ad Gallicū Oceanum tendunt, latus septentrionale Hispaniæ totius, non autem Lusitaniæ constituunt.

Fol. 7. lin. 28. Oppidum & flumen Aeminium &c. ¶ Aeminium Prolemæo oppidum est in Lusitania, Plinio oppidum & flumen libro 4. cap. 21. & 22. Fit etiam illius mentio ab Antonino in Itinerario, cum illud iter describit, quod ab Olisipone Bracaram ducebat. Fuit autem Aeminium eo loci ubi hodie est oppidum dictum vulgo Agatha seu Agueda, quod flumine eiusdem nominis alluitur, & recepta hac sententia, in qua etiam fuerunt Vassæus & Barrerius, emendari debet codex Antonini hoc ordine, Conimbrica Aeminium quadraginta millia passuum, Talabricam decem millia passuum. Est autem Conimbrica oppidum illud antiquum, quod dirutum cernitur & vulgo Condexa vetus dicitur. Talabrica vero fuit prope op-

pidum maritimum, quod hodie Aveiro dicitur, & sic bene quadrat
passuum numerus a me restitutus, nam a Condexa Agatham sunt de-
cem circiter leucæ, & ab Agatha Talabricam duæ cum dimidia. Erat
autem in codice Antonini numerus transpositus, & prapostere
mutatus. Hinc apparet reiscendam esse illorum opinionem, qui exi-
stimarunt idem esse oppidum Eminium, & illud quod hodie Co-
nimbrigam seu Colibriam appellamus, & eundem fluviū Mundā,
& AEminium. Nam ut cætera argumenta brevitatis causa omittā,
id aperte Plinianis verbis repugnat, qui in allegato c. 22. libri quarti
cum prius AEminium flumen & oppidum nominasset, statim hæc
verba adiecit. A Durio Tagus ducentis millibus passuum, interve-
niente Munda. Præterea habeo apud me Codicem vetustissimum,
cuius sæpe mentionem faciunt Valsæus, & Resendus, qui inscribi-
tur Chronica Gothorum. Vbi inter cætera, quæ gesta fuisse narra-
tur ab Alphonso quarto Ordono filio, cognomento magno, hæc ad-
verbum scripta sunt.

¶ Multos quinetiam inimicorum terminos acquisiuit rex iste : Ce-
pit namq; castrum, quod dicitur Nazan. Antensam vero pace acqui-
siuit. Conimbriam ab inimicis possessam heremitavit, & ex Gallæcis
postea populavit. Multa quoq; alla castra sibi subiecit. Eius tempo-
re Ecclesia crevit, regnumq; ampliavit. Urbes quoque istæ a Chri-
stianis populantur : Scilicet Bracharensis, Portugallensis, AEmi-
niensis, atq; Lamecensis. Hactenus ille. Ex cuius verbis aperte colligi-
tur AEminium, & Conimbriam diuerlas fuisse ciuitates, & ex conse-
quenti Mundam, & AEminium diuerla flumina.

¶ Fol. 17. lin. 23. De Vettonibus &c. ¶ Florianus Campensis li-
bro 2. cap. 10. Ait Vettones a Beronibus corrupto vocabulo denomi-
natos fuisse, & eorum regionem, quæ Lusitanix pars erat, fuisse fi-
gura triangulari, seu triquetra, ita vt latus Septentrionale inciperet
ab eo loco, quo Pisorga fluuius Durio miscetur, vsq; ad X X. M.
Passuum, seu quinque leucas infra oppidum vulgo dictum Fermo-
tel, quod ad ripas ipsius Duris situm est, intra terminos antiquæ

Lusitaniæ, qui viginti sex leucis circiter extendebantur ab eo latere. Alterum vero latus a dicto oppido Fermosel per Rodericopolin, & Caparam vsq; ad Anan flumen, quo Lusitania a Bætica diuiditur, extendit. Latus vero Oriëntale describitur a flumine Ana, vsq; ad Durium, vbi Pisorgam excipit, ducta linea per eum tractum, in quo est oppidum dictum hodie Villa Noua de la Serena, ita vt includeret hæc regio intra fines suos Salmanticam, Bletifam, Fermosel, Beiar, Rodericopolin, seu Mirobrigam. Licet aliqui putent Mirobrigam seu Mirobricam esse oppidum vulgo dictum Guadramiro. Citritatem sem autem, seu Rodericopolin esse Augustobricam. Vide Valsæum tomo primo capite decimo.

Fol. 36. lin. 10. Cetratos pugnare pedites &c. Cetræ nonnulli crediderunt esse illud scuti genus quod vulgo Adargua dicitur inter quos fuit noster Relendius, & Ambrosius Moralis lib. 8. cap. 25. Sed illorum opinioni aperte refragatur locus Silij Italici libro tertio vbi ita canit.

Fibrarum Cæpennæ, diuinarumq; sagacem.

Flammæ inquit diues Callæia pubem,

Barbara nunc patrijs vltantem carmina linguis,

Nunc pedis alternis percussa verberet terras,

Ad numerum resonans gaudentem plaudere Cetræ.

Cum enim Cetræ resonas hoc est tinnitum & sonitum edentes vocet, manifeste innuit esse illa parua scuta, quæ Bluqueria dicuntur ex ligno fabre facta atq; ære contexta, quæ clarissimum sonitum inter se collisa edunt, ad quem (veluti Sistris olim Corybantes) Hispani milites tripudiare solebant, quod coriaceis illis & maioribus scutis, seu parmis nequaquam conuenire potest. Ad stipulatur huic sententiæ Imago ipsius Hispaniæ, seu effigies, quam idem Ambrosius Moralis apponi curauit in principio operis sui, quæ altera manu

Iacula & Cetram hoc est Bluquerium, altera vero spicas gerit.

¶ Fol. 148. lin. 8. Item ab Olisipone &c. ¶ Videtur Antoninus propter Emeritensis Coloniae dignitatem quae eius tempore in Hispania fere principatum obtinebat, complura itinera ad eam ducentia ex diuersis locis describere voluisse, inter quae tria ab Olisipone commemorat, duo per extrema latera & ita longiora, tertium vero quasi medium & compediosum. Sunt autem hoc loco exemplaria mire deprauata.

¶ PRIMVM ITER ITA EMENDARI
DEBET.

¶ Ab Olisipone Emeritam M. P. 212. Sic
vel 208.

Equa bona	M. P. 12.	Couna.
Cetobrica	M. P. 12.	Setuual.
Ciciliana	M. P. 12.	Agualua.
Malceca	M. P. 8.	Marateca.
Salacia	M. P. 20.	Alcacer.
Ebora	M. P. 40.	Euora.
Ad Anam fl.	M. P. 60.	Guadiana por Badaiox
Euandriana	M. P. 12.	Talaueruela.
Emerita	M. P. 36.	Merida.

Sunt M. P. 212. Forf. 208. Leuca autem 33.

SECUNDVM ITER ITA LEGI ET
EMENDARI DEBET.

Ab Olisipone Emeritam M. P. 212. Forf. 210. Leucæ vero
quingenta tres in hunc modum.

Hierabricea M. P. 30. Pouos.

Scalabi M. P. 22. Santarem.

Tubucci M. P. 32. Abrantes.

Fraxinum M. P. 31. Alpalhão. ou *Garin*

Medobriga M. P. 30. Aramenha.

Ad septē Aras M. P. 14. Forf. 16. Acumar ou *Alegrete*.

Plagiaria M. P. 201. Edusbons

Emerita M. P. 30. Cerebrice

TERTIVM ITER SIC EMENDAN-
DV M EST.

Ab Olisipone Emeritam M. P. 186. vel 196.
In hunc modum.

Aritio pratorio M. P. 38. Benaudente.

Matufaro M. P. 30. Ponte do Sor.

Elteri M. P. 20. Alterdochão.

Ad septē Aras M. P. 28. Forf. 38. Acumar ou Alegrete.

Budua M. P. 12. Nossa S. De Betoue.

Plagiaria M. P. 8.

Emerita M. P. 30.

M. P. 186. vel 196. Leucæ vero 46 & dimidia vel 49.

¶ Et ita compendiosum hoc iter breuius erat spatio sedecim P. M.
Quæ leucas quatuor constituunt.

¶ Suspicor etiam Antoninum describere voluisse aliud iter a Salacia Ossonobam, cuius mansiones omnino desunt, nisi pro Salacia Balsam reponamus, vt numerus sedecim M. P. Recte quadret, licet mihi non fiat verisimile, tam exiguum locorum interuallum pro itinere esse computandum.

CVRBIVM CIVITATVM ET OPPIDORVM NOMINA LATINA,

& vulgaria.

¶ Forum Limicorum. Ponte de Lima.

~~Ereroleum~~ ~~Viana de caminha.~~

Næbis. Neiu.

Bracara Augusta	Bragua Colonia.
Aquæ Flauia	Chãues.
Concia seu Contium	Miranda de Douro.
Calem	O Porto.
Lama & Lameca	Lamego.
Lancobriga	À Feira.
Talabrica	Aueiro.
Aminium	Agueda vbi etiam flumen.
Conimbriga	Condexã à Velha.
Seilia	Seire.
Eburobritium	Euorã de Alcobaça.
Collipo	Leiria ex ruinis.
Scallabis seu Iulium præsidium	Santarem.
Ierabrica	Pouos.
Moro	Almourol ou Punhete.
Olisipo felicitas Iulia	Lixboa.
Tubucci	Abrantes.
Fraxinum	Alpalhão. ou Gouia.
Igædita	Idanha Velha, Aguarda.

Amara	Portalegre.
Medobrica	Aramenha.
Ad septem Aras	Açumar ou Alegria .
Elteri	Alter do chão.
Matufarum	Ponte do Sor.
Aritium Prætorium	Benaudente.
Equa bona	Couna.
Cetobrica	Setuval.
Ceciliana	Agualha ou Agoa de Moura.
Malceca	Marateca.
Salacia vrbs Imperatoria	Alcacer do sal.
Ebora liberalitas Iulia	Buora.
Calantica	Arraiolos.
Cœllium	Ceice iunto de Thomar.
Saurium	Soure.
Heluis	Elvas.
Nouaciuitas Aruceitana	Moura.
Serpa vnde populi Serpenſes	Serpa.
Pax Iulia	Beja.
Myrtis Iulia	Mertola.
Merobrica	Santiago de Cacem.

Lacóbriga

Lages.

Portus Annibalis

Villa noua de Portimão ou Aluor.

Ossonoba

Estoi prope Pharum.

Balsa

Tauilla.

POPULORVM NOMINA SEV PRO-
VINCIARVM, IN QVAS LVSITA-
NIA DIVIDITVR.

Turdetani populi qui hodie Algarbienses, inter Anani fluium, & Oceanum vsq; ad Pacem Iuliam extenduntur, ita vt etiam Orichii campum occupent. Algarues, & campo de Ourique. Lusitani dicuntur proptie & peculari nomine, illi, qui Turdetanorum latus Septentrionale contingunt, & a Celticis seu Heluijs vsq; ad Cetobricenses, & Olisiponenses, per Eborenses, & finitimos populos extenduntur. Vulgo entre Tero & Guadiana. Pelures seu Pasuri, vltra Tagum per Hermitios montes vsq; ad Cudam fluium incolunt. Comarca de Couifham & serra da Estrella. Transcudani populi qui vltra fluium Cudam, hodie Coam inhabitant. Riba de Coa vulgo. Barbarij statim post Lusitanos a Cetobrica vsq; ad mare collocandi sunt, vbi etiam Barbarum promontorium. Turduli populi a Durio vsq; ad Mundam pertinent non procul a mari qui tractus hodie Beira dicitur. Bracari Populi sunt, qui a Minio vsq; ad Durium incolunt. Et ideo inter amnenles appellantur. Antredoraminho. Aqui flauientes Populi sunt, qui vltra Bracaros ad Orientem solem & versus Septentrionem extenduntur vsq; ad Brigantium & Mirandensem ciuitatem iuxta Durium sitam, & vltra montani vulgo dicuntur, ibiq; maxima est Lusitaniae Latitudo. Tralos montes.

CELVVIORVM NOMINA.

Anas fluuius

Godiana.

Auus

Rio Aue.

Minius

Minho.

Tagus

Tejo.

Callipus

Cadam.

Durius

Douro.

Limia seu Lethe

Lima.

Vacua

Vouguia.

Munda

Mondegua.

Tamaca

Tamagua.

Cuda

Coa.

Ozecarus

Zezere.

Subur

Sor.

Ancus

Rio de Soure.

Seilia

Seire, est etiam oppidum.

Aminium

Rio Dagueda & oppidum.

Næbis

Neiua rio & oppidum.

Celandus

Rio de Grefões.

Cadauus

Rio Cauado inter fam & spofende.

Malceca

ANIMON M Marateca ribeira & oppidum.

Ciciliana

Aqualua ou agoa de Moura.

Naban

Flu. qui Tomarium interfluit.

¶ Fol. 186. lin. 8. Dicitur Ardiburi posuisse Lacobrica septem &c.
 ¶ In chronico, quod V Vandalia inscribitur, cuius auctor fuit Albertus Krantz libro primo capite vigesimo, fit mentio Ardaburi ducis rei militaris peritissimi, tempore Valentiniiani imperatoris. Constat autem ex ratione temporis eundem fuisse illū, & hunc, quem Baptista Mantuanus Ardiburem nominat.

¶ Fol. 220. linea prima. C. Minicius &c. ¶ Hæc inscriptio mihi omnium, quæ hætenus in Lusitania repertæ sunt, dignissima semper est visa, quæ in hominum notitiam deuenire, & a Lusitanis perpetua memoria conservari deberet. Continet enim pium quodam, & illustre facinus cuiusdam militis Lusitani, cui (quantum ex contractis literis conijcere licet) Eburio nomen fuit, a quo Caius Minicius tribunus militum qui a suis pro mortuo derelictus fuerat, seruatus, & omnibus humanitatis officiis excultus fuit. Quod exemplum in hoste, tam rarum, tamq̃ admirabile est, vt gens Lusitana non minus Eburij pietate, quam Viriati victorijs gloriari merito possit.

¶ Vnde Minicius ipse, vt virum fortem decuit, & Romano nomine dignum, tam insignem Lusitani viri virtutem, cum summa pietate coniunctam, memorabili etiam grati animi exemplo, quantum in ipso fuit, celebrare, & ad perpetuam hominum memoriam conservare studuit.

¶ Colligitur etiam ex hac inscriptione, id quod apud eruditissimos viros hætenus incertum erat, quo loco videlicet, commissa fuit ea

pugna, in qua viriatus Claudiū Vnimanum cum vniuerso exercitu fere vsq̃ ad internitionē profligauit: Quis enim iam dubitet in Ori- chienfi campo non procul ab eo loco vbi cippus hic visitur, praelium fuisse commissum?

¶ Fol. 228. lin. 13. Callipolin. ¶ Simili nomine vocatam urbem in Calabriad tradit Pomponius Mela libro secundo capite quarto. Plinius etiam libro quarto capite duodecimo, vbi Cycladas insulas enumerat, in Naxo Callipolin collocat, quam aliqui Dionysiada a vinearum fertilitate, alij Siciliam minorem appellabant. Quod si ob amoenitatem, & situs pulchritudinem, tam speciosum nomen oppida, & vrbes sortiri queunt, merito noster Resendius Vizosam Amoenam, seu Callipolin nominauit.

¶ Fol. 235. lin. 10. Nominis Endouellici causam, aut originem. &c. ¶ Sunt qui putent Endouellicum dici a dictione Græca Balos, seu Valos, id est via & endon, hoc est intus, & esse eum quem Ethnici vijs præesse crederent, quemadmodum terminus agris præesse credebatur: Sed inscriptiones aliud innuere videntur, dum eum præsentissimi numinis vocant, quod viarum custodi parum conuenit. Quare potius a vellendo dictum fuisse puto, quod cæca illa ætas iacula, sagittas, ossa, & similia corporibus affixa, & hærentia cum auellere atq̃ extrahere falso existimaret. Et tunc particula endo, pro valde, accipi debet, vt antiqui accipere solebant, teste Festo. Nam vt cum Resendio suspicemur, ab oppido Endouellia, quod tunc extrare potuit, dictum fuisse, adduci nullo pacto possum, cum apud Geographos, & ceteros authores nulla eius fiat mentio.

¶ CLAVS DEO OPT. MAX.

pugna, in qua vitibus Claudii Viminium cum vinctis exarata
 fore videret incertione prodigant: Quis enim tam dubite in
 chianti campo non procul ab eo loco ubi cibus hic videret, primum
 fuisse conuictum.

Fol. 173. lin. 13. Calipolus. P. 173. lin. 13. Calipolus. P. 173. lin. 13. Calipolus.
 in Calipolus de Pompeiis Metabro, secundo capite datus.
 Plinius in libro primo capite duobus, ubi Calipolus in
 conuictis, in Naxo Calipolus conuictis, quam aliam Dionysius
 vinctum conuictis, ubi etiam in conuictis appellatur. Quod
 ob conuictum & sine pulchritudine in conuictis conuictis
 pida, & vitibus conuictis, merito noster R. 173. lin. 13. Calipolus
 Anteanum, seu Calipolus conuictis.

Fol. 174. lin. 10. Nominis Pandonellus, aut originem &
 Sicut qui primum Pandonellum dicitur dicitur Batos, seu
 Valos, id est vitis & conuictis, hoc est in conuictis, & esse cum quibus
 vitis praeceperet, quam terminus ageris praeceperet
 debatur; sed inscriptiones aliam rationem videntur, dum cum
 tantissimi numinis vocant, quod vitium custodi primum conuictis.
 Quare primum velando dictum fuisse primum, quod conuictis illis
 cula, sagittas, ossa, & similia corporibus affixa, & horum cum
 lere atque existeret talis existimaret. Et tunc partibus, pro val-
 de accipi debet, ut antequam accipere solebant, esse fesse. Nam ut
 R. 174. lin. 10. Pandonellus, ab opido Pandonellus, quod tunc ex-
 tuit, dignum fuisse, adduci nullo pacto possum, cum apud Geogra-
 phos, & ex antiquis nullus sit mentio.

PLAVS DEO OPT. MAX.

VITA IACOBI MOENETII

VASCONCELLI, AB IPSO

CONSCRIPTA.

MHI EX OPTIMIS ET PIIS-
simis parentibus nasci contigit. Nam pater meus
Gondifalvus Meenetius Vasconcellus, ex antiqua
Vasconcellorum familia originem trahens, vir fuit
inculpatissimis moribus, & insigni erga Deum pie-
tate, vitæque integritate memorabilis. Præterea
singulari animi fortitudine præditus, quæ aduer-
sus fidei hostes tam in Africa, quam in India stre-
nuam operam Reipublicæ impendit.

Mater verò faustum Beatrix nomen sortita, soror fuit clarissimi viri D.
Gondifalvi Pinarii Visensium Episcopi, cuius vitam, & res gestas posterita-
ti tradidimus.

Cum verò pater ex India, vbi septennio militauerat, in Lusitaniâ rediit-
set anno salutis millesimo quingentesimo vicesimo secundo, pessilentie vi-
tandæ causâ, Cetobrica proficiscens, in oppidum inde viginti leucis distans
secessit, quod vulgò Alter dicitur, & olim Eleri a Romanis vocatum fuisse
constat, ex itinere Antonini: vbi veteres clientelas, & amicos, atque con-
sanguineos habebat, à quibus per hominibus excepens, & loci amicitia cap-
tus, ibi ædes edificavit, in quibus ipse natus sum Kalendis Maij, anno vicesi-
mo tercio supra sesquiesimum.

2
¶ Nata est etiam in eodem oppido soror mea Leonora Pinaria, quæ nupsit Michaeli Cabedio Senatori Regio, & triumuiro ciuitatis Olisiponenſis gubernandæ, cui arcta sanguinis neceſſitudine coniuncta erat. Fuit enim Michael Cabedius filius Teraſiæ Pinariæ, matris meæ ſororis: quem ego fraterno amore proſequutus ſum, & ab ineunte adoleſcentia, ſocium ſemper habui, & participem omnium conſiliorum, & ſtudioꝝ meoꝝ.

¶ Cum ergo in eo amœniſſimo ſecceſſu, parentes mei quinquenniꝝ ſpatium, cum ſumma animi tranquillitate, & ſcælici rerum ſucceſſu, tranſegiffent, dum pater à labore diutina militiæ, & longinquæ nauigationis moleſtiis conqueſcere cupit: Callipolin (quæ vulgò Ciuitas amœna, ſeu Vizofa dicitur) ſedes tranſtulit, euocatus humaniſſimis literis præſtantiſſimi Ducis Brigan-
tij Iacobi, cuius cliens erat.

¶ Quò etiam venit auunculus ipſe Gondifalvus Pinarius eiufdem principis familiæ addiæctus. Qui aliquot annos domo noſtra vtens, incredibili amore, & beneuolentia, præterea omnibus humanitatis officiis à chariſſima ſore exceptus, atque excultus, in maxima concordia cum parentibus meis vixit, vſq; ad annum M D XXX. quo graſſante in eſtractu peſtilentia, auunculus in vicinam oppido villam, vnà cum matre, & reliqua familia ſecceſſit, pater autem domi remanſit.

¶ Nec multò poſt auunculus Conimbricam proſectus, inde ad eccleſias inuiſendas receſſit, quas in Ultramontana regione obtinebat, vt in eius vita diuſius narrauiſus.

¶ Ceſſante verò ea lue, quæ complura Luſitanix oppida afflixit, tranſactis ruri quindecim circiter menſibus, Callipolin reuerſi ſumus.

¶ Redijt quoque dux ipſe, qui Conimbricam confugerat. Nec diu poſtea vixit.

¶ Mater etiam mea ex puerperio vita exceſſit, ſumnum dolorem marito, liberis miſerandam orbitatem, maximum verò relinquens ſui deſiderium, non ſolū fratribus, ſororibus, cæterisq; propinquis. ſed etiam illuſtriſſimæ Ioannæ ducis vxori, & Iſabellæ filiæ, quæ poſtea Eduardo regis Emanuælis filio nupsit, reliquisq; principibus ſcæminis, cum quibus illi artiſſima interceſſerat familiaritas.

¶ Fuit enim inter nobiles matronas sui temporis, incomparabili virtute, singulari prudentia, & incredibili morum gravitate conspicua. Quas egregias animi dotes ornabat staturæ proceritas, cum decora vultus venustate coniuncta. decessit autem ætatis suæ anno quadragesimo quinto.

¶ Nec pater diu concepto, ex charissimæ coniugis obitu dolori obsistere potuit. Anno itaque millesimo quingentesimo trigesimo quinto, mense Februarii graui ægritudine correptus, mortem obiit, cum prius fratrem meum natu maximum Ioannem Mercetium Vasconcellum in Indiam misisset, me autem auunculo tradidisset, sub cuius tutela receptus, & liberaliter educatus, Eboræ primum, deinde Olisipone in eius familia permansi, vsque ad annum millesimum quingentesimum trigesium septimum, quo auunculus iam Zaphienfis Episcopus creatus, in Galliam cum amplissima legatione missus est.

¶ Nec statim me secum ille abduxit, sed cum Baionam Aquitanie urbem pervenisset, in qua ei diutius erat immorandum, literis accersitum, ad se proficisci iussit, vnâ cum consobrinis meis Ioanne Pinario, & Michael Cabedio fratribus, sub Pædagogo Aluaro Bernardo Cetobricensi, pio, & graui viro, sacerdotij sacris initiato. Erat Pinarius biennio me maior, ego Cabedium eodem temporis spatio antecibam, qui tunc decimum quintum annum attigeram.

¶ Igitur auno 1538. Octobris mense incunte, rebus necessariis ad iter opportunè instructi, Cetobricaque profecti, Baionam peruenimus. vnde paucis interiectis diebus, ab auunculo Burdigalam missi sumus, ad capiendum ingenij cultum, in celebri Gymnasio, quod ibi eo tempore florebat sub moderamine Andree Goucani Lusitani, ex Pace Iulia oriundi, viri grauissimi.

¶ Vbi in literis humanioribus biennij tempore versati, quas iam in Lusitania addiscere inceperamus, Baionam ad auunculum ab eodem Goucano perducti fuimus.

¶ Nec multo post Tolosam adiuimus, ad iuris prudentiæ studia capeSSenda, in illa nobili academia, in qua insignes Iurisconsulti, tunc ius ciuile, & pontificium interpretabantur. Inter quos Corasius, Monsabracus, Ferrerius & Ferdinandus Berengarius præcipui habebantur.

¶ Illic ergo aliquandiu morati, anno 1542. mense Maij, ab auunculo rursus accersiti Baionam reuersi sumus ego & Cabedius: Nam Pinarius Tolosæ diui

Dominici religionem fuerat amplexus : in qua postea doctor Theologus Parisiis creatus, summam eruditionis & virtutis famam adeptus est: sed in natura morte praeventus, cum ad Tridentinam Synodum à Lusitania rege missus esset, Romæ ultimum vitæ diem obiit, ætatis suæ anno trigelimonono.

¶ Imminente autem bello, quo Rex Franciscus Perpennianum per duces suos obsedit, summum imperium in exercitu obtinente, Henrico filio, qui ei postea in regno successit: auunculus è Gallia profectus, & in oppido Cantabrie, quod vulgò Sancti Sebastiani dicitur, trimestre tempus moratus, inde in Lusitaniam iter direxit.

¶ Sed cum in urbem, quæ Methina Campestris cognominatur, peruenisset, & à rege iterum in Galliam redire, & apud Franciscum oratoris munere fungi iuberetur: me & Cabedum in patriam proficisci voluit, vt desiderio Therasiæ sororis satisfaceret, quæ filiorum diuturna absentia, & viduitatis erumnis afflicta, id ab eo summis precibus efflagitauerat.

¶ Cetobricam igitur peruenimus decimoquinto Kalendas Ianuarij, anno 1543. vnde incunte Martio Conimbricam profecti sumus, ad Legalis scientiæ curriculum peragendum: vbi Martinum Aspiloueram Cantabrum, & Antonium Soarium Olisiponensem, hunc ciuile. illum verò ius canonicum publicè interpretantes, integro triennio audiuiamus.

¶ Anno autem 1545. mense Iunij, iterum ambo in Galliam ab auunculo accersiti fuimus, quem Rothomagi inuenimus: inde verò Aurelianensem academiā inuisimus, in qua Pamelij Belgæ, Iurisconsulti magni nominis, familiaritate vsi sumus.

¶ Deinde Lutetiam, regiam urbem, totius Galliæ caput adire iussi, (vbi eo tempore & Catholica religio, & literarum cultus magnopere florebat) ibi Petrum Rebuffum ius Canonicum perlegentem audire, & eius singulari doctrina frui nobis contigit.

¶ Postea in Lusitaniam auunculum sequuti sumus anno 1548. sub finem mensis Iunij, quò peruenimus, ante initiū Septēbris, & aliquandiu morati in regione Interanensi, quæ vulgò inter Duriū & Miniū dicitur, vbi auunculus monasteria quædā obtinebat, tandē mense Octobris ad regē Olisiponē peruenimus.

¶ Quo ego Tridentum missus sum, ad Concilium sub Iulio III. Pontifice maximo redintegratum, vnâ cum Iacobo Silio viro nobilissimo legationis Principe, & Iohanne Paez Iurisconsulto, ac Iacobo Goueano Theologo.

¶ Itaque è Lusitania profecti, & felici vsi itineris successu, superatis hyberno tempore, in Hispania Pyrenæis, in Gallia Alpibus montibus Tridentum peruenimus die quinta Martij 1552.

¶ Vndè post intermissionem Synodi, quæ contigit die XVIII. Aprilis, Venetias secessimus, vt ibi regium Nuntium expectare, & urbem totius Europæ pulcherrimam per otium inspicere possemus.

¶ Vbi ætate consumpta, Siluius, & Goueanus iterum in Lusitaniam redierunt nam Paccius Patavij decesserat.

¶ Ego verò discedens Verona, ex ædibus clarissimi Antistitis Aloisij Lipomani, qui nos hospitio omnes exceperat, Romam ~~per~~, per Ferrariam, Rauennam, Ariminum, Vrbiumque petens, eò perueni die decimatertia Septembris, anno 1552.

¶ Quam florentem & aureo quodam seculo fruentem comperi, sub Iulio sanctissimo, & sapientissimo Pontifice, quo regnante, sacrosanctæ Ecclesiæ Romanæ Senatus, viris, & vitæ integritate conspicuis, & omnium disciplinarum cognitione clavis, ac generis splendore admirandis abundavit. Inter quos commemorare libet nonnullos, vt ipse ex illius temporis memoria, aliquam voluptatem animo percipere possim, et si qui hæc legent, eis per me, tam clara reipublicæ Christianæ lumina innotescant.

¶ Princeps tunc erat Senatus, & vt vulgò dicitur, Collegij Decanus, Iohannes Petrus Carafa. Aderant Iacobus Medicus, & Marcellus Cerveus, qui postmodum, omnes tres Summi Pontifices fuerunt. Præterea Alexander, & Rainutius Farnesij. Ferrariensis, Mantuanus, Carpenfis, Moronus, Cæsius, Truces Germanus, Crispus, Sarracenus, Puteus, Cicada, montis Pultiani, Sanctæ Floræ, Cornelius, Sabellus, Verallus, Polus Angelus, duo Galli, Bellaius, & Armeniacus. Hispani quatuor, Sancti Iacobi, Paciecus, Cueva, Mendoncius. Vnus Lusitanus, Michael Siluius, illustrissimo genere ortus, & bonarum literarum scientia clarus.

¶ Er: ut prorsus suave in tanta rerum tranquillitate, & in ea hominum luce vivere, atque in tot principum singulari humanitate conquirere. Sed invidit tunc fortuna Romanis rebus.

¶ Nā a tortuo Iulio Pontifice summo, ac mox Marcello, qui paucos vixit dies, ē vita sublato, cum ad summum Pontificatum pervenisset Paulus quartus, antea ut diximus, Petrus Carafa dictus, ea tempora atque tumultus, & bellorum semina existerunt: ut qui rempublicam florentem viderant, eam perturbatā, & afflictam videre, minimē sustinerent.

¶ Anno itaque 1556. die vigesimatertia Septēbris vrbe egressus sum magnis itineribus, vnā cum illustrissimo viro Dionysio Alencastrio, cuius pater Alphonsus Lusitanæ Regis apud summum Pontificem Orator erat.

¶ Cumque Senas pervenissemus, excepti hospitio à Marchione Sarriz Dionysij patruo, ipse in Galliam Cisalpinam, quo iter habebat, inde profectus est, Ego verò Florentiam, & Pisas, ac mox Genuam perveni.

¶ Vnde conscensis triremibus duce Iohanne Mendoncio, Barchinonem appuli sub exitum mensis Octobris.

¶ Ex qua vrbe, terrestri itinere, per Cestiberos, & Vaccas, Pintiam clarum in primis Hispaniæ Tarraconensis oppidum perveni.

¶ Ac inde per Methinenses, & Salmanticenses, eam Lusitanæ partem petiis, quæ à Castellæ Regno apud Civitatem Rodericiam disiungitur: ut auunculū tunc Visentium Episcopum convenirem, qui trium dierum itinere, ab eo tractu aberat.

¶ Apud quem duos ferè menses commoratus, Olisiponem profectus sum: vbi à præstantissimo Rege Iohanne, benignè exceptus (quæ ipsius fuit humanitas incredibilis) ac de itineris causa, deque Romanarum rerum successu, familiariter interrogatus, cum ei exposuissem, Eboram mihi esse adscundam, ad capiendam canonicatus possessionem, qui ex auunculi resignatione, annuente Summo Pontifice, mihi Romę obtrigerat. Gratum id sibi esse dicens, suumque favorem mihi, meisque rebus minimē defuturum pollicitus, me honorificè demisit.

¶ Eborā igitur pueritiā meā alitrix, & altera patria, veluti iure quodā suo, fructū studiorum, laborumque meorum sibi vendicans, operamque meam, & industriam, pro collato in me prioris educationis munere repetens, Deo optimo maximo ita disponente, Roma aduenientem excepit anno 1557. mensē Martij, quo tempore Eborenus Archiepiscopus erat Henricus Cardinalis, qui postea Rex fuit.

¶ Agebam tunc ipse ætatis annum trigessimūquartum: integra vigeat valetudo, quam etiam Translagani cæli natura non parum iuvare visa est: sub quo nempe natus, & educatus fueram.

¶ Itaque vsque ad annum ætatis sexagesimū octauum, quo hæc memoria prodimus, vnum tantum ancipitem morbum pati in ea urbe mihi contigit. cū iam in ea triginta quatuor annos permanserim.

¶ Quo tempore non solum Canonicatus munera obiui, sed etiam Inquisitor fidei cum essem ab Henrico Principe creatus, anno 1563: integro decennio in ea functione Reipublicè operam nauavi.

¶ In qua collegas habui vicissim quatuor (nam à duumviris apud nos is magistratus ut plurimum geritur) quibus cum summa concordia comes fui, & socius in eo munere obcundo.

¶ Collegas vero ipsos hic nominare mihi liceat, propter summam meam in illos, dum viuerent benevolentiam.

¶ Primus fuit Doctor Antonius à Castro, qui ipsius Henrici vicarius generalis fuerat, iuris vtriusque scientia, & forensis exercitationis vsu clarus.

¶ Cui successit Petrus Aluarez Paredes omnium Inquisitorum Lusitanie Antiquissimus, & de sacrosancto fidei negotio optime meritus.

¶ Quo mortuo, cum octuagenarius ferè discessisset: in eius locum successit Frater Emmanuel Veiga ordinis sancti Dominici, insignis Theologus.

¶ Postremum, & quartum collegam nactus sum, doctorem Hieronymum Sou-
sam, iurisprudentiæ cognitione, generis nobilitate, & virtutum omnium or-
namentis præstantem.

¶ Cum igitur hos quatuor collegas habuissem, ac multo etiam tempore, solus
tantum munus obuiissem, & incredibiles exhaustissem labores, nec mihi succel-
sor à principe daretur: cœpi ab illo summis precibus contendere, vt mihi li-
ceret, onus illud tam graue, tandem aliquando deponere.

¶ Quod mihi demum quamuis renitens, ac veluti coactus concessit, ea ta-
men conditione, vt assessoris nomine, Inquisitoribus in posterum adesse, &
definiendis fidei causis interesse vellem, assignato mihi ad vitam eodem sala-
rio, quod cum essem Inquisitor habueram: sed libero, & sine aliquo prorsus
onere, nisi tantum spontaneo.

¶ Ego verò ab anno 1573. quo ab ordinaria illa functione, me abdicauì, nun-
quam destiti, pro mea virili parte, fidei negotia apud tribunal sanctæ Inquisi-
tionis iuuare nec desinam, quandiu id vires ferre poterunt.

¶ Quam bene autem quantaque cum animi moderatione, diligentia, & inte-
gritate, munere eo functus fuerim, satius est aliorum permittere iudicio, quàm
à me hic commemorari.

¶ Anno deinde 1577. cū Eborā discedens Olisiponem peruenissem, à serenis-
simo Rege Sebastiano humanissimè exceptus sum, & ad capeiendā iterū Rē-
publicam, ac grauissima obcunda negotia inuitatus: quæ cum ipse recusassem,
tantum abest, vt magnanimus Rex, aliquam ex eo offensionis ansam arripue-
rit, vt etiam nouum quodam honestissimæ functionis genus excogitauerit, ea
ius occasione, me retinere, & opera mea vti posset.

¶ Quæ omnia eius immatura mors, & rerum omnium commutatio postea
sequuta turbauit. Nam eo mortuo, ego iam in senium vergens, & natura ipsa,
magis ad honestum, & tranquillum otium, quam ad negotium propensus: ite-
rum Eborā mihi repetendam, & in ea vrbe sedem itabilem figendam esse
deceui.

¶ Sed paulo post, Henrico Rege è viuis sublato, & pestilentia non solum apud

Eborenses, sed ferè per vniuersam Lusitaniam grassante, in villam amoenissimam Silueriam Eboræ sex M. P. ferè distantem, secessi mense Maij, anno 1580. vbi sub finem Augusti, grauissimo morbo correptus, parum abfui ab extremo vitæ periculo.

¶ Valetudine autem aliquantulum recuperata, sed nondum planè confirmata, natalis soli, & patriæ desiderio affectus, eo iter intendi, accidit autem, vt eodem tempore, potentissimus Rex noster Philippus, ab Heluensi ciuitate profectus, illac etiam iter haberet, quem tunc minimè salutaui, quia ita macie- & pallore confectus eram, vt timuerim, propter pestis recrudescentis famam, ne ei molesta, & intempestiua, ea salutatio videri posset.

¶ Sed Olisipone postea commorantem adiui, & ab eo pro singulari eius, & verè regia benignitate, humanissimis verbis exceptus sum: cuius nomini, ita deditus semper, atque addictus fui, vt neque amore, nec studio, erga ipsum, quisquam me vilo vnquam tempore superauerit.

¶ Qua de re, ac etiam de meo erga patriæ incolumitatem studio, incredibiliq; sollicitudine plura dicere potuissim, nisi innata mihi verecundia, à propriis laudibus, & captanda inanis gloriolæ aura vehementer abhorreret.

Liber Quintus.

AUTHORE IACOBO MOE-
NETIO VASCONCELLO. DE
EBORENSI MUNICIPIO.

ANTIQUITAS hanc urbem Eboram dictam fuisse, & sic ab eruditis nominari debere, constat tum ex Plinio, Pomponio Mela, Antonini Itinerario: tum etiam ex antiquis Conciliis in Hispania celebratis, & vetustis lapidum inscriptionibus, intra urbis ambitum, & in eius agro repertis, de quibus mox agemus.

¶ Undè apparet locum Ptolemæi deprauatum esse, qui hanc urbem Eburam, & quandam in Batice sitam, Eboram appellat, cum è diverso nostra hæc Eboræ, altera verò Ebura sit, cognomento Cerealis dicta, teste eodem Plinio, libro tertio, capite secundo, & Pomponio, qui ex eadem Batice prævincia ortus, Mellaria nempe oppido, fidedignus est testis.

¶ Hæc nominis similitudo Strabonem etiam fefellit, & Stephanum in libro de Urbibus, qui Strabonis verba minus exactè perpendens, quod alterius erat, alteri attribuit, Eburam pro Ebora accipiens

¶ Nec mirum est istos, cum Græci fuerint, & in longinqua regione nati, deceptos nominum propinquitate fuisse.

¶ Latinos verò Geographiæ scriptores, quales fuerunt, quos antea nominauimus, non est verisimile hæc nomina incognita habuisse: quos hac in parte nos sequimur. Alteram etiam Eboram Ptolemæus nominat, non procul à Caesar-augusta.

¶ De nominis autem, & huius vrbis origine, & quisnam primum eam ædificare coeperit, quis quæso certi aliquid asserere queat, in tanta rerum antiquarum obscuritate, nisi qui fabulosis, & confictis originibus, otio abuti, & bonas horas malè collocare cupiat?

¶ Datum hoc fuerit priscis rerum scriptoribus & ut ita dixerim, Gentilitati sit venia, quòd vrbum primordia, ad decorum, dearumque fabulas, plusquam aniles referre sint ausi.

¶ Nobis, qui eorum superstitionem, non minus ridendamquàm miserandam censemus, veritas in primis constare debet, & nihil est asserendum, nisi quod pro comperto habetur, aut grauis alicuius authoris testimonio, aut verisimilibus coniecturis, aut ipsis etiam inscriptionum veterum monumentis.

¶ Sed ne omnino hanc curam neglexisse videamur, non pigebit ea, de vtraque adducere, quæ nobis sæpe, diuque de nomine cogitantibus, apud Geographos, & ceteros scriptores occurrerunt.

¶ Plinius itaque libro tertio capite primo scribit Marcum Varronem asserere in vniuersam Hispaniam peruenisse Iberos, & Persas, & Phœnicas, Celtasque, & Pænnos.

¶ Er ut ceteros modo missos faciamus, de Celtis, seu Gallis, idem asserit Strabo libro tertio, tradens eam Lusitanie regionem, quæ est inter Anam, & Tagû maiori ex parte, à Celtis incoli: & paulò post, cum de Nerio agit promontorio, ita habet.

¶ Extremi Artabri incolunt, circa Nerium promontorium, quod Occidentalis, & Aquilonaris finis est lateris. Circumhabitant Galli, qui colentes Anam flumini cognatione contingunt. Hæc ille.

¶ Ex quibus aperte constat, hunc tractum, vbi Ebor sita est, à Celtis fuisse habitatum, qui ante Cartaginenses, & Romanos in Hispaniis rerum potiti sunt.

¶ Verisimile est igitur ab Eburonibus Belgis, seu ab Eburonicibus Celticæ Galliæ populis, hanc urbem, & conditam, & denominatam fuisse, vt Heluiam, seu vt vulgò dicimus Heluensem ciuitatem, ab Heluis Gallis originem trahere, suo loco dictum est.

¶ Tam pertinax autem fuit, tamque diuturna Gallorum in Hispania mora antiquis illis temporibus, vt cum lingua, & moribus Hispaniis simillimi haberentur, Celtiberi dicti sint.

¶ Linguam autem ab illis vsurpatam, eam fuisse putò, quæ hodie Cantabris in vsu est, & Vasconica dicitur, vel à Vasconibus vltimis Hispaniæ populis, vel ab Aquitanis, qui etiam Vascones dicuntur.

¶ Hanc autem Vasconicam linguam Celtis communem, aut etiam Celticam fuisse, confirmat versiculus Ausonij Burdigalensis, cum patriam celebrat, & fontem ibi scaturientem nimis laudibus extollit in hunc modum. Libet enim Carmina apponere, quia digna sunt, & quia Burdigalensibus, quibus puercilis ætatis cultum debeo, obiter gratificari cupio.

Salve fons ignote ortu, sacer, alme, perennis,

Vitree, glauce, profunde, sonore, illimis, opace.

Salve vrbis genius, medico potabilis haustu.

Duiona Celtarum lingua, fons addite diuis.

Non Aponus potu, vitrea nō luce Nemausus

Purior, æquoreo non plenior amne Timausus.

¶ Duiona Gallicè fontem diuinum significare innuit, cuius nominis forma, & sonus Vasconicæ Cantabrorum linguæ aptè quadrat. Sic enim finiunt vrbium & complura alia vocabula, & hæc vox Ona, apud illos, bonum seu diuinum sonat.

¶ Aquitanos autem non modo lingua, sed etiam corporibus, Hispanis magis, quam Gallis similes fuisse, suo tempore, testatur Strabo initio libri quarti, qui etiam asserit Callaëis, Asturibus, & Cantabris, usque ad Valcones, & Pyrenen eandem fuisse viuendi formulam.

¶ Nostram igitur Eboram, ab Eburonibus, seu Eburonicibus Gallie gente, conditam, ac denominatam fuisse, verisimile mihi sit. Nec me later, etiam in quadam Italiae parte, Eburinos populos Plinium collocare libro tertio, capite vndecimo: & Pomponium Melam in sinu Gaditano, castellum Eboram iuxta litus: Id enim passim contingere videmus, vt in diuersis orbis partibus nonnulla oppida eodem ferè nomine censeantur.

¶ Sed vtrum Celtæ illam condiderint, an verò iam conditam, & edificatam inhabitauerint: merito dubitari potest.

¶ Quantum autem coniecturis assequi licet, ego eos conditores huius vrbs fuisse crediderim: quia ante Quintum Sertorium, muris caruisse videtur: ipse enim se mœnibus eam cinxisse testatur.

¶ Vnde suspicari fas est, à Gallis, quorum mos erat vicatim habitare, originem traxisse: qui præter hoc municipium, minora etiam quadam oppidula, suæ gentis nomine insignita reliquerunt: vt Eboram, à monte in quo sita est, montanam dicta; distantem ab hac, de qua agimus viginti circiter passuum millibus.

4. ¶ Et Eburobritium sitam inter Scallabin, & Olisiponem, cuius meminit Plinius libro tertio, capite vigesimoprimo, vbi corrupte, Ebuo, Britium, legebatur, quod primus omnium Resendus noster indagauit, minimè ab his, qui antea in eum authorem observationes ediderant, animaduersum.

¶ Mœnia igitur antiqua, quæ etiam nunc extant, & vetus ambitus, seu circuitus vulgo dicitur Quintus Sertorius condidit, peracto (vt ex eius inscriptione constat) bello Celtiberico, in quo Eborensem militum prompta, ac strenua opera vsus fuerat.

¶ Constabant autem muri ex quadratis lapidibus, validis propugnaculis, ac turribus, suis locis distincti, adeò firma, solidaque structura, vt post tot secula, tantamque, & tam variam rerum vicissitudinem, adhuc hodie integra illorum cernantur vestigia.

¶ Addidit aliud non minus necessarium beneficium, gratissimus ac liberalissimus Imperator, inuenta in urbem magna aquarum copia, ab duodecim fere millibus passuum, quam ex diuersis fontibus in vnum ductum collectam, ex manubiis magnificentissimo opere perducendam curauit. Sed iam ipsam inscriptionem subiiciamus.

Q. SERTOR.
HONOREM NOMINIS SVI, ET COHORT. FORT.
EBORENSVM MVNIC. VET. EMER. VIRTVTIS ERGO
DON. DON. BELLO CELTIBERICO, DEQVE MANVBIIS
IN PVBLIC. MVNIC. EIVS VTILITATEM VRB.
MOENIVIT, EOQVE AQVAM DIVERSEIS IN DVCT.
VNVN COLLECTEIS FONTIB. PERDVCENDAM CVRAV.

Hoc est.

¶ Quintus Sertorius ob honorem nominis sui, & cohortis fortissimorum Eborensum municipum, veteranorum, emeritorum, virtutis ergò donis donatorum bello Celtiberico, deque manubiis in publicam municipij eius utilitatem, urbem mœniuit, eoque aquam diuerseis in ductum vnum collecteis fontibus perducendam curauit.

¶ Quo magnanimi viri, eiusdemque fortissimi ducis testimonio, etsi alia decissent, satis commendata olim fuisse videtur Eborensum virtus, & rei militaris studium.

¶ Quam ob causam, eos præ cæteris totius Hispaniæ populis, peculiari quadam beneuolentia prosequutus est. adeò vt hîc domum, & aliquot liberos habuerit, vnâ cum Iunia Donace domestica, vt ex duabus marmoreis tabulis constat, quarum altera in eadem Q. Sertorij domo in foro piscario sita, repperita fuit cum hac inscriptione.

LARIB. PRO
SALVTE ET INCOLV
MITATE DOMVVS
Q. SERTORI
COMPETALIB. LVDO S
ET EPVLVM VICINEIS
IVN. DONACE DO
MESTICA EIIVS. ET
Q. SERTOR. HERMES
Q. SERTOR. CEPALO
Q. SERTOR. ANTEROS
LIBERTEL.

Hoc est.

¶ Laribus pro salute, & incolumitate domus Quinti Sertorij, competalibus ludos & epulum vicineis, Iunia Donacæ domestica eius, & Quintus Sertorius Hermes, Quintus Sertorius Cepalo, Quintus Sertorius Anteros Libertei.

¶ Altera iuxta oppidum Terranium, distans Eborā ad XXX. M. P. in templo Diuorum Iusti & Pastoris, cuius cippum iam superiori libro Resendius exhibuit, ex quo apparet Iuniam Donacem, pro victoria illa celebri à Sertorio parata, contra Pompeium, & Metellum illic Ioui, cuius tunc erat delubrum, vota soluissē.

¶ Verisimile est etiam Q. Sertorium erga Eborenses ita fuisse animatum, propter loci opportunitatem, & ad hyemandum feracem, idoneumque agrum, unde veris initio, copias educere, & in citeriorem Hispaniam proficisci solebat, ut ex Appiano Alexandrino liquet, cuius verba hæc sunt, libro primo de ciuilibus Romanorum bellis, circa finem.

¶ Cum autem ver instaret, ad inuicem congregi cœperunt, Metellus scilicet, ac Pompeius ex Pyrenæis montibus, inter quos hyberna egerant, Sertorius & Perpenna ex Lusitania. Et paulò post.

¶ Metellus iterum, ac Pompeius ex Pyrenæis Montibus in Iberiam venêre, his Sertorius & Perpenna à Lusitanis occurrunt, & iterum, vbi de nece Sertorij, & de contemptu atque odio militum in Perpernam agit.

¶ Porro Sertorij virtutem, Ivniciam illorum salutem fuisse rati, haud facile in Perpernam oculos conijciebant, nec ipsi duntaxat Romani, verum barbari ferè omnes, Lusitanique, quorum opera Sertorius præcipuè in bello vsus fuerat. Haftenus Appianus.

¶ Nos autem de hac Sertorij in hanc urbem egregia voluntate præcipuoque amore, ita canimus in ea Sylua quam de nostro ex Eborâ discessu nuper vnâ cum quibusdam aliis opusculis in lucem edi curauimus.

*Hic illum certos fama est habuisse penates,
Et proprios coluisse lares, hinc dulcia fixit
Limina, quæ trepido belli cessante tumultu,
Incoleret, positis & saepe reuiseret armis.
Sive loci genio captus, seu gentis amore,
Vel quia ad euentus dubios, bellumq; parandum
Apta foret regio, delectæ robore pubis,
Et virtute virum, vario quos Marte probarat.*

¶ Siquis verò fertiles Eboræ campos, & circumquaque in modum amphitheatri, obiectos altissimos montes, non semel, nec obiter contempletur, ille sanè si Romam, & Romanum agrum vnquam aspexit, similitudinem incredibilem sparsis his, qui hæc legent, inter vtrunque tractum deprehendet: hoc vno dempto, quod Eborâ fluuius caret, & mediterranea omnino est.

¶ Nam (si parua licet componere magnis) vt Roma ad Septentrionem, & Orientem solem Tyburtina iuga circiter XVI. M. P. distantia à moenibus habet, interueniente lata, ac pulchra camporum planitie.

¶ Sic Eborâ ad eundem cœli situm, Ossam montem aspiciet amœnissimum, multisque fontibus, & riuis vndique scaturientem, atque in eadem ferè

distantia: inter cuius ardua cacumina, & ciuitatis muros, latissimi campi patet.

¶ Rursus Sabinis Prænestinis, Tusculanis, atque Albanis montibus versus Orientem & Meridiem agrum Romanum, cingentibus, non absimiles sunt saltus, eodem ferè spatio Eborā distantes, quos Portellenses, Viennenses, & Alacacenenses, à circumuicinis oppidis vulgò appellamus.

¶ Cingitur deinde Eborā iugo montis, quem Murum vocant, præterea Calatincensi saltu, quem Arratolensem vulgus nominat, & perpetua deinde montium corona, qui Ossam ex Septentrionali latere attingunt, & ita circuli efficiunt, quem initio ex eodem loco describere coepimus, non dissimilem illi, quo Romanus ager vndique clauditur.

¶ Sed quorsum hæc dicet aliquis: vt ad eas causas, propter quas, hanc urbem Sertorio charam fuisse diximus, hæc etiam accedat, quod quandam Romæ similitudinem, & imaginem ex camporum planitie, & montium distantia, atque aspectuprehendere poterat.

¶ Constat enim ex historiographis, qui vitam illius literis tradiderunt, & præcipue ex Plutarcho, perquam auidum fuisse Romam reperendam, si compositis discordiis, tutò arma deponere licuisset.

¶ Tradunt etiam maximo semper arsisse desiderio Rhææ matris visendæ, quam vnicè dilexit, quia cum infans patre orbatus fuisset, ab ea liberaliter, & petamanger fuerat educatus.

¶ Vnde in ea inscriptione, quam superius adduximus, non patris nomen, more Romano, sed matris apposuit.

¶ Quo argumento Michael Siluius vir clarissimus, qui ex Episcopo Visensi Cardinalis creatus fuit à Paulo III. Summo Pontifice, contendebat eam memoriam minimè esse antiquam, sed ab aliquo huius ciuitatis fauore fuisse consistam, quò regi persuaderet, vt aqueductum à Sertorio olim erectum, & vetustate collapsum, instauraret.

B

*Procedo, & paruam Troiam, simulatâq; magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine riuum
Agnosco, Scæaq; amplector limina portæ.*

¶ Atque iterum libro quinto, dum in Sicilia apud Acestem mœnia condentem inducit, ita canit.

*Interea Aeneas urbem designat aratro,
Sortiturq; domos, hoc illum, & hæc loca Troiæ
Esse iubet.*

¶ Niligitur mirum, si Quintum Sertorium, virum & bellicis artibus, & totius antiquitatis cognitione præstantem, nec à literis alienum, ut qui eas in Hispania edoceri curauerit, priscos illos heroas hac in parte imitari voluisse credamus: & hanc urbem, à se mœnibus, porticu, & aqueductu magnificè ornatam, atq; aliis fortasse nobilitatam monumentis, quæ temporis iniuria aboleuerit, velut alteram Romam, in solatium amissæ patriæ elegisse, in qua præcipue habitaret, ac mansuras sedes figeret.

¶ Sed fefellit illum, id, quod mortalium spes fallere plerumque solet: concepta videlicet, de prospero futurorum euentu, & fauentis fortunæ stabilitate opinio. Paucis enim interiectis annis, suorum insidiis circumuentus, ac procul à dilecta Eborâ trucidatus est.

¶ In qua sibi forsitan monumentum viuens posuerat, vbi verisimile est eius cineres fuisse repositos, ut fama apud Eborense vulgatum scimus, sed certum eius rei argumentum nemo hætenus inuenire potuit. Inscriptio autem quæ ea de re circumfertur ab aliquo antiquitatis studioso conficta videtur.

¶ Et quoniam in rebus adeo antiquis, coniecturis uti licet, non pigebit aliam etiâ causam assignare, Sertorianæ erga Eborense beneuolentiæ.

¶ Tradunt antiquitatum Hispaniæ scripiores, eas Celtarum gentes, quas diximus ex Galliis, in Hispanorum fines cômigasse, tandem in Lusitaniam peruenisse, anno septingentesimo quinquagesimo nono ante seruatoris nostri aduentû, quo tempore verisimile est Eboram ab illis conditam fuisse.

¶ Constat autem Romam eodem ferè tempore fuisse ædificatam, hoc est, ante

domini natale, septingentesimo quadregesimo septimo anno, ita vt Romanae vr-
bis primordia, cum Eborae origine concurrere videantur.

¶ Cuius rei recens adhuc memoria apud Eborenses Sertorij tempore fortassis
extabat, non solum à maioribus fama, & sermonibus, per manus tradita, vt ple-
runque fieri solet, sed etiam literarum monumentis, & publicis tabulis conscrip-
ta, atque consignata.

¶ Cum enim tam illustris esset illis temporibus, Romanorum fama, vt ditionis
& potentiae magnitudine, vniuersum propè terrarum orbem, in sui admiratio-
nem conuertissent, quis dubitabit ceteras nationes in magna posuisse gloria, si-
milem illis quacunque in re, etiam minimi momenti, fortunam sortiri potuisse.

¶ Ea ergo originis similitudo, vltra situs formam, & patrij soli simulachrum, il-
lum incitare potuit, ad hanc urbem, vt fecit, peculiari quodam studio, ac singula-
ri amore complectendam.

¶ Nec minori beneuolentia, Iulium Caesarem, Eboram prosequutum fuisse existi-
mandum est, tum propter cognomen, quod ab illo receptum retinuit, & libe-
ralitas Iulia dici voluit, tum etiam propter magnificum titulum, quem in eius
gratiam publicè dedicauit inscriptum in marmoreo cippo literis elegantissimis
in hunc modum.

DIVO IVLIO
LIB. IVL EBORAE
OB ILLIVS IN MVN. ET MVN.
LIBERALITATEM
EX D. D. D.
QVOIVS DEDICATIONE
VENERI GENETRICI
CESTVM MATRONAE
DONVM TVLERVNT.

Id est, Diuo Iulio, liberalitas, Iulia Ebora, ob illius in municipes, & municipium liberalitatem, ex decreto decurionum dedicauit. Quouis dedicatione veneri generatrici cestum matronæ donum tulerunt.

Quæ autem fuerit Cæsaris liberalitas, erga hanc urbem si dubitetur, ego existimarem concessum ab illo Ebora fuisse ius Italicum, vt ex eo tempore municipium Latij veteris diceretur. Sic enim scribit Pinius libro quarto sapius adducto, cap. 22. oppida veteris Latij, Ebora, quod idem liberalitas Iulia, & Myrtillis, ac Salacia.

Erat autem municipiorum conditio, multis in rebus coloniis præferenda, & præcipue ea de causa, quia municipes teste Gellio, libro decimo sexto, cap. octauo, erant ciues Romani suo iure, & suis legibus vtentes, nullis aliis necessitatibus, neque vlla populi Romani lege astricti.

Sed coloniarum, alia necessitudo est. non enim veniunt extrinsecus in ciuitatem, nec suis radicibus nituntur, vt municipia, sed ex ciuitate, quasi propagatæ sunt, & iura, institutaque omnia populi Romani, non sui arbitrij habent. Hæc Gellius.

Itaque municipia, simul cum ciuitatis Romanæ priuilegiis, & iure, suas leges, suos magistratus, & sua tam publica, quam priuata instituta, ac sacra retinebat.

Colonia verò diuersa ratione rempublicam administrabant, vt copiosè, & eleganter tradit Onuphrius Panuinius Veronensis, in Cométariis reipublicæ Romanæ, in eo libro, qui imperiū inscribitur, ubi agit de iure municipum cū suffragio.

Municipes enim (vt ait Iurisconsultus Vlpianus, in l. i. ad municipales ff.) propriè appellantur, muneris participes, recepti in ciuitatem, vt munera nobiscum facerent, vnde omnibus ciuium Romanorum priuilegiis potiebantur, vno duntaxat excepto, vt Onuphrius asserit, quod in curias Romanas descripti non erant, atque ob eam causam curiatis comitiis, in quibus tamen parum momenti erat, excludebantur.

Curia enim solum ad eos qui urbem Romanam incolerent, pertinebant: Nam qui in municipiis habitabant, sua sacra municipalia, pro curiis habebant.

¶ Ius verò Italicum, seu antiqui Latij, ad eò nobile, & præcipuum fuit, vt etiam aliquot coloniarum antiquarum, & celebres, minimè illud adipiscerentur.

¶ Quæ verò Italici iuris dicebantur in maximo id honore, & beneficio poneret. vt colligitur ex eodem Vlpiano, in l. l. de censib. quo loco gloriatur Phœnicem Tyriorum coloniam patriam suam, ius Italicum fuisse adeptam, ob insignem erga Imperium Romanum fidem, cæterasque dotes, quas ibi vt gratus ciuis cōmemorat.

¶ Et paulo post, in Palæstina (inquit) duæ sunt coloniarum, Cæsariensis, & Alia Capitolina, sed neutra ius Italicum habet.

¶ Quin etiam in Lusitania, & reliquis Hispaniarum prouinciis, Emeritenses, Pacenses, Valentinos, cum coloni essent, iuris Italici esse affirmat idem in l. vltima eodem titulo: quibus addit Galliarum Narbonensis, & Germaniæ nobilissimas colonias.

¶ Splendor itaque, & dignitas Eborenensis municipij, tam ex originis antiquitate, & Italici iuris prærogatiua, quàm ex eo etiam deprehenditur, quod imbuta-
tis ius habuerit, vtpote, quæ inter stipendiaria Lusitaniarum oppida à Plinio minimè numeretur lib. 4. cap. 22.

¶ Vt autem olim Cæsaribus, & cæteris Romanorum ducibus, hæc ciuitas grata fuit, sic quoque à potentissimis Lusitaniarum Regibus maximo semper in honore est habita, & post Olisiponem, Regni caput primum, locum obtinere cœserunt, quamuis ei hand libenter hunc honorem cessura sit, nobilissima Calensis vrbs, quæ hodie Portugalensis dicitur, sita ad ostium Durij, vt suo loco dicemus, cum ad illam hæc historia peruenerit.

¶ Quid autem prohibet carmina nostra, ex eadem illa Sylua, de hac Eboræ dignitate à Cæsare obtenta, in medium proferri, ex quibus ea quæ diximus, apertius cognosci possint?

Salue magna parens frugum, fœcunda virorū

Salue altrix, nobis vrbs ô gratissima salue.

Cæsaribus dilecta pijs, adamatâq; magnis

*Regibus, antiqui retinens monumenta decoris,
Maximus ille ducum, Romanae gloria gentis,
Iulius à Phrygio deducens nomen Iulo:*

*Cum quateret terras armis, cum sidera fama
Compleret, solusq; orbis tractaret habenas:*

*Te titulis, ciuesq; tuos decorauit opimis
Muneribus, largaq; manu largitus honores*

Eximios, Latij tribuit tibi iura vetusti.

*Cæsaris hinc tibi creuit amor, cui marmora quondam
In medio mansere foro, testantia laudes,*

Egregiumq; viri decus, à quo Iulia dici

Gaudes, occiduas inter memorabilis vrbes.

¶ Sed vt ad Romanorum monumenta deueniamus, quæ præter iam superius adducta, in ipsa vrbe, & in eius agro reperta sunt, ex quibus antiquitas satis ostenditur. Illa statim iam peruulgata inscriptio sese offert, quæ incipit L. S. I. L. O. S. A. B. I. N. V. S., quam Resendius libro tertio iam exhibuit. Cuius interpretationem ab illo prætermisam, tantummodo ibi apposuimus.

¶ Reperta autem fuit hæc inscriptio, in prædio cognominato Pomariensi, distante ab hac vrbe X. VI. M. P. & ab oppido Vienna, VI. M. P. vbi ameni sunt colles, quos Appianus Alexandrinus vinetis confitos fuisse, & ibi templum Veneris extitisse refert.

¶ Constat autem apud omnes Hispaniæ antiquitatum scriptores, vetustissimam esse omnium, quæ apud Hispanos hætenus inuenta sunt.

¶ Commissum est enim illud prælium, inter Caium Plautium, & Viriatum Lusitanorum ducem, anno ab vrbe condita sexcentesimo nono, Quinto Fabio Maximo, & Lucio Hostilio Consulibus.

¶ Nisi antiquiorem esse admittamus, eam, quæ Marco Catoni Censorio tribuitur à Petro Appiano Alexandrino, quæ incipit PALLADI VICTRICI. Sed meo iudicio, illius seculi antiquitatem parum redolet.

¶ Extat autem apud nos, in agro Sintrienſi, in vico cui nomen eſt Fanum, marmor admodum vetuſtum, dicatum memoriæ Catonis, ſed imperfectum, & lacerum, literis conſractis, & alterum in ipſa Oliſiponenſi ciuitate, in arce ſumma, quorum meminit Reſendius libro tertio, de quo autem Catone, ibi fiat mentionio, nihil certi auſus eſt aſſerere.

¶ Ego à veritate, minimè abhorreſcere putabo eum, qui ad antiquum Cenſorium referat, quem in vniuerſa Hiſpania Imperium tenuiſſe conſtat anno ab vrbe condita quingentefimo quinquageſimo nono: atque etiam in vltiori Hiſpania reſeſſiſſe Plutarchus teſtat, vt etiam Vaſæus annotauit, tomo primo, cap. 12. vbi de eius conſulatu agit.

¶ Hinc illius in Luſitanos amor, ita vt Galbam in eorum gratiam accuſarit. multa etiam Luſitanorum erga ipſum beneuolentia, ob accepta beneficia, quod verba Sintrienſis inſcriptionis ſignificare videntur. Sed ad cæteras inſcriptiones redeamus.

¶ Habuit olim hæc ciuitas nobilem flaminicam hoc eſt ſacrorum præfectam, ſeu curatricem, nomine Laberiam, quæ non ſolum huius municipij, ſed etiam totius prouinciæ Luſitanix flaminio præerat.

¶ Extat eius memoria à libertis dedicata, vt libro primo Reſendius admonuit in hæc verba. Laberix Lucij filix Gallæ, Flaminicæ municipij Eboreniſis, flaminicæ prouinciæ Lyſitanię. Lucius Laberius Artemas, Lucius Laberius Gallæus, Lucius Laberius Abaſcantus, Lucius Laberius Paris, Lucius Laberius Lauſus, Liberti.

¶ Obiit autè in Colliſiponenſi oppido, ex cuius ruinis Leirinenſis ciuitas conſtructa fuiſſe viderur, quò aliquot vetuſta marmora translata ſunt, vt ſuo loco dicemus, inter quæ epitaphium huius Laberix viſitur, in angulo frontiſpicij eccleſiæ ſancti Stephani, ad ſiniſtram maioris ianux partem: in hunc modum.

LABERIAE L. F. GALLAE
 FLAMINICAE EBORESI.
 FLAMINICAE PROV. LVSI
 TANIAE IMPENSAM FVNE
 RIS. LOCVM SEPVLTVRAE
 ET STATVAM. D.D. COLLI
 PRONESIVM DATAM L.
 SVLPICIVS CLAVDIANVS.

Hoc est.

¶ Laberiae Lucij filiae Gallae, Flaminicae Eboresi, Flaminicae provinciae Lusitaniae, impensam funeris, locum sepulturae, & statuam decreto decurionum Colliponesium datam, Lucius Sulpicius Claudianus.

¶ In quo marmore, Eboresis, pro Eborensis, & Colliponesium, pro Collipponensium scribi, lectorem monemus: vel incuria marmorarij, vel quia ea loquendi formula, tunc in usu erat, ut ex multis aliis inscriptionibus colligitur.

¶ Inuentus est & alius cippus, in quo flaminicae alterius Eborensis fit mentio, in praedio, cui Mesquita hodie nomen est, decem millibus P. circiter ab Eborae remoto, prope viam, quae montem Soratium oppidum ducit, ubi vestigia vetustissimi fani extant, & aliquot marmoreae columnae repertae sunt.

¶ Est autem hic lapis magnitudine, his, de quibus proxime egimus, inferior: sed elegantius sculptus, quem vomeris ynco, inter arandum, erutum asserunt, ut in eum, & in complures alios eodem casu repertos, quadrare possint elegantissimi Maronis Versiculi libro Georgicorum primo, paucis immutatis,

*Scilicet adueniet tempus, cum finibus illis
 Agricola incuruo terram molitus aratro,*

*Exesa inueniet scabra rabigine saxa,
Et leuibus rastris tumulos pulsabit inanes.*

¶ Inscriptio verò est huiusmodi.

D. M. S.
C. ANTONIO. C.F. FLA
VINO. VI. VIRO. VNI.
HAST. LEG. II. AVG. TORQ.
AVR. ET AN. DVPL. OB VIRT.
DONATO. IVN. VERECVN
DA. FLAM. PER P. MVN. EBOR.
MATER. F. C.

IVN.

Hoc est.

¶ Diis manibus sacrum. Caio Antonio Caij filio Flauino. sextumuiro iuniorū, hastato legionis secundae Augustalis, torque aurco, & annona duplici ob virtutem donato, Iunia Verecunda Flaminica perpetua municipij Eborensis, mater faciendum curauit.

¶ Habuit Eborā etiam antiquis illis temporibus, ciues complures rei bellicę gloria, & multis aliis virtutibus claros, quibus ob merita in patriam, statuas, & alia monumenta dedicauit.

¶ Quorum memoria, tot annorum serie, tot Hispaniæ cladibus, tanta rerum Romanarum obliuione, tam deformi totius antiquitatis interitu, haud omnino exringui aut obliterari potuit.

¶ Extant namque aliqua vestigia venerandę vetustatis, ex quibus conijcere quis possit, quam ferax olim hæc ciuitas fuerit fortium, & illustrium viroꝝ.

¶ Et in primis sese offert cippus ingens marmoreus eleganter sculptus, qui in Resendiæ ædibus visitur, sed quo loco sit repertus, ipse non dicit, nec nos peruestigare potuimus.

¶ Suspiciamus autem, ex fundamentis templi Deiparę virginis Gratiarum, in quo Augustiniani fratres degunt, erutum fuisse, vbi etiam lapis, quem illico apponam, inuentus est, teste ipso Resendio, verisimile autem mihi fit, ibi forum ciuitatis fuisse Romanorum tempore. id enim inscriptiones ipsę innuunt.

L. VOCONIO. L. F. QVIR.

PAVLLO. AED. Q. II VIR.

VI. FLAM. ROM. DIVORVM

ET AVGG. PRÆF. COH. I.

LVSIT. ET COH. I. VETTO

NVM. LEG. MILIT. OB

CAVSAS VTILITATESQ. PV

Blicas. APVT. ORDIN. AM

PLISS. FIDELITER ET CON

STANTER DEFENSAS. LE

GATIONE QVA GRATVI

TA ROMÆ PRO. R. P. SVA

FVNCT. EST.

LIB. IVL. EBORA.

PVBlice IN FORO.

Lucius

Id est.

Quinto Voconio, Lucij filio Quirina Paulo, ædili quæstori duumviro sextum, flamini Romæ duorum, & Auguratorum, Præfecto cohortis primæ Lusitanorum, & cohortis primæ Vettonū, tribuno legionis tertiæ Italicæ, ob causas utilitatesq; publicas apud ordinem amplissimum fideliter, & constanter defensas legatione, qua gratuita Romæ pro republica sua functus est. Liberaliras Julia Eboræ publicè in foro.

¶ Est autem in marmore scriptum apud, pro apud, inscitia vt credo sculptoris.

¶ Alter cippus fractus, & mutilatis aliquot literis à Resendio ereptus fuit. è manibus operarum, vt ipse testatur, cum Architecti in ædificando templo occupati, cum frangere, & sine vilo delectu iam parieti inserere cœpissent: sic verò sese habet ea pars, quæ semilacera remansit.

CILIO Q. F. VOLVS
 AFF. COH. I. C. R.
 X. PROVOC. VICTORI
 S. DONATO AB IMP.
 II. HAST. PVR. III. VEX.
 VIC. I. MVR. IIII. OBSI
 NIB. H. IN. R. P. SVA FVNC
 BORENS. CIVI. OPT.
 ERITA EIVS IN MVNIC
 RMOR. BASI AENE.
 D. D.

¶ Cuius sensus integer esse videtur.

¶ Quinto Cæcilio Volusiano Quinti filio, præfecto cohortis primæ civium Romanorum, sexies prouocatione victori, donis donato ab Imperatoribus suis, duabus hastis puris, tribus vexillis, duabus ciuicis, vna murali, quatuor obsidionalibus, omnibus honoribus in republica sua functo, Eborenses ciui optimo, ob merita eius in municipium, statuam marmoream basi Æneæ dedicarunt.

¶ Lapis verò integer in hunc modum mihi sculptus fuisse videtur.

Q. I.

Q. CICILIO VOLVS

PRAEF. COH. I. C. R.

SEX. PROVOC. VICTORI

DONIS DONATO. AB IMP.

SVIS II. HAST. PUR. III. VEX.

II. CIVIC. I. MVR. IIII. OBSI

DION. OMNIB. H. IN. R. P. SVA FVNC

EBORENS. CIVI OPT.

OB MERITA EIVS IN MVNIC

STATVAM MARMOR. BASI ÆNE

Æ.

D.

D.

Inuenti sunt duo alij lapides elegantissimis literis inscripti, in muro Antiquo Sertoriano, iuxta ædem diui Vincentij, quos Alphonsus Cardinalis Emmanu-
lis Regis filius, ad villam, quæ Vallis viridis dicitur, transferri curauit, cum ef-
set Eborensis præsul, & amœnissimum illum secessum, omnibus modis ornare cu-
peret, vbi nunc visuntur, in ipso ædium vestibulo, super bases decenti structura
collocati.

¶ Primus est huiusmodi.

D XXX M
CANIDIAE ALBINAE
C. M. F. MATRI CATINI
CANIDIAN. C. M. V.
CONSOBRINI. SVI
CATINIA M. F. ILL
ACILIANA. C. F.

¶ Id est. Canidiæ Albinæ Caij Munatij filiz, matri Catinij Canidiañi, clara
memoriæ viri, consobrini sui, Catinia Marci filia Aciliana, curauit faciendum.

Sua Pecunia. Recit.

¶ De Caio Catinio, qui in agro Aſſenſi cum Luſitanis conſlixit, & ſex hominum
millia in ea pugna occidit, ſed poſtea Aſtam oppugnans, vulneratus occubuit, con-
ſulat, qui volet Luſum Decade 4. lib. 9. pag. 173. meminit etiam Catinij Aciliani,
Onuphrius Panuinius, lib. 2. Faſt. pag. 359. in inſcriptione quæ incipit LVCIO
FABIO. Et iterum in lib. de antiquis nominibus Romanorum pag. 16. vbi ait ſe
legiſſe in quodam marmore, Quinto Fabio Ciloni Septimino Catinio Aciliano
Fulginiano, & ita ſex cognomina ab vno uſurpata.

¶ Alter lapis e regione huius erectus hanc habet inscriptionem, & (quod mirū videri, ac vix credibile poterit) vel leuiter tactus, sulphureum odorem emit-
tit, teste ipso Resendio.

D. M. S.

A S I N I V S

FLORENTIN

V. S. ANNO. XXXXV.

H. S. E. S. T. T. L.

Hoc est.

¶ Dilectis Manibus Sacrum. Asinius Florentinus annorum quadraginta quinque hic situs est, sit tibi terra leuis.

¶ Nomen Florentini, ad originis locum referendum videtur, vt intelligamus, hunc Asinium ciuem Florentinum fuisse.

¶ In schedis Resendij nostri annotatum inuenimus repositos fuisse quinque mar-
moreos cippos, ordine pari dispositos olim in antiquo muro, iuxta nouam portā,
qui omnes vnā inscriptionem efficiebant, quos conuerterit a cementariis fuisse
euulsos, & laceratos, ex quorum fragmentis, extat hodie in quadam turri co-
nobij sancti Iohannis, hæc inscriptio imperfecta.

C. IVNIO. L. F. GAL.

C. NORBANVS. L. F.

IVNIVS. DEXTER.

HERED.

¶ Id est. Caio Iunio Lucij filio, Galeria, siue ex tribu Galeria Rullo. Caius Norbanus Lucij filius, & Iunij dexter heredes. Extat eodem loco, & hæc imperfectior.

C. IUNIO. LIGARIO.

PVLIT F.

C. NORBANVS

I V N I V S.

HERES.

¶ Id est.

¶ Caio Iunio Ligario Catus Norbanus Iunius hæres. Abrasas literas supplere non potuimus. Apparet autem ex nomine Iunij & Norbani, vnam, & eandem cum superiori fuisse memoriam vt diximus.

¶ In eodem cœnobio extat tabula marmorea, cuius prior pars contracta, seu reuulsa, nusquam apparuit, à Resendio magna cura diu quæsit, vt ipse testatur.

IR. STLITB. IV DICAND.

LIA. Q. FAVITA MATER.

ITEMQVE D. D.

¶ Hoc est (vt solum integras dictiones exponere nobis liceat, quando aliter facere non possamus) Sclitibus iudicandis Quinta Fauita mater, itemque dedicauit, seu Decreto decurionum.

¶ Suspicio autem cippum erectum fuisse in honorem alicuius decēviri stlitibus iudicandis, cuius magistratus saepe sit mentio in inscriptionibus antiquis, & etiā apud Ciceronem, vt tradit Onuphrius in ciuitate Romana, vbi agit de minoribus magistratibus ordinariis.

¶ Aduertendum quoque existimo prænomen Quintæ, seu Quinctæ (sic enim veteres scribebant) Fautæ feminae attribui, quæ consuetudo vique ad Augusti tempora permansit, teste eodem Onuphrio, de antiquis nominibus Romanorum, in capite de mulierum nominibus.

¶ Vnde apparet hunc lapidem florente adhuc reipublicæ libertate dedicatum fuisse. Quinta autem dicebatur, quæ quinto loco nata fuerat, hoc est, quæ cum quatuor sorores haberet, ipsa ab ordine nascēdi, Quintæ prænomen fuerat sortita.

¶ In vico, qui ducit à foro ad summum templum, qui vulgò via Sellaria dicitur, quod ibi artifices coriarij habitent, qui epiphia vendunt, in ædibus cuiusdam armorum fabri, extat cippus vtrinque mutilatus in hunc modum.

N Q V I

C T I S S

C O I V C

C A E S S A

) I A N I

I S A V C

R E N S I

¶ Quis quaeso, fit adeò ab omni humanitate, & literarum cognitione alienus, qui non ingemiscat, & ægre ferat tam illustria antiquitatis monumenta, sic à rudibus, & imperitis hominibus fuisse corrupta?

¶ Gloriatur M. Cicero, vir illa prudentia, illa grauitate, illa (ut cetera omittā) in republica Romana autoritate, libro quinto Tusculanarum questionum, ignoratum Syracusanis Archimedis sepulchrum à se repperit fuisse, cum in ea provincia questuram gereret, idque indicio carminum, quæ audierat in eius monumento esse inscripta.

¶ Verba autem ipsius apponam, quia elegantissima sunt, & non omnibus passim obuia.

¶ Cuius ego (Archimede[m] intelligit) questor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum vndique, & vestitum vepribus, & dumetis, indagaui sepulchrum.

¶ Tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos, acceperā, qui declarabant, in summo sepulchro, spheram esse positam cū cylindro.

¶ Ego autem cum omnia collustrare oculis (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulchrorum) animaduerti collūnellam, nō multum e dumis eminentem, in qua inerat sphaerae figura, & Cylindri.

¶ Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi me illud ipsum esse arbitrari, quod quarerem.

¶ Immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. Quò cum patefactus esset aditus, ad aduersam Basim accessimus.

¶ Apparebat epigramma ex eis posterioribus partibus versiculorum dimidia diatis ferè.

¶ Ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam vetò etiā doctissima sui ciuis vnius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arimate didicisset.

¶ Haftenus ille. Ex ore cuius melle dulcior fluēbat oratio. cuius suauitate, lectorem tantisper nostrae elocutionis pædium condire uolui.

¶ Nil igitur mirum si hoc tempore extrent homines ignari rerum antiquarum, cū etiam illo seculo, in Sicilia, & in vrbe Syracusana, Archimedis sepulchrum tam abiectè, & obscurè iaceret.

¶ Et mihi venia dāda erit, si huius Ciceronianiloci occasione, hic versiculos meos adiecerō, quibus alibi, de hoc antiquitatis inreritu, & corruptis vetustate, Romanorum monumentis conqueror.

Sed collapsa iacent veterum monumenta ruinis

Obruta perpetuis, dumisq; & sentibus altis

Obsita, confractisq; notis, & torrida flammis.

Multa tamen noster Resendius abdita profert

In lucem, & vigili vestigans singula cura,

Antiquum decus, & priscos tibi reddit honores,

Lysiadum gens clara: viro quam debita tanto

Premia, vix reor exhaustis persolvere arenis

Posse Tagi, aut veltis Eoo ab litore gemmis.

¶ Sed ad reliquas inscriptiones redeamus: omisis ergo his, quas ad hanc urbem pertinentes, Resendius iam exhibuit libro tertio, ubi agit de viis militaribus, vltimam earum, quæ ante Constantini magni tempora dedicatæ sunt, hic reponendā curauimus etiā mutilatam, & aliquot literis abrais. Extat autem in quodam prædio à mœnibus vrbis duodecim M. P. remoto, cui fons Abbatis nomen est.

M. AE L I A

T E R T V L L A

L. CÆCILIVS

V X O R I F E

¶ Id est. Memoriz Æliæ Tertullæ. Lucius Cæcilius vxori fecit. Nec deerit qui literam M, monumentum significare putent.

¶ A quibus vt dissentiam, mouet me, quod lapis iste beffalibus, & maioribus literis sit eleganter exaratus.

¶ Deinde quia in superiori parte, desunt illa propria sepulchrorū verba, D. M. S. Diis Manibus Sacrum, & in inferiori illa, S. T. T. L. sit tibi terra leuis.

¶ Pars autem cippi huius adhuc sub terra latet, illa videlicet, quæ aliquot elementa occultare videtur.

¶ Visitur autem iuxta initia aqueductus Sertoriani, qui aqua argentea dicitur, cuius iam à nobis sæpius facta est mentio.

¶ Atque hic ferè fuit Eborensium status, florente Romano Imperio.

¶ Quo tandem prolapso, & afflicto Getarum, seu Gothorum armis, ad eius gentis reges, lumina rerum Hispaniæ deuenit.

¶ Sub quorum dominatu, constat Sisebuti Regis tempore, in hac vrbe, argentariam officinam fuisse cudendæ monetæ: vt colligitur ex argenteis numis ibidem repertis, in quibus ex altera parte ipsius Regis effigies est, cum hac inscriptione, D. N. SISEBVTVS REX. Ex altera verò crucis signum cum his literis, CIVITAS EBORA. In circuitu autem scripta sunt hæc verba, DEVS ADIVTOR MEVS.

¶ Vetus etiam numisma sibi ab Ambrosio Morali dono missum restatur Resendius, in quo ex vna parte erat imago Germanici Cæsaris, cum hac inscriptione, GERMANICVS CÆSAR AVGVSTVS. Ex altera verò, corona cum his literis, LIBERALITATIS IVLIAE EBORAE.

¶ Turres quoque duæ ingentes à Sisebuto erectæ fuisse dicuntur, quarum vna prope forum initio viæ Sellariæ, altera non lōge ab ecclesia diui Iacobi, e regione maioris ianuz conspicitur.

¶ Nec rarò aliorum Gothorum regum numismata in hac vrbe reperta sunt, teste ipso Relencio, in Epistola ad eundem Ambrosium Moralem.

¶ Regnare cœpit Sisebutus anno sexcentesimo duodecimo, & regno potitus est annis octo. Euit Rex clarissimus, & religionis Catholice acerrimus defensor, quique ad armorum gloriam, eruditionis, & eloquentiæ decus adiecerit, vt scribit Rodericus Archiepiscopus Toleranus, & meminit Vascus, tomo priori, folio centesimo primo.

¶ Merito igitur Eboræ gloriari potest, se a Sertorio fortissimo duce, antea instauratam fuisse, & ab hoc præstantissimo Rege, longo post tempore, ædificiis, & omni beneficentiæ genere locupletatam.

¶ Cuius expeditiones aduersus Romanos sæliciter susceptas, non parum iuuissse credenda est, vt olim Sertorianas iuuerat, & in præmium strenuæ à criibus suis nauatæ operæ, vtriusque amititiam, egregiumque fauorem fuisse consequuta.

¶ Sed potior multo illa gloriatio, quod Christi fidem, in ipsis nascentis ecclesiæ primordiis amplexa, autore diuo Mancio domini discipulo, natione vt traditur Romano, eam per tot sæcula, tenacissime retinuit, hodieq; integram, illibatamque religiosè conseruat: quotidie maius incrementum pietatis, ac diuini cultus, sacro sanctæque Apostolicæ sedis venerationis suscipiens.

¶ Martyrium passus est diuus Mancius, tempore traiani, aut (vt quibusdam videtur) Neronis, sub præsidè Validio.

¶ Eius corpus Eboræ primùm ab ethnicis ignominiosè abiectum iacuit, post aliquod verò tempus, à Christianis honorificè sepultum, in villa illustri cuiusdam viri duodecim M. P. à mœnibus distante diu summa cum veneratione asseruatum, fruiiente postea in Hispania Arabum tyrannide, à piis hominibus in Asturias, aut in vicinam illis regionem, quæ campestris dicitur, exportatum, tandem in oppidulo, non longè à foro Egurrorum, quod Villam nouam sancti Mancij vulgò appellant, repositum fuit, in monasterio quodam ordinis sancti Benedicti, sub innocatione ipsius martyris, vbi religiosissime asseruatur, & incredibili populorum deuotione colitur.

¶ Præter hunc sanctissimum martyrem, verisimile est, nonnullos alios in hac vrbe

extitisse, cum in Christianum nomen gentilica rabies defeuisset. Sed trium præcipuè memoria extat, Vincentij videlicet, & Sabinæ, ac Christetidis sororum ipsius, quibus Eboracense natale solum fuit.

¶ Palmam verò martyrij Abulæ tempore Diocletiani, & Maximiani, sub Datiano Hispaniarum præfide, vel potius crudelissimo carnifice adepti sunt.

¶ Episcopos post beatum Mancium, habuit quamplurimos, ex quibus hic aliquot nominare satis erit.

¶ Quintianus Episcopus floruit tempore magni Constantini, cum adhuc maiestas imperij Romani in Hispaniis vigeret, ut constat ex Illiberitano concilio, in quo ipse subscripsit.

¶ Deinde sub Gothorum regibus, quinque Episcopos Eborenses, seu Elborenses, ut illis temporibus dicebantur, nominatos inuenimus in Synodis Toletanis. nempe, Sisifscum, Abientium, Zosimum, Tructimundum, Arcontium.

¶ Reperi etiam in Schedis Resendij, codicem manu scriptum Emeritenfis illius concilij, cuius ipse sæpe meminit, quod celebratum fuisse dicitur à duodecim Episcopis, anno natalis domini sexcentesimo sexagesimo quinto, regnante Recesvinto, cui interfuit Petrus Eborensis Episcopus.

¶ Extant in ædibus Resendianis duo cippi literis minus elegantibus, & iam Gothicam phrasim redolentibus, quorum primus memoriam continet Iuliani Episcopi in hæc verba.

LIBER QVINTVS.

IVLIANVS

FAMVLVS XPI

EPISCOPVS

ECCLESIAE

EBORENSIS

H. SITVS EST.

VIX. ANN.

PLVS MINVS LXX.

REC. IN PA

CE KAL. DECB.

ERA DCIII.

¶ Id est.

¶ Iulianus famulus Christi episcopus ecclesie Eborensis, hic situs est, vixit annos plus minus septuaginta, requieuit in pace. Kalendis Decembris Era sexcentesima quarta. Et sic anno natalis Domini quingentesimo sexagesimo sexto.

¶ Alter est huiusmodi.

DEPOSITIO PAULI. FAMVLVS

DEI VIXIT ANNOS L. ET VNO.

REQUIEVIT IN PACE D.

III. ID. MARTIAS ERA. D. LXXXII.

¶ Hoc est.

¶ Depositio Pauli. Famulus Dei vixit annos quinquaginta & vno. Requieuit in

pace domini tertio Idus Martias Era. quingentesima octuagesima secunda, & ita anno salutis quingentesimo quadragesimo quarto.

¶ Euerso deinde Gothico imperio, & vastata, ab immani, & impia Arabum multitudine, non solum Hispania, sed vniuersa ferè occidentalis Europæ plaga, caruit Eboræ (proh dolor) libero religionis Christianæ cultu, spatio circiter quadringentorum annorum, quod extreme cuidam infelicitati adscribi meritò debet.

¶ Regnante deinde primo Lusitanix rege Alphonso Henrico, quo iustior alter, nec pietate fuit, nec bello maior & armis, à Maurorum tyrânide liberata est opera, & virtute fortissimi viri Giraldis, cui ob animi, & corporis robur, intrepidi, seu absque timore cognomentum Lusitani indiderunt.

¶ Cuius effigiem armatam stricto gladio caput Arabis præferentem, & manu sinistra etiam caput puellæ Mauræ gestantem, pro gentilitio nobilitatis insigni Ebo-
renses habent.

¶ De cuius laudibus & bellica virtute, deque singulari strategemate, quo hanc urbem ex insidiis aggressus, præclaram victoriam reportauit, si quis encomium scribere cupiat, satis amplam, vberemque dicendi materiam illi tam illustre facinus suppeditabit.

¶ Iterum ergo Eboræ Episcopalis sedis dignitatem recuperauit, creato Antistite Pelagio, viro præstantissimo, iussu fratre ipso rege Alphonso.

¶ Hic autem Pelagius à fundamentis ecclesiæ ædificationem exorsus, magnificum templum hoc quod hodie extrat, extrui, ornarique curauit, multaq; ad sacrosam celebritatem, pronentiuque diuisionem spectantia sapienter decreuit, vt apparet ex antiquis monumentis quæ in publicis ecclesiæ scriniis asseruantur.

¶ Cui successit Suerius episcopus, qui antea Decani dignitatem ibidem obtrine-
rat.

¶ Et complures deinde, vsque ad Henricum Cardinalem, qui primus Archiepiscopus Ebo-
rensis creatus est, regnante fratre ipsius Ioanne huius nominis tertio, salutis anno millesimo quingentesimo quadragesimo primo.

¶ Habet ecclesia amplissimos redditus, & ex illa quam plurimi insignes viri, quibus semper abundauit, ad amplissimas dignitates assumpti, atque euecti sunt, quos si nominare velim, vereor ne diffusa narratione lectori tedium afferam.

¶ Danda vero erit, ut spero, amor, vel potius pietati meae venia, si auunculi mei Gondisalui Pinarii obiter hic mentionem fecero, qui cum canonicus ob singularem doctrinam, motumque probitatem, ab Alphonso Cardinale Emmanuelis regis filio electus fuisset, postmodum ad Zaphientem episcopatum, deinde ad Tingensem, & postremo ad Visentem promotus, & amplissima legatione apud Franciscum Gallorum regem functus, ut diffusius in eius vita narrauimus, mihi eundem canonicatum annuente summo pontifice resignauit, meque multis aliis beneficiis affecit, quorum immemor videri possem, nisi oblatam eius nominandi occasionem, hoc loco auide arripuissem.

¶ Nec praetermittendum existimo, qua cura, & liberalitate, superiores Eborae antistites, in extruendis, dedicandisque in eadem vrbe Cœnobiis semper claruerint. In primis Vaseus episcopus diuæ Claræ monasterium, intra nouum ciuitatis ambitum, alterum vero diui Hieronymi, sub invocatione sanctissimæ virginis Deiparæ à Rubo nuncupatæ, in amenissimo loco duobus passuum millibus à mœnibus distante crexit, & vtrumque magnis redditibus locupletauit.

¶ Henricus autem, qui post Sebastiano successit in regno, cum Eborensi ecclesiæ præfesset, collegium insignis patribus Societatis I E S V, vnà cum magnificentissimo templo extruxit, ubi celeberrimam instituit academiam, in qua humaniores literæ, & Philosophia ac sacrae Theologiæ studia, cum pia morum disciplina maximè florent.

¶ Vnde non tantum huic vrbi, sed etiam cæteris vicinis oppidis, & vniuersæ Lusitaniae, ingens utilitas, ornamentumque accessit.

¶ Edificauit etiam, non longè à muris ciuitatis, monasterium beati Antonij, fratribus Franciscanis, qui ob arctiorem viuendi normam, à pietate denominantur. Cum illis antea aliud crexisset, distans sex millibus passuum ab eadem vrbe, prope villam quæ Vallis viridis dicitur, cuius iam mentionem fecimus.

¶ Nec est silentio prætereundum nobile templum diui Antonij Archimandritæ, quod in publico ciuitatis foro, conspicuo, & illustri loco, erigi eleganti, magnificaque operis structura curauit, ex communibus cathedralis ecclesiæ prouentibus. In cuius frontispicio, eius iussu, ab Andrea Refendio literis maiusculis lapidi inserta inscriptio conspicitur huiusmodi.

DIVO ANTONIO ÆGYPTIO. SANCTISSIMO

MONACHORVM ARCHIMANDRITAE SACRVM

HENRICVS DIUI EMMANVELIS LVSITAN. RECIS

P. F. INVICTI F. S. R. E. PRESB. CARDINALIS.

PRIMVS EBORENSIS ARCHIEPISCOPVS. PRIORE

DIRVTO. NOVVM HOC. STRUCTVRA. FORMAQVE

AVGVSTIORE. RELIGIONIS ERGO EREXIT.

DIVO ANTONIO ARCHIMANDRITAE SANCTIS. SACRVM.

¶ Id est. Diuo Antonio Aegypto sanctissimo monachorum Archimandrita sacrum. Henricus diui Emmanuelis Lusitanæ regis pij felicitis inuicti filius sanctæ Romanæ ecclesiæ præbyter Cardinalis, primus Eborensis Archiepiscopus priore diruto, nouum hoc structura formaque augustiore religionis ergo erexit.

Diuo Antonio Archimandrita sanctissimo sacrum.

¶ Nec minorem curam in eisdem piis ædificiis erigendis, dotandis, reficiendisque adhibet Illustrissimus Archiepiscopus Theotonius, qui nunc ecclesiæ præest, filius Iacobi ducis Brigantini, qui Emmanuelis regis nepos fuit ex sorore.

¶ Is, ut pium Antistitem decet, Xenodochium, seu Ptochotrophium ad alendos, excipiendosque hospitio egenos nuper erexit. Quæ in re & pauperum saluti, tam corporum quam animarum egregie prospexit, & magnum pietatis, ac liberalitatis verè Christianæ exemplum præbuit.

¶ Constituit præterea re ipsa efficere, quod iam diu animo concupiuerat, hoc est fratrum Carthusianorum ordinem primus in Lusitanæ regnum perducere, quo hætenus caruerat.

20 Impetrata itaq; à summo præfecto sanctissimæ illius religionis licentia, fauorẽ quoque suum præstante piissimò rege Philippo, accessitos ex Barchinonensi prouincia, aliquot eiusdem ordinis religiosissimos viros, in regijs ædibus, quas in formam cœnobij redegerat, benigne & liberaliter fouet, redditibus annuis ad monasterij congruam sustentationem assignatis, pretiosisque ad diuina officia celebranda, attributis ornamentis.

20 Nunc autem in loco opportuno, & salubri, extra ciuitatis mœnia, templum, & reliqua ædificia vñibus fratrum necessaria aggregens, magnis impensis extrui diligentissimè curat.

20 Præter hæc, & alia similia pietatis, virtutisque opera assiduè exercens, optimi vigilantissimique præsulis officium peragit.

20 Habet hæc ciuitas præter ea, quæ iam diximus, quatuor alia fratrum insignia monasteria, monialium verò septem, non minoris magnificentiæ, de quorum elegantia, sumptuosa, atque admirabili structura, siquis dicere cupiat, ille profectò nõ breuem conficere queat narrationem.

20 Qua prætermissa, illud tantummodo addam, in omnibus fere fontes ex mare candidissimo, ad fabricatos, subterraneis aquæ argenteæ, canalibus scaturire, vnde & aquandi facilitas religiosis ipsis, & cœnobiis pulchrum ornamentum, & vniuersæ vrbi grata, ac salubris aeris temperies æstiuo tempore prouenit.

20 Portas habet decem, nulla suburbia, præter vnum figulorum, & hortos muris vicinos circiter centum, in quibus hortulani ædes satis commodas habent.

20 Visuntur vndique vsque ad sex millia passuum innumera villæ suburbanæ, nec mediocri sumptu, nec minori elegantia edificata.

20 Ambitus mœnium tria millia passuum, & quadringenta quinquaginta duo continet in hunc modum.

A porta Blasiana ad Raimundiam.

Ad Olisiponensem, quæ Alconchelenſis dicitur.

Ad Lacunarem.

Ad Ausitanam.

Ad Portam molæ acriz.

Ad Proditoriam.

Ad Machedinenſem.

Ad Mendestephaninam.

Ad Mesquitaleam.

Ad Blasianam.

Passus CCCCLxxxvij.

Passi CCC.

Passi Dxxxij.

Passi CCCLxx.

Passi CCCCXvj.

Passi CLij.

Passi CCLxij.

Passi CXc.

Passi CCCLxx.

Passi CCCLxx.

¶ Noua mœnia condidit Rex Ferdinandus primus huius nominis, & numero Lusitanorum regum nonus, qui regnare cœpit anno salutis millesimo trecentesimo sexagesimo octauo, & regnauit annos sexdecim, cuius opera, & industria complures aliæ ciuitates muris cinctæ, & munitæ fuerunt.

¶ Conſtât autem mœnia duplici muro, sed dispari altitudine: interior enim pars duplo altior exteriori, eadem etiam proportionē, turres eminentiores habet. Propugnaculis altissimis vniuersus ambitus in formam ferræ dispositis, vndique cingitur, ad eodē mirabili artificio, vt ex vtroque muro hostes à lateribus, & à fronte, missilibus (vt illa tempora ferebant) faciliè arceri, ac propulsari possent.

¶ Sed iam tempus postulat, vt receptui canamus, & à muris Eboræ recedentes, cæteras Lusitanæ vrbes, in quibus Romanæ antiquitatis extât vestigia, peragremus.

¶ Libet autem pro meo erga Eborenses amore singulari, hanc orationis partem, faustis piisque precationibus claudere, Deum optimum maximum, & cæli Reginam, omnesque Dios, sub quorum numine, & tutela hæc vrbs est, orando vt eam in perpetuum saluam, & incolumem, virtute, iustitia, morum disciplina, rebusque omnibus florentem conseruent.

LIBER QVINTVS
A SIC CORRIGENDA SVNT.

Libro primo.

Fol. 2. lin. 19. Lusitanie, legendū Lusitanie.
11. lin. 24. vrbs, lege vrbs.
Eodē, lin. 30. Cæsareana, leg. Cæsariana.
23. lin. 1. Papia, lege Papiria.
34. lin. 14. percussit, lege perculit.
35. lin. 18. Lusitanos, lege Lusitanos.
41. lin. 1. Olisiponi, lege Olisiponi.
Eodem, lin. 24. fierit, lege fieri.
45. lin. 17. Hermeno, lege Hermeno.
46. lin. penul. habitundū, leg. habitandū.
51. lin. 13. lege Scinrillam.
Eod. lin. 17. anhelauī, leg. anhelauī.

Libro secundus.

Fol. 55. lin. 19. accedere, lege accēdere.
57. lin. 20. verisimlle, lege verisimile.
58. lin. 3. lege pisce.
59. lin. antepenult. lege branchiis.
60. lin. antepen. lege à porco.
Eodem, lin. vltima, lege cum dicit.
61. lin. 5. lege scriptoris.
62. lin. 4. lege ossibus.
63. lin. 8. lege Oxyrinchus.
69. lin. 21. Percem, lege Percen.
70. lin. 18. ylulatus, lege vlulatur.
Eod. lin. 19. Mæontium, lege Mæonium.
76. lin. 1. manibus, lege mœnibus.
77. lin. 14. lege Palantes.
79. lin. 4. Irenēs, lege Irenes.
Eodem, lin. 9. lege profcindat.
80. lin. 6. lege amœnitate.

Libro tertio.

Fol. 83. lin. 18. lege cum inquit, viuos au-
tem cepit.

Fol. 84. li. 8. & 15. lege Pœnorū, & Pœni.
Eod. lin. 10. lege Phœnices.
94. lin. 24. Bastetanos, leg. Barestanos.
102. lin. 12. lege est.
Eodem, lin. 13. lege qua.
Eodem, lin. 16. lege recepisset.
Eodem, lin. 17. lege interfecit.
108. lin. 11. lege contentus.
110. lin. 14. lege qui uis.
117. lin. 3. lege Pœni.
127. lin. 2. lege accurrens.
159. lin. 17. Blagiani, lege Plagiaria.

Libro quarto.

Fol. 173. lin. 19. scacellum, leg. facellum.
178. lin. 17. Prici, lege Prisci.
186. lin. 17. lege translatum.
194. lin. 19. lege decrat.
210. lin. 1. lege peribetur.
211. lin. 19. lege vnde quaque.
212. lin. 12. lege expectabat.
228. lin. 11. lege Lusitanos.
243. lin. vlt. post Salaciensī, adde sibi
relictō.

Libro quinto.

Fol. 5. lin. 1. Quo, lege à quo.
6. lin. 19. petiit, lege petij.
11. lin. 21. Pannos, lege Pœnnos.
Eodem, lin. vlt. lege flumum.
12. lin. 13. att. n. lege etiam.
13. lin. 21. libro tertio, lege quarto.
15. lin. 21. lege idoncumque.
24. lin. 6. censorium, lege censoriū.
26. lin. 7. VNI. lege IVN.

LAUS DEO.

FORVMQVAE MAGIS DIGNA VISA

SUNT VT SIGILLATIM ANNOTARENTVR IN QVIN-

quelibris de Antiquitatibus Lusitaniae

INDEX.

A

Acipenser vnus omnium piscium in Squamis ad os versis contra aquam nando meat fol. 57.

Aminium vbi & fuit oppidum, & flumen. fol. 248. 249.

Algarbium Lusitaniae. fol. 177.

Algarbi, nomen a Mauris regno inditum. fol. 179.

Alani Emeritam, maioremq; Lusitaniae partem cum Olisipone tenuerunt. fol. 144.

Alcoba mons. fol. 38. 52.

Alfonso Hispaniae Rex qui Toletum expugnauit tres habuit filias ex diuersis vxoribus, Eluiri-
am, Therasiam, & Orracam. fol. 209.

Akonsi Henrici bella. fol. 211.

in aere Christum cruci suffixum suspicit fol. 212. Eiusdem extra mentem positi oratio. Ibidem Rex nominatur. fol. 213. Ismariu cum quatuor regibus vincit. fol. 214. Triduo in castris permanfit fol. 215. Insignia primus regno & successoribus dedit. Ibidem. ante insignia ab eo inuenta niueo utebatur scuto. Ibidem. insignium Lusitaniae ratio ibidem.

Ambrosius Morales laudatur. fol. 238.

Antonini in Itinerario locus explicatur fol. 43. Alter restituitur fol. 249.

Annibalis portus qui fuerit. quo tempore eo venerit Annibal coniectura. fol. 187.

Annibal successit Asdrubali. Lu-
 sitaniam suo iunxit imperio fol.
 87. 88.
 Anas fluuius vide infra fluuius.
 Asturionem fert. fol. 55.
 Alosas. fol. 52.
 Apringius Episcopus pacensis
 scripsit eruditissime in Apoca-
 lypsim. fol. 200.
 Artabrum promontorium quod,
 & ibi reprehenditur Resendius.
 in scholijs. fol. 247. 248.
 Arucci vetus. fol. 173.
 De Asturione pisce variae sēctie
 & appellationes. fol. 55. 64. Non
 idem qui Silurus fol. 56. Neq̃
 idem qui Acipēser. Nullas habet
 squamas. fol. 57. Suillus vel vul-
 go Solho. fol. 61. 65. An idem qui
 Antacæus Hycca siue Hysca. fol.
 63. In Congi Regno sunt fisci re-
 gij. fol. 64.
 Asdrubal dux egregius Cartha-
 ginenſium fol. 87.
 Auo fluuius. fol. 76.
 B
 Bacchus etiam Lyſius dictus a
 Græco Lyo. fol. 2. Eius sacerdo-
 res Lyſij, ibidem, & in scholijs.
 fol. 246.
 Balsa hodie Tauilla. fol. 180.
 Baptista Mantuani locus decla-
 ratur, in scholijs. fol. 258.
 Barbarius mōs Rabida. fol. 26. 38.
 Barbarij qui & vbi fuerint apud
 Lusitanos. fol. 26.
 Barbarij montis rupes laspidea

& multicolores fol. 27. Et admo-
 dum lucidæ si poliantur ibidem.
 Batava cacem reguli ex pultriciſ
 Græciæ Imperatoris neptis Co-
 nimbricæ sepultæ genealogia.
 fol. 191.
 Bæturia, pars Bætici a Maria-
 nis montibus ab Anam pertin-
 gens. fol. 96.
 Bætica a Vādalis occupata. f. 144.
 Bamba Rex Ecclesijs cathedrali-
 bus fines præscripsit. fol. 198.
 Belitani a Lusitanis origine tra-
 hunt. fol. 3. & 4.
 Berosus fictus. fol. 82.
 Brachari Grauij dicti. fol. 36.
 Bracharos Plinius quadrifariam
 partitur. fol. 36. Græcorum Sobo-
 les. fol. 37. Eorum mores ibidem.
 a Græcis trahunt originem ibi-
 dem.
 Bracara prouincia montibus Ma-
 rano, Iureſto, & Muro ſecatur.
 fol. 52.
 Bracharorū flumina plura. f. 76.
 Bracari Callæciæ victi. fol. 117.
 Briga Vetere Hispanorum lin-
 gua urbem ſignificat. fol. 196.
 Brutus vnde Callaicus dictus.
 fol. 118. De Lusitanis, & Callæcis
 triumphauit. ibidem. Solenne
 est in oppido ſancti Iacobi de Ca-
 cem poſt ſacrificij Euangelium
 Sacerdotem ad hortari populum
 vt precentur Deum pro Batava
 laſcara Imperatoris Græciæ Nep-
 te. fol. 195.

Callipolis nomen pluribus vr-
 bibus datum, & quid significet
 apud Græcos, in scholijs fol. 239.
 Callipodis fluij Salaciensis pis-
 ces fol. 65.
 Callæciam Sueui tempore Go-
 thorum tenuerunt. fol. 144.
 Callæciam venit Teucer Tela-
 monis filius. fol. 37.
 Catinensi in agro fontes miracu-
 lo clari. fol. 71.
 Carthaginis nouæ quis autor.
 fol. 85.
 Carthago in Africa quo coeperit
 tempore. fol. 86.
 Caro qui fuerit cuius memoriæ
 marmor extat inscriptum in a-
 gro Sintriensi lib. 5. pag. 24.
 Celtici vbi & qui hodie in Lusitania
 fol. 15.
 Cerra quod scuti genus, in scho-
 lijs. fol. 230.
 Celandus fluuius. fol. 76.
 Cetobriga vbi fuerit & vnde sic
 dicta. fol. 196.
 Cetarij qui Cete magnos pisces
 salunt conditi & vendunt. f. 198.
 Cetariæ & cetaria lacus in qui-
 bus pisces conduntur. fol. 196.
 Cicus mons Algarbij regnum se-
 cat. fol. 38.
 Cippi in Pace Iulia. fol. 201. 202.
 203. 204. 205. in foro 206. in coelea-
 summi templi 207. in agro. 208.
 Cippi in Sinio oppido. fol. 222.
 223.
 Cippi iuxta Mauram quatuor.

fol. 174. 175. 176. 177.
 Cippus inter Pharam & Taul-
 lam in turri murt. fol. 184.
 Cippus phari ad portam maris.
 fol. 184.
 Cippus Merobrigæ. fol. 189. al-
 ter. fol. 190.
 Cippus phari in muro. fol. 182. al-
 ter ibidem in muro. fol. 183.
 Cippus iuxta Serpatam. fol. 172.
 Cippus in ædibus magistri equi-
 tum. fol. 3.
 Cippus in ædibus Resendin. f. 21.
 Cippus Emeritæ in domo Petri
 Mexiæ. fol. 22.
 Cippus Saguti in cœnobio san-
 ctæ Trinitatis. fol. 21.
 Cippus in Pago oliua ex ruinis
 Caperensibus. fol. 22.
 Cippus in eod. Pago. fol. 23.
 Cippus in promontorio Luna.
 fol. 39.
 Cippus alter ibidem. Cippus ibi-
 dem alius sed qui legi nō potest.
 Cippus Olisipone. fol. 91.
 Cippus in agro Sintriensi. fol. 92.
 C. Calpurnius de Lusitanis triu-
 phat. fol. 98.
 Cippus in territorio Eboren. fol.
 112. 113.
 Cippus prope Viscum urbem.
 fol. 114.
 Cippus in oppido Atrilia in tra-
 lia. fol. 139.
 Cippus iuxta Salaciam. fol. 149.
 Cippus in loco Turcorum. fol. 152.
 Cippus iuxta Pacem Iuliam. f. 158.
 Cippus iuxta Olypetiam. fol. 171.

Cippus in oppido colla. fol. 221.
 Cippi in Heluis vrbe plures. fol. 225. 226. 227. 228.
 Cippus iuxta Terranum oppidum in fano olim Iouis. Nunc Iusti & Pastoris. fol. 240. alter elegantissimus. fol. 241. & alius ibidem.
 Cippus Cubæ. fol. 242.
 Cippi duo super Callipodem fluium, quem Sadanum vocant, qui Fortunæ obsequentis delubrum ibi fuisse ostendunt. fol. 242. 243. 244.
 Cippi Eboræ lib. 5. pag. 14. 15. 20. 28. 29. 30. duo Cippi in venti in muro Sertoriano & a Cardinale Alphōso ad villam vallis viri dis translati vbi nunc visuntur. pag. 31. 32. quinque cippi ordine pari dispositi, qui omnes vnam inscriptionem faciebant a cæmetariis lacerati. ibidem.
 Cippi in Callipoli vrbe, seu Villa Vizosa. fol. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237.
 Cippus in colliponensi oppido. lib. 5. pag. 25.
 Cippus in prædio Mesquita inuentus. lib. 5. pag. 26.
 Cocculus plurimus apud Barbarios in Lusitania. fol. 27.
 Cordubamons. fol. 38. 52.
 Conciarius mons Herminij pars. fol. 45.
 Cognomina sex vni data. lib. 5. pag. 31.
 Columna Aquis flauijs. fol. 37.

Columnas quadratas tres ex promotorio lunæ erutas, in quarum vna vaticinium Sybillæ contineri, fama est. fol. 49.
 Congi regnum Æthiopie cum suis regibus ab Idolorum cultu conuersum per Reges Lusitanos. fol. 64.
 Comitum origo. fol. 136. 137.
 Comentariorum Hispaniensis belli mutilus & corruptus & confusus. fol. 131.
 Columna inter Salaciam atq; Eboram. fol. 150.
 Columnæ duæ in prædio Tabularios dicto iuxta Eboram. fol. 151.
 Columnæ duæ in agro Stermientensi. fol. 153. 154.
 Columnæ quatuor in itinere a scalabi supra Almerinum oppidum. fol. 162. 163. 164. 165.
 Columnæ aliæ tres post mille passus. fol. 166. 167.
 Columnæ quatuor iuxta diuersorium Mestas. fol. 168.
 Colonia parua erant effigies, & simulacra vrbis Romæ. lib. 5. pag. 18. Earum a municipijs differentia. ibidem pag. 21.
 Colla oppidum in Oriehienti agro. fol. 219. Mensa ibidem. fol. 220.
 Cuda fluius Coa. fol. 73.
 Cuncus ager, caput sanctæ Mariæ. fol. 178.
 Curia ad quos pestinerent. lib. 5. pag. 21.

Diodori Siculi locus emenda-
tur. fol. 30.
Dionis locum ex Græco vertit
Resēdius. fol. 46. explicat. fol. 48.
Duiona Gallice fontem diuinū
significat. lib. 5. pag. 12.
Ducum origo. fol. 137.
Duces magnum ad victoriam af-
ferre momentum ex Floro colli-
git Resēdius. fol. 34.
Durius fluuius aquarum mole
Tagum superat compressior ta-
men alueo. fol. 72. eius prouerbiū
ibidem. Grandiores fert Alosas,
Lampetras, & Troctas, Minio
excepto. ibidem. Erupe Magno
fragore præcipitatur. fol. 73. Idē
aurifer. fol. 74.

Ebutus Lusitanus miles pius in
hostem. in scholijs. fol. 258.
Ebora in medio Lusitanie sita.
fol. 124.
Eborensem Episcopatum Ceto-
briga terminabat. fol. 196.
Ebora vrbs sic olim dicta libro
quinto. pag. 10. Altera non pro-
cul a Cæsaraugusta. lib. 5. pag. 2.
Eboræ vrbs & nominis origo.
ibidem. eius vrbs tractus a Cel-
ticis habitatus fuit. ibidē. pag. 12.
ab Eburonibus Belgis, seu ab E-
buronicibus Celticæ Galliæ po-
pulis nomen accepit. ibidem. ab

eisdem condita. ibidem. pag. 13.
eius antiqua Mœnia Sertorius
erexit. ibidem. Muri ab Sertorio
conditi firmitas & vestigium.
fol. 14. eiusdem vrbs aquæ du-
ctum construxit. ibidem. pag. 14.
agri & vrbs cum vrbe Roma, &
Romano agro comparatio. ibi-
dem. pag. 16. quo cœperit anno.
ibidem. pag. 19. & Roma videtur
antiquior. ibidem. pag. 20. vnde
Liberalitas Iulia dicta. ibidem.
Ius latij veteris quo tempore ha-
buerit. ibidem. pag. 21. imunita-
tis ius habebat. pag. 22. regibus
Lusitanis dilecta fuit. ibidem.
post Olisiponem primum obti-
net locum. ibidem. fortium viro-
rum ferax. pag. 27. forum eius
tempore Romanorum. Vbi nunc
templum Virginis Gratiarum.
ibidem.
Eborenses a Mancio Christi
discipulo cælesti doctrina initia-
ti. fol. 236.
Eboresis pro Eborensis. lib. 5.
pag. 25.
Emerita Vettonum colonia. fol.
25.
Endouellici inscriptiones ex tem-
plo antiquo, quod extat iuxta
oppidum Therennam Theodo-
sius Brigantij Dux asportari cu-
rauit & inseri in Frontispicio
Cænobij Hermitarum D. Au-
gustini. fol. 231. qui nam fuerit

Endouellius coniectura. fol. 235.
alia coniectura eiusdem nominis
a Menœtio. in scholijs. fol. 239.
Eueratidis Virginis, & Marty-
ris pater Dynasta Lusitanus.
fol. 147.

Epitaphium a Resendio matri
positum in vira Resendij. Equæ
Vento concipiunt in monte Ta-
go siue iuncto. fol. 41. Hoc vero
modo incomptum. ibidem.

Equi in monte iuncto perniciosi-
mi apti ad perferendos labores
mediocres corporatura. fol. 41.

De Equarum conceptu Histo-
ria, Resendio narrata circa id
quod aiunt eas ibi vento concipe-
re. fol. 42.

Eutropij locus emendatus. f. 101.

Exulibus & peregrinis nouam
aliquam incolentibus regionem
mos fuit antiquissimus patriæ
nomina nouis sedibus imponere.
lib. 5. pag. 18. 19.

Fanum Iouis fuit olim iuxta
Terranti oppidum quod postea Di-
uis Iusto & Pastori sacrum fuit,
& ibi inscriptio. fol. 28.

Fertilitatis Lusitaniæ testimo-
nium. fol. 80.

Floriani Campensis reicitur o-
pinio circa appellationem gentis
Barbariæ. fol. 26. Iterum repre-
henditur. fol. 199.

Fluminibus multis irrigatur Lu-
sitania. fol. 54.

Fluuij Lusitaniæ grumulis auri
abundant. ibidem.

Fluuius Anas cuniculis se totum
condit. fol. 54. potu eius grandes
cunt pecudes. ibidem. pisces eius
proceri. Asturionem fert. fol. 55.

Flumina Lusitaniæ plurimaque
quia in mare non intrant incogni-
ta sunt Geographis. fol. 78. eorū
nomina in scholijs. fol. 257.

Fodinae plumbi apud Meidu-
brigenles etiam auri. fol. 43.

Fontes in agro Catiniensi miracu-
lo laci alter omnia respuens, al-
ter omnia absorbens, & rei experi-
mentum. fol. 71.

G

Galba qui Lusitanos perfide
cecidit Seruius nean Sergius di-
catur. fol. 103. 104.

Gothi qui gentium fuerint. fol.
141. & vnde nomen, in quas Gen-
tes distributi. ibidem. & fol. 142.

diuisi in Ostrogothos, Vesogo-
thos, Vandalos, Alanos, & alios
ibidem. fol. 143. quamuis varij va-
rias Hispaniæ partes tenuerint,
vniuersi tamen Gothorum nomē
amplexati. fol. 146.

Græcæ originis multa in His-
pania sunt vestigia. fol. 38.

H

Herminius Mons. fol. 38. 42.

Herminia ciuitas diruta. fol. 42.

eius plurima vestigia. ibidem.

Herminij Montis. Incolæ a Cæsare post Præturam expugnati. fol. 46.

Henricus primus Lusitaniæ comes, Regis Vngariæ filius. fol. 210. Therasiam duxit uxorem ibidem. Dos illi assignata Portugale a Durio ad Conimbricam vsq; Bracariq; a Minio vsq; ad Durium. ibidem.

Helux ciuitas aquibus sic appellata. fol. 224. Eadem nobilissimos habet ciues. fol. 225. Episcopalem dignitatem adepta. fol. 225. Cippos habet plures. ibidem.

Hispania multa Græcæ originis habet vestigia, tum in vocabulis, tum in literis, tum etiam in articulis. fol. 38.

Hispania Romanorum tempore in sex prouincias diuisa erat. Bætica, Lusitania, & Callæcia cōsulares. Reliquæ præsidiales. fol. 136. Durauit sub ditione Gothorum vsq; ad Roderici interitum per annos tercentos, & octoginta. fol. 145. 146. eius imago quo pacto pingatur. fol. 250.

Hispani cur Celtiberi appellati. lib. 5. pag. 12. Ea illis olim fuit lingua qua nunc vtuntur Cantabri. ibidem. Eadem vrebantur Celtae,

ibidem.

Hirtuleius Sertorius dux fol. 123.

I

Iacobi Moeneti Vasconcelli parentes. lib. 5. pag. 1. Ortus. ibidem. Aunulo traditus. lib. 5. pag. 3. Vna cum cōsobriis Ioanne Pinario, & Michaele Cabedio fratribus, Baionam ad Zaphiensem Episcopum auunculum Legatum a Rege Lusitano Missum Euocatus. ibidem. profectio ibidem. Bardigalam ad capeendas disciplinas Missus. ibidem. Iterum Tolosam ad iuris prudentiam perdiscendam adiit. ibidem. Præceptores in iure habuit Corasium, & alios. ibidem. In Patriam rediit. lib. 5. pag. 4. Conimbricam ad Legalem scientiā profectus. ibidem. Iterum in Galliam redit. ibidem. Aurelianensem Academiam, Deinde Lutetiam frequentat. ibidem. Iterum in Lusitaniam redit. ibidem. Missus a Rege Tridentum ad Concilium. lib. 5. pag. 5. Ab Aloysio Lipomano Hospitio excipitur. ibidem. Cardinales eidem amici. ibidem. Cum Dionysio Alencastrio vrbe egreditur. lib. 5. pag. 6. Olisiponem profectus. ibidem. Canonatus Eborensis possessionem capit. pag. 7. Idem Inquisitor. ibi-

dem. Magistratu se abdicat. pag. 8. a Rege Sebastiano ad grauissima negotia inuitatus. lib. 3. pag. 8. Insidiari verbum militare. fol. 35.

Insula parua in qua oppidum dirutum cernitur iuxta Alborem. fol. 187.

Insignia Lusitaniae qui primus inuenerit. fol. 215. Eorum ratio. ibidem.

Iouis Fanum vide supra Fanum.

Isimarij exercitus. fol. 211. Pugnatum cum Alfonso Henrico. fol. 211. Victus ab Alfonso. fol. 214.

Iter vnum Antonini ab Olisipone Emeritam emendatur. fol. 251. In scholijs. Alteram emendatur. fol. 252. Tertium emendatur. ibidem.

Ius Italicum, seu antiqui latij non omnes coloniae habebant. lib. 5. pag. 22.

Iunctus Mons. fol. 38. Idem Tagus. fol. 40.

Iurellus Mons. fol. 38. 52.

I. duo pro B. fol. 174. 175.

Laberia Flaminiæ totius Lusitaniae Flaminiæ præerat. lib. 5. pag. 24. Eiusdem inscriptio. ibidem. Obijt in Colliponensi oppido. ibidem.

Lapide ab vrbe primo &c. Qua forma loquendi veteres olim utebantur quo pacto intelligendum. fol. 147.

Leirinenfis ciuitas ex ruinis colliponensis oppidi constructa. lib. 5. pag. 24.

Legatus prætorius & consularis in Hispaniam mittebatur ad iudicandum. fol. 135.

Liuij locus emendatur ex coniectura Resendij. fol. 91.

Limia fluuius Bracarorum. fol. 76. Et quare obliuioni dictus. fol. 77.

Lusitania & Callæciam Imperio Romano subdidit Iulius Cæsar. fol. 126.

Lusitania pronior in Pompei quam Cæsaris partes. fol. 127. 130. 133.

Lusitanis prætorius legatus ius dicebat. fol. 135.

Lusitania prouincia consularis. fol. 136.

Lusitania in duas diuisa prouincias. fol. 136.

Londobris insula Berlangas. fol. 49.

Lunæ Mons. fol. 38.

Lusitaniae nomen dedit Lusus,

ac Lyfa, cum Libero Patre Bacchantes. fol. 1. & 24. *Bartholomaeus* Lyfa Lyfania dicta est. ibidem. Non a Lyfa idest Bacchantium rabie. ibidem. Lusitaniae nomen passim apud auctores Graecos & Latinos inuenitur. fol. 2. Itemq; Lyfaniae ibidem. Idem nomen in marmoribus inuenitur. fol. 3. Lusitania plures continet populos. ibidem. Lusitaniae termini. fol. 4. Vide infra termini. Lusitaniam quae olim Gentes obtinuerint. fol. 82. Plures reges. fol. 83. 84. Lusitania in quas prouincias & populos diuidatur. fol. 7. 296. Lusitani unde dicti Belitani. fol. 3. Quales, quique eorum mores. fol. 30. Omnium Iberorum fortissimi. ibidem. Annis plurimis Romanorum armis oppugnati. ibidem. Valerij de illis dictum. fol. 31. Multa Lusitanorum praelia refert Liuius. Illis vsus & Annibal in Hispania & Italia. fol. 33. Lucium Aemilium cum vniuerso exercitu caedunt. ibidem. Galbam praetorem vincunt. ibidem. fol. 102. Incauti profligantur. ibidem. Nouem milia perfide trucidantur. ibidem. Pro illis interfectis accusauit. M. Cato

Serg. Galbam. fol. 34. & 103. Trecenti cum mille Romanis pugnant, fit vincunt. ibidem. Numerus eorum qui vtrinque ceciderunt. ibidem. Ingens vnus Lusitani facinus & audacia. ibidem. Grauer vexant Romanos. ibidem. Caesus exercitus Romanus ab eisdem. ibidem. Solis Gentium Lusitanis duces contigerunt. Lusitanorum mores. fol. 35. Plura olim iacula ferebant. Id nunc Bracatorum & Callaicorum plerique seruant. ibidem. Quidam hastilibus vtuntur. ibidem. Aquae potiores etiam hunc. fol. 36. Eorum pueri nobiles & Reges vino abstinent. ibidem. Lusitani Gaeam originem praefecerunt. ibidem. Gymnica certamina exercent. ibidem. Leui armatura vsi. ibidem. Grauiorem a Germanis, Romanis, & Gallis acceperunt. ibidem. Pedites cetrati pugnant. ibidem. pro Annibale pugnant. fol. 88. Lucium Aemilium Paulum, cum vniuerso exercitu caedunt. fol. 93. in stipatoribus se manebat Munatius Placus. fol. 129. Lusorum gens quae. fol. 14. Lusos oppidum ibidem. Lus & Lyfa vide super Lusitania. Filius fuit Liberi patris. fol. 101. ibidem.

Ludouicus Ataidius Toparcha
 Tractus Aronguix, laude di-
 gnissimus. fol. 49. Propugna-
 culi eiusdem inscriptio.
 Lusitania Imperio Certhaginen-
 sium addicta tempore Annibalis.
 fol. 88. Ab Augusto, vsq; ad Go-
 thos in Romanorum dominatu
 acquieuit. fol. 137.
 Lusitaniæ præfectus otho Cæ-
 sar a Nerone vt vxore eius po-
 tiretur. ibidem. & fol. 138. In tres
 Iuridicos conuentus diuisa Eme-
 ritensem. Pacensem & Scallabita-
 num. fol. 140. Urbium alias colo-
 nias, alias municipia vel ciuium
 Romanorum, vel antiqui latij,
 vel stipendiarias factas ibidem.
 In Lusitania Reguli siue Dy-
 nastæ. fol. 141. Gothorum tempo-
 re ab Alanis occupata. fol. 144. &
 fol. 145. Qua mare Atlanticum.
 Spectat tria habet promonto-
 ria. fol. 178.
 Lusitani Didis copias delent. fol.
 131. Eorum cohortes sub Vitellio
 in Italia militarunt. fol. 138. Se-
 parati ab Hispanis ab antiquis.
 fol. 139. 140. In Romanorum mo-
 res abiere. Ciuitatem, & linguã
 latinam acceperunt. fol. 140. Ple-
 risq; Cæsaribus statuas erexerunt
 ibidem. Christianam fidem a tem-
 pore Apostolorum retinet. Eaq;
 tori Orienti & Antipodis tra-
 diderunt. fol. 237.

M
 Maranus mons. fol. 52.
 Mario qui piscis, an idem qui
 Asturio. fol. 63.
 Martinus Ficaretus multa im-
 pedit in cataracta Durij amouen-
 da sed rem ob inuidiam non per-
 fecit. fol. 73.
 Marchio vnde dictus, & qui.
 fol. 137.
 Maura vrbs vnde sic dicta. f. 173.
 176. Nouum fuisse Arucci.
 Magistratus decem viri qui stli-
 tibus iudicandis præpositus erat
 sæpe fit mentio in inscriptioni-
 bus antiquis. lib. 5. pag. 34.
 Marcus Tullius gloriatur Ar-
 chimedis sepulchrum a se reper-
 tum. lib. 5. pag. 35. Et qua con-
 iectura illud indagauerit. ibidem
 D. Mancius primus Eborensi-
 bus fidẽ Christianam annũciauit
 lib. 5. pag. 38. Eiusdem Marty-
 rium sub Validio præside tem-
 pore Neronis, seu Traiani ibi-
 dem. Et eiusdẽ reliquiarũ inuen-
 tio. Et translatio ibidem. Nunc
 ubi sint. ibidem.
 Martyrium Vincentis, & soror-
 um. lib. 5. pag. 39.
 Mœnium Eborensium ambitus
 quot constet passibus. lib. 5. pag.
 44.
 Mœnia noua Eboræ condidit
 Rex Ferdinandus. lib. 5. pag.
 45. Ea constant duplici muro

pluribus turribus, & propugnaculis. ibidem.

Merobriga vbi. fol. 188.

Meidobrigenses quare Plumbarios Plinius appellauerit. fol. 43.

Mensa in Turegia loco Iuxta Eboram. fol. 152.

Minus fluius. fol. 78.

Michael Siluius Episcopus Vicensis Cardinalis creatus. lib. 5. pag. 17. Quo argumento Regi persuadebat ne Eborensem Aquæ ductum instauraret. ibidem.

Mores Lusitanorum annotauit Strabo. Multi cum religione mutati, multi perseuerant. fol. 35.

Montes Lusitaniæ. fol. 38.

Mons Cicus, Barbarius, Iuctus, Herminius, Lunæ. ibidem.

Mons Lunæ a nobis Sintriæ dicitur. ibidem. Efficit promontorium magnum siue Olisiponense. ibidem.

Mons Herminius in quo Alacri portus & alia oppida. fol. 42.

Mons Stellæ idem qui Herminius. fol. 43. 44.

Montes Lusitaniæ fere omnes partes videntur, seu rami

Montis Vindui. fol. 53.

Monetæ Eborensis quæ tempore Sisebuti Regis Cudebatur inscriptiones. lib. 5. pag. 37.

Monasteria D. Claræ, & diui Hieronymi Vascus Episcopus

Eborensis extruxit. lib. 5. pag. 42.

Plura ab Henrico Cardinale ibidem Extructa. ibidem.

Monasteriū Chartusianorū primus D. Theotonius de Bargarça in Lusitania in vrbe Eboræ extruit, & alia plura extruxit. lib. 5. pag. 44.

Monasteria Eborensium quot. lib. 5. pag. 44.

Mulierum nominibus prænomina dabantur vsq; ad Augusti tempora. lib. 5. pag. 34.

Murus mons. ibidem. fol. 52.

Munda fluius quo loci. fol. 69.

Et ipse aurifer. fol. 71. Lampetris Alosis, & Troctis abundat. ibidem. Modicis Imbribus excrecit ad Infaniam. ibidem. Agros fecundat. ibidem. Olim Muliadæ. fol. 71.

Municipia sunt parvæ effigies & simulacra vrbis Romæ. lib. 5. pag. 18. Eorum a coloniis differentia. ibidem. pag. 21.

Myrtilis vbi & ipsa multis antiquarum rerum monumentis abundat, quibus & Gothi & Mauri abusi sunt. fol. 179. A Pace Iulia quibus absit passibus. ibidem.

Municipium veteris Iatij. ibidem.

Iuliæ cognomen habet. ibidem.

N

¶ Naban fluvius. fol. 79.
 Næbis fluvius. fol. 76.
 Nero luxuriose piscatur. fol. 27.
 Neocetobriga, & ibi inscriptio in parthenone. fol. 197. Vbi nunc sit, & quo tempore coeperit. fol. 298. Ibi mare piscosissimum. ibidem. Salinarum ibidem. Multitudo. fol. 199. Hodie Cetubala. ibidem.
 Nilum ex Marinis piscibus præter Alosam, Mugilem, & Delphinum, nullos fert idq; propter Crocodilos. fol. 56.
 Nomina in Arius finita fere semper hominum denotant officia. fol. 28.
 Nobilitatis gentilitium insigne Giraldi effigies armata stricto gladio caput Arabis præferens & manu sinistra caput puellæ Mauræ gestans Eborenlibus est lib. 5. pag. 41. Eiusdem strage ma in vrbe Eboræ capienda. ibidem.
 Numisma Eborense ab Ambrosio Morali. Ad Resendum Missum. Et eius inscriptio. lib. 5. pag. 37. Et alia Gothorum Regum Numismata. ibidem. pag. 38.
 O
 ¶ Officina argentaria cudendæ monetæ Sisebuti Regis tempore Eboræ erat. lib. 5. pag. 37.

Oliuentia. fol. 170.
 Ona Vox, apud cantabros bonum, seu diuinum sonat. lib. 5. pag. 12.
 Orosij locus emendatur. fol. 100.
 Orichienfis ager. fol. 209. In eo regni Lusitaniæ coepit origo. ibidem.
 Ossonoba vrbs diruta pæne, cuius extant vestigia iuxta Pharū. Easuit sedes Episcopalis. fol. 180.
 Ossonobensis Episcopus in conciliis legitur. fol. 180.
 Ossonoba hodie Estoi. fol. 181.
 P
 ¶ Passuum milia erectæ columnæ distinguunt. fol. 147.
 Pax Iulia siue Augusta Beia. fol. 200. Lusitaniæ secundus conuentus. ibidem. Pontificatus dignitas inde Badajosam translata. ibidem. Viri qui in ea floruerunt. ibidem. Multa in ea fragmenta antiqua. fol. 208.
 Petrus Eborenensis Episcopus.
 Pelagius Episcopus Eborenensis Alfonsi primi Regis Lusitaniæ tempore. lib. 5. pag. 41. Templū Maximum ea forma qua hodie visitur extruxit. ibidem. Multaque ad fructuum diuisionem pertinent ordinauit. ibidem.
 Portas decem Eboræ habet. lib. 5. pag. 44.

Pæfuri, aut Pæfures quæ gens.
fol. 29.

Petrus Ratenfis Apostoli Iaco-
bi difcipulus Bracharentes Chri-
ftianis factis initiauit. fol. 237.

Phosphorus. Idem qui Lucifer.
pag. 245.

Plinii locus libro 4. cap. 20. Emē-
datur. fol. 7. Locus alius emenda-
tur. fol. 29. & 36. Alius emenda-
tur. lib. 5. pag. 13.

Portus Annibalis. fol. 186.

Pompei Junioris virtus. fol. 132.
133.

Pomponij locus emendatur. fol.
35.

Portugallie Regno qui fines ho-
die. fol. 13.

Pompeius Iunior fe Neptuni
filium iactat. fol. 133. Milci in-
terfectus. ibidem.

Prouinciarum omnium Roma-
no Imperio fubditarum, aliæ
proconfulares, prætorie alæ,
aliæ deniq; præfidentiales. fol. 135.

Promontorium lunæ olim tem-
plum habuit foli, & lunæ dica-
tum. fol. 38.

Promontorium magnum, fiue
Olifiponense. Mons eft lunæ.
fol. 38.

Promontorium facrum. Et unde
fic appellatum. fol. 185.

Prudentij loci explicantur. fol.
26.

Ptolomæi locus deprauatus.

lib. 5. pag. 10.

Publij Scæuiffarinus. fol. 471.

Purpura Melibæa ex conchis eit
fol. 28.

Purpureæ vefteſ in quo ablatteis
& ocineis diſtinguantur. fol. 27.

Hodie eadem.

Pugionum vſus. Hispanis &
præcipue Luſitanis antiquiſſi-
mus. fol. 35.

Q

Quintus Fabi Maximus lau-
datus calliditatis nomine a Cice-
rone. fol. 35.

Quintus Sertorius. fol. 120.

Laudes eius. ibidem. Qui de
eo ſcripſerunt. fol. 121.

Luſi-
tanorum Dux. ibidem.

Roma-
nos duces ſubegit. ibidem.

Multa Romanorum milia ab eo
otciſa. ibidem. & fol. 122.

Eius
de Pompeio dictum. fol. 123.

A
Metello præmia ſtatuta ei qui
Sertorium necaſſet. ibidem.

Do-
mus eius Eboræ adhuc extat. fol.
124. Et lib. 5. pag. 14.

a Perpennia inter epulas obtrun-
catus. fol. 125. Eo mortuo. Vrbes

omnes Hiſpaniæ Romanis ſe de-
didere. ibidem. Primus Eboram

Muro cinxit. lib. 5. pag. 13. Aquæ
ductum conſtruxit. lib. 5. pag. 14.

eius in Eborenses, & eorum vr-
bem Amor. lib. 3. pag. 17. Romæ
repetendæ auidissimus fuit. lib. 3
pag. 17. Matris nomen, non pa-
tris more Romano Inscriptioni
apposuit. ibidem. Mauult inter
suos humilem & priuatam vitam
degere quam exul in summa po-
tentia viuere. ibidem. pag. 18. In
Hispania literas edoceri curauit
ibidem. pag. 19. eius Cineres Ebo-
ræ repositi an fuerint. ibidem.
Lucius Voconius pro Eboren-
si Republica Legatione functus
Romæ. lib. 3. pag. 28.
Quintus Cæcilius Eboræsis plu-
rimis donis ab Imperatoribus
suis donatus. lib. 3. pag. 29. Et illi
erecta statua. ibidem.

Resendi coniectra circa colū-
nas Promontorii Lunæ. fol. 40.
Resendius Valentinum Mora-
uum notat. fol. 40. Ex quibus in-
notitiam vrbs Herminiae vene-
rit. fol. 43.
Resendi Epigramma in Ludouici
Athaidij laudem. fol. 50.
Resendius que de antiquis His-
paniæ regibus successiue tradū-
tur mendacium putat. fol. 84.
Placet sibi in Apologia contra
Michaelē Syluium. lib. 3. pag.
18. Romani scriptores sua sæpe ex-

tollunt, ex tranea deprimunt. fol.
3. Circa id expenditur Livi loc-
cus. fol. 32.
Romanorum perfidia maximi
tumultus causa vniuersæ Hispa-
niæ. fol. 33.
Romani duces aduersus Lusita-
nos pugnantes. fol. 86. 87. 88. Et
toto fere eo libro.
Romanorum in Viriatio bello
occisorum monumenta. fol. 112.
Tam in Italia, quam in provin-
cijs vias publicas, faciles & expen-
ditas efficere conabantur. fol. 116.
Rodericus Toletanus Archiepis-
copus in Historia sua parum Lu-
sitanijs æquus. fol. 209.

S
Sanctus Iacobus de Cacem oppi-
dum. fol. 190. Vnde oppido no-
men datum. fol. 191. A quo expu-
gnatum. ibidem.
Sacris oppidum. fol. 185.
Sena oppidum sub Stellæ Mō-
te. ibidem.
Sebastianus Rex in Orichienti
agro, victoriæ Alfonsi loca per-
lustrat. fol. 216. ibidem. templum
ædificari iubet & arcum cum
inscriptione. ibidem. & fol. 218.
Serpa vrbs antiquum nomen re-
tinet. fol. 171.
Sertorius primus Eboram mu-

ro cinxit. lib. 5. pag. 13. aquæ du-
 ctum construxit. ibidem. fol. 14.
 domum Eboræ habuit. ibidem.
 eiusdem in Eborenses amor. pag.
 15.
 Silurus piscis Maleficus. fol. 18.
 Siluis vrbs Algarbiorū. fol. 18.
 Simulacrum parvū vulcani in-
 ventum Merobrigæ. fol. 188.
 Simulacrum in templo Cetobri-
 gæ quod indicat illud olim Iouis
 Ammonis fuisse. fol. 197.
 Sinis oppidum maritimum. fol.
 222.
 Sidonij Appolinaris locus resti-
 tutus. fol. 27.
 Stellæ nomen vnde monti datum
 fol. 45.
 Statio Navigiorum commoda in
 oppido Almor. fol. 187.
 Strabonis locus explicatur vbi
 vocat Lusitanos infidiatores.
 fol. 35.
 Stellæ mons idem qui Hermi-
 nius. fol. 44.
 Stephani de urbibus error. lib. 1.
 pag. 10. & lib. 1. fol. 13. linea 1. &
 pag. 247.
 Statuas octo Myrtili effossas
 sine capitibus. fol. 179.
 Subur fluvius. fol. 179.
 Sybillæ Vaticinium. fol. 140.
 Tagus fluvius qui & quantus;
 & quo loci mari miscetur. fol. 66.

multæ in eo Insulæ. fol. 67. ex v-
 troq; amnis dateret campos efficit
 fertilissimos. ibidem. Varia am-
 nis nomina. fol. 69. piscium fera-
 cissimus. fol. 67. auri quoq; f. 68.
 Tagi nomen vnde. fol. 68. & 69.
 Tagrus Mons siue Iuctus. f. 40.
 Tapiæus Mons. fol. 38.
 Tamaca fluvius. fol. 79.
 Termini Lusitanie qui. fol. 4.
 iuxta Strabonem. ibidem. & fol. 5.
 iuxta Ptoloniam. fol. 6. iuxta
 Pomponium. ibidem. iuxta Plin-
 nium. ibidem. Termini Lusita-
 niæ nobis notati. fol. 12. inter pa-
 centes & Eborenses. fol. 159.
 Testamentum Galli Fauonij lo-
 cundi. fol. 14.
 Terges fluvius maurorum san-
 guine inūdans fluxit sanguineus.
 fol. 14.
 Therasia mater Alfonsi primi
 Lusitanie Regis ex iuxta uxore
 Alfonso patri Regi Castellæ na-
 ta est. fol. 209. semper Regina ap-
 pellata. fol. 214.
 Transagani Lanceas solent ge-
 stare. fol. 35.
 Triton ab Olisipontibus in-
 specu canens visus; & de eo lega-
 ti Romam Missi. fol. 140.
 Triumphus de Lusitanis a Roma-
 nis acti. a Bruto. fol. 118. a Cæpione.
 ibidem. a Dolabella. fol. 119. a Crasso
 fol. 120. a Mutello; & Pompeio. fol. 121.
 Turdetani vbi fuerint. fol. 124.

Turduli qui. & ubi fol. 16. & an
 ijdem qui Turdetani fuerint.
 fol. 17.
 Turduli veteres, a quibus alij
 trahunt originem ubi & qui f. 29.
 Turia fluvius Valentiae fol. 74.
 Tydem urbem condidit Diome-
 des. fol. 37.
 Vacca fluvius piscium ferax. f. 71.
 Maccæi populi unde dicti. f. 72.
 Valerij locus emendatur. fol. 128.
 Vaticinium Sybillæ. fol. 40.
 Vandalia dicta Bætica. fol. 144.
 Vasconica lingua, qua utuntur cā-
 tabri unde dicta. lib. 5. pag. 12.
 Valentia urbs a Lusitanis mili-
 tibus qui sub Viriato militave-
 rant, condita & nominata. fol. 117.
 Vectones, & Vectones qui &
 ubi fuerint. fol. 17. 24. 249.
 Vectones. ijdem qui Vectones.
 fol. 26.
 Vetricia herba. fol. 24.
 Vermiculata vestis unde dicta.
 fol. 27. Blattea, coccinea vel, pur-
 purea. ibidem.
 Vestes Blatteæ, coccinæ, & pur-
 pureæ. In quo distinguantur.
 fol. 27.
 Vestium infectores Barbarica-
 rij appellati. fol. 28.
 Ventorum nomina, quibus hodie
 Nautæ Lusitani utuntur a Ca-
 rolo Magno imposita. fol. 142.

Veneris templum in prædio Po-
 mariensi extitit. lib. 5. pag. 23.
 Viriatus Lusitanus si fortuna
 cessisset Hispaniæ Romulus, vel
 Sertorius. fol. 34. annos decem
 varia victoria Romanos fatiga-
 vit. ibidē. fol. 89. C. N. Servilium
 obtruncat. fol. 90. inter ficitur ab
 Emilio Paulo secundum Silium
 sed alter Viriatus a primo fol.
 91.
 Viriati duo Lusitani. fol. 91.
 Viriati nomen unde. fol. 91.
 Viriatus dictus Annibal a Luci-
 lio. fol. 91.
 Viriati belli causa extitit Ser-
 gius Galba. fol. 105.
 Viriatus quo tempore fuerit. fol.
 105. eius laudes. ibidem. & fol. 106.
 mors. fol. 105. eius interfectores
 indigni præmio iudicati. fol. 108.
 eiusdē stratagema. ibidem. Dux
 maximus. ibidem. Lælio cessit.
 fol. 109. Latronem fuisse quomo-
 do intelligat Resendius. fol. 109.
 modestia eius & frugalitas. fol.
 110. in eadē eius duplex perfidia.
 ibidem. Imperatores a Viriato
 victi. fol. 111. quo loco cum Vni-
 mano pugnaverit. fol. 238.
 Villa Vizosa oppidum. Ducum
 Brigantij sedes. fol. 228. dici
 potest Græce Callipolis. ibi-
 dem. ibidem Proserpinæ fuit
 templum. de quo extat monimen-
 tum. fol. 229.

Vias publicas Romani lapidibus sternebant propter lutum fol. 146. Vnde stratae regiae a Lusitanis dictae. fol. 147. Aliquando via haec agger publicus dictus, & quare. ibidem. Viae septem publicae, adhuc ex tempore Romanorum signatae extant in Lusitania & Bracaris. fol. 148. 157. 159. 160.

Vrbes pleraque Lusitaniae etiam Romanis temporibus prisca nomina amiserunt. fol. 170. Non

de omnibus Lusitanis urbibus scripsit Resendius & quare fol. 200.

Urbium nomina ponuntur, in scholijs. pag. 253.

Z

Zanaga Congi Regni fluvius, eosdem fert pisces quos Nilus, idemque a Nilo defluit. fol. 65. Idem rapidissimus. fol. 64.

Zecharus olim Ozecarus flumen. fol. 79.

F I N I S.

Res
3068

Cell 116

